

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM
FAKÜLTESİ

MAKRO İKTİSAT

ORTAK DERS

DR. ÖĞR. ÜYESİ NURAN ÇAKIR YILDIZ

MAKRO İKTİSAT

ORTAK DERS

DR. ÖĞR. ÜYESİ NURAN ÇAKIR YILDIZ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

Yazar Notu

Elinizdeki bu eser, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde okutulmak için

hazırlanmış **bir ders notu**
niteliğindedir.

ÖNSÖZ

İnsanların sınırsız tüketim isteklerinin sınırlı (kıt) kaynaklarla en iyi nasıl elde edileceğini inceleyen bir bilim dalı olan ekonomi, genellikle, mikroekonomi ve makroekonomi olarak ikiye ayrılıp incelenir.

Mikro ekonomi, herhangi bir piyasada malın fiyatının nasıl belirlendiği, bir tüketicinin maksimum fayda (mutluluk) elde etmek için parasını nasıl harcayacağı, bir firmanın üretim ve maliyet yapısı ve bu yapı ile ait olduğu ürün piyasasında nasıl davranacağı gibi konular üzerinde durur.

Makro ekonomi alanı ise, ülke ekonomisi ve dünya ekonomisini ilgilendiren ekonominin makro birimlerini inceler. İstihdam, büyüme, enflasyon, kamu dengesi, dış ticaret, ödemeler dengesi gibi konu başlıkları makro ekonominin ilgi alanına girer.

Makro iktisatın temel politika amacı, makul bir büyüme hızı sağlamak, fiyat düzeyinin istikrarını sağlamak, istihdam düzeyini artırmak, gelir ve servet dağılımında adaleti temin etmek, bölgelerarası kalkınmışlık farklarını gidermek, ödemeler bilançosu dengesini sağlamak gibi hedeflerin gerçekleşmesini sağlamaktır.

Ekonomiyi makro açıdan ele alan bu ders kitabı 14 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde makro ekonominin temel politika amacı ve araçları incelenmiştir. İkinci bölümde, GSMH ile ilgili temel iktisadi kavramlar açıklanmakta; üçüncü bölümde ise milli geliri belirleyen faktörler ele alınmaktadır. Dördüncü bölümden beşinci bölüme kadar milli gelir denge analizi ile ilgili olarak çarpan ve IS-LM konuları incelenmekte; altıncı ve yedinci bölümde fiyat istikrarsızlığı olarak enflasyon ve deflasyon konularına yer verilmektedir. Sekizinci bölümde para, para talebi ve para politikası araçlarına; dokuzuncu bölümde döviz kuru ve döviz kuru piyasasına; onuncu bölümde döviz kuru sistemlerine; on birinci bölümde ödemeler dengesi, on ikinci bölümde istihdam ve işsizlik; on üçüncü bölümde temel iktisadi yaklaşımlar ve enflasyon analizi; son bölümde ise istikrar programları ele alınmaktadır.

Bu kitap, makro iktisadi bilgileri kavrama ve analiz etmenize yardımcı olacak temel bir kaynak niteliği taşımaktadır. Kitabın sizlere yararlı olmasını temenni eder, başarılar dileriz.

Dr. Öğr. Üyesi Nuran ÇAKIR YILDIZ, İstanbul, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	XIII
YAZAR NOTU	XV
1. MAKROEKONOMİ: TANIM, KAPSAM VE GELİŞİM	1
1.1.Makro Ekonomik Analizin Tarihsel Gelişimi	8
1.1.1.Merkantilizm	8
1.1.2.Fizyokrazi	9
1.1.3.Klasik Yaklaşım.....	10
1.1.4.Büyük Ekonomik Buhran (1929) ve Makro İktisat Anlayış	11
1.1.5.Keynesgil Yaklaşım	12
1.2.Makro İktisadın Araştırma Alanları.....	14
1.3.Makro Ekonomi Politikasının Amaç ve Araçları	15
1.4.Makro Ekonomide Fonksiyonel İlişkiler ve Değişkenler	16
1.4.1.Bağımlı Değişken-Bağımsız Değişken	16
1.4.2.Stok değişken - Akım değişken - Oran Değişken	17
1.4.3.Ex-ante ve Ex-post Büyüklük.....	17
1.4.4.İçsel ve Dışsal Değişken	17
1.4.5.Denge	18
1.4.6.Analiz.....	18
2.MİLLİ GELİR İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	24

2.1.Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Tanımı.....	30
2.2.Nominal Milli Gelir	38
2.3.Reel Milli Gelir	39
2.4.GSMH Deflatörü	40
2.5.Milli Gelir İle İlgili Muhasebe Kavramları	42
2.5.1.Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH).....	42
2.5.2.Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH).....	43
2.5.3.Safi Milli Hasıla (SMH)	43
2.5.4.Milli Gelir.....	44
2.5.5.Kişisel Gelir.....	44
2.5.6.Fert Başına Düşen GSMH.....	45
2.6.Büyüme Oranı	45
3.MİLLİ GELİRİN DENGE SEVİYESİ:TOPLAM ARZ-TOPLAM TALEP.....	55
3.1.Toplam Arz	61
3.1.1. Toplam Arzın Belirleyicileri.....	61
3.1.1.1.Kaynak Fiyatları	62
3.1.1.2.Teknoloji	62
3.1.1.3.Beklentiler	62
3.1.2.Kısa Dönemde Toplam Arz.....	62
3.1.3.Uzun Dönem Toplam Arz.....	64
3.2.Toplam Talep.....	65
3.2.1.Toplam Talepte Değişimler	67
3.2.1.1.Beklentiler	67

3.2.1.2.Uluslararası Faktörler	70
3.2.1.3.Maliye Politikası	70
3.2.1.4.Para Politikası.....	71
3.3.Toplam Talep Ve Toplam Arz Ve Milli Gelirin Denge Seviyesi.....	71
3.4.Tam İstihdam Gelir Seviyesi	72
4.MİLLİ GELİR DENGESİ VE ÇARPAN MEKANİZMASI.....	80
4.1.Planlanan Harcama Ve Hâsıla Düzeyi: Basit Keynesyen Model	87
4.1.1.Keynesyen Tüketim Fonksiyonu.....	88
4.1.2.Tasarruf Fonksiyonu.....	91
4.1.3.Yatırım Fonksiyonu	94
4.2.Devletin Olmadığı Dışa Kapalı Bir Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi.....	98
4.3.İki Sektörlü Modelde Denge Hasıla Düzeyinin Değişmesi: Basit Çarpan Süreci	100
4.4.Devletin Olduğu Dışa Kapalı Bir Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi Ve Çarpan İşleyişi.....	103
4.5.Devletin Olduğu Dışa Açık Bir Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi ve Çarpan İşleyişi.....	106
4.6.Çarpan Mekanizmasının Farklı Uygulamaları.....	109
4.7.Tasarruf Paradoksu	114
5.MİLLİ GELİR DENGESİ: IS-LM MODELİ.....	124
5.1.IS-LM Modeli	130
5.2.Mal Piyasası Dengesi Ve IS Eğrisi	131
5.3.Para Piyasası Ve LM Eğrisi	137
5.4.Para Ve Mal Piyasalarında Eş Anlı Denge IS-LM Modeli	142

6.FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI-I: ENFLASYON	151
6.1.Enflasyon Ve Enflasyonist Açık Kavramı	157
6.2.Ortaya Çıkış Nedenlerine Göre Enflasyon Çeşitleri.....	158
6.2.1.Maliyet Enflasyonu	158
6.2.2.Talep Enflasyonu.....	158
6.2.3.İthal Enflasyon Enflasyonu	159
6.3.Enflasyonun Artış Hızına Göre Sınıflandırma.....	159
6.3.1.Düşük (İlmlı Enflasyon).....	159
6.3.2.Hiperenflasyon (Hyperinflation)	160
6.3.3.Kronik Yüksek Enflasyon	160
6.4.Fiyat Endeksleri Türleri	160
6.4.1.Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE).....	161
6.4.2.Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE).....	163
6.4.3.GSMH Deflatörü	164
6.4.4.Çekirdek Enflasyon.....	165
6.5.Enflasyonun Etkileri	165
6.5.1.Sosyal Sınıflar Üzerindeki Etkisi	165
6.5.2.Tasarruf Üzerine Etkisi	166
6.5.3.Dış Ticaret Dengesi Üzerine Etkisi	166
6.5.4.Faizler Üzerine Etkisi.....	166
6.5.5.Milli Gelir Üzerine Etkisi	167
6.5.6.Yatırımlar Üzerine Etkisi	167
6.6.Enflasyonla Mücadele Politikaları	167
6.6.1.Maliye Politikası İle Enflasyonun Önlenmesi.....	167

6.6.2.Para Politikası İle Enflasyonun Önlenmesi	168
7.FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI-II: DEFLASYON VE STAGFLASYON	176
7.1.Deflasyonist Açık.....	182
7.2.Deflasyona Karşı Alınacak Tedbirler	184
7.2.1.Genişletici Para Politikası İle Deflasyonist Açığın Ortadan Kaldırılması	184
7.2.2.Genişletici Maliye Politikası İle Deflasyonist Açığın Ortadan Kaldırılması	184
7.2.3.Arz Yönlü Ekonomi Politikaları.....	184
7.3.Stagflasyon	185
7.3.1.Stagflasyonla Mücadelede Maliye Politikası	187
7.3.2.Stagflasyonla Mücadelede Gelirler Politikası.....	188
8.PARA ARZI - PARA TALEBİ VE PARA POLİTİKASI	196
8.1.Paranın Tanımı.....	202
8.2.Paranın Fonksiyonları	202
8.3.Para Talebi.....	203
8.4.Para Arzı	205
8.4.1.Merkez Bankası.....	206
8.4.2.Ticari Bankalar Ve Para Arzı.....	207
8.4.3.Arz Edilen Para Miktarı Tanımları	212
8.4.3.1.Rezerv Para.....	213
8.4.3.2.Parasal Taban.....	213
8.4.3.3.Merkez Bankası Parası.....	214

8.4.4.Türkiye’de Para Arzı Tanımları Ve Büyüklükleri.....	214
8.5.Para Politikası Araçları	216
8.5.1.Para Politikasının Genel Araçları.....	217
8.5.1.1.Açık Piyasa İşlemleri.....	217
8.5.1.2.Reeskont Oranı.....	218
8.5.1.3.Zorunlu Rezerv Oranları	219
8.5.2.Para Politikasının Özel Araçları.....	219
9.DÖVİZ KURU VE DÖVİZ PİYASASI	225
9.1.Döviz Kuru.....	231
9.1.1.Nominal Döviz Kuru	232
9.1.2.Reel Döviz Kuru	232
9.1.3.Döviz Kurunu Etkileyen Faktörler	234
9.2.Döviz Arz Ve Talebi.....	234
9.3.Kur Marjı.....	236
9.4.Döviz Arbitrajı.....	237
9.5.Döviz Spekülasyonu	239
9.6.Döviz Piyasalarının İşlemcileri	239
9.7.Döviz Piyasasındaki İşlem Türleri.....	242
9.7.1.Anında Teslim İşlemler (Spot Transactions).....	242
9.7.2.Vadeli Teslim İşlemler (Forward Transactions).....	242
9.7.3.Döviz Opsiyonları.....	243
9.7.4.Swap İşlemler.....	243
9.8.Devalüasyon	243
9.8.1.Devalüasyonun İthalata Etkisi.....	244

9.8.2.Devalüasyonun İhracata Etkisi.....	245
9.9.Konvertibilite ve Konvertibiliteye Geçiş Şartları	245
10.DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ.....	254
10.1.Uluslararası Para Sisteminin Tarihsel Evrimi	260
10.1.1.Çift Maden Metal Standardı.....	260
10.1.2.Altın Para Standardı.....	260
10.1.3. Bretton Woods Sistemi	261
10.2.Döviz Kuru Sistemleri.....	263
10.2.1.Sabit Kur Sistemi	263
10.2.2.Esnek Döviz Kuru Sistemi.....	265
10.2.3.Karma Kur Sistemleri	267
10.2.3.1.Müdahaleye Konu Olan Esnek Döviz Kuru Sistemi: Yönetimli Dalgalanma (Aralık İçinde Dalgalanma-Floating within a Band)	268
10.2.3.2.Esneklik Kazandırılmış Sabit Döviz Kuru Sistemi.....	268
10.2.3.2.1.Ayarlanabilir Sabit Döviz Kuru Sistemi (Adjustable Peg)..	269
10.2.3.2.2.Yönlendirilmiş Sabit Parite (Crawling Peg).....	269
10.2.3.2.3.Yönlendirilmiş Sabit Aralık (Crawling Band)	269
10.2.4.Para Kurulu (Currency Board)	270
10.2.5.Tam Dolarizasyon (Full 'dollarization').....	271
10.2.6.Ortak Para Alanları.....	271
11.ÖDEMELER DENGESİ	277
11.1.Ödemeler Bilançosunun Tanımı	283
11.2.Ödemeler Bilançosunun Özellikleri	283
11.2.1.Ekonomik İşlem ve Ülkede Yerleşik Olma	283

11.2.2.Uluslararası Ticari İşlemlerin İkilik Özeliği	283
11.2.3.Alacaklı ve Borçlu İşlemler	284
11.2.4.Otonom ve Denkleştirici İşlemler	284
11.3.Ödemeler Bilançosunun Hesap Grupları	285
11.3.1.Cari İşlemler Hesabı	285
11.3.1.1.Dış Ticaret Dengesi	286
11.3.1.2.Görünmeyen İşlemler	286
11.3.2.Sermaye Hareketleri Hesabı	286
11.3.3.Uluslararası Resmi Rezerv Hesabı	287
11.3.3.1.Kur Sistemi, Dış Ödeme Dengesizliği ve Rezerv Değişmeleri. 287	
11.3.3.2.Altın Rezervlerindeki Değişimin Kaydedilmesi	288
11.3.4.Net Hata Noksan Kalemi (İstatistik Farklar Hesabı).....	288
11.4.Ödemeler Bilançosu Çift Kayıtlı Muhasebe Yöntemi Uygulamaları	289
11.5.Ödemeler Bilançosunda Dış Açıkların Nedenleri	290
11.6.Dış Açık Durumunda İzlenebilecek Politikalar	290
12.İSTİHDAM VE İŞSİZİK.....	298
12.1.İstihdam.....	304
12.1.1.Tam İstihdam.....	304
12.1.2.Eksik İstihdam.....	305
12.2.İş Gücü Kavramı	305
12.3.İşsizlik Kavramı.....	306
12.4.İşsizlik Türleri	307
12.4.1.İradi İşsizlik	307

12.4.2. Gayri İradi İşsizlik	308
12.4.3. Yapısal işsizlik	308
12.4.4. Friksiyonel (Geçici) İşsizlik	309
12.4.5. Konjonktürel İşsizlik	310
12.4.6. Mevsimlik İşsizlik.....	310
12.4.7. Gizli İşsizlik.....	311
12.4.8. Doğal İşsizlik.....	311
12.5. İşsizlikle Mücadelede Ekonomi Politikaları	311
12.5.1. Makro Ekonomik Politikalar	311
12.5.1.1. Para Politikası.....	311
12.5.1.2. Maliye Politikası	313
12.5.1.3. Gelirler Politikası	313
12.5.2. Mikro Ekonomik Politikalar	314
13. TEMEL İKTİSADİ YAKLAŞIMLARIN ENFLASYON ANALİZİ	322
13.1. Klasik İktisat.....	329
13.2. Keynesgil Yaklaşım	331
13.3. Monetarist (Parasalıcı) Yaklaşım	335
13.4. Rasyonel Beklentiler Teorisi	339
14. İSTİKRAR PROGRAMLARI.....	352
14.1. Ekonomik İstikrar Kavramı	358
14.2. Ortodoks İstikrar Programı.....	359
14.3. Heteredoks İstikrar Programı	361
14.3.1. Fiyatların ve Ücretlerin Dondurulması.....	363
14.3.2. Sabit Döviz Kuru	364

14.3.3.Bütçe Disiplini ve Parasal Reform.....	365
14.4.IMF Tipi İstikrar Programları	367
KAYNAKÇA	376

KISALTMALAR

- AD: Toplam Talep
AS: Toplam Arz
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF: Uluslararası Para Fonu
LRAS: Uzun Dönem Arz Eğrisi
RGSYH: Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
SMH: Safi Milli Hasıla
SRAS: Kısa Dönem Arz Eğrisi
TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE Tüketici Fiyat Endeksi

TYİH: Toplam Yurt İçi Hasıla

ÜFE: Üretici Fiyat Endeksi

YAZAR NOTU

Değerli öğrenciler,

İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Bankacılık ve Sigortacılık ve Dış Ticaret ön lisans programlarındaki “**Makro İktisat**” ülke ve dünya ekonomisini ilgilendiren ekonominin makro birimlerini inceleyen iktisat literatürünün ana alt dalıdır.

Milli gelir, istihdam, yatırım, büyüme, kalkınma, enflasyon, üretim gibi kavramlar makro iktisadın konularıdır. İşsizliğin, enflasyonun, ödemeler dengesi açıklarının nedenleri ve çözümleri yine makro iktisadın içinde araştırılan sorunlarıdır.

Şu an elinizde bulunan ders kitabı, siz sevgili öğrencilerimizin “Makro İktisat” dersi konuları olabildiğince özlü sunulmaya çalışılmıştır.

Her bölümün başında ve sonunda konuların pekişmesi için hazırlanan sorular mevcuttur. Konuları düzenli bir şekilde tekrar ederek, sorular üzerinde düşünmeniz ve araştırma yapmanız, kavramanızı kolaylaştıracak ve makro iktisat konularına ilişkin yorum yapabilme kazanımını sağlayacaktır.

Yard.Doç. Dr. Nuran ÇAKIR YILDIZ

1. MAKROEKONOMİ: TANIM, KAPSAM VE GELİŞİM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde makro iktisadi anlayışın tarihsel gelişimi ve makro iktisadın temel politika amaçları ile makro iktisadi sorunlar genel hatlarıyla ele alınmıştır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Makro iktisat nedir?
- 2) Makro ve mikro iktisat konuları arasındaki farkları araştırınız.
- 3) Makro ekonomik sorunları araştırınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Makro iktisadın konusu ile temel politaka amaç ve araçları	Temel makro politika amaç ve araçları	Konuyla ilgili terimleri öğrenmek ve tekrar etmek

Anahtar Kavramlar

- Makro iktisat
- Makro iktisadın tarihçesi
- Expost ve exante büyüklük
- Stok- Akım Değişken

Giriş

Ekonomi bilimi, kısıtlı kaynaklar ile hangi malın, kimin için, ne miktarda üretileceği ve kimler tarafından tüketileceği sorularına ve fiyatın oluşum mekanizmasını anlamaya çalışan bir bilim dalıdır.

Ekonomi bilimi iktisadi sorunlara yönelik cevapları mikro ve makro iktisat (ekonomi) başlıkları altında aramaktadır.

Ekonominin mikro üniteleri olarak tüketicilerin ve firmaların ekonomik davranışları, ihtiyaç, fayda, değer ve fiyat kavramları mikro ekonominin inceleme alanına girmektedir. Ayrıca piyasa türlerini, piyasaların işleyiş mekanizmasını ve farklı piyasa koşullarında firma dengesinin nasıl oluştuğunu da araştırmaktadır.

Makro ekonomi alanı ise, ülke ekonomisi ve dünya ekonomisini ilgilendiren ekonominin makro birimlerini inceleyen bir ana alt daldır. İstihdam, büyüme, enflasyon, kamu dengesi, dış ticaret, ödemeler dengesi gibi konu başlıkları makro ekonominin ilgi alanına girer.

1929 Ekonomik Buhranı'na kadar ekonomi biliminde bilim adamları, mikro ekonomi alanına yönelik başlıklara ağırlık vermişlerdir. Fakat 1929 Ekonomik Buhranı dünya ekonomisinde işsizlik, deflasyon ve ekonomik daralmaya yol açınca, mikro ekonomi alanına yönelik konular göreceli olarak önemini kaybetmiş ve işsizlik, gelir dağılımı, ekonomik büyüme gibi konular öne çıkmıştır.

1930 yılı ve sonrası dönem makro iktisadın ortaya çıkışı anlamında oldukça önemlidir. Büyük Bunalım dönemi olarak da adlandırılan 10 yıllık süreçte, işsizlik oldukça yüksek düzeylere çıkmıştır. Bu kadar uzun süren yüksek işsizlik dönemini açıklayabilmekte Klasik iktisadi düşüncenin yetersiz kalması, makro iktisadın doğup gelişmesine öncülük etmiştir. Büyük Bunalım öncesi dönemde geniş ölçekli ekonomik sorunların incelenmesinde iktisatçılar, kimi zaman klasik modeller olarak da adlandırılan, mikro ekonomik modelleri kullanmışlardır. Kurucusu John Maynard Keynes'dir. Keynes 1930 yılına kadar firma ve endüstri seviyesinden bakılan ekonomi bilimine yeni bir boyut kazandırmış, toplam talep kavramını gündeme getirerek işsizlik ve toplam üretim konularını bununla açıklamaya çalışmıştır.

Temelleri Klasik ve Keynesyen akım olarak ortaya çıkan makro iktisadi tartışmalar temel olarak ekonomik istikrarsızlıklara çözüm için ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede dünya ekonomisinde yaşanan finansal ve reel krizlerle birlikte yeni teorilerin ortaya çıkması ve geçmiş teorilerin tartışılmasına devam edilmektedir.

1.1.Makro Ekonomik Analizin Tarihsel Gelişimi

Makro ekonomik yaklaşımın Merkantilist ve Fizyokratik düşüncelerin etkileriyle filizlenmeye başladığı ve klasik iktisadi düşünceyle şekillendiği görüşü hakimdir. 1776 yılında Adam Smith'in yazdığı "Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme" adlı kitap ile bilimsel bir boyut kazanmıştır. Bu yıldan sonraki çalışmalar iktisat bilimi adı altında gerçekleşmiştir. 1776 yılından önce de doğal olarak bir ekonomik süreç vardı. Bu dönem de Merkantilist ve Fizyokratik düşünce klasik öncesi iktisat okulları olarak da adlandırılır.

1.1.1.Merkantilizm

Merkantilizm orta çağın sonları ile sanayi devrimi arasında kalan dönemdir (1500-1800). Avrupa'ya özgüdür, orada doğmuş ve gelişmiştir. Döneme damgasını vuran iktisadi faaliyet türü "ticaret"tir. Ticaretteki artış geçimlik tarımı yıkararak piyasaya yönelik üretim yapılmasına yol açmıştır.

1450 – 1750 yılları arasında Avrupa'da geçerli olan bir iktisadi düşünce akımıdır. İngiltere'de kraliçe 2. Elizabeth döneminde Colbert ve Robert Cantillion tarafından ortaya atılmıştır. B. Colbert, T. Munn, G. Malynes, R. Cantillion, E. Misselden en önemli temsilcileridir.

Kelime anlamı «ticaretçilik» olan merkantilizm 15.Yy Avrupa'da ortaya çıkan Rönesans ve Reform hareketleriyle derebeyliklerinin yıkıldığı dönem ile sanayi devrimi arasındaki dönemde (15-18. yy) 300 yıl Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik hayatını etki altına almış bir düşünce akımıdır. Coğrafi keşiflerle birlikte Avrupa'ya değerli maden akışı başlamış, bu durum merkantilizm akımının gelişmesine yol açmış, tarım kesimi fakirleşirken tüccar sınıfı zenginleştirmiştir. Bu nedenle merkantilistlere göre artık fazla (net hasıla) ticaretten sağlanmaktadır.

Merkantilistlere göre bir ülkenin zenginliği, sahip olduğu altın ve gümüş madenlerine bağlıdır. Eğer bir ülke ne kadar çok değerli madene sahipse o kadar çok savaşlarda güçlüdür. Bunun için ihracat yapılacak (makine ihracatı hariç) ithalat yapılmayacaktır (hammadde ithali hariç). Nüfus teşvik edilecek, ticaret filoları geliştirilecektir.

Merkantilist felsefeye göre dış ticaret politikasının temel amacı, **hazinenin altın stokunu arttırmak ve ülkeye daha fazla değerli maden akışı sağlamaktır**. Merkantilistler ülkenin değerli maden stokunu artırmak amacıyla dış ticarete korumacılık politikaları izlemişler ve yalnızca hammadde ithalatına izin vermişlerdir. Bunun amacı ise bu hammaddeleri işleyip tekrar ihraç ederek dış ticaret fazlası oluşturmaktır.

Merkantilistler ekonomiye müdahale eden güçlü merkezi ve otoriter bir devlet anlayışına sahiptirler. Otoriter devlet yalnızca dış ticaret fazlasıyla değil sömürgecilik ve korsancılık faaliyetleriyle de ülkeye maden akışını sağlamak amacını gütmektedir.

Merkantilistler dünyadaki değerli maden stokunun sabit olduğunu varsaydıkları için dış ticaretten her iki ülkenin de karlı çıkamayacağını dış ticaretin bir «kazan-kaybet oyunu» olduğunu öne sürmüşlerdir.

Görüşleri

- Parasal bir doktrindir. Amaç, para miktarını artırmaktır.
- Milli servet, değerli madenlerin çokluğuyla ölçülür.
- Müdahaleci bir doktrindir.
- Dünya serveti sabittir.
- Güçlü ordu için; ihracat > ithalat değerli maden biriktirir. İhracat teşvik edilmeli ithalat ise engellenmelidir (İstisna; hammadde ithalatı).

Merkantilist Akım Nasıl Sona Ermıştır?

18.yy sonlarında İngiltere'de ortaya çıkan sanayi devrimi üretimi kitlesel hale getirmeye başladı ve yeni pazar arayışlarını hızlandırmıştır. Bunun sonucu olarak korumacı politikaları devam ettirmenin mümkün olmadığı anlaşılmış ve Merkantilizm akımının yerine Klasik düşünce akımı gelişmiştir.

Merkantilist sistemin sona ermesinin başka bir nedeni ise o dönemde altın ve gümüşün para birimi olarak kullanılmasıdır. Altın ve gümüş stokunu artıran ülkeler enflasyon sorunuyla karşılaşmış ve altın ihraç etmeye başlamışlardır.

1.1.2.Fizyokrasi

Fizyokrasi en basit tanımla, dünya üzerinde yaşayan tüm toplumların doğal kanunla yönetilmesi düşüncesidir. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa coğrafyasına hakim olan felsefenin gelişmesi ile Fransa'da *Fizyokrasi* ismiyle bir okul açılmış ve bu okulun mezunlarına da “fizyokrat” denmiştir. Okulun açılmasına büyük katkılarda bulunan Dr. F. Quesnay’ın yazdığı “Tabi Kanun” isimli kitap, fizyokrasi düşüncesinin de temeli olarak kabul edilmiştir.

Üretimde tek verimli alan, “net hasıla” yaratmasından dolayı tarımdır görüşünü savunurlar. 17. 18 yy Fransa’da doğmuştur. Kurucusu F. Quesnay’dır. F. Quesnay; J. Turgot; S. Dupont Nemours en önemli temsilcileridir.

Felsefe alanında birçok çalışma yapan fizyokratların en çok etki alanın iktisat bilimi olduğu söylenebilir. Fizyokrasi akımı her ne kadar 18. yüzyılda kısa bir süreliğine parlamış olsa da, fizyokratların ekonomi konusunda geliştirdiği fikirler iktisat bilimini etkilemiştir. İktisadi düşünceleriyle yeni bir akım oluşturmayı başarmışlardır.

Tarımsal üretim konusunda da birçok çalışma yayımlayan Fransız fizyokratlar, düşünce sistemlerinin merkez noktasına üretimi ve üretimin de temeline tarımsal faaliyetleri koymuştur.

Fizyokratlar, servetin kökenini de üretim olarak tanımlamıştır. Başka bir deyişle tek üretken faaliyet tarımdır.

Fizyokratlar dış ticarete ve ekonomide devlet müdahalesine karşıdır. Ekonominin «görünmez el» ile kendiliğinden dengeye geleceğini ve serbest dış ticaretin olması gerektiğini savunurlar. Fizyokrat düşünce akımı liberalist düşünce akımının temellerini oluşturduğu için önemlidir.

Görüşleri

- Fizyokratlar toplumun üç sınıftan oluştuğunu kabul etmişlerdir. Bunlar;

Toprak sahipleri

Tarımda kiracılar; toprağı işler ve üretim yaparlar

Kısr sınıflar olarak adlandırılan zanaatkârlar ve tüccarlardır

- Bireycidirler.
- Devlet müdahalesine karşıdır. Fizyokratlar, klasik iktisadi düşüncenin temelini atmışlar ve doğal düzeni savunurlar. Ekonomik faaliyetlerin kendine özgü yasalar içinde sürdürülmesi savunulmuştur. Bu doğal yasalar, insanın iradesini bağı olmadan işlemektedirler. Devlet insan hayatını ve servetini korumalı, özgür bir ortamda sosyal bir yarıştı sağlamalıdır. Hükümetler veya başka kurumlar bu yasaların işleyişine müdahale etmemelidir. Müdahale edilmez ise fiyat mekanizması arz ve talep miktarına göre bir denge noktasında piyasa fiyatının oluşmasına ortam hazırlar
- Tarım tek verimli alandır. Fizyokratlar parayı servetin kaynağı saymamışlardır. Onlara göre esas servet mal üretimi ile elde edilir. Esas üretken faaliyetler tarımsal faaliyetlerdir. Çünkü tarımdan elde edilen hasıla “net hasıla”dır. Diğer kesimler üretilen malların şeklini ve yerini değiştirmekten başka bişey yapmamaktadırlar. Ülkenin zenginliğı salt para miktarının artmasıyla değil, tarımsal hasılanın artmasıyla sağlanır.
- Fizyokratlar, sanayi ve ticareti yararlı uğraşlar olarak kabul etmişlerdir. Fakat bu uğraşlar gerçek anlamda üretim artışına yol açmamaktadırlar. Tarımsal faaliyetlerin ürettiğı değerlerin şeklini ve yerlerini değiştirmektedirler. Üretken olan ve üretim artışına yol açan tek uğraşı tarım sektörüdür. Bu sektör maliyetleri aşan net hasıla üretmektedir.
- Vergilendirilmesi gereken tek sektör, tarım sektörü olmalıdır. Böylece iktisat politikasında ‘tek vergi’ diye adlandırılan kavramı oluşturmuşlardır.
- Ekonominin arz yönüne ağırlık veren bir doktrindir

1.1.3.Klasik Yaklaşım

İktisat biliminin bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkıp gelişmesi tarihsel süreç açısından ele alındığında kökleri 1770’li yıllara kadar uzanmaktadır. Adam Smith’in 1776’da

yazdığı “*Milletlerin Zenginliği*” adlı eseriyle başlayan, liberal düşünceye dayalı klasik iktisat sisteminin oluşturulmasında fizyokratik düşüncenin de önemi büyüktür.

Smith, ulusların zenginliğinin temel prensibi olarak; merkantilistlerinin değerli maden birikimi savına karşılık üretim ağırlıklı ekonominin önemini vurgulamıştır. Ancak, Smith’ e göre; *üretimin tek amacı ve hedefi tüketim olmalıdır*. Adam Smith’in “*Milletlerin Zenginliği*” adlı kitabının yayım yılı olan 1776 tarihi, iktisadi analizin doğuş yılı olarak kabul edilmektedir.

Adam Smith’in içinde bulunduğu iktisadi düşünce okulu olan Klasik iktisatçılar, fiyat mekanizmasının görünmeyen bir el gibi işlediğini, piyasayı daima tam istihdamda dengeye getirdiğini ileri sürmüşlerdir.

Klasikler denge durumunun zaman zaman ufak değişiklikler geçirebileceğini ancak bozulan dengenin kendiliğinden tekrar tam istihdama geleceğine inanmışlar ve makro iktisatla ilgilenmemişlerdir.

Klasik iktisadi akım devletin ekonomik hayata müdahale etmemesini devletin eğitim, sağlık, adalet, güvenlik gibi temel kamusal mal ve hizmetleri üretmesi bunun dışında tüm mal ve hizmetleri piyasa mekanizmasının yerine getirmesini savunmaktadır.

Klasik iktisat düşüncesinde ekonomi daima ve kendiliğinden tam istihdam seviyesinde dengededir. Ekonominin tam istihdam seviyesindeki dengesi kararlı bir dengedir. Firmalar ve tüketiciler rasyonel yani akılcı davranırlar. Firmalar karlarını tüketiciler de faydalarını maksimize etmeye çalışırlar.

1.1.4. Büyük Ekonomik Buhan (1929) ve Makro İktisat Anlayış

1930 yılı ve sonrası dönem makro iktisadın ortaya çıkışı anlamında oldukça önemlidir. Büyük Bunalım dönemi olarak da adlandırılan 10 yıllık süreçte, işsizlik oldukça yüksek düzeylere çıkmıştır. Bu kadar uzun süren yüksek işsizlik dönemini açıklayabilmekte Klasik iktisadi düşüncenin yetersiz kalması, makro iktisadın doğup gelişmesine öncülük etmiştir

Büyük Bunalım öncesi dönemde geniş ölçekli ekonomik sorunların incelenmesinde iktisatçılar, kimi zaman klasik modeller olarak da adlandırılan, mikro ekonomik modelleri kullanmışlardı. Hatta “makro iktisat” II. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar pek de kullanılan bir kavram değildi.

Makroekonominin gelişmesinde özellikle 3 olay önemlidir:

- 1) 1929 Büyük Ekonomik Buhanı
- 2) Ekonomik dalgalanmaların tekrarlanan ekonomik olgular olarak kabul edilmesi
- 3) İstatistikçilerinin makroekonomik araştırmaların bilimsel temelini oluşturan verileri toplamaya ve sistematikleştirmeye başlamaları,

1929 Büyük Ekonomik Buhran

Büyük buhran 1929 başlayarak bütün dünyayı etkilemiş, üretim düşüşü ve işsizlikteki artış daha önce hiç görülmemiş boyutlara ulaşmıştır.

- “*Görünmez el*”e duyulan güven sarsılmıştır.
- 1929-1933 arası ABD’de:
  - GSMH yaklaşık % 30 düşmüştür.
  - İşsizlik oranı % 3,2’lerden %24,9’lara artmıştır. (Her 4 kişiden biri işsiz durumuna düşmüştür)
- Yatırımların GSMH’ a oranı azalmıştır (1929’ da bu oran % 17,8 iken 1932’de %3,5 olmuştur).

1929- 1932 yılları arasında Endüstriyel Üretim:

- Almanya’da % 44,7; Fransa’da 25,6 ; Avusturya’da % 34,3 ; İtalya’da % 22 ; Polonya’da % 37 ; İngiltere’de % 10 düşmüştür.
- Fiyatlar: İngiltere’de % 25, Almanya’da % 30 ve Fransa’da % 40’ dan fazla düşmüştür.
- Büyük Buhran gelişmiş ülkelerde başlayıp gelişmekte olan ülkelere de yayılan dünya çapında bir olaydır

Temelleri Klasik ve Keynesyen akım olarak ortaya çıkan makro iktisadi tartışmalar temel olarak ekonomik istikrarsızlıklara çözüm için ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede dünya ekonomisinde yaşanan finansal ve reel krizlerle birlikte yeni teorilerin ortaya çıkması ve geçmiş teorilerin tartışılmasına devam edilmektedir.

Büyük Buhran Sonrası Makro Ekonomideki Gelişmeler

- Keynes ve Keynesyen Ekonomi
- Monetarizm (Parasalcılık)
- Yeni Klasikler
- Arz Yönlü Ekonomi
- Reel Ekonomik Dalgalanmalar Teorisi
- Yeni Keynesyenler

1.1.5. Keynesgil Yaklaşım

Modern anlamda makro iktisadın tartışılmaya başlaması ise 1930’lu yıllarda ortaya çıkan Keynesyen Makro iktisadi akıma dayanmaktadır. 1883-1946 yılları arasında yaşayan ünlü İngiliz ekonomist J. Maynard Keynes Büyük Buhran’ı açıklayan ve devletin temel politikalarla ekonomik çöküntülerin üstesinden gelebileceğini iddia eden yeni bir teorik çerçeve ortaya koyarak, modern makro ekonominin öncülüğünü yapmıştır.

Keynes, 1936 yılında yayınlanan ve kısaca “Genel Teori” olarak bilinen “İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi” adlı eserinde krizden çıkışın yollarını açıklarken bir taraftan da 1970 stagflasyon krizine kadar hüküm sürecek olan modern makro iktisadi teorilerini ortaya koymuştur.

Keynesyen akım Büyük Buhrandan çıkış için ortaya koyduğu reçetelerle ortaya çıkmıştır. Büyük Buhranın başlıca nedeni toplam talepteki yetersizliktir. Keynes buna “efektif talep” (alım gücüyle desteklenmiş alma isteği) demektedir.

Klasik ekonomistlerin iddia ettiği aksine; her zaman arzı talabe eşitleyen ve tam istihdamı sağlayan bir mekanizma yoktur. Devletin ekonomik hayata gerekli durumlarda müdahale edebileceğini ve ekonomideki istikrarsızlıkları önleyebileceğini ileri sürmektedir.

Ekonomide her zaman bir tam istihdam dengesinin oluşacağını söyleyen klasikler, dolayısıyla ekonomide uzun dönemli bir işsizliğin (eksik istihdamın) olmayacağını savunuyorlardı. Onlara göre esnek fiyat ve ücret mekanizması ekonomiyi her zaman tam istihdam dengesine yönlerecekti. Örneğin klasiklere göre ekonomide bir işsizliğin olması durumunda işsizler arası rekabet nedeniyle ücretler düşecek, ücretlerin azalması girdi maliyetlerinde bir azalma meydana getirecek ve firmaların artan üretimiyle beraber istihdam artacak yani işsizlik azalarak iradi işsizlik düzeyine inecekti. Benzer şekilde fiyatı yüksek olan bir malın arz kanununa göre arzı artacak ardından bolluk nedeniyle fiyatı düşecektir. Bu iki mekanizma ekonomiyi her zaman uzun dönemde eksik istihdam ya da aşırı istihdam dengesinden tam istihdam dengesine yönlerecekti.

1929 yılındaki büyük depresyon ekonomide uzun süreli bir işsizliğin olabileceğini göstermişti. Keynes’e göre ücretler ve fiyatlar sendikaların toplu iş sözleşmeleri ve ücret sözleşmeleri nedeniyle aşağıya doğru rijit (katı), yani başka bir deyişle yapışkandı. Bu nedenle ekonomi kendiliğinden dengeye gelemeydi ve devlet bu noktada özellikle maliye politikası ile ekonomiye müdahale etmeliydi. Bu müdahale daha ziyade kamu harcamalarını arttırıcı nitelikte ya da vergi oranlarını düşürmek suretiyle toplam talep yetersizliği içerisinde olan ekonomiyi canlandırılmasını içeriyordu.

Keynes ekonominin klasiklerin iddia ettiği gibi her zaman tam istihdamda dengede olmayacağını, tam istihdamın özel bir durum olabileceğini savunmuştur. Ona göre ekonomi eksik istihdamda, tam istihdamda ve hatta aşırı istihdamda dengeye gelebilirdi. Bu nedenle Keynes teorisini genel teori, klasiklerinkini ise özel teori olarak adlandırmıştır.

Keynes’in bu yaklaşımında ekonomide eksik rekabet şartlarının geçerli olduğu (belirsizlik, eksik rekabet, eksik bilgi), ekonominin, kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini bu nedenle de ekonomide eksik istihdamın olacağı ve sonuç olarak devletin ekonomiye müdahale etmesi gereği yer almaktadır.

Keynes yatırımlar ile tasarruflar arasındaki bağı, faiz oranı üzerinden kurulmasına karşıdır. Çünkü tasarruflar edenlerle, yatırım yapanlar farklı kişilerdir. Tasarrufta bulunmanın nedeni, yalnızca faiz geliri elde etmek değildir. Kişiler miras bırakmak, büyük harcama

gerektiren malları satın almak, emeklilikte ya da çocuklarının eğitiminde kullanmak üzere de tasarruf yapmaktadır

Tasarrufları belirleyen ana etken; faiz oranı değil gelir düzeyidir. Faiz oranı daha çok, tasarrufların nasıl değerlendirileceği konusunda yol göstericidir.

Yatırım harcamalarını belirleyen tek faktör de; faiz oranları değildir. Kâr beklentisi gibi sebepler de kişilerin yatırım kararları üzerinde etkilidir. Yatırımların, tasarruflara eşit olmasını baştan garantileyici bir mekanizma yoktur. Ekonomik dalgalanmalar da çoğunlukla bundan çıkmaktadır

1.2.Makro İktisadın Araştırma Alanları

Kıt kaynakların etkin dağılımını ana konu olarak ele alan iktisat biliminin mikro iktisat kısmı bireysel talep, piyasa talebi, firma arzı, piyasa arzı, tüketici davranışları ve üretici davranışları analizi gibi mikro ölçekli konuları ele alırken makro iktisat kısmı daha çok toplulaştırılmış kavramlara odaklanmaktadır. Bu çerçevede bir ülkedeki milli gelir, tüketim tasarruf, yatırım, kamu harcamaları, vergiler, enflasyon ve işsizlik gibi temel kavramlar makro iktisadın temel konusunu oluşturmaktadır.

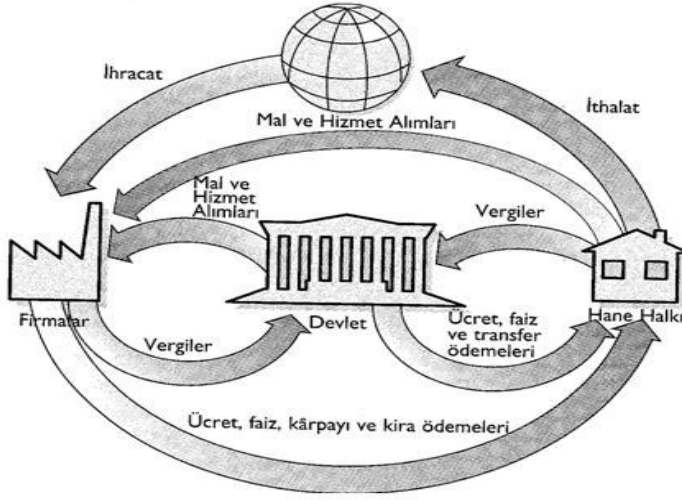
Gelir ve İstihdam Düzeyi: Bir ekonomide, belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin değerine gayrisafi milli hasıla, (GSMH) denir. İstihdam düzeyinin belirlenmesi, gelir düzeyinin belirlenmesi şeklinde ele alınabilir.

Fiyat Düzeyinin İstikrarı: Hem fiyat düzeyinin düşmesi (deflasyon), hem de yükselmesi (enflasyon) şeklinde ortaya çıkabilir.

Ekonomik Büyüme: Ekonominin büyüme hızı, reel GSMH'nın yıllık artış hızıdır.

Dış Açıklar ve Ödemeler Bilançosu: Bir ülkenin dış dünyayla ekonomik ilişkilerinin döviz gelir ve gider kalemleri şeklinde gösterildiği tablo olup bunun en önemli kalemi dış ticarettir.

Şekil 1.1:Makro Ekonominin Bileşenleri

1.3. Makro Ekonomi Politikasının Amaç ve Araçları

Ekonomi Politikası: Makul bir büyüme hızı sağlamak, fiyat düzeyinin istikrarını sağlamak, istihdam düzeyini artırmak, gelir ve servet dağılımında adaleti temin etmek, bölgeler arası kalkınmışlık farklarını gidermek, ödemeler bilançosu dengesini sağlamak gibi hedeflere ulaşmaya çalışmaktır.

Makro ekonomik problemler

- İşsizlik: İstihdam Düzeyi tam istihdamda oluşmamışsa
- Enflasyon-Deflasyon: Fiyat düzeyi istikrarlı değilse
- Depresyon-durgunluk: Ekonomik büyüme yoksa
- Bütçe Açıkları ve Kamu Borçları: Bütçe dengesi yoksa
- Dış Açıklar: Ödemeler bilançosu dengede değilse

Amaca bağlı ekonomi politikalar; en yaygın ayırım olarak, “istikrar politikaları” “büyüme politikaları” sayılabilir.

İstikrar politikaları: Ekonomik dalgalanmaları (büyüme, işsizlik ve enflasyon oranlarındaki dalgalanmalar) yumuşatmaya yönelik ve daha çok kısa dönemli politiklardır. İstikrar politikaları genellikle para ve maliye politikalarının bir bileşimi olarak uygulanır.

Büyüme politikaları: Ekonominin üretim kapasitesini arttırmaya yönelik uzun dönemli politiklardır.

Makroekonomik Amaçlar

- 1- Yüksek ve sürekli bir GSMH büyümesi: Üretimin Artırılması
- 2- Yüksek ve sürekli bir istihdam: İşsizliğin azaltılması
- 3- Fiyatlar genel düzeyinin istikrarının sağlanması: Enflasyonun giderilmesi
- 4- Ödemeler dengesinin istikrarı: Dış ticaret ve cari işlemler dengelerinin ve döviz kuru istikrarının sağlanması

Makroekonomik Araçlar

- 1- Maliye politikası araçları: Devletin vergiler, kamu harcamaları ve borçlanma yoluyla ekonomiyi idare etmesidir. Maliye politikası, parlamentonun denetiminde hükümet eliyle yürütülür.
- 2- Para politikası: Merkez bankasınca yürütülür. Başlıca amacı, para arzı aracılığıyla ekonominin harcama potansiyelini yönlendirmektir. Para arzı ve faiz oranının denetimidir. Emisyon, açık piyasa işlemleri, reeskont oranı mevduat karşılık oranları ve bankacılık sistemi üzerinde doğrudan kontroller ve faiz oranlarının etkilenmesi olarak sıralanabilir.
- 3- Gelirler politikası araçları: Heterodoks şok önlemlerdir. Ücretler ve fiyatlar üzerindeki doğrudan kontrollerdir. Bu politika, enflasyona karşı uygulanabilecek politikadır.
- 4- Uluslararası ekonomi politikası araçları: Ticaret politikası (gümrük tarifeleri, kotalar, ihracat teşvikleri), yabancı sermayeye dönük düzenlemeler ve döviz piyasalarına müdahaledir

1.4.Makro Ekonomide Fonksiyonel İlişkiler ve Değişkenler

Ekonomi teorisi, ekonomik değişkenler arasındaki fonksiyonel ilişkileri ortaya koymaya çalışır.

1.4.1.Bağımlı Değişken-Bağımsız Değişken

Bağımlı Değişken: Değeri bağımsız değişkenin değerine bağımlı olarak belirlenen değişkene ise bağımlı değişken denir.

Bağımsız Değişken: Değeri fonksiyonel ilişkinin dışında belirlenen değişkene bağımsız değişken denir.

Örnek: $Q_d=f(P)$ şeklindeki bir malın talep fonksiyonu, talep miktarının malın fiyatınca belirlendiğini ifade eder. Burada P bağımsız, Q_d , bağımlı değişkendir.

1.4.2.Stok değişken - Akım değişken - Oran Değişken

Stok Değişken: Bir zaman boyutundan bağımsız olarak ölçülen ve birikmiş bir değer ifade eden değişkendir.

Örneğin, Sermaye (K) stok değişkendir ve yatırımların toplamına eşittir. Yine dış borç,iç borç stok değişken olup belli bir anda ki durumu yansıtmaktadır. Bir firmanın mal stoku yalnızca miktar birimleri ile ifade edilebilen bir stok değişkendir.

Akım Değişken: Bir zaman boyutuna bağlı olarak ölçülen değişkendir.

Örneğin; 2010 yılı GSYİH değeri, yatırım, tasarruf ve tüketim gibi değişkenler akım değişkenler olup, belirli bir zaman dilimi için ölçülürler. Üretim miktarı/zaman (ton/ay) akım değişkendir

Oran Değişken: İki değişkenin oranı biçiminde ifade edilen değişkenlerdir.

Örneğin, işsizlik oranı, enflasyon oranı gibi ya da ortalama tüketim eğilimi = tüketim/gelir, Kar oranı = Kar/Sermaye, gibi

1.4.3.Ex-ante ve Ex-post Büyüklük

Ex-ante Büyüklük: Bir değişkenin dönem başında planlanan değeri.

Örneğin, hanehalklarının dönem başında planladıkları tüketim, firmaların planladıkları yatırım.

Ex-post Büyüklük: Bir değişkenin dönem sonunda gerçekleşen değeri.

Örneğin, dönem sonunda gerçekleşen tasarruf ve yatırımlar

1.4.4.İçsel ve Dışsal Değişken

İçsel(endojen) değişken: Değeri model içerisinde belirlenen değişkendir.

Örneğin;

Tüketim fonksiyonu; $C=C_0+cY$ şeklinde yazılmış ise, tüketim bir otonom kısım (C_0) ile gelire bağlı kısmın (cY) toplamı ile ölçebileceğimiz bir içsel değişkendir.

Dışsal (egzojen) Değişken: Değeri model dışında belirlenen ve içsel değişken değerine etki eden değişkenlerdir.

Örneğin;

C_0 otonom tüketim olmakla birlikte içsel değişken olan tüketimi etkilemektedir. Yine hükümet tarafından belirlenen kamu harcamaları (G)dışsal değişkendir.

1.4.5.Denge

Denge, bir sistemde farklı yönelişteki güçlerin eşitlik içinde olduğu ve sistemdeki değişkenlerin değişme eğilimi göstermediği bir durumdur. Örnekler: arz-talep dengesi, ödemeler bilançosu dengesi, firma dengesi...

Kısa Dönem: Sistemdeki bazı değişkenlerin değiştirilemediği yada en az birisinin sabit kaldığı bir zaman dilimidir

Uzun Dönem: Sistemdeki bütün değişkenlerin değişebileceği bir zaman dilimidir.

Kısa dönem dengesi geçici bir dengedir. Sistemde tüm ayarlamalar yapıldıktan sonra uzun dönem dengesine ulaşılır.

1.4.6.Analiz

Statik Analiz: Yalnızca denge durumu ile ilgilenen bir analiz statiktir.

Dinamik Analiz: Sistemin değişme durumlarını inceler. Zaman ve değişme unsurları ön plandadır.

Kısmi Denge Analizi: Kısmi denge analizinde karmaşık ilişkiler parçalara ayrılarak incelenir. Yani bir sorun incelenirken diğerleri yok sayılır.

Genel Denge Analizi: Bütün değişkenler ele alınmakta ve hepsinin karşılıklı etkileşimi araştırılmaktadır.

Uygulamalar

- 1) Makro iktisadın incelediği konuları araştırınız.
- 2) Ekonomi politikasının araçlarını araştırınız.

Uygulama Soruları

1. Toplam arz-toplam talep, deflasyon, enflasyon, işsizlik, istihdam, fiyat istikrarı, para arzı ve talebi, faiz oranı, üretim artışı, toplam ihracat ve ithalat, döviz kuru, ödemeler bilançosu konuları, iktisadın hangi alanı tarafından incelenmektedir?
2. Maliye politikalarını araştırınız.
3. Fiyat istikrarı kavramını araştırınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde ilerideki bölümlerde ele alınacak konulara baz oluşturmak üzere makro iktisadın incelediği konular ile temel makro politika değişkenleri ve hedeflerine yer verilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) “Ödemeler bilançosu” iktisadın hangi alanı tarafından incelenmektedir?
  - A) Piyasa Analizi
  - B) Mikro iktisat
  - C) Maliye Politikası
  - D) **Makro ekonomi**
  - E) Tam rekabet piyasası

- 2) Aşağıdakilerden hangisi bir ülenin “dış ekonomi politikası” ile ilgili değildir?
  - A) Gümrük tarifeleri
  - B) Kotalar
  - C) Yabancı sermayeye yönelik düzenlemeler
  - D) İhracat teşvikleri
  - E) **İşsizlik**

- 3) Para politikası araçları hangi kurum tarafından yürütülür?
  - A) **Merkez bankasınca yürütülür.**
  - B) Maliye bakanlığı tarafından yürütülür.
  - C) Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yürütülür.
  - D) Ekonomi bakanlığı tarafından yürütülür.
  - E) Maliye ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yürütülür.

- 4) Aşağıdaki ifadelerden hangisi ekonomi politikası açısından yanlıştır?
  - A) Fiyat düzeyinin istikrarını sağlamak
  - B) Gelir ve servet dağılımında adaleti temin etmek
  - C) Makul bir büyüme hızı sağlamak
  - D) İstihdam düzeyini artırmak
  - E) **Piyasa denge fiyat düzeyini belirlemek**

- 5) Aşağıdaki ifadelerden hangisi **merkantalist anlayış** için doğru değildir?
  - A) Parasal bir doktrindir.
  - B) Amaç, para miktarını artırmaktır.
  - C) Milli servet, değerli madenlerin çokluğuyla ölçülür
  - D) Dünya serveti sabittir.
  - E) **Serbest piyasa ekonomisini savunur**

- 6) Aşağıdaki ifadelerden hangisi **fizyokrat anlayış** için doğru değildir?
  - A) **Devlet müdahalesine inanırlar.**
  - B) Tarım tek verimli alandır.
  - C) Sanayici, toprak sahibi, rahip vb kısırdır
  - D) Sebest piyasa ekonomisini savunur
  - E) Bırakınız yapsınlar; bırakınız geçsinler” düşüncesini savunurlar.

- 7) 1929 Büyük Ekonomik Buhranın yol açığı nedenlerden biri değildir?
- A) Büyük Buhran gelişmiş ülkelerde başlayıp gelişmekte olan ülkelere de yayılan global bir olaydır
- B) Üretimde düşüş ve işsizlikte artışa yol açmıştır
- C) Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adlı kitabının yayımlanmasına neden olmuştur.
- D) Klasik iktisadi düşüncenin yetersiz kalması, makro iktisadın doğru gelişmesine öncülük etmiştir.
- E) Keynesyen akım Büyük Buhrandan çıkış için ortaya koyduğu reçetelerle ortaya çıkmıştır.
- 8) Aşağıdakilerden hangisi akım değişken değildir?
- A) Gelir
- B) İhracat
- C) Tüketim
- D) Yatırım
- E) Servet
- 9) Bir zaman boyutuna bağlı olmadan ifade edilebilen değişkenlere ne ad verilir?
- A) Akım
- B) Stok
- C) Bağımlı
- D) Bağımsız
- E) İçsel
- 10) Klasik iktisatçılara göre, "görünmeyen el" ile ifade edilen olgu aşağıdakilerden hangisidir?
- A) Bırakınız yapsınlar
- B) Her arz kendi talebini yaratır.
- C) Tam istihdam dengesi
- D) Fiyat mekanizması
- E) Devletin ekonomideki rolü

Cevap Anahtarı:

1-D   2-E   3-A   4-E   5-E   6-A   7-C   8-E   9-B   10-C

2.MİLLİ GELİR İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde inceleyeceğimiz konunun başlığı her ne kadar milli geliri hesaplama yöntemleri ise de, bu başlık altında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Safi Milli Hasıla (SMH) ve Milli Gelir (MG)'i hesaplama yöntemleri incelenecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) GSMH ve SMH(Safi Milli hasıla) nasıl hesaplanır?
- 2) GSYH ve GSMH arasındaki fark nedir?
- 3) Net dış alem gelir/gider kavramını açıklayınız.
- 4) Milli hasıla kavramını açıklayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Milli gelir kavramı ile milli gelir hesaplama yöntemleri	Milli gelir hesaplama yöntemlerini öğrenir.	Konuyla ilgili terimleri öğrenmek ve tekrar etmek

Anahtar Kavramlar

- Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)
- Safi Milli Hasıla (SMH)
- Milli Hasıla (MH)
- Kişi Başına Düşen Gelir
- Nominal GSMH
- Reel GSMH
- Deflâtör

Giriş

Milli Hesaplar sisteminde en önemli yeri milli gelir hesapları tutmaktadır. Milli gelir hesapları bir ülkenin kalkınma ve ekonomik gelişme durumunu, iktisadi faaliyetlerden yaratılan gelirini gösterir. Bu hesaplar kalkınma plan ve programlarının hazırlanmasına esas olan verileri teşkil eder. Ekonomi politikalarının etkisini ve başarı derecesini ölçmekte en önemli rolü oynayan milli gelir hesapları bu seviyeye uzun yıllar süren çalışmalar sonucu ulaşmıştır. Bu çalışmaların temeli bir ekonomideki toplam geliri hesaplama esasına dayanmaktadır.

Bir ülkenin gelişme sürecindeki yerini bilmesi, gerçek ekonomik durumun saptanması birçok yönden önemlidir. Gerek diğer ekonomilerle, özellikle gelişmiş ekonomilerle olan ilişkiler gerekse ülke insanının kendi ekonomisinin durumunu bilmesi bakımından, özellikle GSMH önemlidir.

Her bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin saptanmasında ve dolayısıyla ülkelerin gelişmişlik sıralamasındaki yerini belirlemede en çok kullanılan ölçüt, Gayri Safi Milli Hasıla değeridir. Gayri Safi Milli Hasıla, bir ülkenin bir yıl içinde yeniden yarattığı değerlerin toplamıdır. Bu nedenle GSMH, ülkenin iktisadi gücünün iyi bir ölçüsüdür.

Bu bölümde inceleyeceğimiz konunun başlığı her ne kadar milli geliri hesaplama yöntemleri ise de, bu başlık altında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Safi Milli Hasıla (SMH) ve Milli Gelir (MG)'i hesaplama yöntemleri incelenecektir. Çünkü uygulamada bu üç kavram aşağıda göreceğiniz gibi bir arada hesaplanmaktadır. GSMH, SMH ve MG'in hesaplanmasında (ölçüm yöntemi) başlıca üç yöntem bulunmaktadır;

- 1. Üretim Yöntemi*
- 2. Gelir Yöntemi*
- 3. Harcamalar Yöntemi*

Bu üç hesaplama yönteminin dayandığı temel esas Toplam Hasıla, Toplam Gelir, Toplam Harcamalar Özdeşliği'dir. Toplam hasıla üretim yöntemi ile elde edilen değeri, toplam gelir gelir yöntemi ile elde edilen değeri, toplam harcamalar da harcamalar yöntemi ile elde edilen değeri gösterdikleri için, bu üç yöntemle elde edilen üretim, gelir ve harcama değerleri bir birine eşit olacaktır.

Hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsa ulaşılan GSMH, SMH ve MG değerleri birbirine eşittir.

2.1. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Tanımı

GSMH, bir ekonomide belirli bir sürede (genellikle bir yıl) üretilen tamamlanmış mal ve hizmetlerin gayri safi miktarlarının para cinsinden tutarları toplamıdır.

GSMH üç şekilde tanımlanabilir:

Üretim açısından tanımlandığında; Bir ülkede belli bir dönem içinde yaratılan nihai mal üretiminin cari fiyatlar üzerinden piyasa değeri toplamıdır.

GSMH= Sanayi Üretimi+İnşaat Sektörü Üretimi+ Tarım Sektörü Üretimi+ Hizmetler Sektörü

$$GSYİH= P_a \times Q_a + P_b \times Q_b + \dots + P_n \times Q_n$$

I. ÜRETİM AÇISINDAN TANIMLANAN GSMH:

Bir ekonomide bir yıllık bir dönem içinde üretilen nihai malların değerlerini esas alan bir hesaplama yöntemidir. Bu hesaplama yönteminde sadece nihai mallar hesaplama sokulmakta, ara mallar hesaplama dışı tutulmaktadır.

- Bir ekonomide üretilen mal ve hizmetler (bundan sonra kısaca mallar) kabaca iki grupta sınıflanabilir: i. Nihai (tamamlanmış) mallar ii. Ara mallar
- Nihai (tamamlanmış) mal ve hizmetler nihai tüketim için üretilen mallardır.
- Nihai mallar, firmalar kesimi tarafından üretilen ve hane halkları kesimi tarafından tüketim amacıyla ya da firmalar kesimi tarafından yatırım amacıyla talep edilen ve kullanılan mallardan oluşur.
- Tüketimde ve sabit sermaye yatırımlarında kullanılan tüm mallar nihai mallardır. Ara mallar bir firma tarafından üretilen ve diğer bir firmanın başka bir mal üretirken kullandığı mallardır.
- Ara mallar, bir firmanın kendi malını üretmek için kullandığı ve başka firmalar tarafından üretilmiş her türlü hammadde, yarı mamul ve mamul mallardan oluşur.

Örneğin, buğday değirmenci için, un ise fırıncı için birer ara maldır. Domates, evde tüketildiğinde nihai mal, salça fabrikasında işlendiğinde ise ara maldır. Yeni bir arabaya satışı yapılmadan önce takılmış olan lastikler otomobil üreticisi için ara mal olarak düşünülür. Diğer taraftan, kullanmakta olduğunuz arabanızın lastiklerini değiştirdiğinizde kullanılan lastikler nihai mal olarak düşünülür. Yani, eğer GSYİH hesaplarken, yeni otomobile takılan 200 TL değerindeki lastikleri ve 24.000 TL değerindeki yeni otomobili “ayrı ayrı” hesaba katarsak, çifte-sayım yapmış oluruz. Çünkü yeni otomobilin fiyatı üzerinde takılı olan bütün parçaların değerlerini zaten yansıtmaktadır. Bu yüzden, GSYİH ve GSMH hesaplanırken sadece nihai (veya tamamlanmış) mal ve hizmetler dikkate alınır.

Üretim yönteminde esas alınan iktisadi faaliyetleri şöyle açıklanabilir

1.Tarım: Çiftçilik ve Hayvancılık, Ormancılık ve Balıkçılık faaliyetlerini kapsar.

2.Sanayi: Madencilik ve Taşocakçılığı, İmalat Sanayii, Elektrik-Gaz-Su hizmetlerini kapsar.

3.İnşaat: Her türlü alt ve üst yapı inşaatını kapsar.

4.Ticaret: Her türlü toptan ve perakende ticaret ile otelcilik ve lokantacılık hizmetlerini kapsar.

5.Ulaştırma ve Haberleşme: Ulaştırma, Depoculuk ve Haberleşme hizmetlerini kapsar.

6.Mali Kuruluşlar: Bankacılık, Sigortacılık ve diğer mali kuruluş hizmetlerini kapsar.

7.Konut Sahipliği: Konutunu kiraya verenlerin hizmetlerini kapsar.

8.Serbest Meslek Hizmetleri: Serbest meslek hizmetlerini ve kişisel hizmetleri kapsar.

9.İzafi Banka Hizmetleri: Bankaların mevduat faizi ile kredi faizi arasındaki fark olup EKSI değerlidir.

10.Kamu Hizmetleri: Her türlü kamu hizmetlerini kapsar.

11.Kar Amacı Gütmeyen Özel Hizmet Kuruluşları: Vakıf şeklindeki örgütlerin hizmetlerini kapsar.

12.İthalat Vergisi: İthal edilen mallar üzerine konan vergileri kapsar.

Bu 12 kalem iktisadi faaliyetten 1,2,3,4,5,6,7,8,10,11 ve 12 numaralı kalemlerin değerlerini toplanır ve bu toplamdan 9 no'lu izafi banka hizmetleri kaleminin değeri çıkarılırsa Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) değeri elde edilir. Bulunan GSYİH değeri ile dış alem gelirini (F) birlikte işleme tabi tutulursa, yani dış alem geliri artı işaretli ise GSYİH ya eklenir, eksi işaretli ise GSYİH dan çıkarılırsa Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) hesaplanmış olur.

GSMH değerinden amortismanlar (IA) çıkarıldığında Safi Milli Hasıla (SMH); SMH'dan vasıtalı vergilerle (T₁) sübvansiyonlar (SUB) arasındaki fark (T₁ - SUB) çıkarıldığında ise Milli Gelir (MG) bulunur.

ÜRETİM YÖNTEMİ	
1. TARIM	
1.1. Çiftçilik ve Hayvancılık	
1.2. Ormancılık	
1.3. Balıkçılık	

<p>2.SANAYİ 2.1.Madencilik ve Taşocakçılık 2.2. İmalat Sanayii 2.3. Elektrik, Gaz, su 3. İNŞAAT 4. TİCARET 4.1.Topt. ve Perakende Ticaret 4.2.Otel, Lokanta Hizmetleri 5.ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME 6.MALİ KURULUŞLAR 7.KONUT SAHİPLİĞİ 8.SERBEST MESLEK HİZMETLERİ 9.(-)İZAFİ BANKA HİZMETLERİ 10.KAMU HİZMETLERİ 11.KÂR AMACI GÜTMİYEN ÖZEL HİZMET KURULUŞLARI 12.İTHALAT VERGİSİ</p>
<p>(1+2+3+4+5+6+7+8+10+11+12)-9= GSYİH (AF) ± F (DIŞ ALEM GELİRLERİ)</p>
<p>GSMH (AF) - IA (AMORTİSMANLAR)</p>
<p>SMH (AF) - (T₁ - SUB)</p>
<p>MG (FF)</p>

Üretim kaynaklarına göre milli gelirin hesabında hangi konulara dikkat etmek gerekir?

- i. GSYİH'nın hesaplanmasında sadece **nihai malların değeri** dikkate alınır, aksi takdirde çifte-sayım (double counting) sorunu ortaya çıkar. **Ara mallar** GSYİH'nin hesaplanmasında **dikkate alınmaz**.
- ii. GSYİH kullanılmış malları ve mali varlıkları içermez; GSYİH yeni bir mal (katma değer) yaratmayan alım satım işlemlerini dikkate almaz. Örneğin, 3 yıl önce üretilmiş kullanılan mobilyanın cari yılda el değiştirmesi işlemi herhangi bir katma değer yaratılmadığı için, kullanılan mobilyanın değeri cari yılın GSYİH'sine dahil edilmez aksi takdirde çift-sayım ortaya çıkar. Benzer şekilde, tekrar tekrar alınıp satılsalar bile her türlü kullanılan malın (otomobil, konut, vs.) değeri sadece üretildikleri yılın GSYİH'na dahil edilir.
- iii. GSYİH ülkedeki tüm yerleşiklerin çıktısını ölçer; GSYİH, bir ülke sınırları içinde sadece vatandaşlara değil, yabancılara ait olan üretim faktörleri ile üretilen çıktıyı

da içerir. GSYİH bir ülke sınırları içinde sadece vatandaşların değil, yabancıların elde ettikleri tüm faktör gelirlerini de içerir. Örneğin, Türkiye'de otomobil üreten bir İtalyan firmasında yaratılan tüm nihai çıktı ve dolayısıyla faktör gelirlerinin tamamı Türkiye'nin GSYİH'si içinde yer alır. Firmada çalışan Türk işçilerin elde ettikleri ücret gelirlerinin yanısıra, İtalyan üst düzey yöneticilerine yapılan maaş ve prim ödemeleri de Türkiye'nin GSYİH'si içinde yer alır. (Bu durum Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) için böyle değildir)

- iv. GSYİH, vatandaşların ülke dışında elde ettikleri faktör gelirlerini içermez. Bir ülkenin vatandaşlarının ülke dışındaki iktisadi faaliyetlerinden elde ettikleri emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimcilik gelirleri o ülkenin gayri safi yurt içi hasılası içinde yer almaz. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yurtdışında çalışarak elde ettikleri ücret gelirleri Türkiye'nin değil, O ülkelerin GSYİH'si içinde yer alır.
- v. Herşeyden önce verimli faaliyetler sonucu yaratılan mal ve hizmetler milli gelir hesabına dahil edilmelidir. Yoksa elde edilmiş gelir parçasından bir kısmının, bir şahıstan diğerine aktarılmış olması gelire dahil edilmez. Örneğin, yoksul bir aileye veya bir hayır kurumuna yapılan yardımlar, üretken faaliyetler sonucu elde edilmiş kazançlar olamayacağı için milli gelir hesabına dahil edilmez.
- vi. Ev kadınlarının evlerinde yapmış olduğu işler verimli hizmetler olup milli gelir hesabına dahil edilmesi gerekir. Fakat bu hizmetlerin para birimi ile ifadesi son derece zordur.
- vii. Vasıtalı vergiler milli gelir hesabına dahil edilmez. Zira vasıtalı vergiler bir malın satış devri esnasında satış fiyatına dahil edilen vergi ve resimlerdir.
- viii. Bazı devlet hizmetleri vatandaşı tatmin eden prodüktif hizmetler gibi görünmez. Dolayısıyla milli gelire dahil edilmemesi gerekir gibi görülmektedir. Milli savunma ve emniyet teşkilatlarının vermiş olduğu hizmetler bu türden faaliyetlerdir. Ancak yurtiçi ve yurtdışı güvenlik açısından hizmet verdikleri için milli gelir hesabına dahil edilmesi gerekir.
- ix. Devletin çıkarmış olduğu iç borçlanma ile ilgili tahvil ve bunun gibi diğer borçlar için verdiği faiz gelirlerini, milli gelir hesabına dahil etmemek gerekir. Sebebine gelince devlet genellikle bu borçların faizlerini halktan toplamış olduğu vergilerle ödemektedir. Böyle bir ödeme şekli benimsendiği sürece, bu tür faizleri milli gelir hesaplarına dahil etmemek gerekir.
- x. Şirket karları milli gelir hesabına dahil edilir. Ancak, bu karlar reel bir artıştan veya üretken bir hizmetten kaynaklanmıyorsa milli gelir hesabına dahil edilmez. Genellikle fiyat artışlarının çok olduğu zamanlar bu karlar, reel artıştan çok, fiyat artışlarından kaynaklanabilir. İşte fiyat artışlarından kaynaklanan şirket karlarının milli gelire dahil edilmemesi gerekir.
- xi. Binalar, başkalarına kiralansa veya mal sahibinin kendisi otursa dahi kira ve bunun kadar bir emsal değer milli gelir hesaplarına dahil edilmesi gerekir. Mal sahipleri kiraya vermese de evi kendisine devamlı veya periyodik bir satınalma gücü yarattığından milli gelir hesaplarına dahil edilir.

- xii. Dış alım geliri, artı veya eksi olabilir. Şayet milli ekonomiden dışarıya ödemeler fazla ise, fazla olan kısmı milli gelir hesabından düşmek gerekir. Aksine sonuç olumlu ise, ekonomiye pozitif bir yatırım etkisini gösterir ve milli gelir hesabına dahil etmek gerekir.

Özetle GSYİH Heaplanması Dikkate Alınması Gereken Unsurlar:

- *Öz tüketim (otonom) bir kişinin kendi tüketimi için yaptığı üretim piyasa fiyatı olmadığı için GSYİH dahil edilmez.* Bireylerin bahçesinde köyünde balkonunda çiftliğinde kendi ürettiği ve sadece ailece tükettiği tarımsal ve hayvansal ürünler için herhangi bir fiyat ödenmediği ürünlerin değerleri de GSMH içine girmeyecektir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarında ve onun bir parçası olan derneklerde çalışan gönüllülerin ortaya çıkardığı ekonomik katma değerde hesaplanmadığından dolayı GSMH içerisinde yer almamaktadır. Bu durumda GSMH değerinin ister istemez olduğundan küçük hesaplanmasına neden olacaktır.
- *Savunma, adalet, bürokrasi (tam kamusal mallardır ve bu kesimde çalışanların devlete maliyeti ile yani aldıkları ücretler üzerinden)) GSYİH dahil edilir.*
- *Kayıt dışı ekonomi GSYİH dahil edilmez.*
- *GSYİH rakamları ülkenin gelir dağılımı, çalışma saatleri, malların kalitesi hakkında bilgi vermez.*
- *İkinci el mal satışları (ev,araba), finansal nitelikli işlemler (tahvil, hisse senedi, bono borsan kanılan kazançlar bir üretmek onu olmadığından) dahil edilemez. Ancak bu işlemler üzerinden alınan komisyonlar (ilgili yılın/cari yılın hizmet üretimi olduğu için) GSYİH dahil edilir.*
- *Transfer harcamaları (emekli, dul, yetim aylıkları) GSYİH ya dahil edilmez ama kişisel gelire eklenir.*
- *Hesaplama tamamlanmış (tüketilmeye hazır) mal ve hizmetler göz önüne alınmalıdır.*
- *Hesaplama konu olan mal ve hizmetlerin piyasa ekonomisine katılan cinsten olmaları gerekir.* GSMH, piyasa fiyatları bulunmayan mal ve hizmetleri kapsamaz. Ev hanımlarının evde yaptıkları temizlik, yemek, bulaşık ve çocuk bakımı gibi hizmetler piyasa fiyatları ile değerlendirilmediği için GSMH değeri içine girmez.
- *Negatif dışsallık (hava kirliliği, trafik sıkışıklığı çevre kirliliği) GSYİH dahil edilmez.* GSMH, üretim sürecinin doğurduğu dışsal maliyetleri dikkate almaz. Dışsal maliyetler, GSMH'nin üretim sürecinde ortaya çıkan hava, su, toprak, ses kirliliği gibi toplumsal hayatın kalitesini düşüren ve hayatı güçleştiren olumsuz etkilerdir. Dışsal maliyetlerle ülkenin yaşam kalitesini düşürmektedir. GSMH'nin ekonomi üzerindeki net etkisini görebilmek için dışsal maliyetleri GSMH değerinden çıkarmak gerekir. Ancak burada bir sorun bulunmaktadır. Dışsal maliyetler, örneğin üretim sürecinin sebep olduğu çevre kirliliği, piyasada

fiyatlandırılmadığı için gerçek değeri hesaplanamaz ve GSMH değerinden düşülemez. Bu durumda GSMH değeri olduğundan büyük görünür.

- *Üretim sürecinin ortaya çıkardığı dışsal faydalarda GSMH içerisinde yer almaz.* Dışsal faydalar, GSMH'nin üretim sürecinde ortaya çıkan toplumsal hayatın kalitesini arttıran ve hayatı olumlu etkileyen unsurlardır. Bunlara temiz çevre, sağlıklı bir toplum, verimli topraklar örnek verilebilir.

II.GELİR (KATMA DEĞER) AÇISINDAN TANIMLANAN GSMH

Bir ülkede belli bir dönem içinde üretim faktörlerinin üretime katılmaları karşılığında elde ettikleri ücret, faiz, rant ve kar gibi gelirler üretim faktörlerinin ürettikleri nihai mal değerine yani katma değere eşit olacaktır. Başka bir deyişle bir ülkede belli bir dönemde yaratılan katma değer toplamını gösterir.

$$\text{GSMH} = \text{Ücret} + \text{Kar} + \text{Rant} + \text{Faiz} + \text{Dolaylı Vergiler} + \text{Amortismanlar}$$

GELİR YÖNTEMİ
1. ÜCRET VE MAAŞ GELİRLERİ
2. TEŞEBBÜS VE SERBEST MESLEK GELİRLERİ (KÂRLAR)
3. ŞİRKET GELİRLERİ (DAĞITILMIŞ VE DAĞITILMAMIŞ KÂRLAR)
4. KİRA GELİRLERİ (RANT)
5. FAİZ GELİRLERİ
6. (-) DEVLET TAHVİL FAİZLERİ VE TÜKETİCİ BORÇ FAİZLERİ
(1+2+3+4+5) - 6 = TOPLAM YURT İÇİ GELİR ± F (DIŞ ALEM GELİRLERİ)
MG (FF) + (T ₁ - SUB)
SMH (AF) + IA (AMORTİSMANLAR)
GSMH (AF)

Gelir yöntemine göre, tablodaki yer alan 1, 2, 3, 4 ve 5 no'lu kalemler toplanıp, elde edilen toplamdan 6 no'lu devlet tahvili faizleri ve tüketici borç faizleri kalemi çıkarılınca Toplam Yurt İçi Gelir'e ulaşılır. Toplam yurt içi gelir dış alem geliri ile birlikte işleme tabi tutulunca Milli Gelir, milli gelire vasıtalı vergilerle sübvansiyonların farkı eklenince Safi Milli Hasıla, safi milli hasılaya amortismanların değeri eklenince Gayri Safi Milli Hasıla bulunmuş olur. Üretim yönteminde GSMH'dan MG e doğru, gelir yönteminde ise MG' den GSMH' ya doğru hesaplama yapılmaktadır.

3.HARCAMALAR AÇISINDAN TANIMLANAN GSMH

Bir ekonomide bir yıllık bir dönemde üretim faktörlerinin prodüktif hizmetleri karşılığı elde ettikleri gelirin harcanması ile ilgilenir. Bir ülkede belli bir dönem içinde yapılan tüketim, yatırım, devlet harcamaları ve net ihracat harcamalarının toplamını gösterir.

Harcamalar yöntemine göre, bir ekonomide bir yıllık dönemde yapılan tasarrufların tamamının gayri safi yatırım harcamalarına dönüştürüldüğü varsayılmaktadır.

$$\text{GSMH} = C + I + G + (X - M)$$

$$\text{GSMH} = \text{Özel Tüketim Harcamaları} + \text{Özel Yatırım Harcamaları} + \text{Devlet Harcamaları} + (\text{İhracat} - \text{İthalat})$$

Y= Milli Gelir

C=Tüketim Harcamaları

X= İhracat

M= İthalat

I=Yatırım Harcamaları

G=Ka mu Harcamaları

Yatırım (I):

İktisadi anlamda yatırım, ülkenin sermaye stoku/sermaye donanımı ve üretim kapasitesi ile ilgilidir. Belli bir dönemde sermaye stokuna yapılan eklemelerdir. İlerideki dönemlerde tüketmek üzere yapılan üretimdir. Bu anlamda yatırım, reel varlıkların ya da sermaye mallarının satın alınması demektir. Sermaye stoku, stok değişken iken yatırım, belli bir zaman dilimiyle ifade edildiği için akım değişkendir.

İki farklı yatırım türü vardır: Otonom yatırım ve uyarılmış yatırım.

Otonom Yatırım; Üretimin yapılması için zorunlu olan yatırımlardır. Milli gelir düzeyi ve faiz oranından bağımsız yatırımlar otonom yatırım olarak adlandırılır. Kamu yatırımları otonom yatırım olarak bilinir.

Uyarılmış Yatırım; Milli Gelirdeki artışa bağlı olarak tüketim harcamalarında meydana gelen artışların uyardığı yatırımlardır. Yani talep artışı ve kar artışı şeklinde işleyen sürecin oluşturduğu yatırımlardır. Bu tür yatırımlar daha çok gelir ve tüketim düzeyine karşı duyarlıdır.

Kamu Harcamaları (G)

Kamu harcamalarını üç kategoride toplamak mümkündür:

- 1- Cari Harcamalar (personel ücretleri, elektrik, su, gaz, benzin kırtasiye)
- 2- Yatırım Harcamaları (havaalanı, barajlar, otoyollar, okullar)
- 3- Transfer harcamaları (emekli dul yetim aylıkları öğrenci kredileri gibi karşılığında bir hizmet ya da taahhüt olmayan giderler)

HARCAMALAR YÖNTEMİ
1. C (TÜKETİM HARCAMALARI)
2. GSI (GAYRİSAFİ YATIRIM HARCAMALARI)
3. G (KAMU HARCAMALARI)
(1+2+3)=TOPLAM YURT İÇİ HARCAMALAR + (E-M) ± F
GSMH (AF) - IA (AMORTİSMANLAR
SMH (AF) - T ₁ +SUB)
MG (FF)

Sayısal Örnek: Üretim, Gelir ve Harcamalar Yöntemleri (Milyon YTL)

Üretim Yöntemi		Gelir Yöntemi		Harcama Yöntemi	
Tarım Sektörü Katma Değeri	500	Ücret ve Maaş	1000	Tüketim Harcamaları	2000

Sanayi Sektörü Katma Değeri	700	Kârlar	850	Yatırım Harcamaları	450
İnşaat Sektörü Katma Değeri	300	Kira	200	Kamu Harcamaları	1000
Ticaret Sektörü Katma Değeri	600	Faiz	450	Net İhracat	150
Hizmet Sektörü Katma Değeri	1500				
GSYİH	3600	YİH	2500	GSYİH	3600
(+)Net Fak Geliri	-200	(+)Net Fak.Gel	-200	(+)Net Fak Gel	-200
GSMH	3400	MG	2300	GSMH	3400
(-)Amortismanlar	400	(+) Dolaylı Vergiler	700	(-)Amortismanlar	400
SMH	3000	SMH	3000	SMH	3000
(-)Dolaylı Vergiler	700	(+)Amortisman	400	(-)Dolaylı Vergiler	700
MG	2300	GSMH	3400	MG	2300

EK Bilgiler: İhracat = 650, İthalat = 500, $T_1 = 1000$, Subvansiyon = 300, Dış Alem Geliri = 400, Dış Alem Gideri=600

GSMH kavramının daha iyi anlaşılması için şu noktalara dikkat etmek gerekmektedir:

2.2.Nominal Milli Gelir

Milli Gelir, mal ve hizmet miktarı cinsinden değil de bunların parasal değerleri toplamı olarak ifade edilmektedir. Para değerinin sabit olmayışı, sürekli dalgalanma halinde oluşu bir ekonominin milli gelirini belirlemede, yanıltıcı olabilmektedir. Diğer bir deyişle bir ekonomide fiyatlar hızlı artıyorsa, milli gelir de parasal olarak hızlı artıyor, fakat gerçek olarak mal ve

hizmet üretiminin ne kadar arttığını anlamak güçleşmektedir. Milli gelirin cari fiyatlarla hesaplanmış haline, “Nominal Milli Gelir” ya da “Nakdi Milli Gelir” denir.

2.3.Reel Milli Gelir

Bir ülkede belli bir dönem içinde yaratılan nihai mal ve hizmet üretiminin sabit fiyatlar üzerinden piyasa değeri toplamıdır. Belirli bir yılın (baz yılın) fiyatları esas alınarak hesaplanır. Bu yüzden fiyat değişmelerinden etkilenmemektedir.

Para değerindeki dalgalanmalar nedeniyle, milli gelir rakamlarındaki yanıltıcı görüntüyü gidermek için, sabit bir ölçü getirmek gerekir. Bu ise, fiyat endeksleri yardımıyla belli bir yıl temel alınarak milli gelir rakamı hesaplayarak mümkün olur. Bu fark, aşağıdaki örnek tablolar yardımıyla anlaşılabilir.

Nominal Ve Reel Artışlar

Yıllar (t)	Üretim (Q)	Fiyat(P)	GSMH= Q x P
1991	10 birim	2 TL	20 TL NOMİNAL ARTIŞ
1992	10 birim	4 TL	40 TL
1991	10 birim	2 TL	20 TL REEL ARTIŞ
1992	20 birim	2 TL	40

Nominal GSMH - Reel GSMH ile ilgili sayısal örnek;

ÜRETİM	NOMİNAL GSMH (1987)	NOMİNAL GSMH (2000)	REEL GSMH (2000)*
	GSMH= Q x P	GSMH= Q x P	GSMH= Q x P

MUZ	200 TL 'den 15 Birim 200x15= <u>3.000</u>	2.000TL'den 20 Birim 2.000 x20 =40.000	200TL'den 20 Birim 4.000
PORTAKAL	100 TL' den 50 Birim 100x50= <u>5.000</u>	1.000TL'den 60 Birim 1.000 x60= 60.000	100 TL'den 60 Birim 6.000
Toplam	3.000 +5.000= 8.000 NOMİNAL GSMH (1987)	40.000+60.000= 100.000 NOMİNAL GSMH (2000)	4.000+6.000 = 10.000 REEL GSMH (2000)*
*	1987 yılı fiyatlarıyla ölçülmüştür.		

Bu örneğe göre; (Nominal GSMH / Reel GSMH)x100

$(100.000 / 10.000) \times 100 = \%10$; 1987-2000 dönemindeki fiyat artışı yani enflasyon olarak yorumlanır.

2.4.GSMH Deflatörü

Nominal GSMH rakamlarını reel GSMH rakamlarına dönüştürmek amacıyla kullanılan özel fiyat endeksine GSMH Deflatörü denir.

GSMH Deflatörü = (Nominal GSMH / Reel GSMH)x100
--

Reel GSYİH'nin hesaplanmasıyla elde edilen GSYİH deflatörü aslında enflasyon ölçümünü gösterir. Deflatör temel yılla cari yıl arasında fiyatlarda meydana gelen değişmeyi ölçmektedir.

Tablo 2.1: Nominal Reel-GSMH ve GSMH deflatörü

Yıllar	Nominal GSMH (Milyar TL)	Reel GSMH (Milyar TL)	GSMH Deflatörü (1987=100)
1995	7854887	99052	79.3
1996	14978067	106078	141.2
1997	29393262	114874	255.9
1998	53518332	119303	448.6
1999	78282967	112044	654.5
2000	125596129	119144	1054.1
2001	176483953	107783	1637.4
2002	273463168	116165	2354.1

Örnek:

1996 fiyatları ile cari GSMH 15.5 katrilyon olsun. Baz yıl (temel yıl) olarak kabul ettiğimiz 1995 yılı fiyatları ile hesapladığımızda ise 1996 yılı GSMH'sı 9.5 katrilyon olsun. Bu durumda;

GSMH DEFLATÖRÜ = $15.5 / 9.5 = 1.631$ olacaktır. Yani Deflatör % 63.1 dir

Reel GSMH= (Nominal GSMH / Fiyat Endeksi) X 100

Nominal GSMH Ve Fiyat Endeksi

YILLAR	NOMİNAL GSMH	FİYAT ENDEKSİ
1995	6	100
1996	9	150
1997	10	200
1998	13	200

REEL GSMH(1995) = $(6/100) \times 100 = 6$ katrilyon

REEL GSMH(1996) = $(9/150) \times 100 = 6$ katrilyon

REEL GSMH(1997) = $(10/200) \times 100 = 5$ katrilyon

REEL GSMH(1998) = $(13/200) \times 100 = 6,5$ katrilyon

2.5.Milli Gelir İle İlgili Muhasebe Kavramları

Ekonominin zaman içindeki durumunu gösteren milli gelirin altı ölçüsü vardır;

- 1-Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- 2- Gayri Safi Milli Hasıla
- 3- Safi Milli Hasıla
- 4- Milli Gelir veya Faktör Fiyatlarıyla Safi Milli Hasıla
- 5- Kişisel Gelir
- 6- Harcanabilir Gelir

2.5.1.Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)

Yurt içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile hesaplanmış bir değerdir. Başka bir deyişle ülkenin kendi yurt içi imkanları ile ulaşabileceği üretim seviyesini gösterir. Üretim açısından hesaplanan GSYİH ile harcamalar açısından hesaplanan GSYİH değerleri birbirine eşittir.

$$\text{GSYİH} = C + \text{GSI (gayri safi yatırım harcamaları)} + G + (X-M)$$

GSYİH, vatandaşların ülke dışında elde ettikleri faktör gelirlerini içermez.

Bir ülkenin vatandaşlarının ülke dışındaki iktisadi faaliyetlerinden elde ettikleri emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimcilik gelirleri o ülkenin gayri safi yurt içi hasılası içinde yer almaz. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yurtdışında çalışarak elde ettikleri ücret gelirleri Türkiye'nin değil, O ülkelerin GSYİH'sı içinde yer alır.

Ülke içindeki üretimin ya da hizmetin hangi ülkenin vatandaşı, firması ya da devleti tarafından yapıldığı önemli değildir. Yani üretim faktörlerinin yerli mi yoksa yabancı mı olduğuna bakılmaz. Örneğin, yabancı bir otomobil şirketinin Türkiye'deki fabrikasında üretilen otomobilin değeri ya da yabancı bir bankanın Türkiye'deki şubelerinde verilen hizmetin değeri Türkiye'nin GSYİH'sı içinde yer alır. Aynı şekilde bir Türk firmasının yada bankasının örneğin Almanya'da gerçekleştirdiği üretim ya da hizmet değeri Türkiye'nin değil Almanya'nın GSYİH'sı içinde yer alır.

2.5.2. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)

Bir ülke vatandaşlarının sahip oldukları üretim faktörleri kullanılarak belli bir dönemde üretilmiş tüm nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla hesaplanan değeridir. GSYİH'dan daha geniş bir kavramdır ve GSYİH'ya net dış alem faktör gelirlerinin eklenmesiyle bulunur:

$$\text{GSMH} = \text{GSYİH} + \text{Net Dış Alem Geliri (F)}$$

Net Dış Alem Geliri (F): Bir ülke vatandaşlarının dış ülkelerden kazandıkları ve ülkelere getirdikleri üretim faktörleri gelirleri (İşçi dövizleri yurt dışından elde edilen müteşebbis gelirleri, yurt dışındaki faaliyetlerden elde edilen kar transferleri, yurt dışındaki mali yatırımlardan elde edilen faiz gelirleri) ile o ülkede çalışan yabancı ülke vatandaşlarının kazandıkları ve ülkelere götürdükleri üretim faktörleri gelirleri arasındaki farktır. Dış Alem geliri artı veya eksi değer olabilir. Yabancılar bir ülkede o ülke vatandaşlarının diğer ülkelerde elde ettiğinden daha fazla gelir elde ediyorlarsa GSYİH GSMH'dan büyük olacaktır

GSYİH coğrafi bir kavramdır, üretim hangi ülkede yapılıyorsa o ülkenin hesaplarına dahil edilmektedir, katma değer yaratanın hangi ülkenin vatandaşı olduğu önemli değildir. GSMH ise vatandaşlık esasına dayanmaktadır ve üretimin yapıldığı yer önemli değildir, üretim faktörünün sahibi hangi ülkenin vatandaşı ise yaratılan gelir o ülkenin hesaplarına dahil edilmektedir GSMH hesaplanırken vatandaşlık, GSYİH hesaplanırken üretimin yapıldığı yer dikkate alınmaktadır.

2.5.3. Safi Milli Hasıla (SMH)

$$\text{SAFİ MİLLİ HASILA (SMH)} = \text{GSMH} - \text{Amortismanlar}$$

GSMH üretim sürecinde makine ve teçhizatla meydana gelen aşınma ve eskimeler (amortismanları) dikkate almamaktadır. Ancak gerçek üretim değerini bulabilmek için, bu eskime ve aşınma payının çıkarılması gerekmektedir. Buna göre **Safi Milli Hasıla (SMH)**; "Bir ekonomide belirli bir sürede (genellikle bir yıl) üretilen tamamlanmış mal ve hizmetlerin net değerleri toplamıdır."

2.5.4. Milli Gelir

$$\text{MİLLİ GELİR (MG)} = \text{SMH} - \text{Dolaylı Vergiler} + \text{Sübvansiyonlar}$$

2.5.5. Kişisel Gelir

Kişisel Gelir bazı kesintiler yapıldıktan ve bazı ek ödemeler elde ettikten sonra üretim faktörü sahibi kişilerin ellerine geçen gelirdir

$$\text{KİŞİSEL GELİR (KG)} = \text{MG} - (\text{Kurumlar Vergisi} + \text{Dağıtılmamış Firma Karları} + \text{Sosyal Güvenlik Kesintileri}) + \text{Transfer Ödemeleri} + \text{Devletin Borç Faizi Ödemeleri}$$

EKLEMELER:

Transfer harcamaları: Devletin emeklilere kimsesizlere, yoksul ve işsizlere üretim karşılığı olmadan yaptığı karşılıksız ödemelerdir.

Sübvansiyonlar: devlet tarafından üreticiye teşvik amacıyla verilen karşılıksız mali yardımlardır.

KESİNTİLER:

Kurumlar vergisi: Firmaların karlarından ödedikleri bir vergidir.

Şirketlerin dağıtılmayan karı: Şirketler yılsonunda o yıl içinde elde ettikleri gelirleri hissedarlara dağıtırlar. Ancak uygulamada karın tümü değil bir kısmı dağıtılır, geri kalanı yeni yatırımlara finansman olarak kullanılır. Bu olaya oto finansman denir.

Sosyal Kesenekler: Sosyal sigortalar emekli sandığı, bağkur gibi kuruluşlara belli aralıklarla belli ödemeleridir.

Milli Gelirin tamamı fertlerin eline geçemediği gibi bazen de fiilen üretilmeyen bir kısım kıymetler, fertlerin paylaşacağı gelire dahil olur. Örneğin, şirketlerin dağıtılmayan karları, maaşlardan kesilen emekli sandığı payları veya ücretlerden kesilen sosyal sigorta primleri gibi kesintiler Milli Gelire dahil olduğu halde, Kişisel Milli Gelir'e dahil değildir. Öte yandan ise, emeklilere yapılan yaşlılık ve malullük ödemeleri, dul, yetim ve asker ailelerine yapılan yardımlar, bazı ödül ve ikramiyeler Milli Gelire dahil olmadığı halde, fertlerin geliri içinde yer alırlar. Bu tür, üretim sonucu olmadan bazı kesimlere aktarılan bu ödemelere, "transfer ödemeleri" denir.

Özet olarak;

Milli Gelir Hesaplamaları

$$\text{GSMH} = \text{GSYH} + \text{NDF}$$

$$\text{Net Yatırım} = \text{Gayri Safi Yatırım} - \text{Amortismanlar}$$

$$\text{SMH} = \text{GSMH} - \text{Amortismanlar}$$

$$\text{Milli Hasıla} = \text{SMH} - \text{Dolaylı Vergiler (Mesela Harcama Vergisi)}$$

$$\text{Kişisel Gelir} = \text{Milli Hasıla} - (\text{Dağıtılmayan Kar Payları} + \text{Sosyal Güvenlik Kesintileri} + \text{Kurumlar Vergisi}) + \text{Transferler}$$

$$\text{Kullanılabilir Gelir} = \text{Kişisel Gelir} - \text{Kişisel Gelir Vergisi}$$

$$\text{GSMH Açığı} = \text{Potansiyel GSMH} - \text{Gerçekleşen GSMH}$$

2.5.6.Fert Başına Düşen GSMH

$$\text{Fert Başına Düşen GSMH} = \text{Nominal GSMH} / \text{Toplam Nüfus}$$

Türkiye'nin 1996 Nominal GSMH= 15 katrilyon

Türkiye'nin 1996 Toplam Nüfusu= 62 milyon kişi

Fert Başına Düşen GSMH= 15 katrilyon TL / 62 milyon kişi

$$= 242 \text{ Milyon TL}$$

2.6.Büyüme Oranı

İktisadi büyüme “yıllık büyüme ” ve ortalama büyüme”olarak ölçülmektedir.

Yıllık büyüme hızı t ve t-1 yıllarında reel GSYİH'da meydana gelen değişme ile t-1 yılındaki reel GSYİH arasındaki oranın 100 ile çarpımına eşittir. “t” yılındaki büyüme oranı aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$\text{Büyüme Oranı} = \frac{\text{Bu yılın GSMH'si} - \text{Geçen Yılın GSMH'si}}{\text{Geçen Yılın GSMH'si}}$$

Bir yıl içindeki büyüme oranı (t) yılında GSYİH'daki artış oranını bulmak için $G_t = \Delta Y / Y$

$$G_t = (Y_t - Y_{t-1}) / Y_{t-1} \quad \text{veya} \quad \left(\frac{Y_t}{Y_{t-1}} \right) - 1$$

Örnek:

$$G_{1981} = 52.739$$

$$G_{1980} = 50.296 \text{ ise}$$

1981 yılındaki yıllık büyüme oranı hesaplayalım

$$G_{1981} = (Y_{1981} - Y_{1980}) / Y_{1980}$$

$$= (52.739 - 50.296) / 50.296 = 0.0486 \text{ 'dir}$$

$$= 0,0486 \times \%100 = \%4,86$$

Yorum; 1981 yılında Türkiye'deki ekonomik büyüme %4,86 olmuştur. Türkiye'de 1981 yılında üretilen mal ve hizmetler 1980 yılında üretilen mal ve hizmetlere göre %4,86 daha fazladır.

İktisadi büyüme GSMH 'nın reel olarak artmasıdır.

Uzun dönem büyüme hızı da denilen *ortalama büyüme hızı* reel GSYİH'da uzun dönemde meydana gelen artışı yansıtır. Büyüme oranı ekonomik dalgalanmalara bağlı olarak yıldan yıla değişmeler göstermektedir.

Ortalama büyüme hızı aşağıdaki gibi hesaplanır¹

$$Y_n = Y_0(1+g)^n \text{ veya } g = \left[\frac{Y_n}{Y_0} \right]^{1/n} - 1$$

Y_0 = dönemin ilk yılındaki reel GSYİH

Y_n = dönemin son yılındaki reel GSYİH

n = dönemin son yılı ile ilk yılı arasındaki fark

Örnek:

$$Y_{1980}=50.296$$

$$Y_{2006}= 155.732$$

Türkiye’de 1980-2006 dönemi için ortalama yıllık büyüme oranını hesaplayalım.

$$n= 2006-1980= 26$$

$$g = \left[\frac{Y_n}{Y_0} \right]^{1/n} - 1 \rightarrow g = \left[\frac{155732}{50296} \right]^{1/26} - 1$$

$$g=1,0444 - 1=0,044 \text{ \%}4,44$$

Kişi başına düşen reel GSYİH’nin büyüme oranı nasıl hesaplanır?

$$G_y = (1+g_Y/1+g_N) - 1$$

G_y = kişi başına reel GSYİH’nin büyüme oranı

g_Y = reel GSYİH’nin büyüme oranı

---

¹ Tümay Ertek, **Makro İktisat**, Beta Basımevi, 2008, s:28

g_N = nüfusun büyüme artış oranı

Örnek:

1980 yılında reel GSYİH 50.296 milyar TL, nüfus 44.438bin,

1981 yılında reel GSYİH 52.739 milyar TL ve nüfus ise 45.540 bin olmuştur.

1981 yılında reel GSYİH büyüme oranı

$$G_y = (Y_{1981} / Y_{1980}) - 1 = (52.739 \text{ milyar TL} / 50.296 \text{ milyar}) - 1 = 0,0486 = \%4,86$$

Nüfustaki büyüme oranı,

$$G_n = (N_{1981} / N_{1980}) - 1 = 0,0248 = \%2,48$$

Kişi başına düşen reel GSYİH'nin büyüme oranı da,

$$G_y = (1 + g_y) / (1 + g_n) - 1 = (1 + 0,0486) / (1 + 0,0248) - 1 = 0,0232 = \%2,32 \text{ olur.}$$

2.yol:

$$KBGSYİH_{1980} = (50296_{\text{reelGSM}}) / 44438_{\text{nüfus}} = 1,1318$$

$$KBGSYİH_{1981} = (52739_{\text{reelGSM}} / 45540_{\text{nüfus}}) = 1,1581$$

$$g_y = ((1,1581 / 1,1318) - 1) * 100 = \%2,32$$

Uygulamalar

- 1) Gelişmiş ülkelerin GSMH rakamlarını araştırınız.
- 2) 2012-2014 yılları arasında Türkiye'nin GSMH değerlerini araştırınız.
- 3) 2012-2014 yılları arasında Türkiye'nin GSMH değerleri ile gelişmiş üç ülkenin GSMH değerlerini karşılaştırınız.

Uygulama Soruları

- 1) Türkiye'nin 2010-2015 ekonomik büyüme rakamlarını araştırınız.
- 2) Türkiye'nin 2013-2014 yılları arasında kişi başına düşen gelirini araştırınız.
- 3) Türkiye'de 2012-2014 yıllarının nominal ve reel GSMH rakamlarını karşılaştırınız. Sonucu yorumlayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bir ülkenin gerek diğer ekonomilerle, özellikle gelişmiş ekonomilerle olan ilişkileri gerekse ülke insanının kendi ekonomisinin durumunu bilmesi bakımından, GSMH, ülkenin iktisadi gücünün iyi bir ölçüsüdür.

Her bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin saptanmasında ve ülkelerin gelişmişlik sıralamasındaki yerini belirlemede en çok kullanılan ölçüt, Gayri Safi Milli Hasıla değeridir. Gayri Safi Milli Hasıla, bir ülkenin bir yıl içinde yeniden yarattığı değerlerin toplamıdır.

Bu bölümde konunun başlığı her ne kadar milli geliri hesaplama yöntemleri ise de, bu başlık altında, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Safi Milli Hasıla (SMH) ve Milli Gelir (MG) hesaplama yöntemleri incelenmiştir.

GSMH, SMH ve MG'in hesaplanmasında başlıca kullanılan üç yöntem; “üretim yöntemi”, “gelir yöntemi” ve “harcamalar yöntemi” detaylı olarak açıklanmıştır.

Bölüm Soruları

1. Hangi yaklaşıma göre GSMH, ücret, faiz, rant, kâr ve dolaylı vergiler toplamından oluşur?

- A) Gelir yaklaşımı
- B) Üretim yaklaşımı
- C) Harcama yaklaşımı
- D) Faktör yaklaşımı
- E) Servet yaklaşımı

2. Aşağıdaki verilere sahip olan olan bir ekonomide milli gelir kaçtır?
Gayrisafi yurt içi hasıla = 3000

Dış alemden net faktör gelirleri = 200

Gayrisafi yatırım = 500

Net yatırım = 400

Dolaylı vergiler = 400

- A) 2300
- B) 2500
- C) 2700
- D) 2900
- E) 3100

3. Aşağıdakilerden hangisi, ülkedeki fertlerin satın alma gücü düzeyini gösterir?

- A) GSMH
- B) Kişisel Gelir
- C) Safi Milli Hasıla
- D) Harcanabilir Gelir
- E) Milli Gelir

4. Aşağıdakilerden hangisi GayriSafi Milli Hasıla (GSMH) tanımı içinde yer alırken GayriSafi Yurt içi Hasıla (GSYİH) tanımı içinde yer almaz?

- A) Konut için yapılan yatırım harcamaları
- B) Ülke vatandaşı müteahhitlerin yurt dışından gönderdiği gelirler
- C) Yabancıların ülkede yaptığı yatırım harcamaları
- D) Askeri amaçla yapılan kamu harcamaları
- E) Kamu kesiminin yaptığı sağlık harcamaları

5. Aşağıdakilerden hangisi toplam talebi gösteren formüldür?

- A) $AD = C + I + G + (X+M)$
- B) $AD = C + I + G - X$
- C) $D = C + I + G + (M-X)$
- D) $AD = C + I + G + (X-M)$
- E) $AD = C + I + G + X$

6. (Nominal GSMH/Fiyat İndeksi) x 100 ile ifade edilen formülün adı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Reel GSMH
- B) Nominal GSMH
- C) Nominal MG
- D) Harcanabilir Gelir
- E) TÜFE

7. GSYİH'dan aşınma ve eskime için yapılan yatırımlar çıkarıldığında hangi ekonomik değişken elde edilir?

- A) Milli Gelir
- B) Gayri safı milli hasıla
- C) Harcanabilir Gelir
- D) Safi Yurtiçi Hasıla
- E) Yenileme Yatırımları

8. Aşağıdaki verilere göre 1981 yılındaki büyüme oranını hesaplayınız.

$$G_{1981} = 52,739$$

$$G_{1980} = 50,296 \text{ ise}$$

- A) %4,86
- B) %3,6
- C) %5,5
- D) %7,2
- E) %6,6

9. Reel gayri safı yurtiçi hasıla, nominal gayri safı yurtiçi hasıladan daha küçük bir değere sahip ise aşağıdakilerden hangisi söz konusudur?

- A) Ülkede deflasyon yaşanmaktadır.
- B) Fiyatlar artmıştır.
- C) Ekonomi küçülmüştür.
- D) Ekonomide durgunluk söz konusudur.
- E) Fiyatlar hızla düşmüştür.

10. Belirli bir yılın fiyatları esas alınarak hesaplanan gayrisafi milli hasıla değeri aşağıdakilerden hangisi ile adlandırılır?

- A) Cari gayrisafi milli hasıla
- B) Reel gayrisafi milli hasıla
- C) İtibari gayrisafi milli hasıla
- D) Nominal gayrisafi milli hasıla

E) Efektif gayrisafi milli hasıla

***

Cevap Anahtarı

1-A

2-C

3-C

4-A

5-D

6-A

7-D

8-A

9-B

10-B

3.MİLLİ GELİRİN DENGESİ:TOPLAM ARZ-TOPLAM TALEP

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu hafta ekonominin toplam talep-toplam arz (AD-AS) cephesi incelenecektir. Dersin amacı ekonomide milli gelir (milli gelir için reel GSYİH değişkeni kullanılacaktır) ile fiyat düzeyinin nasıl belirlendiğini ve milli gelir ile fiyat düzeyindeki dalgalanmaların nelerden kaynaklandığını anlamaya yönelik olacaktır.

Bu amaçla ilk önce toplam talep, toplam arz eğrisi kavramları ele alınacak, bu eğrilerin şekilleri açıklanacak ve eğrilerde kaymaya neden olan etkenler incelenecektir. Bu konuların devamında toplam talep ve toplam arz eğrileri yardımıyla genel fiyat ve reel üretim (GSYİH) düzeyleri açıklanacak, en son olarak da toplam talep ve toplam arz eğrilerindeki bir kaymanın denge fiyat düzeyi ve üretimdeki (GSYİH'daki) etkileri araştırılacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Toplam talebin kaymasına neden olan faktörleri açıklayınız.
2. Tam istihdam denge seviyesi ne anlama gelmektedir?
3. Kısa ve uzun dönem toplam arz eğrisini karşılaştırınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Ekonominin genel denge düzeyi	Ekonominin genel denge düzeyini ve ekonominin toplam talep ve toplam arzını etkileyen faktörleri, öğrenmek.	Konuların tekrar edilmesi ve bölüm sorularının cevaplandırılarak, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi.

Anahtar Kavramlar

- Tam istihdam düzeyi
- Toplam talep
- Toplam arz

Giriş

Bu haftaki dersimizin konusu olan toplam talep-toplam arz (AD-AS) modelinin amacı ekonomide bu milli gelir ile fiyat düzeyinin nasıl belirlendiğini ve milli gelir ile fiyat düzeyindeki dalgalanmaların nelerden kaynaklandığını anlamaktır. (Burada milli gelir için reel GSYİH değişkeni kullanılacaktır)

Bu amaçla ilk önce toplam talep, toplam arz eğrisi kavramları ele alınacak, bu eğrilerin şekilleri açıklanacak ve eğrilerde kaymaya neden olan etkenler incelenecektir. Ondan sonra, toplam talep ve toplam arz eğrileri yardımıyla genel fiyat ve reel üretim (GSYİH) düzeyleri açıklanacak, en son olarak da toplam talep ve toplam arz eğrilerindeki bir kaymanın denge fiyat düzeyi ve üretimdeki (GSYİH'daki) etkileri araştırılacaktır.

3.1. Toplam Arz

Bir ekonomide bir yıllık dönemde üretilen tüketim amaçlı mal ve hizmetler, yatırım malları ve hizmetleri kamuya yönelik mal ve hizmetler ile ihraç edilmek üzere üretilen mal ve hizmetlerdir.² Başka bir deyişle bütün firmaların üretilip piyasaya arz ettiği mal ve hizmetlerin toplamına arz edilen toplam mal ve hizmet miktarı denir. Bu miktar parasal olarak reel GSYİH ile ölçülür.

Toplam arz (aggregate supply= toplam arz =AS) fiyat düzeyi ile arz edilen reel GSYİH arasındaki ilişkiyi belirtir. Bu ilişki diğer değişkenlerin sabit kaldığı (ceteris paribus) varsayımı altında ele alınır.

Toplam arz zaman çerçevesine göre ikiye ayrılır: Kısa dönem ve uzun dönem

Kısa dönem, gerçekleşen reel GSYİH'nın tam istihdam düzeyindeki reel GSYİH'dan (potansiyel GSYİH) sapmalar gösterebileceği bir dönemdir.

Kısa dönemde gerçekleşen reel GSYİH, potansiyel (tam istihdamdaki) reel GSYİH'nın altında ya da üstünde gerçekleşebilir.

Kısa dönemde fiyat düzeyi arttıkça firmalar daha fazla mal ve hizmet üretilip arz edeceklerdir. Dolayısıyla kısa dönem toplam arz eğrisi yukarı doğru eğimli olacaktır. Yani kısa dönem toplam arz miktarı ile fiyat düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır.

Potansiyel GSYİH: Tam istihdam düzeyindeki reel GSYİH, kaynakların tam fakat normal yoğunlukta kullanıldığında üretilen mal ve hizmetleri belirtir.

Uzun dönemde fiyat düzeyi ne olursa olsun, ekonomi tam istihdam düzeyinde üretim yapmaktadır. Yani uzun dönem toplam arz miktarı fiyat düzeyinde bağımsızdır.

Toplam Arz Eğrisi her fiyat seviyesinden firmaların üretilip satmak istediği mal ve hizmetlerin miktarlarını gösterir. Toplam arz incelenirken dönem farklılığı önemlidir. Kısa dönem toplam arz eğrisi (SRAS) pozitif bir eğime sahiptir. Uzun dönemli toplam arz eğrisi (LRAS) dikey kabul edilir. Tekrarlayacak olursak, kısa dönem, gerçekleşen reel GSYH'nın tam istihdam düzeyindeki reel GSYH'dan (potansiyel GSYH) sapmalar gösterebileceği bir dönemdir.

3.1.1. Toplam Arzın Belirleyicileri

Toplam arz ilişkisinin temel faktörleri üç başlık altında toplanabilir. Bunlar, **kaynak fiyatları, teknoloji ve beklentilerdir.**

---

² Kenan ÇELİK, **Makro İktisada Giriş**, Murathan Yayınevi, 2008, Trabzon s: 38

3.1.1.1.Kaynak Fiyatları

Üretimin gerçekleşmesi için girdi kullanımı olmazsa olmaz bir şarttır. Bu durumda son çıktıyı üretecek firmalar maliyet hesabını yaparken kullanacakları girdilerin fiyatlarını kontrol ederler. Girdi fiyatlarında bir artış, firmalar için maliyet artışı anlamını taşıyacağı için üretim miktarı ve dolayısıyla makroekonomideki toplam arz miktarı azalacaktır.

3.1.1.2.Teknoloji

Günümüz dünyasında teknolojik değişimin ivmesinin de her geçen gün arttığı düşünülürse teknolojinin toplam arzı belirlemede ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir. Gelişen teknoloji ile üretimin verimi hızlı şekilde artar, daha fazla çıktı üretme imkânı elde edilir. Bu daha fazla üretim ve dolayısı ile de daha fazla toplam arz anlamını taşır.

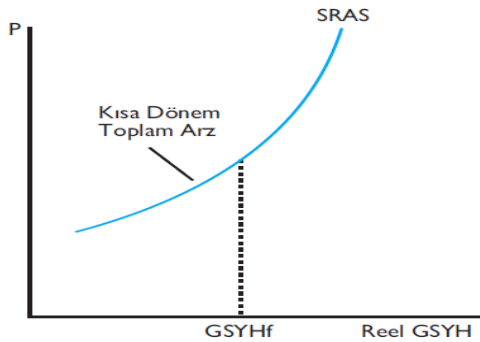
3.1.1.3.Beklentiler

Firmalar hem girdi piyasası hem de çıktı piyasası ile ilgilenmek durumundadırlar. Eğer ekonomide çıktı fiyatlarının gelecekte artmasına yönelik beklenti oluşmuşsa hem firmalar gelecekte arz edebilmek için bugünkü arz imkânlarını kısırlar; hem de gelecekte fiyat artışları beklentisi ücret ve diğer girdi fiyatlarını artmasına yol açacağı için bugün artan maliyetler firmaların bugünkü toplam arzı kısımlarına yol açar. Her iki durum da toplam arzın azalmasına yol açar.

3.1.2.Kısa Dönemde Toplam Arz

Kısa dönemde fiyat düzeyi arttıkça firmalar daha fazla mal ve hizmet üretip arz edeceklerdir. Artan fiyatları kendileri için daha fazla kar potansiyeli olarak algılar ve arzlarını arttıracaklardır. Bu da ekonominin tamamında toplam arz miktarı artışına neden olur. Dolayısıyla kısa dönem toplam arz eğrisi yukarı doğru eğimli olacaktır.

Şekil 3.1:Kısa Dönem Toplam Arz Eğrisi

Kısa dönemli toplam arzın artmasına ya da azalmasına yol açan faktörler 4 ana başlık altında toplanabilir. Bunlar, a- ücret oranları, b- emek dışı girdi fiyatlarında değişiklik, c- verimlilikteki volatalite ve d- arz şoklarıdır.

a- Kısa dönemde firmaların üretim yaparken sermaye miktarlarını değiştiremedikleri varsayılır. Bu durumda çıktı miktarını arttırmanın tek yolu, kullanılan emek miktarındaki artıştır. Bu anlamda emeğe ödenen ücret oranı maliyetlerini kontrol altında tutmak isteyen firmalar için önemli bir ölçüt haline gelir. Ücretlerde bir artış maliyet artışına bu da toplam arzda düşüşe yol açacaktır. Sonuçta SRAS eğrisi sola doğru kayar.

Kısa dönem üretim sürecinde emek hariç diğer girdiler sabit kabul edilse de bu girdilerin fiyatlarında meydana gelecek bir değişiklik toplam arzı etkileyecektir. Örneğin, artan petrol fiyatları artan maliyet anlamına gelecektir. Bu durumda ülkedeki toplam arz daralacak ve reel çıktı miktarı azalacaktır. Yani SRAS eğrisi sola doğru kayacaktır.

c- Üretim sürecinde toplam arzı değiştirecek bir diğer faktör ise verimliliktir. Emek ve ya diğer girdilerin verimlilik artışı sağlamaları durumunda ülke aynı miktar kaynağı kullanarak daha fazla çıktı miktarı elde etmeyi başaracaktır. Bu durumda toplam arz artacak ve SRAS eğrisi sağa doğru kayacaktır.

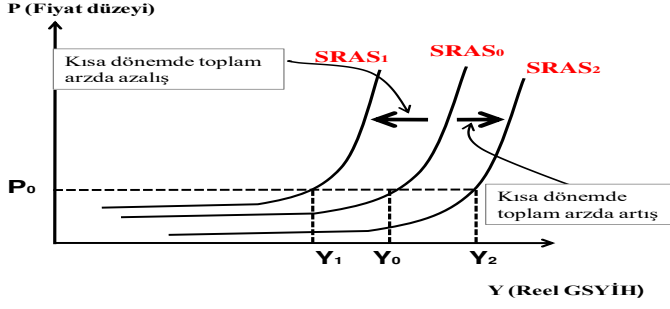
d- Arz şokları SRAS kaymalarının en son nedenidir. Bu şoklar olumlu ya da olumsuz ekonomik sonuç doğurmalarına göre yararlı ve ters arz şokları diye iki gruba ayrılmıştır. İklim koşullarında hiç beklenmedik ani bir aşırı durum söz konusu olduğunda ya da dünyada bir çok ülkenin dahil olacağı bir savaş durumunda ters arz şokları meydana gelecektir. Ters arz şokları SRAS eğrisinin sola kaymasına neden olacaktır.

Kısa dönemli arz eğrisi başlangıçta $SRAS_1$ pozisyonundadır. Varsayalım ki ücretlerde bir artış söz konusu olmuştur. Bu durumda reel çıktı miktarı azalacak ve toplam arz eğrisi sola, $SRAS_2$ gibi bir pozisyona kayacaktır. Şayet girdi fiyatlarında bir düşüş olmuşsa, bu durumda üretim maliyetleri azalmış ve firmaların çıktı miktarları artmıştır. Yaşanan bu süreçte toplam arz artmış ve kısa dönem toplam arz eğrisi $SRAS_3$ pozisyonuna, yani sağa doğru kaymıştır.

Şekil 3.2: Kısa Dönemde Toplam Arzdaki Değişimler

KISA DÖNEMDE TOPLAM ARZDAKİ DEĞİŞİMLER

KISA DÖNEM TOPLAM ARZ EĞRİSİ (SRAS)

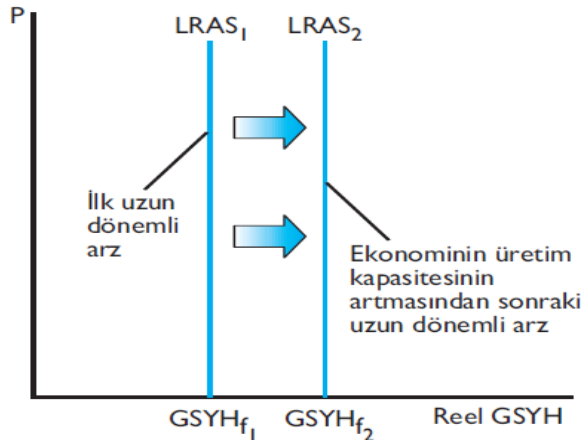
SRAS eğrisinin sağa ya da sola kaymasına neden olan faktörler:

1. Ekonomik büyüme
2. Emek sermaye, ara mal girdi fiyatlarındaki değişim

3.1.3. Uzun Dönem Toplam Arz

Makroekonomi için uzun dönemde üretim açısından hem girdi hem de çıktı fiyatlarının tamamen esnek olduğu süre anlaşılır. Uzun dönem firma ve sektöre bağlı olarak birkaç hafta ya da birkaç yıl olabilir. Uzun dönemli toplam arz eğrisi tam istihdam üretim düzeyinde sabittir. Ülkede fiyatlar genel seviyesi ne olursa olsun bütün kaynakların tam istihdam edildiği durumdaki çıktı miktarı uzun dönemli toplam arz miktarını belirler. AS eğrisi 'doğal çıktı oranı' seviyesinde dikey bir hal alır. LRAS eğrisinin dikey konumda işaret ettiği çıktı miktarı, 'potansiyel üretim (çıkıtı)' veya 'tam istihdam üretimi (çıkıtısı)' olarak adlandırılır. Aşağıdaki şekil'de uzun dönemli toplam arz eğrisi yer almaktadır.

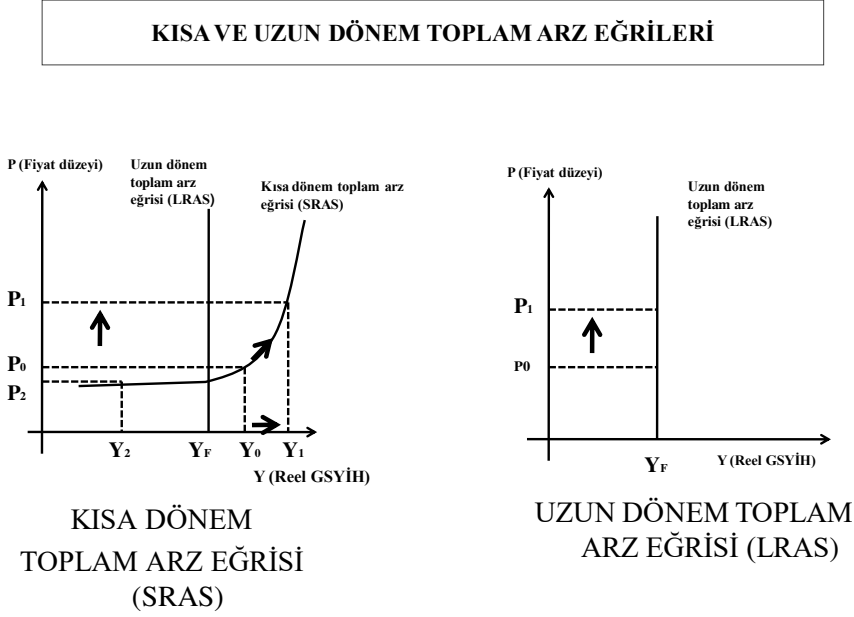
Şekil 3.3: Uzun Dönem li Toplam Arz eğrisi

Teknolojik ilerleme ya da üretim faktörlerinin miktarlarındaki reel artıştan dolayı önceleri GSYH_{f1} düzeyinde olan uzun dönemli toplam arz, LRAS₁'den sağa doğru LRAS₂'e kaymıştır. Yaşanan teknolojik ilerleme ekonominin bütününün potansiyelini arttırmış ve GSYH_{f2} düzeyi artık yeni tam istihdam çıktı düzeyi olmuştur.

Şekil 3.4: Kısa ve Uzun Dönem Toplam Arz Eğrileri

3.2. Toplam Talep

Ekonomide yer alan iktisadi birimlerin yaptıkları toplam harcamalardan meydana gelir. Devletin ve dış dünyanın yer aldığı bir ekonomide toplam talep tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, kamu harcamaları ve ithalatla ihracat arasındaki farkın toplamından meydana gelmektedir.

Toplulaştırılmış Talep (Aggregate Demand (AD): Bütün nihai mal ve hizmetlerin (reel GSYİH) talep edilen miktarları ile genel fiyat düzeyi (bütün nihai mal ve hizmet piyasalarındaki fiyatların ortalaması) arasındaki ilişkiyi ele alır. Bu ilişki diğer etkenlerin sabit olduğu (ceteris paribus) varsayımı altında ele alınır³

Ekonomide nihai mal ve hizmetlere olan toplam talep (AD);

³ Tümay Ertek, **Makroekonomiye Giriş** 3. Baskı Beta Yayınları, İstanbul, 2009

Ev halkının tüketim (Consumption=C) harcamaları

Firmaların yatırım (Investment=I) harcamaları

Devlet harcamaları (Government expenditure=G)

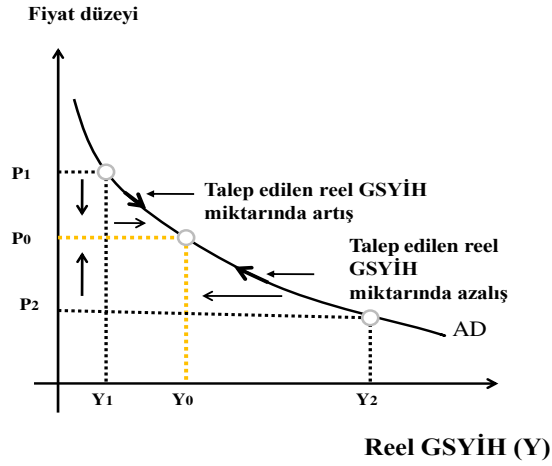
Dış dünyanın net ihracat (Net exports=NX= X-M) taleplerinden oluşur.

$$AD = C + I + G + NX (X-M)$$

Şekil 3.5: Toplam Talep Eğrisi

TOPLAM TALEP EĞRİSİ

Toplam Talep Eğrisi (AD eğrisi)
Fiyatlar genel düzeyi (fiyat düzeyi=P) ile talep edilen reel GSYİH (Y) arasındaki ilişkinin tümünü belirtir.

Toplam Talep eğrisinin aşağı doğru eğimli olmasının üç önemli nedeni vardır.

a.Reel Gelir Etkisi

Fiyat düzeyindeki bir azalma insanların gelirinin satın alma gücünü artırır. Aynı nominal gelirle insanlar daha fazla mal ve hizmet satın alabilirler. Bu da talep edecekleri mal ve hizmet miktarını artırır.

b.Faiz Oranı Etkisi

Fiyat düzeyindeki bir azalma faiz oranlarında da bir azalmaya neden olur. Bu da yatırım borçlanma maliyetini düşürerek yatırım harcamalarını artırır. Aynı zamanda tasarruf etmenin çekiciliğini azaltarak tüketim harcamalarını ve tüketim harcamalarını artırır.

c.Uluslararası İkame Etkisi

Yurt içindeki ürünlerin fiyatlarının düşmesi yabancı ürünler yerine yerli ürünlerin tercih edilmesine, dolayısıyla yerli ürünlerin yabancı ürünler yerine ikame edilmesine neden olur. Bunun anlamı yurt içinde üretilen malların talep edilen miktarında bir artış, yabancı ürünlerin (ithal edilen) talep edilen miktarında bir azalma demektir. Fiyat düzeyi arttığında da tersi durum söz konusudur

3.2.1. Toplam Talepte Değişimler

Toplam talepte değişimlere azalmasına ya da artmasına (AD eğrisinin sağa ya da sola kaymasına) neden olan en önemli faktörlere aşağıda yer almaktadır⁴

a. Beklentiler

b. Uluslararası faktörler

c. Maliye politikası

d. Para politikası

3.2.1.1. Beklentiler

a. Gelecekteki gelirlerle ilgili beklentiler

Ev halkı gelecekteki gelirinde artış bekliyorsa daha az tasarruf edip daha çok tüketim yapacaktır. Bu da toplam talebin artmasına, toplam talep eğrisinin sağa ($AD \rightarrow AD_1$) kaymasına neden olacaktır

Gelecekteki gelirinde azalış bekliyorsa da bu durumun tersi söz konusu olacak ve toplam talep azalacak ve toplam talep eğrisi sola ($AD_0 \rightarrow AD_2$) kayacaktır.

Şekil 3.6: Toplam Talepte Değişimler : Beklentiler

---

⁴ http://fbemoodle.emu.edu.tr/file.php/294/Unite_41.ppt#260,6,Slayt 6

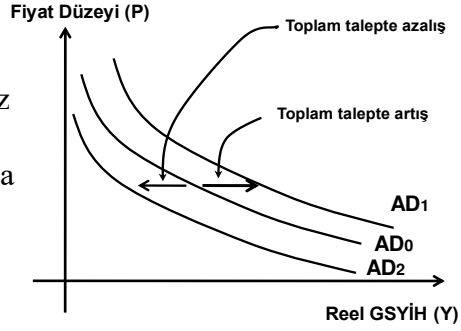
TOPLAM TALEPTE DEĞİŞİMLER

1. Beklentiler

a. Gelecekteki gelirlerle ilgili beklentiler

Ev halkı gelecekteki gelirinde artış bekliyorsa daha az tasarruf edip daha çok tüketim yapacaktır. Bu da toplam talebin artmasına, toplam talep eğrisinin sağa ($AD_0 \rightarrow AD_1$) kaymasına neden olacaktır.

Gelecekteki gelirinde azalış bekliyorsa da bu durumun tersi söz konusu olacak ve toplam talep azalacak ve toplam talep eğrisi sola ($AD_0 \rightarrow AD_2$) kayacaktır.

b. Gelecekteki enflasyon oranı ile ilgili beklentiler

Gelecekte fiyatların artışı (ya da fiyatların artışının devamı) bekleniyorsa toplam talep artar, toplam talep eğrisi sağa ($AD_0 \rightarrow AD_1$) kayar.

Gelecekte fiyatların düşmesi (ya da fiyatların düşüşünün devamı) bekleniyorsa toplam talep azalır, toplam talep eğrisi sola ($AD_0 \rightarrow AD_2$) kayar.

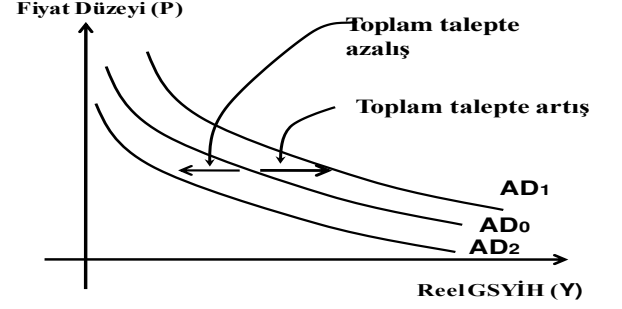
Şekil 3.7: Toplam Talepte Değişimler: Enflasyonist Beklentiler

TOPLAM TALEPTE DEĞİŞİMLER

b. Gelecekteki enflasyon oranı ile ilgili beklentiler

Gelecekte fiyatların artışı (ya da fiyatların artışının devamı) bekleniyorsa toplam talep artar, toplam talep eğrisi sağa ($AD_0 \rightarrow AD_1$) kayar.

Gelecekte fiyatların düşmesi (ya da fiyatların düşüşünün devamı) bekleniyorsa toplam talep azalır, toplam talep eğrisi sola ($AD_0 \rightarrow AD_2$) kayar.

c. Gelecekteki kar ile ilgili beklentiler

Firmalar gelecekte ekonomide canlılık ve büyüme dolayısıyla da talep ve kârlarda artış bekliyorlarsa yatırım harcamalarını artırırlar, bu da toplam talebin artmasına, toplam talep eğrisinin sağa ($AD_0 \rightarrow AD_1$) kaymasına neden olacaktır.

Firmalar gelecekte ekonomide daralma dolayısıyla da talep ve kârlarda düşüş bekliyorlarsa yatırım harcamalarını azaltırlar bu da toplam talebin azalmasına, toplam talep eğrisinin sola ($AD_0 \rightarrow AD_2$) kaymasına neden olacaktır.

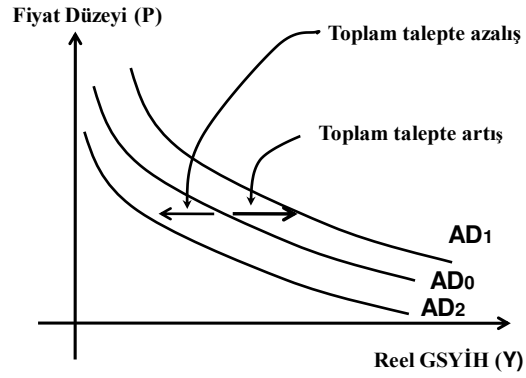
Şekil 3.8: Toplam Talepte Değişimler: Kar Beklentileri

TOPLAM TALEPTE DEĞİŞİMLER

c. Gelecekteki kar ile ilgili beklentiler

Firmalar gelecekte ekonomide canlılık ve büyüme dolayısıyla da talep ve karlarda artış bekliyorlarsa yatırım harcamalarını artırırlar, bu da toplam talebin artmasına, toplam talep eğrisinin sağa ($AD_0 \rightarrow AD_1$) kaymasına neden olacaktır.

Firmalar gelecekte ekonomide daralma dolayısıyla da talep ve karlarda düşüş bekliyorlarsa yatırım harcamalarını azaltırlar bu da toplam talebin azalmasına, toplam talep eğrisinin sola ($AD_0 \rightarrow AD_2$) kaymasına neden olacaktır.

3.2.1.2. Uluslararası Faktörler

3.2.1.2.1. Döviz Kurunda Değişimler

Döviz fiyatının artması (ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi) yerli ürünlerin yabancı para cinsinden ucuzlamasına dolayısıyla ihracatın artmasına neden olur. Bu da toplam talebi artırır ve toplam talep eğrisinin sağa ($AD_0 \rightarrow AD_1$) kaymasına neden olur.

Döviz fiyatının düşmesi durumunda ise tersi söz konusudur ($AD_0 \rightarrow AD_2$)

3.2.1.2.2. Dış Dünya Gelirlerinde Değişimler

Dış dünya (yabancı ülkelerin) gelirlerinde artış, yabancıların yerli ürüne olan talebini de artırır, dolayısıyla ihracat artar. Bu da toplam talebi artırır ve toplam talep eğrisinin sağa ($AD_0 \rightarrow AD_1$) kaymasına neden olur

3.2.1.3. Maliye Politikası

a. Devlet harcamaları

Devlet harcamalarının artırılması toplam talebi artırır. Toplam talep eğrisi sağa kayar.

Devlet harcamalarının azalması durumunda ise tersi söz (sola kayar) konusudur.

b. Vergiler ve transfer ödemelerindeki değişimler

Vergilerin azaltılması ev halkının harcanabilir gelirini artırır bu da toplam talebi artırır. Transfer ödemelerinin artırılması da ev halkının gelirini artırır ve bu da toplam talebi artırır. Her iki durumda da toplam talep eğrisi sağa kayar.

3.2.1.4.Para Politikası

Ekonomideki para miktarının artırılması faiz oranlarının düşmesine dolayısıyla yatırım maliyetinin düşmesine ve yatırım harcamalarının artmasına neden olur. Bu da toplam talebi artırır. Toplam talep eğrisi sağa kayar.

3.3.Toplam Talep Ve Toplam Arz Ve Milli Gelirin Denge Seviyesi

Toplam arz ile toplam talebin birbirine eşit olduğu durum milli gelirin seviyesini gösterir.

$Y = \text{Toplam Arz}$

$\text{Toplam Talep (AD)} = C + I + G + (X - M)$

$C = \text{Tüketim Harcamaları}$

$I = \text{Yatırım Harcamalar}$

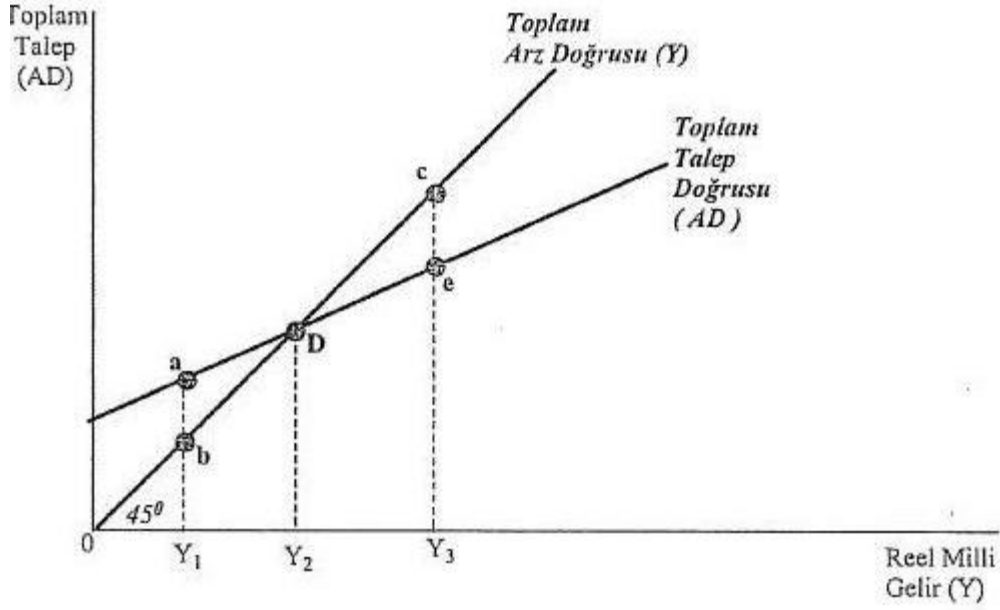
$X = \text{İhracat}$

$M = \text{İthalat}$

$G = \text{Kamu Harcamaları}$

$Y = AD$

Şekil 3.9: Toplam Talep Toplam Arz ve Milli Gelir Denge Düzeyi

3.4. Tam İstihdam Gelir Seviyesi

Bir ülkenin sahip olduğu tüm üretim faktörlerini; **işgücü, sermaye, doğal kaynaklar, girişimci ve mal ve hizmet üretimine ilişkin bilgi birikimini (teknoloji) tam kullanması** “tam istihdam” olarak tanımlanır.

Tam istihdam denge gelir seviyesi ekonominin ideal denge seviyesidir. Milli gelirin tam istihdam denge seviyesi, üretim faktörlerinden tam ve etkin olarak yararlanılması durumunda ulaşılabilecek en yüksek üretim düzeyini ifade eder. Sermaye tam kapasite ile kullanılmaktadır. Fabrikalardaki makinelerin tamamı üretime katılmaktadır.

Bu denge seviyesinde ekonomide, işsizlik ve enflasyon problemi yaşanmaz. İşsizlik, doğal işsizlik düzeyinde (%4 - %6 arası), İş arayan herkes iş bulabilmektedir. Bu nedenle doğal işsizlik hariç ekonomide işsizlik bulunmaktadır. enflasyon ise tek haneli (% 5 gibi) ve kontrol edilebilir düzeydedir. Ekonomiyi yönetenlerin temel hedefi, milli geliri tam istihdam düzeyinde dengeye ulaştırabilmek ve orada tutabilmektir.

Milli gelir toplam arz ile toplam talep eşitlendiğinde dengededir. Ayrıca ekonomideki toplam tasarrufların toplam yatırımlara eşitlendiği durumda da dengededir.

Üretim faktörlerinden ne ölçüde yararlandığımızın göstergesi; a) işgücü için işsizlik oranı, b) sermaye için “kapasite kullanım oranı”dır. Eğer, doğal işsizlik dışında işsizlik yoksa ve kapasite kullanım oranı da %100 ise (ya da atıl kapasite %) üretim faktörlerinden tam olarak

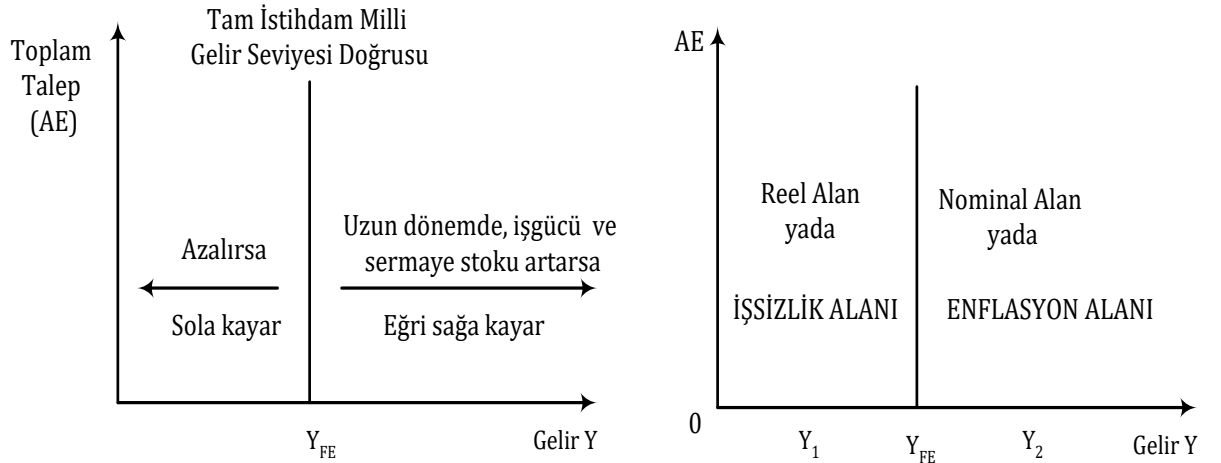

yararlanıldığı söylenebilir. Kaynaklardan tam yararlanma durumunda ulaşılan gelir düzeyi, tam istihdam milli gelir düzeyi ya da Potansiyel GSYİH olarak adlandırılır.

Tam istihdam milli gelir düzeyi bir doğru ile ifade edilir. Tam istihdam gelir düzeyi toplam talepten bağımsızdır yani toplam talep tarafından belirlenmez. Bu nedenle Tam istihdam doğrusu, toplam talebin gösterildiği dikey eksene paralel olarak çizilir.

Tam istihdam denge düzeyinin daha iyi anlaşılması amacıyla aşağıda basitleştirilmiş bir şekil üzerinde gösterilebilir.

Şekil 3.1: Tam İstihdam Milli Gelir Düzeyi

Y_t milli gelir seviyesi, tam istihdam milli gelir seviyesini göstermektedir.

Toplam arz ve toplam talep eşitlenmiş enflasyon ve deflasyon yoktur. Y_t seviyesinden yukarı doğru çıkan kesikli doğruya tam istihdam duvarı denir. Y_t doğrusu bir ekonomide mevcut kaynaklarla ulaşılabilecek en yüksek milli gelir düzeyi ve en yüksek istihdam düzeyini gösterir. Y_t gelir seviyesinden sonra üretimi artırmak mümkün değildir. Eğer milli gelir daha fazla çıkıyorsa bu parasal (nominal) bir artış demektir. Gerçek üretim artışı değildir. Y_t doğrusunun sağ tarafına nominal alan sol tarafına ise reel alan denilir. Milli gelir artışları Y_t seviyesine kadar reel Y_t seviyesinden sonra ise nominal olacaktır.

Uygulamalar

- 1) Bir ekonomide toplam talebi belirleyen unsurları araştırınız.
- 2) Bir ekonomide arz şokunun etkilerini araştırınız.

Uygulama Soruları

Sanal bir ekonomi için toplam talep (AD) ve toplam arz (AS) verileri aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi olsun.

- 1) Bu verilerden yararlanarak toplam talep ve toplam arz eğrilerini çizin. Denge üretim ve fiyat düzenini bulunuz. Denge reel üretimi aynı zamanda tam kapasite üretimi midir? Neden?
- 2) Bu ekonomide fiyat düzeyinin 150 ya da 250 olması neden denge fiyatı olamaz?
- 3) Diyelim ki tüketiciler her fiyat düzeyinde 200 TL değerinde daha fazla bir mal alımında bulunmak istemektedirler. Yeni toplam talep eğrisini çizerek gösteriniz. Bu artışın ulusal üretim ve fiyatlar üzerindeki etkilerini tartışınız.

Talep edilen toplam yurtiçi reel üretim (miyar TL)	Fiyat düzeyi (Fiyat endeksi)	Arz edilen toplam yurtiçi reel ulusal üretim (milyar TL)
100	300	400
200	250	400
300	200	300
400	150	200
500	150	100

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu haftaki dersimizin amacı ekonominin toplam talep-toplam arz cephelerini incelemektir. Bu konunun amacı ekonomide bu milli gelir ile fiyat düzeyinin nasıl belirlendiğini ve milli gelir ile fiyat düzeyindeki dalgalanmaların nelerden kaynaklandığını anlamaktır. Bu amaçla ilk önce toplam talep, toplam arz eğrisi kavramları ele alınmış, daha sonra da bu eğrilerin şekilleri açıklanarak eğrilerde kaymaya neden olan etkenler incelenmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Toplam talep eğrisi için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
- A) Bir ekonominin tüm fiyat seviyelerinden talep ettiği ara malların toplam miktarıdır.
  - B) Bir ekonominin tek fiyat seviyesinden talep ettiği ara malların toplam miktarıdır.
  - C) Bir ekonominin belirli bir fiyat düzeyinden talep ettiği nihai mal ve hizmetlerin toplam miktarıdır.
  - D) Bir ekonominin farklı fiyat düzeylerinden talep ettiği nihai mal ve hizmetlerin toplam miktarıdır.
  - E) Bir ekonominin farklı fiyat düzeylerinden arz ettiği nihai mal ve hizmetlerin toplam miktarıdır.
- 2) Aşağıdakilerden hangisi toplam talep eğrisinin aşağı doğru eğimli olma nedenidir?
- A) Artan fiyatlar faiz oranını artırır ve borçlanma maliyetleri artar. Bu da daha az yatırım ve tüketim harcaması anlamına gelir.
  - B) Düşen fiyatlar faiz oranını artırır ve borçlanma maliyetleri artar. Bu da daha az yatırım ve tüketim harcaması anlamına gelir.
  - C) Fiyat seviyesi arttığı için hane halklarının parasal zenginliği artar ve bu da toplam talebi artırır.
  - D) Türkiye’de fiyatlar dış dünyaya göre göreceli düşer. Bu ihracatı azaltır. Böylece toplam talep azalır.
  - E) Türkiye’de fiyatlar dış dünyaya göre göreceli artar. Bu ihracatı artırır. Böylece toplam talep artar.
- 3) Aşağıdakilerden hangisi toplam talep eğrisini sağa kaydırır?
- A) Vergiler azaltıldığında.
  - B) Hükümet harcamaları azaldığında.
  - C) Yatırıma olan talep azaldığında.
  - D) İhracat azaldığında.
  - E) Transfer harcamalarının kısılması
- 4) Aşağıdakilerden hangi durumda toplam talep azalmaz?
- A) Hükümet harcamaları azaldığında.
  - B) Net ihracatın azalması.
  - C) Vergiler azalmıştır.
  - D) A, B, C şıklarının üçü de doğrudur.
  - E) Hem (A) hem de (B) doğrudur.
- 5) Belirli bir toplam arz eğrisi boyunca fiyat seviyesinde bir artış neden toplam çıktı seviyesini artırır?
- A) Firmalar yüksek kar olasılığı gördüğü için.
  - B) Reel ücretlerdeki artışla işçiler daha fazla çalıştığı için.
  - C) Reel ücretlerdeki artışla işçiler daha az çalıştığı için.
  - D) Firmaların bir beklentileri kalmadığı için.
  - E) B ve C şıklarının ikisi de doğrudur.
- 6) Aşağıdakilerden hangisi toplam arz eğrisini sağa doğru kaydırır?
- A) Ham petrol fiyatlarında bir artış

- B) Ücretlerde bir artış
- C) Gelecekteki fiyatlar genel seviyesinin artacağına yönelik beklentiler
- D) **Teknolojik gelişme**
- E) EA ve B şıkları doğrudur

7) Diğer etkenler sabitken, Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarının ulusal gelirlerinin artması durumunda aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- A) AD eğrisi sağa kayar.
- B) AD eğrisi sola kayar.
- C) AS eğrisi sağa kayar.
- D) AS eğrisi sola kayar.
- E) Hem AD eğrisi, hem de AS eğrisi sola kayar.

8) Aşağıdakilerden hangisi faiz oranlarındaki bir azalma sonucu artan tüketimin etkisini gösterir?

- A) Sadece fiyat düzeyinin artması
- B) Sadece reel gelirin artması
- C) **Hem fiyat düzeyinin hem de reel gelirin artması**
- D) Reel gelir düzeyinin azalması
- E) Fiyat düzeyinin azalması

9) Olumlu bir arz şoku sonucunda aşağıdakilerden hangisi gerçekleşir?

- A) Fiyat düzeyi artar.
- B) Fiyat düzeyi artarken, reel gelir düzeyi düşer.
- C) Reel gelir düzeyi düşer.
- D) Hem gelir düzeyi hem de fiyat düzeyi artar.
- E) **Fiyat düzeyi düşerken, reel gelir düzeyi artar.**

10) Toplam talepte meydana gelen değişimlere aşağıdakilerden hangisi yol açmaz

- A) Para Politikası
- B) Döviz kurunda meydana gelen değişimler
- C) Vergiler ve transfer ödemelerindeki değişimler
- D) Maliye politikası
- E) Doğal kaynaklar

Cevap Anahtarı:

1-D   2-A   3-A   4-D   5-A   6-D   7-A   8-C   9-E   10-E

4.MİLLİ GELİR DENGESİ VE ÇARPAN MEKANİZMASI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bir ekonomide, yatırımların düzeyi yükseldikçe milli gelir düzeyinde de bir artış meydana gelir. Yatırım harcamalarının milli gelir üzerindeki bu çoğaltıcı etkisine çarpan (çoğaltan) denir. Diğer bir deyişle, toplam talepte meydana gelen artış, milli gelirin de yükselmesine sebep olur. Ancak milli gelirdeki artış yatırımdaki artıştan daha fazladır. Çünkü milli gelir, toplumdaki tüketim ve yatırım harcamalarının toplamından oluşur. Yatırım tüketimi de arttırdığından, milli gelir de birkaç misli bir artış sağlar. Kısaca, çarpan, yatırım harcamalarındaki değişimin, toplam gelirden kaç misli büyüklükle bir gelir değişikliğine yol açacağını gösteren bir katsayıdır.

Bu bölümde Keynes'in "yatırım çarpanı" teorisi ele alınmıştır. Bu kavramlar dışında denk bütçe çarpanı, dış ticaret çarpanı, vergi çarpanı, süper çarpan gibi çarpan kavramları da incelenecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Çarpan sürecinin işleyişini açıklayınız.
- 2) Yatırım çarpanını örnek üzerinden açıklayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Çarpan Mekanizması	Çarpan mekanizmasının işleyişini ve çarpan katsayısını etkileyen faktörleri öğrenmek	Konuların tekrar edilmesi ve bölüm sorularının cevaplandırılarak, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi.

Anahtar Kavramlar

- Çarpan Katsayısı
- Dış ticaret arpanı
- Vergi arpanı

Giriş

Hasıla düzeyinin belirlenmesi, toplam hasılanın potansiyel hasılanın neresinde olduğunun yada ekonomide denge hasıla seviyesinin belirlenmesi anlamına gelmektedir. Denge seviyesi ile tüketim, tasarruf, yatırım, faiz oranı, fiyatlar genel seviyesi, istihdam-işsizlik ve ödemeler bilançosu gibi temel makro büyüklükler arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi vardır. Başka bir deyişle söz konusu makro değişkenlerde meydana gelecek bir değişme denge hasıla düzeyini değiştirmekte ya da denge hasıla düzeyinde meydana gelecek bir değişiklik söz konusu makro göstergeleri etkileyebilmektedir.

Keynesyen yaklaşımda, toplam efektif talep üzerindeki en etkili iktisat politikası aracı olan maliye politikalarının, çıktı düzeyinin en önemli belirleyicisi olduğu kabul edilmektedir. Keynesyen model, toplam talebin ve toplam çıktı düzeyinin büyük ölçüde maliye politikaları tarafından belirlendiği sonucuna ulaşmakta ve söz konusu sonucu çarpan etkisinin varlığı ile ilişkilendirmektedir. Bu sayede, herhangi bir maliye politikası değişikliğinin çıktı seviyesi üzerinde yaratacağı etki, çarpan tarafından belirlenir hale gelmektedir.

Çarpan etkisi Keynesçi sistemin esaslı bir kısmını teşkil etmektedir. Çarpan ilkesi, ilk olarak, iktisatçı R.F. Kahn tarafından, 1931'de, istihdam çarpanı biçiminde ortaya konulmuştur. Kahn'a göre, işsizlik döneminde bir bayındırlık işleri politikası aracılığıyla gerçekleştirilen yatırımlar, önce işçilerin sayısında bir artış sağlar, ama dağıtılan ücret ve kârlar daha sonra tüketim malları talebinde bir artışa yol açar. Böylece, tüketim malları üreten kesim, işe yeni işçiler alarak üretimini artırmak zorunda kalır. Yani "ilk istihdam", tüketim malları üretiminde bir "ikinci istihdam" doğurur. Bu etki giderek yaygınlaşır. Bir çoğalma olayı söz konusudur.

J.M. Keynes, Kahn'ın bu çözümlemesini genelleştirmiştir. Keynes, mekanizmanın, yatırımlar ve milli gelir ilişkilerinde de olabileceğini görmüştür. Keynes'in çarpanı, harcamalardaki artışın toplam gelire etkisini belirtmektedir. Her iki çarpan formülünün yapısı, birbirinin benzeridir. Eğer yatırım bir (X) miktarı ile arttırılmışsa, bunun sonucu arzın elâstikliği gibi bazı koşullar altında milli gelir ($k.X$) miktarında artacaktır ki, burada k çarpan (l 'den büyük) katsayıdır.

Çarpanın büyüklüğü marjinal tüketim meylinin büyüklüğüne bağlıdır. Gelirin tüketilen kısmı büyüdükçe, çarpanın millî gelir üzerindeki etkisi daha geniş olacaktır. Bununla beraber bu etki, tasarruflar, ithalât, devlet vergileri ve stoklar gibi bazı "sızıntılar" tarafından daraltılmaktadır.

Keynes ekonomisine göre, bir ulusal ekonomide yatırım harcamaları, tüketim harcamaları ve ihracat gibi harcama kalemlerinin biri veya birkaçındaki artış, milli geliri bir kaç kat daha fazla artırır. Buna çarpan mekanizması ve milli gelirin kaç misli daha fazla artacağını gösteren katsayıya da çarpan katsayı adı verilir. Modelde farklı maliye politikası uygulamalarını yansıtan üç farklı çarpan (kamu harcaması çarpanı, götürü vergi çarpanı, denk bütçe çarpanı) tanımlanmaktadır.

Kapalı bir ekonomide vergilerin bulunmadığını kabul edersek, çarpan katsayısı marjinal tasarruf eğiliminin tersine eşittir. Açık ekonomilerde ise bu katsayı marjinal tasarruf eğilimi ile marjinal ithal eğilimi toplamalarının tersinden oluşur.

Vergilerin dikkate alınması çarpan katsayısının değerini düşürür. Bunun da nedeni çarpan mekanizmasının dayandığı düşünceden anlaşılabilir. Bir ekonomide tasarruflar, ithalat ve vergi gibi kalemler milli gelir akımından ayrılan sızıntı niteliğindedir. Dolayısıyla bunların değeri ne ölçüde büyük olursa milli gelirdeki nisbi artışlar o derece azalır, diğer bir deyişle çarpan katsayısı o kadar küçülür.

4.1. Planlanan Harcama Ve Hâsıla Düzeyi: Basit Keynesyen Model

J.M Keynes'in 1936 yılında yayınlamış olduğu "Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi" adlı kitapta ifade edilen teori, gelir-harcama modeli olarak da bilinir.

Makroekonominin temel özdeşliği:

$$C+I+G+NX =Y= C+ (TA-TR) +S$$

Kamu harcamaları (G),

Toplam Vergiler (TA),

Transfer ödemeleri (TR) ve

Net ihracat (NX)

Özdeşliğin sol yanı, ekonominin ürettiği hasılaya yapılan harcamaları gösterirken; sağ yanı milli gelirin kullanım biçimini ifade eder.

Denge hasıla düzeyini, toplam planlanan harcamalar

(Aggregate Expenditure= $AE=C+I+G+X-M$) ile **milli gelir (Y)** arasındaki eşitlik ($AE=Y$) belirler.

Modelin belli başlı varsayımları;

Temel iki varsayım

- i. Fiyatlar genel seviyesi sabittir. Yani enflasyon/deflasyon söz konusu değildir.
- ii. Geçerli faiz oranı sabittir.

Diğer varsayımlar

a. Fiyatlar genel seviyesi sabit kabul edildiğinden modelde kullanılan bütün değişkenler reeldir.

b. Net dış faktör geliri sıfır kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak $GSYİH = GSMH$ eşitliği söz konusudur.

c. Amortismanlar, dolaylı vergiler ve sübvansiyonlar sıfır kabul edilmiştir.

$GSYİH = GSMH = SMH = SYİH = NYİG = MG = Y$ eşitliği söz konusudur.

d. Dağıtılmamış karlar, sosyal güvenlik katkıları, kurumlar vergisi, kamu borç faizleri modele katılmamıştır. Modele sadece transfer ödemeleri (T_R) dahil edilmiştir. Bu durumda harcanabilir gelir (Y_d) şu şekilde bulunur; (T : gelir vergisi olmak üzere)

$$Y_d = Y + T_R - T \text{ olur.}$$

Bu durumda kişisel gelir; GSYİH + transfer ödemeleri ile vergiler (T) arasındaki farka eşit olur.

Transfer ödemeleri sıfır ise $Y_d = Y - T$ olur.

e. Denge hasıla (çıktı) düzeyi toplam talep (toplam planlanan harcama) tarafından belirlenir.

4.1.1. Keynesyen Tüketim Fonksiyonu

Tüketicilerin, reel GSYİH'dan satın almak istedikleri kısım için yapmış olduğu harcamalara tüketim denir. Keynes'e göre tüketim, harcanabilir gelir düzeyine bağlıdır, yani harcanabilir gelirin bir fonksiyonudur. Aralarında doğru yönlü ilişki vardır, gelir arttığında tüketim de artar.

Devletin olmadığı bir ekonomide harcanabilir gelir (YD), toplam gelire yani GSMH'ye (Y) eşittir. Dolayısıyla devletin olmadığı bir ekonomi için yukarıdaki tüketim fonksiyonunu şu şekilde de yazılabilir:

Tüketim harcamaları ile gelir arasındaki ilişki tüketim fonksiyonuyla ifade edilir:

$$C = C_0 + c Y_d$$

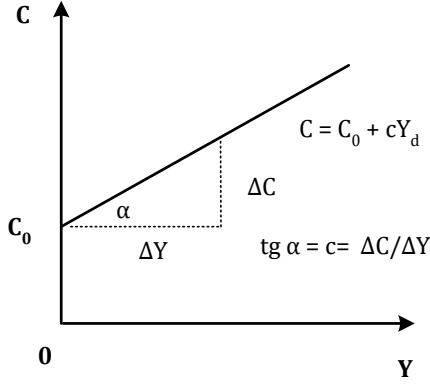
$C_0 =$ *Otonom tüketim*; gelirden bağımsız tüketim ($Y_d=0$ iken borçlanılarak yapılan tüketim)

$c =$ *Marjinal tüketim eğilimi*

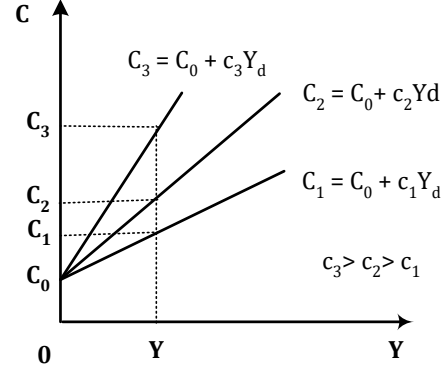
$cY_d =$ *Uyarılmış tüketim*: Harcanabilir gelire bağlı olan tüketim harcamalarını ifade eder.

Şekil 4.1: Tüketim Gelir İlişkisi

Tüketim Fonksiyonu ve Marjinal Tüketim Eğilimi

Marjinal Tüketim Eğiliminin Artması Durumunda Tüketim Fonksiyonları

Ortalama tüketim eğilimi ($\frac{C}{Y_d}$); Belirli bir gelir düzeyinin tüketim harcamalarına giden kısmın ifade eder. Tüketim miktarının harcanabilir gelire bölünmesiyle bulunur.

Gelir	Tüketim	Ortalama Tüketim Eğilimi
100	90	90/100 = 0.90
110	96	96/110 = 0.87
120	100	100/120 = 0.83
130	102	102/130 = 0.78

Marjinal tüketim eğilimi ($c = \frac{\Delta C}{\Delta Y_d}$); Gelirde meydana gelen bir birimlik artışın ne kadarının tüketim harcamalarına gittiğini gösterir. $c = 0.80$ yada %80 olması; gelirin 100 TL artması durumunda tüketim harcamaların da 80 lira artacağını ifade eder.

Marjinal Tüketim Eğilimi (MPC)

$$MPC = \Delta C / \Delta Y$$

Gelir (Y)	Tüketim (C)	Gelirdeki Değişme (ΔY)	Tüketimdeki Değişme (ΔC)	MPC
10	90			-
11	96	10	6	6

12	100	10	4	4
13	102	10	2	2

$$MPC = \Delta C / \Delta Y = \Delta DB / \Delta FB = \Delta C / \Delta Y$$

Doğrusal tüketim fonksiyonunu $C = C_0 + cY$ eşitliği ile gösterebiliriz.

Burada C tüketim harcamalarını, C_0 gelir sıfır iken yapılan tüketim harcamalarını yani gelirden bağımsız olan otonom tüketim harcamalarını (fonksiyonun Y eksenini kestiği yer), c marjinal tüketim eğilimini (MPC) ve (Y) de geliri göstermektedir. Tüketim kullanılabilir gelirden bağımsız olan otonom tüketim ile kullanılabilir gelire bağlı olarak değişen ve bu nedenle de uyarılmış tüketim denilen büyüklüğün toplamına eşittir.

Örnek:

$Y = 700$ birim, $C_0 = 150$ birim ve $c = 0.70$ olan bir ekonomide tüketim harcamaları,

$$C = 150 + 0.70 (700)$$

$$C = 150 + 490$$

$C = 640$ birim olacaktır.

Tüketim Fonksiyonuna İlişkin Bazı Bilgiler

1. Tüketim harcamaların reel gelirin kısa dönemli bir fonksiyondur.
2. Marjinal tüketim eğilimi sıfırla–bir arasında değer alır. ($0 < c < 1$) $c=0$ ise artan gelirin tamamı tasarruf edilmiş (harcama artışı yok) $c=1$ ise artan gelirin tamamı harcamaya gitmiş demektir.
3. Marjinal tüketim eğilimi daima ortalama tüketim eğiliminden düşüktür.
4. Gelir arttıkça marjinal tüketim eğilimi azalır, marjinal tasarruf eğilimi artar. Bu durum “Temel Psikolojik Yasa” olarak adlandırılır.
5. Tüketim fonksiyonun eğimi, marjinal tüketim eğilimi tarafından belirlenir. Marjinal tüketim eğilimi arttıkça fonksiyonunun eğimi de artar yani daha dik hale gelir. Bu durum aynı gelir düzeyinde daha fazla tüketim yapıldığını ifade eder.
6. Analiz, kısa dönemli statik bir analiz olduğundan marjinal tüketim eğilimi sabit kabul edilmiştir. Bu nedenle tüketim fonksiyonu pozitif eğimli düz bir doğru şeklindedir.
7. Otonom tüketimin artması, tüketim fonksiyonunu paralel sola kaydırır, azalması paralel sağa kaydırır.

Bazı Soru/Çözüm Örnekleri:

1. $Y = 500$ TL, $c = \% 80$ ve $C_0 = 30$ TL ise tüketim harcaması ne kadardır?

$$C = C_0 + c Y_d \quad C = 30 + 0,8 (1000) = 830 \text{ TL olur.}$$

2. Gelir 600 TL arttığında tüketim harcamaları da 450 TL artıyorsa marjinal tüketim eğilimi ne kadardır?

$$c = \Delta C / \Delta Y \text{ olduğuna göre } c = 450 / 600 = 0,75 \text{ yani } \%75 \text{ olur.}$$

4.1.2. Tasarruf Fonksiyonu

Kullanılabilir gelirin tüketim harcamaları sonrası kalan kısmı tasarruf olarak adlandırılır.

Tıpkı tüketim gibi tasarruflar da gelirin doğru yönlü bir fonksiyonudur.

Tasarruf, gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Gelir, ya tüketilecek ya tasarruf edilecektir

Tasarruf fonksiyonu;

$$S = -C_0 + s Y_d$$

$$S = Y - C$$

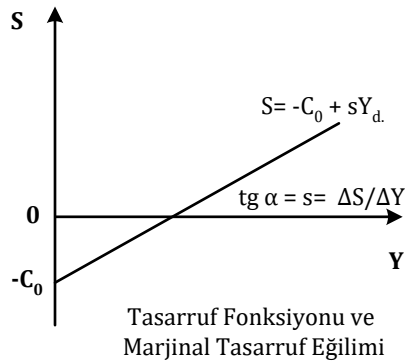
$$S = f(Y)$$

$-C_0 =$ Otonom tasarruf ya da otonom tüketim harcamalarına giden tasarruf

$s =$ Marjinal tasarruf eğilimi

$sY_d =$ Gelire bağlı tasarruf

Şekil 4.2: Tasarruf Gelir İlişkisi

Ortalama tasarruf eğilimi ($\frac{S}{Y_d}$); Herhangi bir gelir düzeyinde yapılmış tasarrufları ifade eder. Mevcut tasarrufun gelir düzeyine bölünmesiyle bulunur.

Marjinal tasarruf eğilimi ($s = \frac{\Delta S}{\Delta Y_d}$); Gelirdeki bir birimlik artışın ne kadarlık kısmının tasarruflara gideceğini gösterir. $s = 0.20$ ya da %20 olması demek; gelir 100 TL arttığında tasarrufların da 20 TL artacağını ifade eder.

Ortalama Tasarruf Eğilimi (APS)

$$APS = S/Y$$

Gelir (Y)	Tasarruf (S)	APS
100	10	10/100 = 0.10
110	14	14/110 = 0.13
120	20	20/120 = 0.17
130	28	28/130 = 0.22

$$APS = S/Y = \text{Tan. } a = AY_0/OY_0$$

$$C/Y + S/Y = (C+S)/Y$$

$Y = C + S$ olduğundan

$$(C+S)/Y = Y/Y = 1$$

Marjinal Tasarruf Eğilimi (MPS)

$$MPS = \Delta S / \Delta Y$$

Gelir (Y)	Tasarruf (S)	Gelirdeki Değişme (AY)	Tasarrufta Değişme (AS)	MPS
100	10			—
110	11	10	1	1/10
120	13	10	2	2/10
130	16	10	3	3/10

$$MPS = \Delta S / \Delta Y = AY_0 / KY_0 = \text{Tan bye eşittir.}$$

Bir ekonomide marjinal tüketim eğilimi ile marjinal tasarruf eğiliminin toplamı daima “bir”e eşittir.

$$\Delta C / \Delta Y + \Delta S / \Delta Y = (\Delta C + \Delta S) / \Delta Y$$

$\Delta Y = \Delta C + \Delta S$ olduğundan

$$(\Delta C + \Delta S) / \Delta Y = \Delta Y / \Delta Y = 1$$

O halde $MPC + MPS = 1$ olur.

$$S = S_0 + sY$$

$$C = C_0 + cY$$

olarak gösterilmiştir. Bu formülden hareket ederek, belli bir milli gelir düzeyinde tasarruf miktarının ne kadar olacağını hesaplamak mümkün olacaktır. Bu eşitliği,

$$S = Y - C \text{ eşitliğinde yerine koyarsak,}$$

$$S = Y - (C_0 + cY)$$

$$S = Y - C_0 - cY \text{ olacaktır.}$$

Örnek:

Bir ekonomide gelir düzeyi 700 birim ise ($c = 0.70$ ve $C_0 = 150$ olursa), bu durumda

$$S = 700 - 150 - (0.70 \times 700)$$

$$S = 60$$

olacaktır.

Tasarruf Fonksiyonuna İlişkin Bazı Bilgiler;

1. Mutlak değer olarak otonom tüketim ve otonom tasarruf birbirine eşittir.

$$2. \quad |-C_0| = |C_0|$$

Bu nedenle tasarruf fonksiyonu; $S = -C_0 + s Y_d$ şeklinde de yazılabilir.

2. Marjinal tasarruf eğilimi, $0 < s < 1$ arasında değer alır.

3. Marjinal tasarruf eğilimi, ortalama tasarruf eğiliminden büyüktür.

4. Tüketim ve tasarruf gelirin iki parçasıdır. *Bu nedenle devletin olmadığı dışa kapalı ekonomilerde,*

$$\text{ortalama tüketim eğilimi} + \text{ortalama tasarruf eğilimi} = 1 \text{ ve}$$

marjinal tüketim eğilimi + marjinal tasarruf eğilimi = 1 eşitlikleri söz konusudur. ($c + s = 1$)

5. $c + s = 1$ eşitliği gereği; $c = 1 - s$ ve $s = 1 - c$ şeklinde hesaplanır.

Örnek:

	<u>GSYİH</u>	<u>Tasarruf</u>
500	100	
600	120	
700	140	

Tabloya göre marjinal tasarruf eğilimini hesaplayınız.

Marjinal tasarruf eğilimi, tasarruflardaki artışın gelirdeki artışa bölünmesiyle hesaplanır. Gelirdeki artışlar hep aynı ve $\Delta Y = 100$ TL, tasarruflardaki artışlar da $\Delta S = 20$ TL'dir. Dolayısıyla;

$s = \Delta S / \Delta Y$ olduğuna göre; $s = 20 / 100 = 0,20$ yani %20 olur.

4.1.3.Yatırım Fonksiyonu

Makro ekonomi açısından bir harcamanın yatırım harcaması olarak kabul edilebilmesi için o harcamanın üretime dönüşmesi gerekir ve bu üretimin de istihdam yaratması ve çalışanlar için gelir yaratması gerekmektedir.

Bir ülkede firmaların makro açıdan üretime dönüşecek istihdam yaratacak şekilde sermaye malları stoğuna yaptıkları ilavelere denir. Sabit yatırım harcamaları: mevcut bir fabrikanın boya tadilat gibi yenileme bakım hacmaları, yeni fabrika kurulması, yeni konut için yapılan harcamalar makine araç gereç alımı, demirbaş alımı, amortisman için yapılan harcamalardır.

Yatırım fonksiyonu;

$$I = I_0 + eY$$

Yatırım fonksiyonu; yatırım harcamaları ile reel milli gelir arasındaki doğru yönlü ilişikiyi gösterir.

Toplam yatırım otonom yatırımlar (I_0) ile uyarılmış yatırımların (eY), toplamından oluşur.

Uyarılmış yatırımlar (eY), milli gelire bağlı olarak değişir. Uyarılmış yatırımı etkileyen etmenler ise şunlardır:

- 1) Yatırımın gelire duyarlılık katsayısı
- 2) Reel milli hasıladır.

I_0 = Otonom yatırım milli gelirden bağımsız olan yatırımdır. Gelir sıfır olsa bile ülke olarak yapmak zorunda olduğumuz yatırımdır. Bu nedenle yatay eksene (gelir eksenine) paralel durumdadırlar.

Y = Reel Milli Gelir/Hasıla

eY = Uyarılmış yatırım olmak üzere

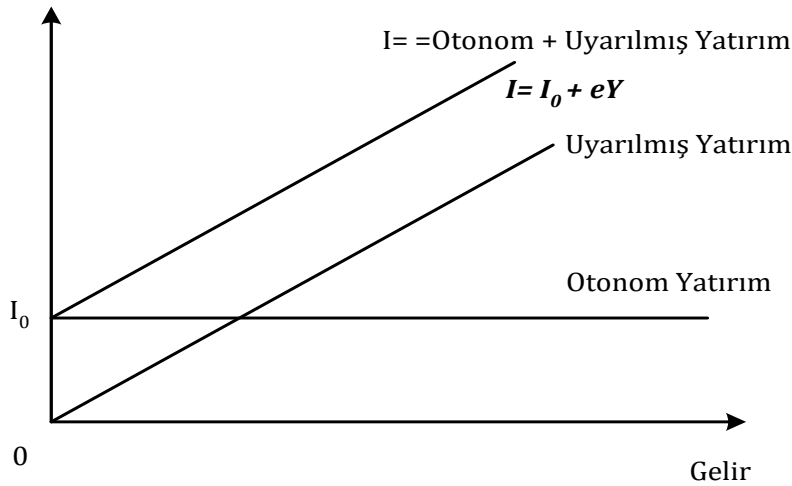
e = Yatırımın gelire duyarlılığı: Milli gelirdeki bir birimlik değişimin yatırımı ne kadar değiştireceğini gösteren bir katsayıdır. (marjinal yatırım eğilimi)

Marjinal yatırım eğilimi(e); gelirdeki bir birimlik artışın uyarılmış yatırımları ne kadar artırdığını gösteren bir katsayıdır. $e = \frac{\Delta I}{\Delta Y}$ şeklinde ifade edilir. Marjinal yatırım eğilimi (e) aynı zamanda yatırım fonksiyonunun eğimidir.

$$I = I_0 + eY$$

Bir ülkede reel milli gelir artarsa o ekonomide yatırım artar (doğru yönlü ilişki)

Şekil 4.4:Yatırım Fonksiyonu

Diğer taraftan yatırımları etkileyen bir diğer unsur da **faiz** oranıdır. Faiz oranı-yatırım ilişkisi dikkate alındığında Keynesin yatırıma bakışı önemlidir. Toplam yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan ekonomik kriz (daralan bir ekonomi) nedeniyle firmalar atıl/eksik kapasiteyle (fabrikanın kapısının kilitli kalması, makinaların boşa kalması ya da işten çıkarılan işçiler nedeniyle) çalışmaktadır.

Klasik iktisat anlayışında ekonomi her zaman tam istihdam seviyesinde olduğundan yatırım ile reel milli gelir arasında doğru yönlü ilişki vardır. Tam istihdam düzeyinde tüm makineler tüm işçiler çalışıyor demektir. Üretimin artması için yeni işçi yeni bina makine teçhizata gerek vardır. Sonuç olarak yatırım harcamaları ile gelir arasında doğru yönlü ilişki vardır. Oysa Keynesyen anlayışa göre, ekonomi kendi haline bırakıldığında, yani devlet müdahale etmediğinde, ekonomi kendiliğinden tam istihdam seviyesinde dengeye gelemeyebilir, eksik istihdam seviyesinde dengeye gelir. Dolayısıyla işgücü, mal ve para piyasalarında eksik rekabet şartları geçerlidir. Ekonomi eksik istihdam denge seviyesinde iken, sermaye eksik kapasite ile kullanılmakta ve iş arayan herkes iş bulamamaktadır yani işsizlik vardır. Ekonomide reel üretim ve reel gelir kaybı ortaya çıkmaktadır.

Yatırımların artması için gelirden bir artış olması gerekir ki gelirdeki artışın üretimi artırması için tüketimin de artması gerekir. Ancak ekonomi tam istihdam seviyesinde olmadığından üretimin artması için yeni makine alınmayacak yeni işçi alınmayacak, atılarda bekleyen (boşta) makine, araç, gereç, teçhizat ve işsiz olan kişiler işe alınması gerekecektir. Buradan hareketle yeni makine alınmadığından dolayı gelirdeki bir artış yatırımlar üzerinde herhangi bir etki yaratamayacaktır. Yatırımın gelire duyarlılık katsayısı (gelirdeki bir birimlik değişimin yatırımlar üzerindeki değişime) sıfırdır buradan hareketle “e” nin yerine “sıfır değeri” konulduğunda **yatırımlar tamamen otonomdur**. Başka bir deyişle yatırımı etkileyen unsur gelir değildir. (Yatırımlar gelire duyarlı değildir)

$$I = I_0 + eY$$

$$I = I_0 + 0.Y$$

$$I = I_0$$

Özetle; Keynes'e göre **yatırımlar tamamen otonomdur**.

Otonom Yatırımı Etkileyen Faktör Olarak Faiz Oranının Etkisi

.Nomial Faiz Oranı: Bugün tasarruflara verilen faiz oranıdır. Bireyin elindeki parayı vadeli mevduat hesabına yatırdığında bankanın vereceği faiz oranıdır.

Faiz oranı-yatırım ilişkisi dikkate alındığında; yatırım fonksiyonu aşağıdaki gibi ifade edilir.

$$I = I_0 - bi$$

I= Toplam yatırım

I₀= Otonom yatırım (faiz oranından bağımsız yatırımdır)

i = Nominal faiz oranı tasarruflara verilen faiz oranıdır. Vadeli mevduat faizine uygulanan orandır. Aynı zamanda borçlanmanın maliyetidir. Bağımsız değişkendir. Faiz oranı (borçlanma maliyeti anlamına geldiğinden) ile yatırım arasında ters yönlü ilişki vardır Faizler arttığında yatırımlar düşerken, faizler düştüğünde ise yatırımlar artar.

Bu nedenle “-b_i” dir.

b= yatırımların faize duyarlılık katsayısı (yatırımın faiz esnekliği) Faizdeki değişmelerin yatırımları etkileme gücü, yatırımların faiz esnekliğine (b) bağlıdır.

$$I = I_0 - bi$$

Eğer yatırımın faiz esnekliği azalmışsa bu doğrunun eğimi artar, eğim artıkça yatırım fonksiyonu dikleşir.

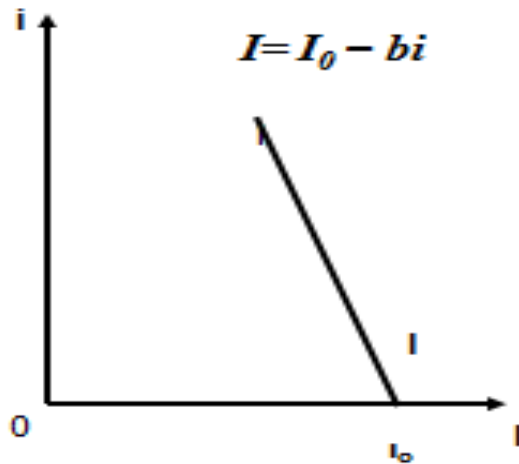
Toplam yatırım harcamalarının grafiği çizilmesi;

Toplam yatırım (I) = Otonom yatırım (I_0) + Uyarılmış yatırım (bi)

$$bi = \frac{\Delta I}{\Delta i}; \text{ eğim: } = \frac{1}{b}$$

Keynesin Marshall'ın öğrencisi olması sebebiyle Marshall'ın matematiksel analiz tekniğini kullanmış olup, yatırım bağımlı değişken olarak yatay eksene; faiz oranı bağımsız değişken olarak dikey eksene yazılmıştır.

Keynesin faiz oranı ile ilgili düşüncesi ise şudur: Keynes'e göre faiz oranları değişmemektedir. Başka bir deyişle sabit kalmaktadır. Bu nedenle yatırımın faiz duyarlılık katsayısı sıfırdır ve bu sebeple eğim sonsuz olur ve yatırım fonksiyonu dik çizilir.

4.2.Devletin Olmadığı Dışa Kapalı Bir Ekonomide Denge Gelir

Düzeinin Belirlenmesi

$$Y(\text{gelir} = \text{üretim}) = AE(\text{ toplam harcama})$$

olduğunda ekonominin genel dengesi sağlanacaktır.

Devletin olmadığı dışa kapalı bu modelde; Kamu harcamaları (G), Toplam Vergiler (TA), Transfer ödemeleri (TR) ve net ihracat (NX) sıfıra eşit olacaktır.

İki sektörlü model olarak da isimlendirilen bu model birey ve firmalardan oluşur. Dolayısıyla iki tür harcama bileşeni ortaya çıkmaktadır. Bunlar, tüketim ve yatırım harcamalarıdır.

Bu kısımda yatırım harcamalarının sabit (otonom) ve planlanmış yatırımlar kadar olduğunu kabul edilir

Toplam harcamalar, kamu harcamaları ve net ihracat sıfır varsayıldığından, tüketim ve özel yatırım harcamalarının toplamıdır:

$$AE = C + I$$

$$AE = C_0 + cY + I_0 \quad \text{Toplam harcama fonksiyonu}$$

C_0 =Otonom tüketim

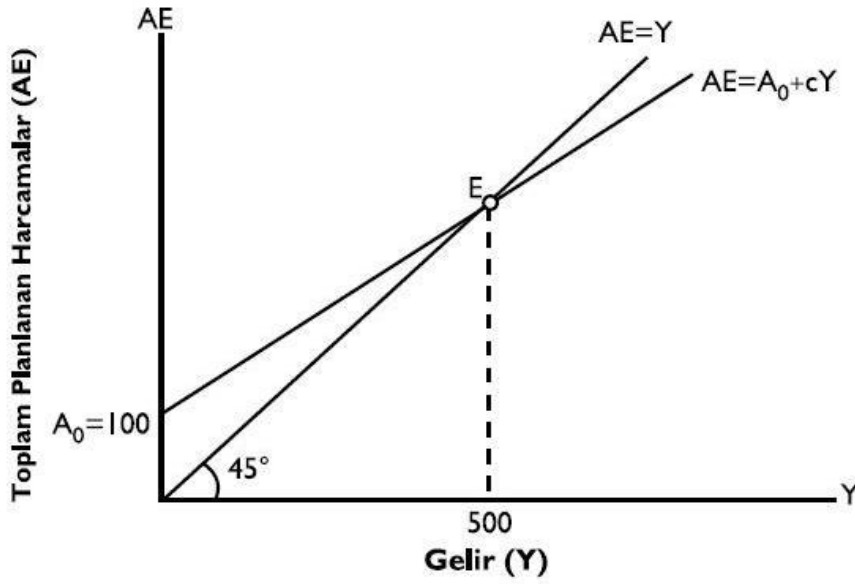
I_0 =Otonom Yatırım harcamaları

Otonom kalemler bir araya toplanıp A_0 ile ifade edilirse denklem nihai haline ulaşır.

$C_0 + I_0 = A_0$ Otonom tüketim ve otonom yatırımların toplamı, toplam otonom (A_0) harcamaya eşittir.

$$AE = A_0 + cY \quad \text{Toplam harcama fonksiyonu}$$

Şekil.4.5 Toplam Harcama ve Denge Gelir Düzeyi

Şekilde toplam arz fonksiyonu 45 derecelik doğru ile gösterilmiştir. Toplam harcama fonksiyonu gelirin sıfır olduğu durumda otonom toplam harcamalarda A_0 dan başlamaktadır.

Toplam harcama fonksiyonu ($AE=A_0+cY$) 45 derecelik gelir doğrusunu E noktasında kesmektedir. E noktası toplam gelirin toplam planlan harcamalara eşit olduğu denge noktasını verir. Şekilde üretimin 500 birim olduğu noktada harcamalarında 500 birim olduğunu göstermektedir.

$Y=AE$ eşitliğine göre $Y=A_0+cY$ olur. Bu denklem Y'ye göre çözüldüğünde, denge gelir seviyesini veren eşitliğe ulaşılır.

$$Y = \frac{A_0}{1-c} \quad \text{veya} \quad Y = A_0 \frac{1}{1-c}$$

Bu eşitliğe göre, denge gelir (üretim) düzeyi, marjinal tüketim eğilimi (c) ve otonom harcamalara (A_0) bağlıdır. Otonom harcamalar ve marjinal tüketim eğilimi arttığında, denge gelir düzeyi de artacaktır.

Örnek:

$C_0 = 30$, $I_0 = 100$, $c=0,8$ olan bir ekonomide denge gelir düzeyini hesaplayınız.

$$A_0 = C_0 + I_0 = 30 + 100 = 130$$

$$Y = A_0 \frac{1}{1-c} = 130 \frac{1}{1-0,8} = 130/0,2 = 650$$

4.3.İki Sektörlü Modelde Denge Hasıla Düzeyinin Değişmesi: Basit

Çarpan Süreci

Modelin en önemli noktası; talepteki artışa uyum göstererek artan hasıla ve gelirin, bir geri besleme (çarpan, çoğaltan) mekanizmasıyla talebi etkilemesidir.

Çarpan”, Otonom harcama kalemlerinin birinde meydana gelen bir değişikliğin denge gelir düzeyini ne kadar artırır? Sorusunun cevabını verir. Dolayısıyla çarpan otonom harcama kalemlerinin birinde meydana gelen bir değişikliğin milli gelirden yarattığı toplam değişikliktir.

Çarpan katsayısı, otonom harcamalarda meydana gelen değişimlerin milli gelirin denge seviyesi üzerinde yol açtığı etkileri göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Toplam planlanan harcamalar doğrusunun konumu değiştiğinde, milli gelirin denge seviyesi de değişecektir. Milli gelirin denge seviyesinin ne kadar değişeceği sorusunun cevabı da, otonom harcamalardaki değişim ile çarpan katsayısının değerine bağlı olacaktır:

Otonom tüketim harcamaları ile otonom yatırım harcamalarında ya da genel bir ifadeyle toplam otonom harcamalarda meydana gelen artışların (azalışların), toplam planlanan harcamalar doğrusunun paralel olarak yukarı (aşağı) doğru kaymasına neden olmaktadır.

İki sektörlü Keynesyen modelde, çarpan katsayısının alacağı büyüklük; tamamen marjinal tüketim eğilimi (ya da marjinal tasarruf eğilimi) tarafından belirlenmektedir. Çarpan katsayısı yükseldikçe (düşükçe); otonom harcamalardaki değişimin milli gelirin denge seviyesi üzerindeki etkisi de artmaktadır.

Önce Otonom harcamalarda ortaya çıkan 1TL’lik artışın denge gelir düzeyini nasıl artıracığını görelim. Otonom harcamalarda meydana gelen 1 TL’lik artış dengelenmek üzere çıktıda (üretim) 1 TL’lik artış olduğu kabul edilsin. Gelir düzeyinin artmış olması nedeniyle tüketim de artacağından çıktı ve gelirdeki bu artış sırasıyla başka uyarılmış yatırımlara yol açacaktır. Gelirdeki 1 TL’lik artışın c kadarlık bölümü tüketilmektedir. Bu uyarılmış harcamayı karşılamak üzere üretimin daha da arttığını yani çıktı ve böylece gelirin $(1+c)$ kadar arttığını varsayalım.

Üretim ve gelirdeki $(1+c)$ kadarlık genişlemenin ilave uyarılmış harcamalara yol açması nedeniyle bu artışın karşısında bile bir talep fazlası olacaktır. Otonom harcama kalemlerindeki bir artış ilk aşamadan başlayarak önce üretimde bir artışa sonra üretimdeki artışa eşit talepte bir genişlemeye dolayısıyla marjinal tüketim eğilimi yani (c) yoluyla uyarılmış harcamalara yola açacak ve bu süreç devam edecektir.

Sonuç olarak milli gelir dengede iken, otonom kalemlerde (C_0, I_0) meydana gelecek bir artış sanki bir katsayı ile çarpılıyormuş gibi gelir düzeyinde kendisinden daha büyük bir artışa neden olur. Aynı şey azalışlar için de geçerlidir.

Literatürde “çarpan ya da çoğaltan süreci” olarak bilinen bu kavramın matematik ifadesi şu şekildedir.

Tablo 4.1:Çarpan’ın İşleyişi

	Gelirdeki Değişme (ΔY)	Tüketim Harcamalarındaki Değişme (ΔC) MPC veya $c=0,8$	Tasarruftaki Değişme (ΔS) MPS veya $s=0,2$
Otonom tüketimdeki 20 bin artış	20	16	4
İkinci Aşama	16	12,8	3,2
Üçüncü Aşama	12,8	10,24	2,56
Dördüncü Aşama	10,24	8,19	2,05
Beşinci Aşama	8,19	6,55	1,64
Diğer Bütün Aşamalar	32,77	26,22	6,55
Toplam	100	80	20

Yukarıdaki tablo dikkate alındığında başlangıçta yapılan 20 bin TL’lik otonom tüketim harcaması, toplam gelirin 100 binTL artmasına neden olmuştur. İşte bu işleyen sürece çarpan etkisi ya da çoğaltan etkisi denir.

Çarpan/çoğaltan katsayısının büyüklüğü marjinal tüketim eğilimi (c) tarafından belirlenir. Aralarında doğru yönlü ilişki vardır. Marjinal tüketim eğilimi ne kadar yüksekse çarpan/çoğaltan katsayısının değeri de o derece yüksek olur.

$$\text{Çarpan/çoğaltan katsayısı daima birden büyüktür. } k = \frac{1}{1-c} > 1$$

Basit çarpan katsayısının alacağı en düşük değer, bir; en büyük değer ise sonsuzdur. Eğer marjinal tüketim eğilimi sıfırsa (marjinal tasarruf eğilimi birse); basit çarpan katsayısı bire, marjinal tüketim eğilimi birse (marjinal tasarruf eğilimi sıfırsa), basit çarpan katsayısı da sonsuza eşit olur.

Marjinal tüketim eğilimi arttıkça (marjinal tasarruf eğilimi azaldıkça) basit çarpan katsayısının değeri artar. Marjinal tüketim eğilimi azaldıkça (marjinal tasarruf eğilimi arttıkça) basit çarpan katsayısının değeri azalır.

Çarpan/çoğaltan katsayısı $k = \frac{1}{1-c}$ ya da $1-c=s$ olduğundan $k = \frac{1}{s}$ formülüyle hesaplanır.

Sadece tüketici+firmalardan oluşan bu modelde $k_e = \frac{1}{1-c}$ basit *harcama çarpanı* olmak üzere iki tür çarpan vardır;

$$1. \text{Otonom tüketim çarpanı ; } \Delta C_0 \frac{1}{1-c} = \Delta Y$$

$$2. \text{Otonom yatırım çarpanı ; } \Delta I_0 \frac{1}{1-c} = \Delta Y$$

ΔA_0 = Otonom kalemlerdeki değişme

k = çarpan yada çoğaltan katsayısı

ΔY = Gelirdeki değişme olmak üzere;

$$\Delta A_0 \times k = \Delta Y$$

Formüle göre otonom harcamalar ΔA_0 kadar değişirse çarpan katsayısı kadar milli gelir değişir.

Örneğin k katsayısı 4 olduğu durumda yatırım harcamalarındaki 100 milyonluk artış milli geliri 400 milyon Türk Lirası artıracaktır.

Örnek:

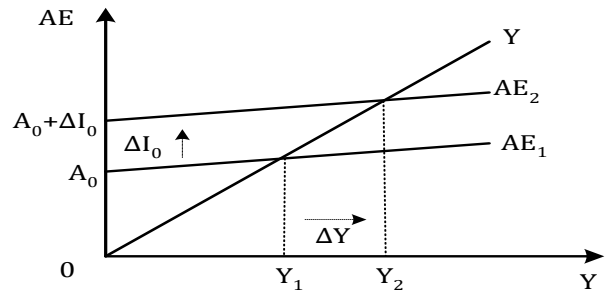
Marjinal tüketim eğilimi 0,75 iken otonom yatırımlarda meydana gelecek 100 TL'lik artış milli geliri nasıl etkiler?

Çarpan (çoğaltan), otonom harcamalardaki bir birimlik değişimin denge gelir düzeyi üzerinde ne kadarlık bir değişme yaratacağını gösterir. Çarpan (k) katsayısını şu şekilde gösterebiliriz: $k = 1/1-c$

$$c=0,75 \quad \Delta I_0 = 100 \quad \Delta Y = ?$$

$$\Delta I_0 \frac{1}{1-c} = \Delta Y \quad 100 \frac{1}{1-0,75} = \frac{100}{0,25} =$$

400

$\Delta Y = 400$ Milli gelir 400 birim artar.

4.4.Devletin Olduğu Dışa Kapalı Bir Ekonomide Denge Gelir

Düzeinin Belirlenmesi Ve Çarpan İşleyişi

Bu model, **tüketici + firma + devletten** oluşan üç sektörlü bir modeldir. Devlet, bir taraftan kamu harcaması (G_0) ve transfer ödemesi (TR_0) yapan, yaptığı bu harcamaları karşılamak için de vergi (T) toplayan bir birimdir.

Devletin topladığı vergiler şu fonksiyonla ifade edilir;

T = vergi gelirleri,

T_0 = otonom vergiler (gelirden bağımsız olan vergi)

t =marjinal vergi oranı

tY = gelire bağlı vergiler

$$T = T_0 + tY$$

Otonom vergiler sıfır olduğu zaman ($T_0=0$) denklem; $T = tY$ haline dönüşür.

Diğer taraftan devlet transfer ödemesi de yapmaktadır. Transfer ödemelerini vergilerden karşılar. Bu durum kişisel geliri değiştirir. Şöyle ki; gelir, transfer ödemeleri kadar artarken ödenen vergiler kadar azalır.

Yani; $Y_d = Y + TR_0 - T$ durumu ortaya çıkar. $T = tY$ eşitliği yerine konursa denklem;

$$Y_d = Y + TR_0 - tY \text{ haline dönüşür.}$$

$TR_0=0$ ise denklem $Y_d = Y - tY$ ve $Y_d = (1-t)Y$ olur.

Bu durum başta tüketim fonksiyonu olmak üzere bütün sistemi etkiler.

Tüketim Fonksiyonu

İşin içinde artık devlet olduğu için milli gelir harcanabilir gelire eşit değildir.

Harcanabilir geliri; milli gelirden (Y) vergileri (T) çıkarıp, transferleri (TR) eklediğimizde buluruz. Harcanabilir gelir, hanehalklarının ellerinde bulundurdukları geliri ifade eder.

Devletin olmadığı bir ekonomide artan bir birimlik gelirin c kadarı tüketime giderken, devletin olduğu bir ekonomide vergilerin olması artan bir birimlik gelirin $c(1-t)$ kadarının tüketime gitmesine neden olmaktadır.

Dolayısıyla $c > c(1-t)$ olduğu için; gelirdeki bir birimlik artış, devletin olduğu bir ekonomide devletin olmadığı bir ekonomiye göre tüketimi daha az artırmaktadır.

$C = C_0 + cY$ olan tüketim fonksiyonunda Y yerine $Y + TR_0 - tY$ değeri konulup çözümlerse tüketim fonksiyonu elde edilir.

$$C = (C_0 + cTR_0) + c(1-t)Y$$

Bu fonksiyonda;

$(C_0 + cTR_0)$, otonom tüketim,

$c(1-t)Y$ ise gelire bağlı tüketimdir. Fonksiyonun eğimi ise $c(1-t)$ ile ifade edilir

Toplam Planlanan Harcama

Toplam talep, tüketim, yatırım ve kamu harcamalarından oluşur. Yatırım ve kamu harcamaları otonomdur. (I_0 ve G_0)

$AE = C + I_0 + G_0$ denkleminde tüketim fonksiyonu yerine konursa

$$A_0 = C_0 + cTR_0 + I_0 + G_0$$

$$AE = (C_0 + cTR_0) + c(1-t)Y + I_0 + G_0 \text{ olur.}$$

Otonom kalemler bir araya toplanıp A_0 ile ifade edilirse toplam harcama denklemi şu şekilde olur.

$$Y = AE \text{ eşitliğine göre } Y = A_0 + c(1-t)Y \text{ olur.}$$

$$A_0 = C_0 + cTR_0 + I_0 + G_0 \text{ olmak üzere}$$

Bu denklem Y 'ye göre çözüldüğünde;

$$C = C_0 + cY_d = C_0 + c(Y - T + T_r) ; I = I_0 + bY ; T = T_0 + tY$$

$$Y = C + I + G = C_0 + c(Y - T + T_r) + I_0 + bY + G$$

$$Y = C_0 + cY - cT + cT_r + I_0 + bY + G$$

$$Y - cY = -cT + cT_r + I_0 + bY + C_0 + G$$

$$Y(1-c) = -cT + cT_r + I_0 + bY + C_0 + G$$

$$Y = \frac{1}{1-c} (-cT + cT_r + I_0 + bY + C_0 + G) \Rightarrow$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta G = k \Delta G$$

Vergi Alınması Durumunda Kamu Harcamaları Çarpanı;

$$C=0.75; t= 0,20 ; G=200 ; C_0=50 ; I_0=400 ;T_0=100$$

$$C = C_0 + cY_d = C_0 + c(Y - T) ; I = I_0 ; G = G_0 ; T = T_0 + tY$$

$$Y = C + I + G = C_0 + c(Y - T_0 - tY) + I_0 + G_0$$

$$Y = C_0 + cY - cT_0 - ctY + I_0 + G_0$$

$$Y - cY + ctY = cT_0 + I_0 + C_0 + G_0$$

$$Y(1 - c + ct) = -cT_0 + I_0 + C_0 + G_0$$

$$Y = \frac{1}{1 - c + ct} (-cT_0 + I_0 + C_0 + G_0)$$

$$Y = \frac{1}{s + ct} (-cT_0 + I_0 + C_0 + G_0)$$

$$Y = \frac{1}{0,25 + 0,75 \times 0,20} (-0,75 \times 100 + 400 + 50 + 200) = 1\ 437,5$$

ÖZETLE;

$$AE = A_0 + c(1-t)Y$$

$$Y = \frac{A_0}{1-c(1-t)} \quad \text{yada} \quad Y = A_0 \frac{1}{1-c(1-t)} \quad \text{denge değerine ulaşılır.}$$

Örnek:

$C_0=20$, $TR_0=200$, $I_0=250$, $G_0=500$, $c=0,8$ ve $t=0,2$ olan bir ekonomide denge gelir seviyesini hesaplayınız

$$A_0 = C_0 + cTR_0 + I_0 + G_0 = 20 + (0,8 \times 200) + 250 + 500 = 930$$

$$Y = A_0 \frac{1}{1-c(1-t)} = 930 \frac{1}{1-0,8(1-0,2)} = \frac{930}{0,36} = 2583$$

4.5.Devletin Olduğu Dışa Açık Bir Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi ve Çarpan İşleyişi

Makro ekonomide dört temel iktisadi birim (sektör) vardır. Bunlar; birey, firma, devlet ve dış alem'dir. Birey ve firmadan oluşan model iki sektörlü, bunlara devlet eklendiğinde oluşan model üç sektörlü (dışa kapalı), bunların üzerine ekonominin dışa açılmasını temsil eden dış alem eklendiğinde dört sektörlü model (dışa açık) tesis edilmiş olunur.

Modelin dışa açılmasıyla sisteme ihracat ve ithalat dahil olur. İhracat (X), otonom bir değişken (X_0) konumundadır. İhracat miktarı, diğer ülkelerin gelir seviyesi ve ihraç talebinin gelir esnekliği tarafından belirlenir.

İthalat (M), yurt dışından satın alımlar için ödenen bedeldir. Yurtiçi geliri ve talebi azalttığı için tıpkı tasarruflar ve vergiler gibi "sızıntılar" içinde yarar alır. İthalat fonksiyonu şu şekilde ifade edilir.

$$M = M_0 + mY$$

Burada;

$$M_0 = \text{Otonom ithalat (gelirden bağımsız ithalat)}$$

$$M = \text{Marjinal ithal eğilimi}$$

$$mY = \text{Gelire bağlı ithalattır.}$$

Marjinal İthal eğilimi (m); gelirdeki bir birimlik artışın ithalatı ne kadar artırdığını gösterir. İthalat ile gelir arasında doğru yönlü ilişki vardır. Milli gelir arttığında ithalat ta artar.

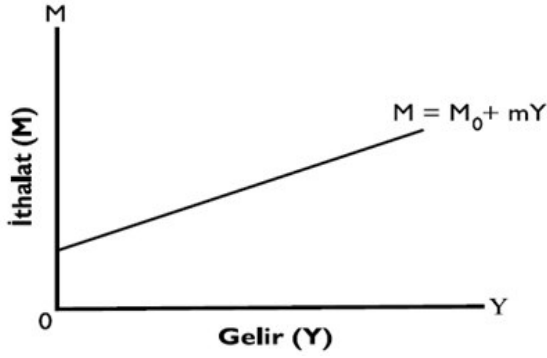
Örneğin; $m= 0,2$ (%20) olması, gelir 100 TL arttığında ithalatın 20 TL artacağını ifade eder.

İthalat fonksiyonu

$$M = M_0 + mY$$

İthalat fonksiyonu M_0 gibi bir otonom harcama düzeyinden başlayıp, gelirin artan bir fonksiyonu olması nedeniyle de gelir düzeyi arttıkça artmaktadır.

Şekil 4.7: İthalat Fonksiyonu

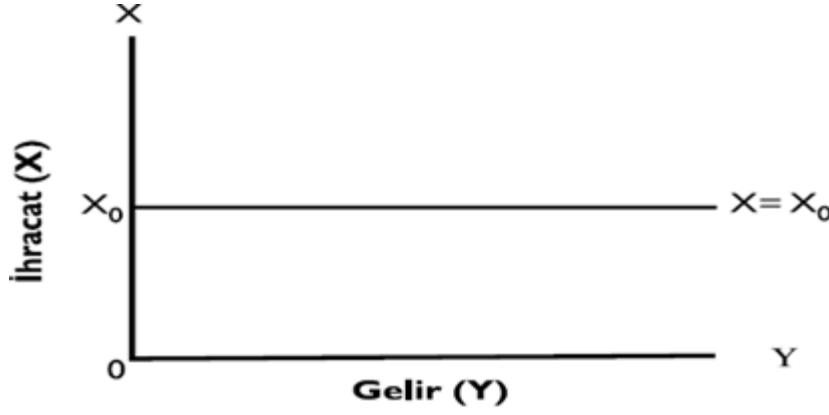
M_0 ile gösterilen otonom kısımdır. İkincisi ise, mY ile gösterilen uyarılmış kısımdır. Burada Y gelir düzeyini, m ise marjinal ithalat eğilimini gösterir.

Marjinal ithalat eğilimi, marjinal tüketim eğilimine benzer bir şekilde, gelirdeki bir birimlik artışın ne kadarının ithalata gittiğini gösteren birden küçük pozitif bir katsayıdır.

İhracat Fonksiyonu

Burada ihracatın veri olduğunu varsayacağız. İhracatı (X), otonom bir değişken olarak ele alınacak: $X = X_0$

Şekil 4.7: İhracat Fonksiyonu

İhracatın yurtiçi gelir düzeyinden bağımsız olması, ihracat fonksiyonunun gelir eksenine paralel olarak çizilmesine neden olmuştur.

Dışa Açık Modelde Toplam Talep

Dışa açık ekonomilerde toplam talep; tüketim, yatırım ve kamu harcamaları ile ihracat ve ithalat arasındaki farktan oluşur.

$$AE = C + I_0 + G_0 + (X_0 - M)$$

Bu denklemde tüketim fonksiyonu ve ithalat fonksiyonu yerine konursa

$$AE = (C_0 + cTR_0) + c(1-t)Y + I_0 + G_0 + X_0 - (M_0 + mY) \text{ olur.}$$

Otonom kalemler bir araya toplanıp A_0 ile ifade edilirse denklem;

$$A_0 = C_0 + cTR_0 + I_0 + G_0 + X_0 - M_0$$

$$AE = A_0 + [c(1-t) - m]Y \text{ olur.}$$

Dışa açık modelde toplam talep doğrusunun eğimi $c(1-t) - m$ ile ifade edilmektedir. Doğrunun eğimi; c , t ve m tarafından belirlenir

Dışa açık bir ekonomide harcama fonksiyonunun eğimi azalmıştır. Çünkü ekonominin dışa açılması ile harcama fonksiyonunun eğimine marjinal ithalat eğilimi (m) eksi olarak girmiş ve eğimin değerinin azalmasına yol açmıştır.

ÖZETLE:

Harcama fonksiyonunun eğimi; başlangıçta devletin olmadığı dışa kapalı bir ekonomide, “ c ” idi. Ekonomiye devleti dâhil ettiğimizde dışa kapalı bir ekonomide eğim, bu sefer “ $c(1-t)$ ” oldu. Daha sonra ekonomiyi dışa açtığımızda ise eğim, “ $c(1-t) - m$ ” oldu. Dolayısıyla, ilerleyen her bir aşamada harcama fonksiyonunun eğiminin azalmaktadır.

$$\frac{\Delta AE}{\Delta Y} = c(1-t) - m$$

$$\alpha_{\text{Dışa açık}} = \frac{1}{1 - c(1-t) + m}$$

- Ekonominin dışa açılması çoğaltanın değerinin azalmasına neden olmuştur (harcama fonksiyonunun eğiminde olduğu gibi). Bunun nedeni, marjinal ithalat eğilimidir (m).
- (c= 0,8) (t=0,25) ve bunun yanında m'nin 0,10 olduğu varsayımından yola çıkılarak, dışa açık bir ekonomideki çarpanın değeri aşağıdaki şekilde belirlenir.

$$\alpha_{\text{Dışa açık}} = \frac{1}{1 - 0,8(1 - 0,25) + 0,10} = \frac{1}{0,5} = 2$$

4.6.Çarpan Mekanizmasının Farklı Uygulamaları

Devletin dahil olduğu dışa kapalı ekonomilerde milli gelirin dengesi kamu harcamalarında, transfer harcamalarında, vergiler ve denk bütçe politikası uygulamaları neticesinde değişiklik gösterir. Modelde, gelir vergisinin alınması ve gelir vergisinin alınmaması durumlarında çarpan katsayıları değişmektedir.

Çarpan katsayılarının değerleri ve çarpan süreci bu iki farklı varsayım altında şu şekilde sıralanabilir;

A. Gelir Vergisinin *ALINMAMASI* Durumunda Çarpan Süreci

1. *Harcama Çarpanları;*

Otonom Tüketim Çarpanı; $\Delta C_0 \frac{1}{1-c} = \Delta Y$

Otonom Yatırım Çarpanı; $\Delta I_0 \frac{1}{1-c} = \Delta Y$

Otonom Kamu Harcamaları Çarpanı; $\Delta G_0 \frac{1}{1-c} = \Delta Y$

2. *Transfer Çarpanı;*

Transfer Ödemeleri Çarpanı; $\Delta TR_0 \frac{c}{1-c} = \Delta Y$

3. *Vergi Çarpanı*

Otonom Vergi Çarpanı; $\Delta T_0 \frac{-c}{1-c} = \Delta Y$

4. Denk Bütçe Çarpanı;

$$\frac{1}{1-c} + \frac{-c}{1-c} = \frac{1-c}{1-c} = 1$$

B. Gelir Vergisinin **ALINMASI** Durumunda Çarpan Süreci

1. Harcama Çarpanları;

Otonom Tüketim Çarpanı; $\Delta C_0 \frac{1}{1-c(1-t)} = \Delta Y$

Otonom Yatırım Çarpanı; $\Delta I_0 \frac{1}{1-c(1-t)} = \Delta Y$

Otonom Kamu Harcamaları Çarpanı; $\Delta G_0 \frac{1}{1-c(1-t)} = \Delta Y$

2. Transfer Çarpanı;

Transfer Ödemeleri Çarpanı; $\Delta TR_0 \frac{c}{1-c(1-t)} = \Delta Y$

3. Vergi Çarpanı

Otonom Vergi Çarpanı; $\Delta T_0 \frac{-c}{1-c(1-t)} = \Delta Y$

4. Denk Bütçe Çarpanı;

$$\frac{1}{1-c(1-t)} + \frac{-c}{1-c(1-t)} = \frac{1-c}{1-c(1-t)}$$

Çarpan Süreci ve Katsayılarına İlişkin Bazı Bilgiler

1. Transfer çarpanı her zaman harcama çarpanından küçüktür.

$$k_{TR} < k_e \quad \frac{c}{1-c} < \frac{1}{1-c} \quad \text{ve} \quad \frac{c}{1-c(1-t)} < \frac{1}{1-c(1-t)}$$

2. Gelir vergisinin alınmadığı durumda harcama çarpanı ile transfer çarpanı arasındaki fark bire eşittir.

$$k_e - k_{TR} = 1 \quad \frac{1}{1-c} - \frac{c}{1-c} = \frac{1-c}{1-c} = 1$$

3. Vergi çarpanı, transfer çarpanının negatif değerine eşittir.

$$k_{TR} = -k_T \quad \frac{-c}{1-c} = \frac{c}{1-c} \quad \text{ve} \quad \frac{-c}{1-c(1-t)} = \frac{c}{1-c(1-t)}$$

4. Denk bütçe çarpanı, harcama çarpanı ile vergi çarpanının toplamına eşittir. *Sonuç, gelir vergisi alınmadığı ve alındığı durumlarda farklı çıkar. Şöyle ki;*

$$k_{BB} = k_e + k_T$$

a. Gelir vergisi alınmadığı durumda denk bütçe çarpanı;

$$k_{BB} = \frac{1}{1-c} + \frac{-c}{1-c} = \frac{1-c}{1-c} = 1$$

b. Gelir vergisi alındığı durumda denk bütçe çarpanı;

$$k_{BB} = \frac{1}{1-c(1-t)} + \frac{-c}{1-c(1-t)} = \frac{1-c}{1-c(1-t)} \text{ olur.}$$

Uygulama1. Kamu Harcamalarındaki Değişmenin Etkisi:

Kamu harcamaları, devletin yapmış olduğu mal ve hizmet alımları yani tüketim harcamaları ve yatırım harcamalarından oluşur. Bu harcamalar milli gelir üzerinde otonom kalemler gibi direkt etki yaparlar.

Örnek:

Tüketim fonksiyonu $C = 500 + 0,8Y$ olarak verilen bir ekonomide denge milli gelir seviyesi 5000 birimdir. Kamu harcamalarının 1000 birim artırılması durumunda milli gelir düzeyi ne kadar artar?

Soruda vergi oranından bahsedilmediği için verginin alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda kamu harcamaları çarpanı;

$\Delta G_0 \frac{1}{1-c} = \Delta Y$ olarak alınacaktır. $c=0,8$ olduğu tüketim fonksiyonundan anlaşılmaktadır. $s=1-0,8=0,2$

$$\frac{1}{1-c} = \frac{1}{s} = \frac{1}{0,2} = 5 \quad \Delta Y = 1000 \times 5 = 5000 \text{ birim artar.}$$

Şayet vergi oranı $t=0,1$ olsaydı milli gelirdeki artış ne kadar olurdu?

$$\Delta G_0 \frac{1}{1-c(1-t)} = \Delta Y$$

$$1000 \frac{1}{1-0,8(1-0,1)} = \frac{1000}{1-0,8(1-0,1)} = \frac{1000}{0,28} = 3571 \text{ birim artış olur.}$$

Not; Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Vergilemenin yapılması çarpan katsayısının değerini düşürmüştü ve milli gelirdeki artışı azaltmıştır. Bu bağlamda içinde vergi olan bütün çarpan katsayıları vergi olmayanlardan daha küçük olur.

Bu sorudaki çarpanlar için $\frac{1}{1-c(1-t)} < \frac{1}{1-c}$ durumu geçerlidir.

Uygulama 2. Transfer Harcamalarındaki Değişmenin Etkisi

Transfer harcamaları, devletin karşılıksız olarak yaptığı aktarımlardır. Bunların milli gelir üzerindeki etkisi kamu harcamaları gibi direkt değil dolaylı olur. Çünkü transfer harcamaları önce tüketimi etkiler, tüketimdeki değişmeler de milli geliri değiştirir. Peki, transfer harcamalarının tamamı tüketime gider mi? Hayır. Peki ne kadarı gider? TR_0 büyüklüğündeki bir transfer harcamasının tüketime giden kısmı cTR_0 kadardır. Kalan kısım ise tasarruf edilir.

Örnek:

$c=0,8$ olması halinde 100 TL'lik transfer geliri elde eden bir kişi bunun 80 TL'sini harcar, 20 TL'sini tasarruf eder. Dolayısıyla 100 TL'lik transfer harcamasının 80 TL'lik kısmı milli geliri değiştirici etki yapar.

Örnek:

Marjinal tüketim eğilimi %75, vergi oranı%20 olan bir ekonomide transfer harcamaları 30 birim artırılırsa milli gelirdeki değişme ne olur?

$$\Delta TR_0 \frac{c}{1-c(1-t)} = \Delta Y \quad 30 \frac{0,75}{1-0,75(1-0,2)} = 30 \frac{0,75}{0,4} = 30 \times 1,875 = 56,25$$

Uygulama 3. Vergilerdeki Değişmenin Etkisi

Vergiler milli gelir üzerinde olumsuz etki yaparlar. Vergilerin artırılması gelir düzeyinin azalmasına neden olurken vergilerin düşürülmesi ise gelir düzeyini artırıcı etki yapar. Vergiler de tasarruflar gibi sızıntı olarak değerlendirilirler.

Vergiler otonom vergiler (dolaylı vergiler) ve gelire bağlı vergiler (dolaysız vergiler) olmak üzere gruplandırılırlar. Gelire bağlı vergilerin alınmadığı durumda otonom vergilerin etkisi vergi çarpanı ile çarpılarak hesaplanır. Gelire bağlı vergilerin alınması durumunda ise içinde vergilerin de yer aldığı çarpan katsayıları kullanılır.

Örnek:

a)Marjinal tüketim eğilimi 0,8 iken otonom vergiler 30 birim artırılırsa milli gelir üzerindeki etkisi ne olur?

$$\Delta T_0 \frac{-c}{1-c} = \Delta Y \quad 30 \frac{-0,8}{1-0,8} = 30 \times (-4) = -120 \quad \text{Milli gelir 120 birim azalır.}$$

b)Marjinal tüketim eğilimi 0,8, vergi oranı 0,1 iken otonom vergiler 30 birim artırılırsa milli gelir üzerindeki etkisi ne olur?

Bu durumda kullanılacak olan çarpan katsayısı, gelir vergisi oranını da içeren çarpan katsayısı olacaktır.

$$\Delta T_0 \frac{-c}{1-c(1-t)} = \Delta Y \quad 30 \frac{-0,8}{1-0,8(1-0,1)} = \frac{-24}{0,28} = -85,7 \quad \text{Milli gelir 85,7 birim azalır.}$$

Görüldüğü üzere gelir vergisi oranının sürece dahil edilmesi milli gelirdeki azalmayı küçültmüştür.

Uygulama 4. Bütçe Politikası Uygulamalarının Etkisi

A. Denk Bütçe Politikasının Etkisi

Denk bütçe politikası, yapılan kamu harcaması kadar vergi alınmasıdır. Bu politikanın amacı, bütçe açığına sebebiyet vermeksizin ekonominin yönlendirilmesidir.

Kamu harcamaları ve vergiler eşit miktarda ve aynı anda artırıldığında milli gelir üzerindeki etkisi şu şekilde olur; Kamu harcamaları artışı milli geliri artırıcı etki yaparken, otonom vergilerin artması milli geliri azaltıcı etkide bulunur.

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta G_0 + \left(\frac{-c}{1-c}\right) \Delta T_0$$

Gelir vergisinin alınmadığı durumda denk bütçe çarpanı bire eşittir. Bu durumda (diğer faktörler hiç dikkate alınmadan) milli gelir, kamu harcamalarında meydana gelen artış kadar artar, azalma kadar azalır.

Örnek:

Kamu harcamaları ve otonom vergiler aynı anda 50 birim artırılırsa, sonuçta milli gelirden 50 birimlik artış olur. Bu durumda diğer faktörlere bakılmaksızın ifadesiyle kast edilen örneğin, marjinal tüketim eğiliminin 0,8 olması yada 0,6 olması sonucu değiştirmez.

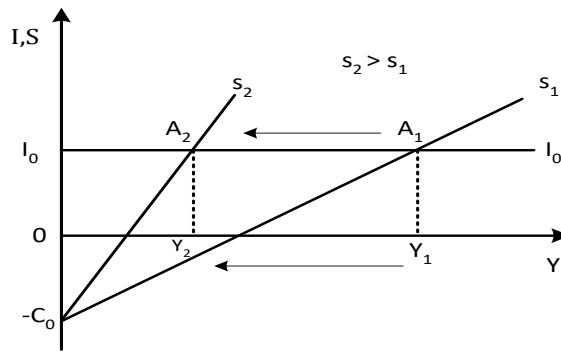
Denk bütçe çarpanının işleyebilmesi için birtakım şartların varlığı gereklidir;

- Başlangıç itibarıyla milli gelir dengede iken bütçenin de dengede olması gerekir,
- Ekonominin eksik istihdam durumunda olması gerekir,
- Yatırımların gelir değişikliklerinden etkilenmemesi, yani yatırımların gelir esnekliğinin sıfır olması gerekir.

4.7. Tasarruf Paradoksu

Keynes'in öne sürdüğü bir olgudur. Milli gelir dengede iken, toplumun tasarruflarını artırması sonucunda milli gelirden meydana gelen azalmayı açıklamak üzere kullanılmıştır. Şöyle ki, toplumun tasarruf eğiliminin artması, tüketim harcamalarının ve dolayısıyla toplam talebin düşmesine neden olur. Toplam talebin düşmesi de milli gelir düzeyinin azalmasına neden olur. Bu duruma, yani tasarruflar arttığında milli gelirden azalması olgusuna "**tasarruf paradoksu**" denir.

Şekil 4.9: Tasarruf Paradoksu

Tasarruf eğiliminin s_1 olması durumunda milli gelir Y_1 düzeyinde dengededir. Ve A_1 noktasında tasarruf-yatırım eşitliği sağlanmıştır. Tasarruf eğiliminin s_2 'ye yükselmesi durumunda tasarruf eğrisi dikleşmiş, yeni denge gelir seviyesi Y_2 'ye düşmüştür. Tasarruf-yatırım eşitliği de A_2 noktasında sağlanmıştır.

Bireyler için zenginlik ya da servetin kaynağı olan tasarruf artışı, toplum için olumsuz sonuç doğurmaktadır. Yatırıma dönüşmeyen, gömüleme halinde kalan tasarruflar sızıntı etkisi yarattığından milli geliri azaltmaktadır. Tasarrufların yatırma dönüştürülmesi halinde ise söz konusu olumsuz sonuçlar oluşmayacaktır.

Tasarruf paradoksu, bireysel açıdan ya da mikro açıdan bakıldığında doğru olan davranışların makro ekonomi açısından yanlış olabileceğini ifade etmektedir. Bu tür çelişkiler “*terkip hatası*” olarak ta adlandırılır.

Tasarruf paradoksunu her zaman kötü bir şey olarak düşünmemek gerekir. Enflasyonist dönemlerde tasarruf artışı, talebi düşürücü ve enflasyonu önleyici olumlu bir rol üstlenmektedir.

Tasarruf paradoksu daha çok gelişmiş ülkelerde görülür. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde yatırımların kaynağı tasarruflar değil daha çok dış borçlar olmaktadır. Bu nedenle tasarruf paradoksu gelişmekte olan ülkelerde pek rastlanılan bir durum değildir.

Uygulamalar

- 1) Bir ülkede milli gelir, 800 milyon dolar arttığında ithalat 40 milyon dolar artıyor ise marjinal ithalat eğilimi yüzde kaçtır?
- A) 5
B)10
C)15
D)20
E)25
- 2) Marjinal tasarruf eğilimi 0.75 ise marjinal tüketim eğilimi için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
- A) 0.25
B)0.35
C) 0.45
D) 0.75
E)1
- 3) Tüketim harcamaları aşağıdakilerden hangisinin bir fonksiyonudur?
- A) Milli gelirin
B)Nominal gelirin
C) Harcanabilir gelirin
D) Reel GSMH'ın
E) Tasarrufun
- 4) Otonom yatırımlardaki 50 milyon dolarlık artış milli geliri 200 milyon dolar artırıyorsa çoğaltan (k) kaçtır?
- A) 1
B) 2
C) 3

D) 4

E) 5

5) Aşağıdaki tabloya göre gelirin 3500 TL'den 4000 TL'ye çıktığı seviyede MTE kaçtır?

A)0,2

B)0,5

C)0,8

D)1,2

Y	C	I
2000	2100	300
2500	2500	300
3000	2900	300
3500	3300	300
4000	3700	300
4500	4100	300
5000	4500	300
5500	4900	300

Uygulama Soruları

1) Aşağıdaki fonksiyonları kapsıyan kapalı bir ekonomiyi varsayalım.

$$\text{Özel tüketim harcamaları fonksiyonu : } C = 0,75Y + 50$$

$$\text{Özel yatırım harcamaları fonksiyonu : } I = 400$$

$$\text{Kamu harcamaları : } G = 200$$

a) Bu ekonominin denge milli gelir düzeyini bulunuz.

b) Hükümet ekonomiyi canlandırıp işsizliğin yok olduğu bir milli gelir seviyesine ulaşabilmek için kamu harcamalarını arttırmak istiyor. Kamu harcamalarında bir 100 kadar arttırma olursa denge milli gelir düzeyini hangi seviyeyi bulur ?

$$\Delta G = 100$$

a) Denge milli gelir düzeyini bulalım.

Piyasada denge, toplam arz toplam talebe eşit olduğunda gerçekleşeceğine göre :

$$Y = C + I + G \Leftrightarrow Y = C_o + cY + I_o + G_o$$

$$Y - cY = C_o + I_o + G_o \Leftrightarrow Y(1 - c) = C_o + I_o + G_o$$

$$Y_D^* = \frac{C_o + I_o + G_o}{1 - c} = \frac{50 + 400 + 200}{1 - 0,25} = 2\ 600$$

b) Kamu harcamalarında 100 TL'lik artış, toplam üretimde ΔY kadar bir artışa neden olacaktır. Kamu Harcaması Çarpanı'ndan :

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c} \Delta G = \frac{1}{1 - 0,75} \times 100 = 4 \times 100 = 400$$

Böylece 100 TL'lik kamu harcaması artışı ile denge milli gelir düzeyi 3 000 olacaktır

$$Y_{DPE}^* = Y_D^* + \Delta Y = 2\ 600 + 400 = 3\ 000$$

2)Marjinal ithalat eğiliminin 0,15 ve marjinal tasarruf eğiliminin 0,35 olduğu bir ekonomide dış ticareti çarpanının değeri nedir?

$$s = 0,35 \quad m=0,15 \text{ olduğuna göre } kF=1/s + m = 1 /0,35 + 0,15 = 1/0,50 = 2 \text{ dir.}$$

3) Bir ülke için;

Tüketim fonksiyonu; $C = 100 + 0,75Y$ olsun.

Planlanan yatırımlar $I = 200$. Bu durumda;

a) Denge milli geliri,

b) Çarpanı,

c)Denge tüketim miktarını,

d)Denge tasarruf miktarını bulunuz.

e) $I = 100$ artarsa denge milli gelir nasıl değişir?

f) $C = 100$ artarsa denge milli gelir nasıl değişir?

g) $c = 0.85$ olursa denge milli gelir nasıl değişir?

h) $c = 0.85$ olursa denge tasarruf miktarı nasıl değişir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Keynes Ekonomisine göre, bir ulusal ekonomide yatırım harcamaları, tüketim harcamaları ve ihracat gibi harcama kalemlerinin biri veya birkaçındaki artış, milli geliri bir kaç kat daha fazla artırır. Buna çarpan mekanizması ve milli gelirin kaç misli daha fazla artacağını gösteren katsayıya da çarpan katsayı adı verilir. Modelde farklı maliye politikası uygulamalarını yansıtan üç farklı çarpan (kamu harcaması çarpanı, götürü vergi çarpanı, denk bütçe çarpanı) tanımlanmaktadır.

Çarpanın büyüklüğü marjinal tüketim meylinin büyüklüğüne bağlıdır. Gelirin tüketilen kısmı büyüdükçe, çarpanın milli gelir üzerindeki etkisi daha büyük olacaktır. Bununla beraber bu etki, tasarruflar, ithalat, devlet vergileri ve stoklar gibi bazı "sızıntılar" tarafından azalmaktadır.

Keynes'in çarpanı, harcamalardaki artışın toplam gelire etkisini belirtmektedir. Her iki çarpan formülünün yapısı, birbirinin benzeridir. Eğer yatırım bir X miktarı ile arttırılmışsa, bunun sonucu arzın elastikliği gibi bazı koşullar altında milli gelir $k \cdot X$ miktarında artacaktır ki, burada k çarpan (1 'den büyük) katsayıdır.

Bölüm Soruları

- 1) $S = 5 + 0.2 Y$ ve $I = 5 + 0.1 Y$ ise bu ekonomide denge gelir seviyesi kaçtır?
A)50
B)100
C)150
D)200
E)250
- 2) $S = 600 + 0.80Y$ ise marjinal tüketim eğilimi kaçtır?
A) 0.10
B)%15
C)%20
D)%25
E)%30
- 3) 100 birim otonom tüketimin olduğu, marjinal tüketim eğiliminin 0.75 olduğu tüketim fonksiyonu denklemi aşağıdakilerden hangisidir?
A) $C = 0.75 + 100Y$
B) $C = 0.25 + 100Y$
C) $C = 100 + 0.25Y$
D) $C = 100 + 0.75Y$
E) $C = 0.25 + 0.75Y$
- 4) Toplam talepteki bir kaymanın üretimi veya denge geliri düzeyini kaç kat değiştireceğini gösteren katsayıya ne ad verilir?
A)Marjinal çarpan
B)Ortalama çarpan
C)Tasarruf çarpan
D)Çoğaltan
E)Tüketim dalgalanması
- 5) Otonom yatırımlardaki 50 milyon dolarlık artış milli geliri 200 milyon dolar artırıyorsa çoğaltan (k) kaçtır?
A)1
B)2
C)3
D)4
E)5
- 6) $C = 20 + 0.90Y_d$ denklemi, tüketimin
A)Harcanabilir gelir 100 iken 90,
B)Harcanabilir gelir 90 iken 100,
C)Harcanabilir gelir 100 iken 110,
D)Harcanabilir gelir 200 iken 180 dir.
E)Harcanabilir gelir 210 iken 180 dir.

- 7) Bir hanehalkının harcanabilir geliri 400 YTL iken bunun 370 YTL'sini, 500 iken 450'sini tüketmeyi planlamıştır. Bu hanehalkının marjinal tüketimi (MTE) kaçtır?
- A)0.50
B)0.25
C)0.85
D)0.80
E)0,18
- 8) $C=50+0.80Y_d$ ve $I=50$ ise denge gelir düzeyi kaçtır?
- A)100
B)225
C)350
D)500
E)850
- 9) Bir ekonomi,
- A)Planlanan tüketim planlanan tasarrufu aştığında, denge durumundadır.
B)Planlanan tüketim planlanan yatırımı aştığında, denge durumundadır.
C)Planlanan harcama hasıla değerine eşitlendiğinde, denge durumundadır.
D)Planlanan harcama firmalar hasılatına eşitlendiğinde, denge durumundadır.
E)Planlanan harcama firmalartasarrufuna eşit olduğunda denge durumundadır.
- 10) Harcama çarpanının değeri 3 iken, kamu harcamalarındaki 100 bin YTL'lik bir artışın gelir üzerindeki etkisi aşağıdakilerden hangisidir?
- A)300 bin YTL artış**
B)103 bin YTL artış
C)300 bin YTL azalış
D)33 bin YTL azalış
E)33 bin YTL artış

***

Cevap Anahtarı:

1-B   2-C   3-D   4-D   5-D   6-C   7-D   8-D   9-C   10-A

5.MİLLİ GELİR DENGESİ: IS-LM MODELİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

IS-LM modeli, ekonominin parasal ve reel yönünü birlikte ele almakta, para ve mal piyasalarındaki karşılıklı etkileşimi ve eş anlı dengeyi ortaya koymaktadır.

IS-LM modelinde anahtar değişken faiz oranlarıdır. Faiz oranı ile üretim ve gelir seviyesi arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Modelin amacı, denge hasıla düzeyi ile faiz oranı arasındaki ilişkileri ortaya koymak, faiz oranlarındaki değişimin denge hasıla düzeyini nasıl değiştirdiğini açıklamaktır.

Modelde mal piyasası IS eğrisiyle, para piyasası ise LM eğrisiyle temsil edilmektedir.

Bu bölümde önce mal piyasası ve IS eğrisi, daha sonra da para piyasası ve LM eğrisi anlatılmıştır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Yatırımların faize duyarlılığı azaldıkça; para politikasının gücünü tartışınız.
- 2) Yatırımların faize duyarlılığı arttıkça; para politikasının gücünü tartışınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Para ve mal piyasasının karşılıklı etkileşimi	Para ve mal piyasasının eş zamanlı olarak nasıl dengeye geldiği öğrenilecektir.	Konuların tekrar edilmesi ve bölüm sorularının cevaplandırılarak, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi.

Anahtar Kavramlar

- IS eğrisi
- LM eğrisi
- Likitide talebi

Giriş

Ekonomik dalgalanmaların açıklanması için kullanılan IS-LM modeli 1937’de John Hicks tarafından geliştirilmiştir. Modelin amacı, veri bir fiyat düzeyinde ulusal geliri neyin belirlediğini göstermektir. Bu modelde IS, mal piyasasında dengeyi sağlayan faiz ve toplam hasıla bileşenlerini gösterir. IS, “yatırım” (investment) ve “tasarruf” (saving) anlamına gelir ve IS eğrisi mal ve hizmet piyasasındaki durumları analiz etmektedir.

Mal piyasasında denge, tasarrufların yatırımlara eşit olmasını gerektirir. Faiz oranlarının artması (diğer herşey sabitken), yatırımların azalmasına ve toplam harcamaların azalmasına dolayısıyla toplam hasılanın düşmesine neden olur. Dolayısıyla IS eğrisi negatif eğimlidir.

LM eğrisi ise para piyasasında dengeyi sağlayan faiz ve toplam hasıla bileşenlerini gösterir. LM, “likidite” ve “para” anlamına gelir.

LM eğrisi para arz ve talebinin nasıl geliştiğini gösterir. Para piyasasında faizler ve toplam hasıla arasında nasıl bir ilişki vardır? Toplam talep arttığında işlem amaçlı para talebi artar, dolayısıyla faizlerin artması gerekir. Bu nedenle, para piyasasında faiz oranları ile toplam hasıla arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Faiz oranı hem yatırımı hem de para talebini etkilediği için modelin iki bölümünü birleştiren değişken, faiz oranıdır. IS ve LM eğrilerinin kesiştiği noktada ise ekonomide dengeyi sağlayan tek bir faiz oranı ve toplam hasıla düzeyi vardır.

Genel olarak model, mal ve para piyasaları arasındaki etkileşimin, toplam talep eğrisinin konumunu ve eğimini nasıl belirlediğini, dolayısıyla da kısa dönemde ulusal gelir düzeyini göstermektedir.

5.1.IS-LM Modeli

IS-LM modeli, 1939 yılında Keynesyen iktisadi düşünceden etkilenen John Hicks tarafından geliştirilmiş, 1950'li yıllarda da Alvin Hansen tarafından popüler hale getirilmiştir.(Hicks Hansen IS LM modeli kapalı ekonomide ele alınmıştır. Klasik ve Keynes karışımı bir yaklaşımdır.

Keynesyen görüşte IS-LM modeli, ekonomik analizlerde ve istikrarın sağlanması sürecinde mal piyasasının yanı sıra para piyasasını da dikkate alan ve üretim ile faiz oranı arasındaki ilişkileri içeren bir yaklaşımdır. Diğer bir ifadeyle model, ekonominin parasal ve reel yönünü birlikte ele almakta, para ve mal piyasalarındaki karşılıklı etkileşimi ve eş anlı dengeyi ortaya koymaktadır.

IS-LM modelinde anahtar değişken faiz oranlarıdır. Modelin amacı, denge hasıla düzeyi ile faiz oranı arasındaki ilişkileri ortaya koymak, faiz oranlarındaki değişimin denge hasıla düzeyini nasıl değiştirdiğini açıklamaktır.

Modelde mal piyasası (IS) eğrisiyle, para piyasası ise (LM) eğrisiyle temsil edilmektedir.

Üretim ve faiz oranı arasındaki ilişkilerden birincisi mal piyasası (IS) ile ilgilidir. Daha yüksek bir faiz oranı veri bir gelir düzeyinde toplam talebi azaltmakta ve böylece üretim düzeyi düşmektedir. Üretim ve faiz oranı arasındaki böyle bir negatif ilişki (IS) eğrisi olarak bilinmektedir.

Üretim ve faiz oranı arasındaki ilişkilerden ikincisi para piyasası ile ilgilidir. Para talebi ile merkez bankasının tarafından gerçekleştirilen para arzı eğrilerinin kesiştiği nokta para piyasasında dengeyi ifade etmektedir. Para arzı sabitken gelir düzeyindeki bir artış likidite talebini arttırarak, para talebinin para arzına eşit olduğu faiz oranını yükseltmektedir. Üretim ve faiz oranı arasındaki bu pozitif ilişki LM eğrisi olarak bilinmektedir.

- Her iki eğrinin(IS=LM) kesiştiği noktada ekonominin genel dengesi oluşmaktadır.
- Mal piyasası, mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı ve denge toplam çıktının belirlendiği piyasadır.
- Para piyasası ise finansal araçların alınıp satıldığı ve denge faiz oranının belirlendiği piyasadır.
- Planlanan yatırım miktarı faiz oranına bağlıyken, para talebini ise gelir (toplam çıktı) belirler.
- Otonom harcamalar ve maliye politikası yanında faiz oranları ve para politikası da toplam talebi ve gelir düzeyini etkileyen unsurlar olarak ortaya konmaktadır.
- Model, ekonominin reel yönünü parasal yönü ile birlikte ele alma imkanı vermekte ve ekonominin genel dengesinin mal ve para piyasalarının eş zamanlı olarak dengeye gelmesiyle sağlanacağını göstermektedir. Bu iki piyasa birbirleriyle sıkı ilişki içerisindedir. Piyasalardan birindeki değişiklik diğerini de etkilemektedir.

- Faiz milli gelir gibi büyüklüklerin tamamı reeldir. Nominal (parasal) herhangi bir değişken yoktur.

Varsayımlar:

- Fiyat düzeyi sabittir (bu durumda enflasyon oranı sıfır kabul edildiğinden nominal ve reel faiz ya da beklenen ve gerçekleşen faiz arasında bir ayrım yoktur)
- Kapalı bir ekonomi vardır. (Dış alem analiz dışında tutulmaktadır).

5.2.Mal Piyasası Dengesi Ve IS Eğrisi

Tüketim malları, yatırım malları ve kamu hizmetlerinin üretildiği piyasaya mal piyasası denir.

IS-LM modelinde anahtar değişken olan faiz oranı değiştiğinde hasıla düzeyi de değişecektir. Diğer bir ifadeyle her faiz oranına karşılık gelen bir hasıla düzeyi söz konusudur. Mal piyasasını temsil eden IS doğrusu, farklı faiz oranlarına karşılık gelen hasıla düzeyini temsil eden noktaların birleştirilmesiyle elde edilir.

IS eğrisi mal ve hizmet piyasasında Yatırım-Tasarruf eşitliğinin sağlandığı faiz oranları ve denge gelir seviyelerini birleştiren noktaların geometrik yeridir. Mal piyasasının dengede olduğu noktalar IS eğrisi üzerindedir.

Denge hasıla düzeyini belirlemek için başlangıç hareket noktası toplam harcamalar ya da aynı şey olan toplam taleptir.

Devletin olduğu dışa kapalı ekonomi modeli, **tüketici + firma + devletten** oluşan üç sektörlü bir modeldir.

$$Y = AE ; \text{ DENGGE}$$

$$Y = C + I + G \quad I = I_0 - b_i; \quad b_i \text{ yatırım fonksiyonundan gelir}$$

$$Y = A_0 + \alpha Y - b_i$$

$$Y - \alpha Y = A_0 - b_i$$

$$= \frac{Y(1 - \alpha)}{(1 - \alpha)} = \frac{A_0 - b_i}{(1 - \alpha)}$$

$$Y = \frac{1}{(1 - \alpha)} \cdot (A_0 - b_i); \quad \frac{1}{(1 - \alpha)} = \text{harcama çarpanının(kh) formülü}$$

$$Y = kh (A_0 - bi); \quad kh.A_0 - kh.bi \quad ; \quad \textbf{IS DENKLEMİ}$$

-kh.bi ifadesinin önündeki (-) işaretinin sebebi IS eğrisinin negatif eğimli olmasıdır. (Faiz oranları ile reel milli gelir arasında ters yönlü ilişkinin olması)

$$kh.A_0 - kh.bi$$

i=nominal faiz oranı. Bağımsız değişkendir. Aynı zamanda bu bağımsız değişken içsel değişkendir. İçsel değişken resmin içindeki değişkendir ve resmin içindeki bir değişkende bir değişme olursa fonksiyon üzerinde bir hareketliliğe sebep olmaktadır.

$$A_0 = \text{Otonom harcamalar} = (C_0 + I_0 + G_0)$$

b= yatırımın faize duyarlılığı yani yatırımın faiz esnekliğidir.

$$Kh = \text{harcama çarpanı} = \frac{1}{(1 - \alpha)}$$

IS Denklemi Üzerinden IS Doğrusunun Eğiminin Elde Edilmesi

$$AD = C + I + G$$

Denklemden yar alan tüketim ve yatırım fonksiyonları ise sırasıyla aşağıdaki gibidir.

C = C₀ + cY olan tüketim fonksiyonunda işin içinde artık devlet olduğu için milli gelir harcanabilir gelire eşit değildir.

T= vergi gelirleri,

T₀ = otonom vergiler (gelirden bağımsız olan vergi)

t=marjinal vergi oranı

tY= gelire bağlı vergiler

$$T = T_0 + tY$$

Otonom vergiler sıfır olduğu zaman (T₀=0) denklem; T= tY haline dönüşür. Diğer taraftan devlet transfer ödemesi de yapmaktadır. Transfer ödemelerini vergilerden karşılar. Bu durum kişisel geliri değiştirir. Şöyle ki; gelir, transfer ödemeleri kadar artarken ödenen vergiler kadar azalır.

Yani; $Y_d = Y + TR_0 - T$ durumu ortaya çıkar. T= tY eşitliği yerine konursa denklem;

$Y_d = Y + TR_0 - tY$ haline dönüşür.

$TR_0=0$ ise denklem $Y_d = Y - tY$ ve $Y_d = (1-t)Y$ olur.

Harcanabilir geliri; milli gelirden (Y) vergileri (T) çıkarıp, transferleri (TR_0) eklediğimizde buluruz. Harcanabilir gelir, hanehalklarının ellerinde bulundurdukları geliri ifade eder.

Y yerine $Y + TR_0 - tY$ değeri konulup çözümlerse aşağıdaki tüketim fonksiyonu elde edilir.

$$C = (C_0 + cTR_0) + c(1-t)Y$$

Bu fonksiyonda;

$(C_0 + cTR_0)$, otonom tüketim,

$c(1-t)Y$ ise gelire bağlı tüketimdir. Fonksiyonun eğimi ise $c(1-t)$ ile ifade edilir.

$I = I_0 + eY$ (Yatırım fonksiyonu)

Marjinal yatırım eğilimi(e); gelirdeki bir birimlik artışın uyarılmış yatırımları ne kadar artırdığını gösteren bir katsayıdır.

$e = \frac{\Delta I}{\Delta Y}$ şeklinde ifade edilir. Marjinal yatırım eğilimi (e) aynı zamanda yatırım fonksiyonunun eğimidir.

Diğer taraftan yatırımları gelir dışında etkileyen diğer bir unsur da faiz oranıdır. Faiz oranı-yatırım ilişkisi dikkate alındığında;

I_0 = Otonom yatırım

i = faiz oranı

b = yatırımların faize duyarlılığı olmak üzere yatırım fonksiyonu şu şekilde ifade edilir.

$I = I_0 - bi$ olarak ifade edilir.

Bunlar toplam talep fonksiyonunda yerine konursa;

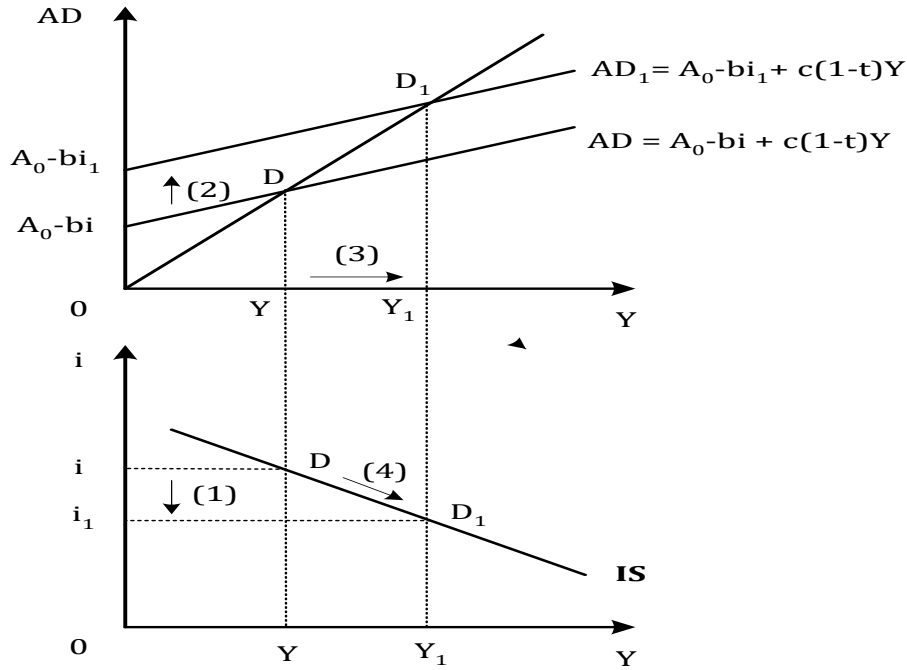
$$AD = C_0 + cTR_0 + c(1-t)Y + I_0 - bi + G_0 \text{ şekline dönüşür.}$$

A_0 = otonom toplam talebi temsil etmek üzere $A_0 = C_0 + cTR_0 + I_0 + G_0$ şeklinde yazılır. Buradan;

$$AD = A_0 - bi + c(1-t)Y \text{ toplam talep denklemi elde edilir.}$$

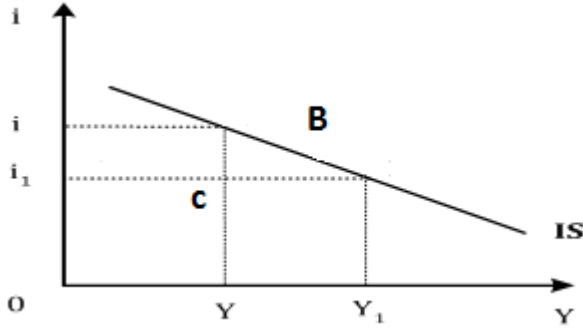
Dikey ekseninde AD, yatay ekseninde Y gösterilmek üzere denklemin başlangıç sabiti ($A_0 - bi$), eğimi ise $c(1-t)$ ile ifade edilir.

Şekil 5.1: IS Eğrisinin Elde Edilişi

Toplam talep AD, hasıla düzeyi Y iken, söz konusu denge hasıla düzeyine karşılık gelen faiz oranı (i)'dir. Faiz oranlarının (i)'den (i_1)'e düşmesiyle toplam talep AD'den AD_1 'e, denge hasıla düzeyi de Y'den Y_1 'e yükselmiştir. Başlangıç dengesini temsil eden D noktası ile yeni dengeyi temsil eden D_1 noktalarının birleştirilmesiyle mal piyasasını temsil eden IS eğrisi elde edilmiştir.

- Eğri üzerindeki her noktada $I=S$ eşitliği vardır.
- Eğri üzerinde her noktada koordinatlar gelir ve faiz (Y, i) dir.
- Faiz oranı ile gelir seviyesi ters orantılıdır.

IS eğrisinin sağ tarafında (üst tarafında) kalan noktalarda tasarruflar (sızıntılar) yatırımlardan (enjeksiyonlardan) büyüktür. $Y > AE$ Mal arz fazlası (denge noktasını üstünde her zaman arz fazlası vardır)

B noktasında

$Y > AE$

sızıntı(tasarruf) > enjeksiyon(yatırım)

IS eğrisinin sol tarafında (alt tarafında) kalan noktalarda tasarruflar (sızıntı) küçüktür yatırımlardan (enjeksiyondan) yani tasarruf yatırımdan daha küçüktür. $Y < AE$ mal talep fazlası (denge noktasını altında her zaman talep fazlası vardır)

C noktasında ; $Y < AE$; Sızıntı(tasarruf) < enjeksiyon (yatırım)

IS Eğrisinin Eğimi

- IS eğrisinin eğimi negatiftir. Zira faiz oranının yükselmesi yatırımların karlılık oranını düşüreceğinden yatırım harcamalarını ve toplam talebi azaltır. Toplam talebin azalması ise denge gelir düzeyini düşürür.

- IS eğrisinin dik veya yatık oluşu yatırımların faiz oranına duyarlılığına ve çoğaltan katsayısına bağlıdır. Yatırımların faize duyarlılığı arttıkça ve çarpanbüyüdükçe IS yatıklaşır, aksine faiz oranına duyarlılığı ve çoğaltan katsayısı küçüldükçe IS dikleşir.

- Yatırımların faiz oranına duyarlılığı arttıkça, IS yatıklaşır. Zira bu halde faiz oranındaki küçük bir değişme yatırımlarda büyük miktarda değişmeye yol açar ve gelir düzeyini önemli oranda etkiler. Yatırımların faiz oranına duyarlılığı azaldıkça ise IS dikleşir.

Uç durumlar: yatırımlar faiz oranına duyarlı değilse IS eğrisinin eğimi sonsuz, (yani IS dikey olurken); sonsuz duyarlı ise IS eğrisinin eğimi sıfır, yani IS yatay olmaktadır.

- Çarpanın büyümesi (marjinal tüketim eğiliminin artması ya da vergi oranının düşmesi) IS eğrisini ise yatıklaştıracaktır. IS eğrisinin eğiminin çarpana bağlı oluşu maliye politikasının IS'nin eğimini etkilemesini mümkün kılar. Çünkü çarpan, vergilerden etkilenir; vergi oranında bir artış çoğaltanı küçültürken IS eğrisini dikleştirir.

IS Eğrisinin Kayması

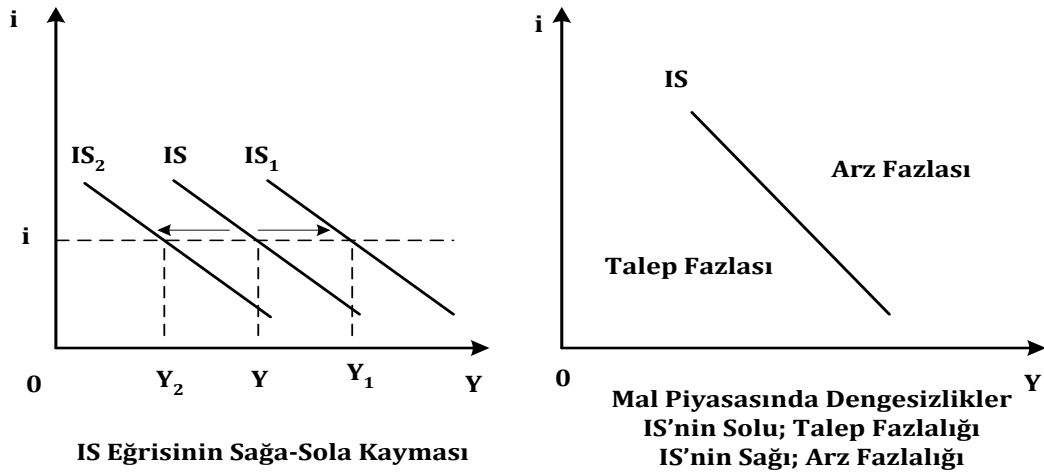
IS eğrisinin kayması demek her bir faiz oranında gelir düzeyinin değişmesi demektir. Otonom harcamalardaki bir artış, çoğaltana bağlı olarak IS eğrisini sağa kaydırır. Otonom harcamalardaki bir azalma ise IS eğrisini sola kaydıracaktır. IS eğrisindeki kayma çoğaltan ile otonom harcamalardaki değişimin çarpımına eşittir.

Faiz oranları ile milli gelir seviyesi arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Faiz oranları artarsa, milli gelir düşer. Faiz oranları düşerse milli gelir yükselir.

Faiz oranları yükseldiğinde, tasarruflar artar, harcamalar düşer. Harcamaların azalması stokların artmasına daha az üretim yapılmasına yol açar. Faiz oranları yükseldiğinde yatırım yapma maliyeti yükseleceğinden yeni yatırımlar üzerinde caydırıcı etki yaratır. Yatırımcılar ellerindeki fonları yüksek faizden yararlanmak amacıyla değerlendirirler. Yeni yatırım yapılmak istenmez. Tüketim harcamalarının ve yatırım harcamalarının azalması ise çarpan mekanizmasının da etkisiyle milli geliri azaltır.

IS eğrisinin sağ tarafa kayması genişleyici bir maliye politikasının uygulandığı anlamına gelir. Genişlemeci maliye politikası kamu harcamalarının artması, vergi oranlarının düşürülmesiyle olur. Aynı faiz düzeyinde daha fazla üretim yapılır ve milli gelir artar.

Şekil 5.2: IS Eğrisinin Kayması

IS doğrusunu sağa kaydıran faktörler;

- Genişletici maliye politikası uygulamaları
  - Kamu harcamalarındaki artış
  - Transfer harcamalarındaki artış
  - Vergi oranlarındaki azalış, (vergi oranlarındaki azalış aynı zamanda IS doğrusunun eğimini de etkiler. IS doğrusu daha yatık hale gelerek sağa doğru kayar.)
  - Otonom vergilerdeki (T) azalma
- Eğer ekonomi dışa açıksa ihracattaki artışlar ve ithalattaki azalışlar
- İş hayatına ya da ekonomik geleceğe ilişkin olumlu beklentiler,
- Yatırım teşviklerinde meydana gelen artışlar
- Sermayenin marjinal verimliliğindeki artış beklentileri
- Fiyatlar genel düzeyindeki azalmalar ve buna bağlı olarak servetteki artışlar (Pigou etkisi)
- Denk bütçe politikasının izlenmesi

IS eğrisinin sol tarafa kayması

Daraltıcı bir maliye politikasının uygulandığını gösterir. Kamu harcamalarının kısılması ve vergi oranlarının artırılması ile aynı faiz düzeyinde daha az üretim yapılmasına ve milli gelirin azalmasına neden olur.

5.3.Para Piyasası Ve LM Eğrisi

Üretim ve faiz oranı arasındaki ilişkilerden ikincisi para piyasası ile ilgilidir. Para talebi ile merkez bankasının tarafından gerçekleştirilen para arzı eğrilerinin kesiştiği nokta para piyasasında dengeyi ifade etmektedir. Para arzı sabitken gelir düzeyindeki bir artış likidite talebini arttırarak, para talebinin para arzına eşit olduğu faiz oranını yükseltmektedir. Gelir (üretim) ve faiz oranı arasındaki bu pozitif ilişki LM eğrisi olarak bilinmektedir.

LM fonksiyonu para piyasası denge noktalarını ifade eden bir fonksiyondur ve LM eğrisi üzerindeki her noktada para arzı para talebine eşittir.

Para Arzı;

En yalın haliyle para arzı, ekonomide dolaşımda bulunan para miktarını ifade eder. Para arzı; nominal para arzı ve reel para arzı olmak üzere ikiye ayrılır.

Nominal para arzı Merkez Bankası tarafından belirlenir ve M ile ifade edilir.

Reel para arzı ise, nominal para arzının fiyatlar genel seviyesine bölümü ile bulunur.

M; nominal para arzı,

P; fiyatlar genel seviyesi,

Ms; reel para arzını göstermek üzere

$M_s = M/P$ ile ifade edilir.

Para arzı Merkez Bankası tarafından belirlendiği için dışsal değişken olarak kabul edilir. Reel para arzı faiz oranından bağımsızdır. Dikey ekseninde faiz oranı, yatay ekseninde gelir gösterilmek üzere reel para arzı eğrisi faiz eksenine paralel ya da yatay eksene dik bir doğru ile ifade edilir.

Reel para arzını iki unsur belirler. Bunlar; nominal para arzı ve fiyatlar genel seviyesidir. Nominal para arzı arttığında ya da fiyatlar genel seviyesi düştüğünde reel para arzı artar. Tersine nominal para arzı azaldığında ya da fiyatlar genel seviyesi yükseldiğinde nominal para arzı azalmış olur.

IS-LM modelinde fiyatlar genel seviyesi sabit varsayıldığından reel para arzındaki değişimin nedeni daha çok nominal para arzındaki değişim olarak kabul edilir.

Reel para arzı arttığında, reel para arzını temsil eden eğri sağa doğru, azaldığında ise sola doğru kayar.

Para Talebi;

Keynesyen ekolde para talebi aynı zamanda “likidite tercihi” olarak adlandırılır. Para talebi de nominal para talebi ve reel para talebi olmak üzere ikiye ayrılır.

Nominal para talebi; bireylerin her an kullanıma hazır bir şekilde ellerinde tutmak istedikleri nakit ya da likit miktarını ifade eder.

Reel para talebi ise; nominal para talebinin fiyatlar genel seviyesine bölünmüş halidir. M_d ile ifade edilir.

Ekonomide herhangi bir anda reel para arzı-reel para talebi eşitliği söz konusudur. Yani $M_s = M_d$ eşitliği mevcuttur. IS-LM modelinde daima reel değerler (reel para arzı ve reel para talebi) kullanılır.

Bireylerin ellerinde tutmak istedikleri para miktarını yani nominal para talebini belirleyen üç faktör söz konusudur. Bunlar;

- i. Fiyatlar genel seviyesi
- ii. Milli gelir
- iii. Faiz oranı

Fiyatlar genel seviyesi ve milli gelir ile nominal para talebi arasında doğru yönlü ilişki vardır. Yani, fiyatlar arttığında ve gelir seviyesi yükseldiğinde elde tutulmak istenen nakit miktarı artar.

Faiz oranı ile nominal para talebi arasında ise ters yönlü ilişki vardır. Yani faizler yükseldiğinde elde tutulmak istenen nakit miktarı azalır. Bunun nedeni ise parayı faizde değerlendirmeyip elde nakit tutulmakla uğranılan faiz geliri kaybının artmasıdır.

Reel para talebi ise para talebinin enflasyondan arındırılmış halidir. Bu nedenle iki unsur tarafından belirlenir. Bunlar;

- i. Milli gelir
- ii. Faiz oranıdır.

Milli gelir ile reel para talebi arasında doğru yönlü ilişki varken, faiz oranı ile reel para talebi arasında ters yönlü ilişki vardır.

Para Talebi Fonksiyonu

L_0 = gelir ve faiz oranı dışındaki faktörler tarafından belirlenen otonom para talebi, örn.; kredi kartı kullanımı yada para ikamesi gibi unsurların belirlediği para talebi. (Ancak L_0 , denklemden ifade edilmekle birlikte uygulamada pek dikkate alınmaz)

k = para talebinin gelir esnekliği

h = para talebinin faiz esnekliği olmak üzere reel para talebi şu şekilde ifade edilir;

$$M_d = L_0 + kY - hi$$

$$kY - hi = M/P$$

$$\frac{kY}{k} = \frac{M}{P} + \frac{hi}{k}$$

$$Y = \frac{1}{k} \times \frac{M}{P} + \frac{h}{k} \cdot i$$

$$LM\text{'nin eğilimi} = \frac{k(\text{para talebinin gelire duyarlılığı})}{h(\text{para talebinin faize duyarlılığı})}$$

LM doğrusunun eğimini para talebinin gelire duyarlılığı ve para talebinin faize duyarlılığı belirler.

LM nin eğimi ile para talebinin gelire duyarlılığı arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. LM nin eğimini artması durumunda LM doğrusu dikleşir. (eğimi artan doğrular dikleşir, eğimi azalan doğrular yatıklaşır)

Kesirli ifadelerde üst taraftaki ifadeyle aynı hizada olunca pozitif alt taraftaki farklı hizdakiyle ters yönlü bir ilişki var.(işaretlerin pozitif olması koşuluyla)

$$LM'nin eğimi = \frac{k(\text{para talebinin gelire duyarlılığı})}{h(\text{para talebinin faize duyarlılığı})}$$

LM Eğrisinin Elde Edilişi

Likidite tercihleri teorisine göre, reel para bakiyeleri (balansları) talebi ve arzı, ekonominin faiz oranını belirlemektedirler. Yani, faiz oranı para piyasasını dengeye getirecek şekilde belirlenmektedir.

Faiz oranı para arzı ve para talebi dengesini ise şu şekilde gerçeğeştirmektedir. Para piyasası dengede olmadığı zaman, insanlar varlık portföylerini değiştirmeye çalışırlar ve bu süreç içinde faiz oranının değişmesine sebep olurlar. Örneğin, eğer faiz oranı denge düzeyinin üzerinde ise, arz edilen reel para bakiyeleri (balansları) miktarı, talep edilen miktarı aşılıyor demektir. Arz fazlası parayı ellerinde tutanlar, faiz getirmediği için ellerindeki paranın bir kısmını, faiz-getiren tahvil veya banka mevduatına dönüştürmeye çalışacaklardır. Bankalar ve tahvil çıkarıcılar (ihraç edenler) ise, her zaman daha düşük faiz vermeyi tercih edecekleri için, bu para arzı fazlasına teklif edecekleri faiz oranını düşürerek cevap vereceklerdir.

Tersi durumda, eğer faiz oranı denge düzeyinin altında ise, yani talep edilen para miktarı arz edilen miktardan fazlaysa, insanlar tahvillerini satarak veya bankadan paralarını çekerek para bulmaya çalışacaklardır. Bankalar ve tahvil çıkarıcılar bu duruma, talep fazlası yüzünden şimdi daha kıt hale gelen para fonlarının kendilerinden gitmesini engellemek için, teklif ettikleri faiz oranını artırarak cevap vereceklerdir. Sonunda, faiz oranı denge düzeyine gelecektir, bu denge düzeyinde insanlar parasal ve parasal olmayan varlıklarının portföylerindeki dağılımından hoşnut olacaklardır ve faiz oranının değişmesi için bir sebep kalmayacaktır.

Ekonominin gelir düzeyinde (Y) olan bir değişim, para talebini etkilemektedir. Gelir yükseldiği zaman, harcama daha fazla olur, dolayısıyla insanlar para kullanımı gerektiren işlemlere daha çok girişirler. Bu yüzden, daha fazla gelir daha fazla para talebi demektir.

Talep edilen reel para bakiyeleri (balansları) miktarı faiz oranı ile negatif fakat gelir ile pozitif ilişkilidir. Likidite tercihleri teorisini kullanarak, gelir düzeyi değiştiği zaman denge faiz oranına ne olduğunu anlayabiliriz.

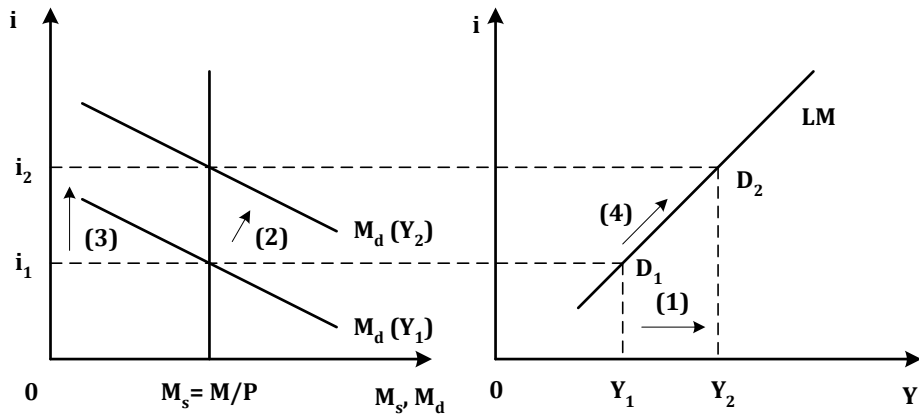
LM doğrusu para piyasasını temsil ettiğinden para piyasası dengesinden hareketle elde edilir. Başlangıçta ekonomi Y_1 gelir düzeyinde ve i_1 faiz oranında dengededir. Bu denge düzeyindeki para talebi ise $M_d(Y_1)$ ile ifade edilmiştir. Gelir düzeyinin Y_1 'den Y_2 'ye yükselmesi durumunda;

- Para talebi artar, $M_d(Y_1)$ 'den $M_d(Y_2)$ 'ye yükselir,
- Para arzı sabitken para talebinde artış olduğu için faiz oranları i_1 'den i_2 'ye yükselir.

- Ekonomi artık yeni bir faiz (i_2) ve gelir (Y_2) düzeyinde dengeye gelmiştir.

Bu denge noktalarını temsil eden D_1 ve D_2 noktaları birleştirildiğinde LM doğrusu elde edilir.

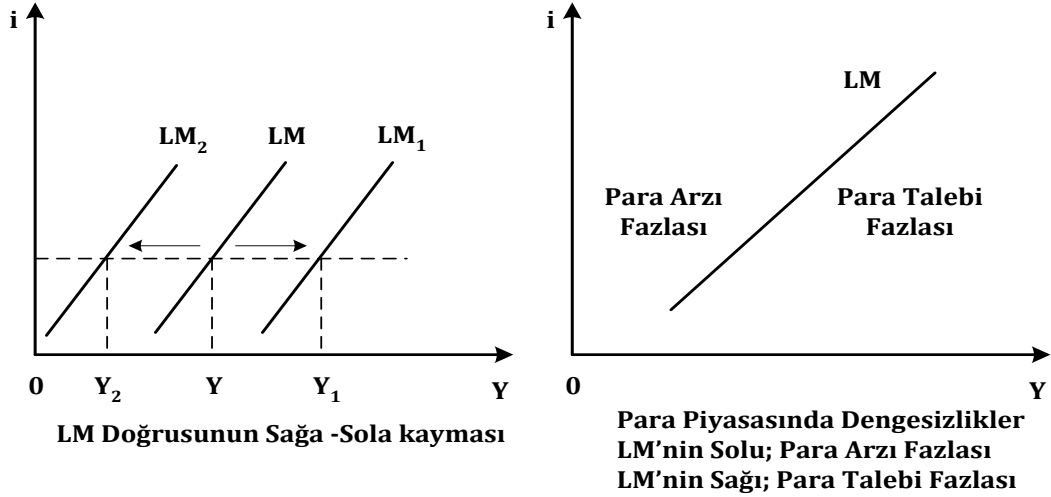
Şekil 5.3: LM Eğrisinin Elde Edilişi

LM Doğrusunun Özellikleri

- LM eğrisi bir ekonominin parasal yönünün teşkil eden, para piyasasında para arzı para talebi eşitliğinin sağlandığı faiz oranları ve denge gelir seviyelerini birleştiren noktaların geometrik yeridir. Geometrik olarak LM çeşitli faiz oranı milli gelir bileşim noktalarının oluşturduğu bir eğridir.
- LM doğrusunun sağında ve solundaki alanlarda para piyasası dengesizlikleri mevcuttur.
  - LM doğrusunun solunda (LM eğrisinin üstünde) reel para arzı fazlası vardır. Yani para arzı para talebinden büyüktür. (Tahvil talep fazlası vardır)
  - LM doğrusunun sağında (LM eğrisinin alt tarafında) ise reel para talebi fazlası vardır. Yani para talebi para arzından büyüktür. (Tahvil arz fazlası vardır)

Şekil 5.4: LM Eğrisinin Kayması

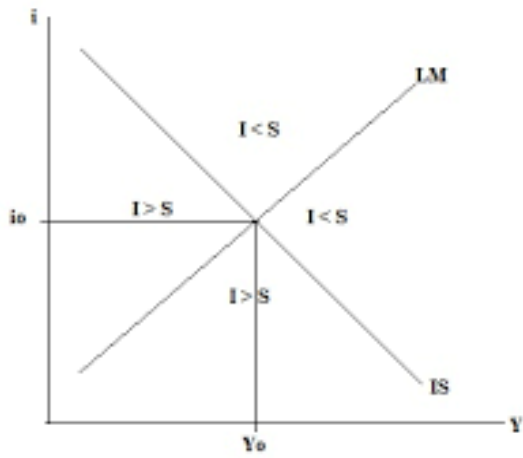
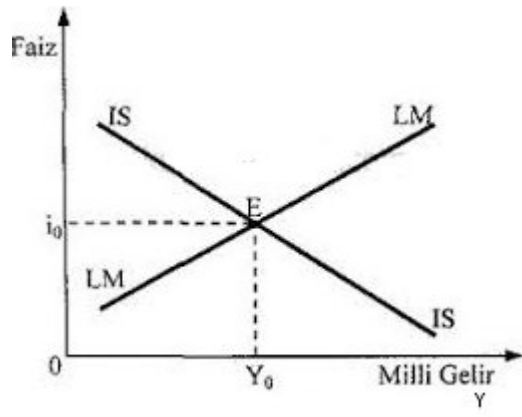

- Para arzı artarsa LM eğrisi sağa kayar.
- Faizler yükselirse spekülâtif amaçla elde tutulacak para miktarı artar. LM eğrisi sola kayar.
- LM doğrusu, reel para arzı (M/P) artarsa paralel sağa kayar, reel para arzı azalırsa paralel sola kayar. Reel para arzındaki unsurlar dikkate alınarak yorumlanırsa;
  - i. *Nominal para arzındaki artışlar ve fiyatlar genel seviyesindeki düşüşler LM'yi sağa kaydırır.*
  - ii. *Nominal para arzındaki azalışlar ve fiyatlar genel seviyesindeki yükselişler LM'yi sola kaydırır,*

5.4. Para Ve Mal Piyasalarında Eş Anlı Denge IS-LM Modeli

IS-LM modelinde ekonominin dengesi mal piyasasını temsil eden IS doğrusu ile para piyasasını temsil eden LM doğrusunun kesişme noktasında (D) oluşur. Bu dengeye aynı zamanda milli gelirin denge seviyesidir. Aynı anda hem para hem de mal piyasası dengededir. Aşağıdaki şekil ekonominin dengesini gösterir. Her iki piyasanın aynı faiz oranı ($\bar{I}_0$) ve aynı milli gelir bileşiminde (Y_0) dengeye gelmesi şarttır

Şekil 5.5: IS-LM Modeli ve Ekonominin Dengesi

Uygulamalar

- 1) Otonom tüketim harcamalarının artması veri fiyat düzeyinde IS eğrisi üzerindeki etkisi ne olur?
- 2) IS-LM eğrileri söz konusu iken kamu harcamalarındaki bir artış nelere yol açabilir?

Uygulama Soruları

- 1) IS-LM modeline göre, belirli bir denge ve GSYİH düzeyi ile denge faiz oranı söz konusuken daraltıcı bir para politikasının genişletici bir maliye politikasıyla aynı anda uygulandığı bir politika karmasının faiz oranı ve GSYİH üzerindeki etkisi nedir?
- 2) Yatırımların faize duyarlılığı azaldıkça, para politikasının etkilerini araştırınız.
- 3) Para talebinin faiz esnekliği azaldıkça, para politikasının etkilerini araştırınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

IS-LM modeli, 1939 yılında Keynesyen iktisatçılardan biri olan John Hicks tarafından geliştirilmiştir.

IS-LM modelinde anahtar değişken faiz oranlarıdır. Modelin amacı, denge hasıla düzeyi ile faiz oranı arasındaki ilişkileri ortaya koymak, faiz oranlarındaki değişimin denge hasıla düzeyini nasıl değiştirdiğini açıklamaktır. Modelde mal piyasası IS eğrisiyle, para piyasası ise LM eğrisiyle temsil edilmektedir.

Bu bölümde önce mal piyasası ve IS eğrisi, daha sonra da para piyasası ve LM eğrisi anlatılmıştır.

Son olarak da para ve mal piyasasının karşılıklı olarak nasıl dengeye geldiğine yer verilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Otonom tüketim harcamalarının artması aşağıdakilerin hangisine neden olur?
  - A) Denge üretim düzeyinin artmasına, LM eğrisinin sağa doğru kaymasına
  - B) Denge üretim düzeyinin artmasına, IS eğrisinin sağa doğru kaymasına
  - C) Denge üretim düzeyinin düşmesine, LM eğrisinin sağa doğru kaymasına
  - D) Denge üretim düzeyinin düşmesine, IS eğrisinin sağa doğru kaymasına
  - E) Denge üretim düzeyinin düşmesine, LM eğrisinin sola doğru kaymasına
- 2) IS-LM eğrileri söz konusu iken kamu harcamalarındaki bir artış aşağıdakilerden hangisine yol açar?
  - A) IS eğrisinin sola kaymasına ve hem faiz oranında hem de gelir düzeyinde azalmaya
  - B) IS eğrisinin sağa kaymasına hem faiz oranında hem de gelir düzeyinde artışa
  - C) IS eğrisinin sağa kaymasına gelir düzeyinde artışa ve faiz oranında azalmaya
  - D) IS eğrisini sola kaymasına, gelir düzeyinde azalmaya ve faiz oranında artışa
  - E) LM eğrisinin aşağı ve sağa doğru kaymasına, gelir düzeyinde artışa ve faiz oranında azalmaya
- 3) Aşağıdakilerden hangisi fiyatlar genel düzeyindeki artışın etkilerinden biridir?
  - A) IS eğrisinin kayması
  - B) IS eğrisinin eğiminin değişmesi
  - C) LM eğrisinin sola kayması
  - D) LM eğrisinin sağa kayması
  - E) IS ve LM eğrilerinin değişmemesi
- 4) IS eğrisi üzerinde, devlet harcamaları ve vergilerin değişkenliği ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
  - A) Hem devlet harcamaları hem de vergiler sabittir.
  - B) Devlet harcamaları sabittir, ancak vergiler değişebilir.
  - C) Vergiler sabittir, ancak devlet harcamaları değişebilir.
  - D) Devlet harcamaları değişebilir, ancak vergiler hakkında bir şey söylenemez.
  - E) Hem devlet harcamaları hem de vergiler değişebilir.

Açıklama:

$I+G=S+T$ eşitliğinden dolayı IS eğrisi üzerinde mal piyasasının dengede olabilmesi için, tasarruflar yatırımlara eşitken, kamu harcamaları da kamu gelirlerine eşit olmalıdır. IS eğrisi üzerinde kamu harcamaları ve vergiler sabittir.

- 5) IS-LM modeline göre, belirli bir denge ve GSYİH düzeyi ile denge faiz oranı söz konusuysen daraltıcı bir para politikasının genişletici bir maliye politikasıyla aynı anda uygulandığı bir politika karmasının faiz oranı ve GSYİH üzerindeki etkisi nedir?

Faiz Oranı   **GSYİH**

A)Artar	Belirsizdir
B)Düşer	Belirsizdir
C)Belirsizdir	Artar
D)Belirsizdir	Azalı
E)Belirsizdir	Belirsizdir

6) IS -LM modelinde vergi oranlarındaki artış aşağıdakilerden hangisine sebep olur?

A)Faiz oranı düşer, milli gelir azalı.

B)Fiyatlar düşer milli gelir artar. C)Faiz oranı artar, milli gelir düşer

D)Fiyatlar artar, milli gelir düşer

E)Faiz oranı artar, milli gelir artar

7) Kapalı ekonomide genel dengeyi sağlayan faiz oranı hangi noktada belirlenir?

8) A) Mal piyasasında, IS eğrisi ile LM eğrisinin kesiştiği noktada

9) B) Mal ve para piyasalarında, IS eğrisi ile LM eğrisinin kesiştiği noktada

10) C) Para piyasasında, toplam tasarruf ile toplam yatırımın eşitlendiği noktada

11) D) Mal piyasasında, toplam arz ile toplam talebin eşitlendiği noktada

12) E) Para ve mal piyasasında, toplam yatırım ile toplam para talebinin eşitlendiği noktada

13) Yatırımların faize duyarlılığı azatlıkça para politikasının etkinliği.....

Açıklama:

Para politikasının gücü azalacaktır. Şöyle ki para arzında meydana gelen bir artış/azalış durumunda faiz oranlarında değişme meydana gelecek; ancak yatırımların faize vermiş olduğu tepki düşük olacaktır. Dolayısıyla para arzındaki artışın çıktığı üzerindeki pozitif etkisi de düşük olacaktır.

Maliye politikasının gücü artacaktır. Şöyle ki, mali genişleme/daralma durumunda faiz oranlarında değişme meydana gelecek; ancak yatırımların faize vermiş olduğu tepki düşük olduğu için "dışlama etkisi" problemi de düşük olacaktır.

14) Yatırımların faize duyarlılığı arttıkça para politikasının etkinliği.....

Açıklama:

Para politikasının gücü artacaktır. Şöyle ki para arzında meydana gelen bir artış/azalış durumunda faiz oranlarında değişme meydana gelecektir. Faiz oranlarındaki değişmeye yatırımların vereceği tepki yüksek olacağı için para politikasının etkinliği artacaktır. Dolayısıyla para arzındaki artışın çıktığı üzerindeki pozitif etkisi de yüksek olacaktır.

Maliye politikasının gücü azalacaktır. Şöyle ki, mali genişleme/daralma durumunda faiz oranlarında değişme meydana gelecek; ancak yatırımların faize vermiş olduğu tepki yüksek olduğu için "dışlama etkisi" nispeten fazla olacaktır.

15) Para talebinin faiz esnekliği arttıkça para politikasının etkinliği.....

Açıklama:

Para politikasının gücü azalmaktadır. Para talebinin faiz esnekliği sonsuzken, ekonomi likidite tuzakında olduğu için para politikası tam etkinsiz, maliye politikası tam etkindir.

16) Para talebinin faiz esnekliği azaldıkça para politikasının etkinliği.....

Açıklama:

Para politikasının gücü artmaktadır. Para talebinin faiz esnekliği sıfırken, para yalnızca işlem amacıyla talep edildiği için para politikası tam etkin, maliye politikası tam etkinsizdir.

***

Cevap Anahtarı

1-B 2-B 3-D 4-A 5-A 6-A 7-B 8-Artar 9-Azalıır 10-Artar

6.FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI-I: ENFLASYON

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde enflasyon kavramına ilişkin ayrıntılı bilgi verildikten sonra, enflasyonun toplum ve ekonomi üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Ek olarak enflasyonun ölçülmesi ile enflasyonla mücadelede para ve maliye politikaları anlatılmıştır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde enflasyon oranlarını karşılaştırınız.
- 2) Enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkilerini araştırınız.
- 3) Enflasyonun dış ticaret üzerindeki etkilerini araştırınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın elde edileceği veya geliştirileceği	nasıl veya
Enflasyon	Enflasyon kavramı, enflasyonun ölçülmesi, etkileri ve enflasyonla mücadelede uygulanan politikalar öğrenilecektir.	Konuların edilmesi ve sorularının cevaplandırılarak, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi.	tekrar bölüm

Anahtar Kavramlar

- Enflasyon
- TÜFE
- ÜFE
- GSMH deflatörü

Giriş

Enflasyonun en genel tanımı fiyatlar genel seviyesinin sürekli yükselmesidir.

Enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki sürekli bir artış olarak veya paranın değerindeki sürekli bir düşüş olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamayla ilgili olarak birkaç husus vardır.

Birincisi, enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki bir hareketten bahseder. Diğer fiyatlara nispeten bir fiyattaki değişiklikten söz etmez. İkincisi, fiyat seviyesindeki artış bir gün, bir hafta veya bir aylık bir dönemden daha fazla süreklilik göstermelidir.

Enflasyon deyince akla ilk gelen günlük hayatta çokça kullandığımız mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasıdır. Ancak mal ve hizmetlerin fiyatları zaman içinde artabilir veya azalabilir. Enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir.

Ortaya çıkışına neden olan etkenler göz önüne alındığında enflasyon, talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu diye ikiye ayrılır.

- Talep enflasyonu: Üretilen mal ve hizmetler, tüketici talebini karşılayamadığı zaman talep artışından dolayı fiyatlar artar. Talep enflasyonu üretimi artırıcı tedbirler veya toplam talebi azaltıcı tedbirler alınarak çözümlenebilir.

- Maliyet enflasyonu: Herhangi bir nedenle üretimde kullanılan kaynakların fiyat artışları üretim maliyetlerinin yükselmesine, maliyetlerin artması ürün fiyatlarında artışa neden olacaktır. Fiyat artışları toplam talebin azalmasına neden olacaktır. Talep düşüşü piyasalarda durgunluğa neden olur.

Bu bölümde enflasyona ilişkin ayrıntılı bilgi verildikten sonra ve enflasyonun toplum ve ekonomi üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

6.1.Enflasyon Ve Enflasyonist Açık Kavramı

Ekonomik literatürde enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin etkili bir şekilde devamlı yükselmesi nedeniyle paranın sürekli olarak değer kaybetmesi, bunun sonucu olarak da tüketicilerin satın alma gücünü yitirmesidir.

Enflasyon ortamında mal ve hizmetlerin genel fiyat düzeyi yükselirken, paranın satın alma gücünde azalma olmaktadır. Bu nedenle enflasyon, paranın satın alma gücünün düşmesi olarak da ifade edilmektedir.

Yüksek enflasyon paranın alım gücünü azaltır ve aynı zamanda fiyat değişimlerini anlamayı zorlaştırır.

Enflasyonun tanımlanmasıyla ilgili olarak birkaç husus vardır:

Enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatlar genel (bütün malların fiyatlarındaki) düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir.

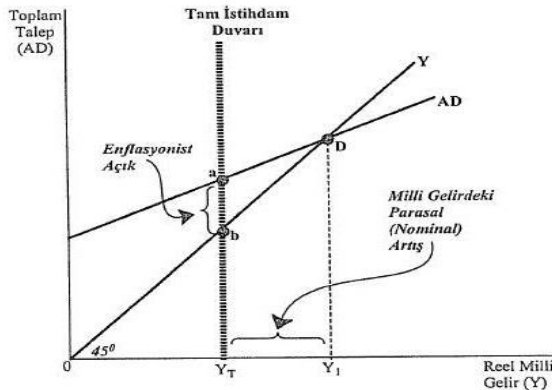
Fiyat artışlarının süreklilik arz etmesi gerekir. Belirli bir dönemde artış gösterdikten sonra istikrar kazanan fiyat yükselmeleri enflasyon olarak kabul edilmez.

Fiyat artışlarının yüksek oranlı olması gerekir. Küçük oranlı fiyat artışları dikkate alınmaz.

Enflasyon bir mal sepetine yapılan harcama üzerinden hesaplanır.

Mili gelir tam istihdam duvarının sağ tarafında yani nominal alanda dengeye geliyorsa enflasyonist açık var demektir. Çünkü ekonomide tüm kaynaklarının tamamı tam kapasite ile kullanıldığı için bu duvarın ilerisinde de daha fazla üretim yapılması mümkün değildir. Malların fiyatlarında meydana gelen artışlardan dolayı (enflasyon) daha yüksek milli gelir seviyesine ulaşılsa bile bu gerçek bir üretim artışı değildir. Enflasyondan kaynaklanan bir artıştır.

Şekil 6.1: Enflasyonist Açık

Şekilde görüldüğü üzere toplam talep toplam arzdan (ab) aralığı kadar daha fazladır. Bu(ab) aralığına enflasyonist açık adı verilir. Enflasyonist açık durumunda toplam talep toplam arzdan daha fazladır.

6.2.Ortaya Çıkış Nedenlerine Göre Enflasyon Çeşitleri

6.2.1.Maliyet Enflasyonu

Ekonominin tam istihdam da olduğu bir ülkede, toplam talepte herhangi bir yükselme veya emeğin verimliliğinde bir artış olmaksızın üretim de kullanılan girdilerinden herhangi biri veya birkaçında meydana gelen artışlar sonucunda ortaya çıkan enflasyona maliyet enflasyonu denmektedir.

Maliyet enflasyonu talepten bağımsız olarak ortaya çıkan üretim maliyetlerindeki yükselmelerdir. Bu enflasyon türü daha çok toplam üretimle ilgili olduğu için arz enflasyonu olarak da bilinmektedir. Maliyet enflasyonu; işçilerin ücretlerinde olası bir artış yüzünden olabileceği gibi, firmaların daha çok kar elde etme güdüsüyle fiyat artırmak istemesi ayrıca ithal hammadde kullanan firmalarda hammadde fiyatlarındaki yükselme, vergi oranlarındaki artış sonucunda firmaların vergi yükünün artması gibi durumlarla karşılaşan üreticinin olası maliyet artışlarını mal fiyatlarına yansıtması durumunda maliyet enflasyonu oluşabilir.

Özet Olarak Maliyet Enflasyonunun Nedenleri:

- İşgücü talebinin artarak ücretlerin yükselmesi
- Taban ya da destekleme fiyatlarının aşırı yüksek belirlenmesi
- Faiz oranlarının yükselmesi
- Tabiat şartlarının uygun olmaması dolayısıyla tarımsal üretimin kıt ve fiyatların yüksek olması
- Devalüasyonun etkisi
- İşçi sendikalarının güçlenerek ücretleri çok artırmaları
- Hammadde fiyatlarının yükselmesi

6.2.2.Talep Enflasyonu

Bir ekonomide cari fiyat seviyesinde toplam talebin yükselerek toplam arzı aşması sonucu ortaya çıkan sürekli fiyat artışlarına talep enflasyonu denir.

Piyasada toplam talebin artmasını sağlayan sebeplerden birisi kişilerin gelirlerindeki artış veya piyasadaki para arzında yükselmedir. Bu durumda kişiler hem daha fazla mal talebinde bulunabilir, hem de talep ettikleri mal için daha fazla fiyat ödemeye razı olabilirler. Bunun sonucu olarak enflasyona ortaya çıkmaktadır.

Piyasaya talep edilenden çok para sürülürse yani para arzı para talebinden yüksek olursa, bireylerin eline geçen para miktarındaki artışın sonucunda oluşacak olan toplam talep artışına, toplam arzın kısa sürede uyum sağlaması zor olacağından yine enflasyon problemi ortaya çıkacaktır.

Talep Enflasyonun Nedenleri:

- Devletin açık finansman politikası izlemesi (karşılıksız para basması /para arzındaki artışlar)
- Kamu açığındaki artışlar
- Özel finansman açığındaki artışlar
- Kredi hacminin genişlemesi (banka kredilerinin çoğalması ile toplam talebin artması)
- Gerçek kişilerin ve kurumları daha önce kurumların yastık altında tuttıkları paralarını dolaşıma sokmaları
- Ödemeler dengesi fazlalığından doğan gelir artışları nedeniyle, cari fiyat seviyesinde toplam talebin yükselerek toplam arzı aşması sonucu ortaya çıkan sürekli fiyat artışları

6.2.3.İthal Enflasyon Enflasyonu

Bir ülkede oluşan enflasyon her zaman iç dengelerin bozulmasıyla gerçekleşmez. Enflasyonun bir kısmı dış ticaret yoluyla dışardan ithal edileceği gibi, dış ülkelerde oluşan enflasyonist bir şokun dalgalanmasıyla da oluşabilir.

Dış ülkelerde oluşan enflasyon, ülke içinde mallara olan talebi arttırarak ülkenin ihracat payını yükseltmektedir. İhraç mallarına artan talebi karşılamak amacıyla arz artmakta ve bunun sonucunda fiyatlarda yukarıya doğru artma olması beklenmektedir. Ayrıca dış ülkelerde oluşan enflasyon, ithalat yapan ülkeler de girdi ve tüketim malları fiyatlarında artışa neden olmaktadır. Eğer ithal edilen mal, yurtiçinde ikame edilebiliyorsa, fiyat avantajı sağlayacağından dolayı yurtiçinde üretilen mala olan talep artmaktadır. Üreticiler arzı arttırmakta ve bunun sonucunda fiyat artışları yaşanmaktadır.

6.3.Enflasyonun Artış Hızına Göre Sınıflandırma

Enflasyonun artış hızına göre sınıflandırma dörde ayrılmaktadır.

6.3.1.Düşük (İlmlı Enflasyon)

Fiyatlar genel seviyesindeki yıllık artışın tek haneli rakamlarla ölçüldüğü enflasyon türü *ılımlı enflasyon, sürünen enflasyon yada sinsî enflasyon* olarak adlandırılır. Günümüzde özellikle gelişmiş Batılı ülkelerde görülen enflasyon türüdür. Yıllık enflasyon oranı %10'un altındadır. Bu tip enflasyonun yaşandığı ülkelerde halkın ulusal paraya güveni tam olduğundan, halk paradan "kaçmaz", yani parasının değerini yitirmeyeceğini bildiği için gayrimenkul yerine hisse senedi, hazine bonusu, mevduat gibi finansal yatırım araçlarını tercih eder. Bu tür enflasyon oranı yüksek enflasyon ve hiper enflasyon gibi yıkıcı ve ekonomide dengesizliğe yol açan tepkiler yaratmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde %4'ün altında gelişmekte olan ülkelerde ise %3-6 aralığını aşmamasıdır. Düşük seviyede de olsa fiyat artışları üreticilerin karlılık oranlarını artırır. İlmlı düzeyde seyreden enflasyon oranları yatırım ve tasarruf kararlarını da olumlu yönde etkiler.

6.3.2.Hiperenflasyon (Hyperinflation)

Hiperenflasyon yıllık %1000'in altına düşmeyen enflasyon artış oranına verilen isimdir. Samuelson'a göre yıllık %200, Cagan'a göre ise yıllık %50 fiyat artış oranları hiperenflasyon olarak değerlendirilmiştir. Hiperenflasyonun yaşandığı toplumlarda, enflasyon oranı hesaplanırken yıllık birikim %10000'lere ulaşacağı için aylık değerler hesaplanır. Ayrıca fiyatlar, günde birkaç kez olmak üzere, sıklıkla değiştiği için fiyat kontrolü yapmak oldukça zordur.

İktisadi ve sosyal yapıyı ciddi şekilde tahrip eder. Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın yaşadığı deneyim (aylık fiyat artışları %300) ile Macaristan'ın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı deneyim (aylık fiyat artışları%2000 civarında) ve 1970'li yıllarda zaman zaman Brezilya ve Arjantin'de (%1000'den fazla) enflasyon oranları hiperenflasyona örnek gösterilebilir. Hiperenflasyonun en yıkıcı sonucu, gelir dağılımındaki adaletsizliği artırması ve halkın orta kesiminin hızla fakirleşmesine neden olmasıdır.

6.3.3.Kronik Yüksek Enflasyon

Aylık fiyat artışları %6'yı aştığında yüksek enflasyondan söz edilse de yüksek enflasyon için tam bir oran belirlemek mümkün değildir. İki haneli olduğu halde hiperenflasyona dönüşmemiş inişli çıkışlı bir enflasyon türüdür. 1980, 1990 ve 2000-2005 li yıllarda Türkiye'nin yaşadığı enflasyon türüdür.

Yüksek enflasyonun en önemli göstergesi, bütün iktisadi birimlerin üretim, tüketim tasarruf, yatırım vb. kararlarını belirlerken fiyat artış oranını en temel değişken olarak dikkate almasıdır. Bir ülkede uzun yıllardan beri (15-20yıl) süregelen enflasyon kronik enflasyon kavramı ile ifade edilir.

Bu tip enflasyonun yıkıcı etkileri hiperenflasyonun etkilerinden bile daha fazla olmaktadır. Çünkü hiperenflasyon ortamı çok uzun sürmemekte ve enflasyon oranında görece yaşanan düşüşler bile halkın moralini yükseltmektedir. Özellikle son 15-20 yıl göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de yıllık enflasyon oranının %40'ın altına düşmediği ve nadiren %100'ün üstüne çıktığı, genel olarak %50-%80 bandında hareket ettiği söylenebilir. Oysa, kronik yüksek enflasyonun yaşandığı Türkiye'de, halk bütün planlarını kafasında oluşturduğu bu psikolojik enflasyon oranı üzerine yapmakta ve böylece enflasyon oranı daha yılın başında halkın düşüncesinde belirlenmektedir. Hükümetlerin geçmiş dönem iktisat politikalarındaki başarısızlıklarının da bunda çok önemli rolü olmuştur.

6.4.Fiyat Endeksleri Türleri

Fiyat endeksi, ölçüme konu olan sepetin nasıl tanımlandığına bağlı olarak farklı biçimlerde hesaplanır ve farklı adlar alır. Fiyat düzeyindeki değişimleri izlemek üzere başlıca üç tür fiyat endeksi kullanılmaktadır.

a) Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) (Consumer Price Index) (CPI)

b) Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) (Producer Price Index) (PPI)

c) GSMH Deflatörü (GNP Deflator)

6.4.1. Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)

Ölçüme konu olan sepet, bireyler ve ailelerin (genellikle şehirli tüketicilerin) kullandığı giyecek, yiyecek, ulaştırma hizmeti, dayanıklı tüketim malı gibi mallardan oluşan sepet olarak tanımlandığında Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) adını alır. TÜFE tüketicilerin sabit bir mal ve hizmet sepetini satın alma maliyetindeki değişimleri ve dolayısıyla perakende aşamasında ödediği fiyatların belli bir süre içinde uğradığı değişiklikleri ölçmektedir. Dünyada en çok kullanılan fiyat endeksidir. Öyle ki Avrupa’da ve ABD’de enflasyon oranı denildiği zaman akla gelen sadece TÜFE’ye göre hesaplanan enflasyon oranıdır.

Türkiye’de ilk fiyat endeksi, Osmanlı imparatorluğu döneminde 1914 yılında İstanbul il merkezinden derlenen 26 farklı malın perakende fiyatlarıyla **“Hayat Pahalılığı Endeksi”** şeklinde oluşturulmuştur. Daha sonra İstanbul Ticaret Odası tarafından 1929 yılında, toptan işleme konulan 52 maddenin dikkate alınmasıyla **“Toptan Eşya Fiyat Endeksi”** oluşturulmuştur.

Türkiye’de Tüketici Fiyat endeksi oluşturulma sürecinde baz alınan yıllar ve alanlar şu şekildedir;

Baz Yıllar	
1955= 100	Ankara için TÜFE
1958= 100	Ankara için TÜFE
1968= 100	11 il, Türkiye için TÜFE
1978-1979 = 100	14 il, 5 Bölge, Türkiye için Kentsel Yerler TÜFE
1987 = 100	16 il, 5 Bölge, Türkiye için Kentsel Yerler TÜFE
1994 = 100	19 il, 7 Bölge, Türkiye için Kentsel Yerler TÜFE
2003 = 100	81 il, 26 istatistiki bölge, Türkiye için TÜFE

TÜFE; yiyecek, giyecek, barınma (kira), yakacak, ulaşım, sağlık giderleri, eğitim masrafları ve günlük yaşamın idamesi için gerekli diğer ürünlerin maliyetlerindeki artış oranlarını ölçer. Her devlet hangi ürünlerin TÜFE içinde yer alacağını ve bunların TÜFE içindeki ağırlıklı oranlarını kendisi belirleyebilir. Örneğin Türkiye’de, 1994 krizi sonrasında enflasyon hesaplamasında, TÜFE kapsamındaki malların ağırlıklı oranları değiştirilmiştir.

TÜFE, çeşitli kesimler tarafından farklı amaçlar için kullanılır. Ekonomide fiyat hareketlerinin izlenmesinde, ticari faaliyetlerin yönlendirilmesinde, ücret belirlenmesinde ve ülkelerin ekonomik yapılarının analizinde etkin bir göstergedir. Genelde kişi ya da hane halklarının yaşama şartlarında meydana gelen değişimleri ölçme çabasında olan fiyat endeksleri şu adlarda görülmektedir: Tüketici Fiyatları Endeksleri, Geçinme Endeksleri, Ücretliler Geçinme Endeksleri, Perakende Fiyat Endeksleri, Hayat Pahalılığı Endeksleri

Bir örnekle TÜFE'nin hesaplanmasını açıklayalım:

Bizim TÜFE'mizde sadece yiyecek, kira ve sağlık harcamalarının bulunduğunu kabul edelim. Tüketicilerin bütçelerinin %50'sini gıdaya, %30'unu kiraya ve %20'sini sağlık harcamalarına harcadığını varsayalım. 2000 yılında (baz yıl) her bir malın (hizmetin) fiyatını 100 almak koşuluyla:

$$\text{TÜFE (2000)} = (0.50 \times 100) + (0.30 \times 100) + (0.20 \times 100) = 100 \text{ olur.}$$

2001 yılında gıda maddelerinin fiyatlarındaki artış %70, kirada %30, sağlık harcamalarında ise %60 olursa, harcama kalemlerindeki ağırlık oranlarının değişmediğini varsayarsak, buna göre:

$$\text{TÜFE (2001)} = (0.50 \times 170) + (0.30 \times 130) + (0.20 \times 160) = 156 \text{ olur}$$

Buradan da 2001 yılı TÜFE enflasyonunu:

$$[(\text{TÜFE (2001)} - \text{TÜFE (2000)}) / \text{TÜFE (2000)}] \times 100 = \%56 \text{ olarak hesaplarız.}^5$$

2008 yılı itibariyle, 2003 yılı baz alınarak hesaplanan TÜFE için, 12 ana grup, 44 alt grup ve 454 madde dikkate alınmıştır. Sepete çeşitleriyle birlikte 851 ürün konulmuştur.

Türkiye'de Tüketici Fiyat Endeksi Oluşturulması Süreci

Tüketici Fiyat Endeksi oluşturulurken dikkate alınan mal sepetinde, malların nispi ağırlıkları birbirine eşit olmayıp farklılık arz eder. Malların ya da mal gruplarının nispi ağırlığı enflasyonu hesaplayan kurumun takdirindedir. Türkiye'de TÜİK tarafından yapılan hesaplamalarda dikkate alınan mal grupları/sektörler ağırlıkları şu şekildedir;

Gıda, İçki, Tütün	31.09
Giyim, Ayakkabı	9.71
Konut, Kira	25.80
Ev eşyası	9.35
Sağlık	2.76
Ulaştırma	9.30
Eğlence, Kültür	2.95

⁵ Selmin Altay, "Türkiye'de Dış Ticaret Fiyatları ve İthalatın Gelir Esnekliği; Bir Tahmin Denemesi", Ekonomiyi İzleme ve İstatistik Çalışmaları (1988-1992), TCMB, Ankara, s.50.

Eğitim	1.59
Otel, Pastane, Lokanta	3.07
Çeşitli mal ve hizmetler	4.38
TÜFE Toplam	100.00

6.4.2.Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE)

Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE), aylık ya da yıllık enflasyon rakamının belirlenmesinde kullanılır. 2005 yılından itibaren TÜİK, Üretici enflasyonunu belirlemek için ÜFE'yi kullanmaya başlamıştır.

Üretici fiyatları endeksi (ÜFE), belirli bir referans döneminde ülke ekonomisinde üretimi yapılan ve yurtiçine satışa konu olan ürünlerin, üretici fiyatlarını zaman içinde karşılaştırarak fiyat değişikliklerini ölçen fiyat endeksidir.

2005'e kadar kullanılmış olan Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE), yurtiçinde üretimi yapılan maddelerin fiyatlarının, kısmen üreticiden kısmen de üretim yapmayan ve toptan satışla uğraşan araçlardan elde edilmesi ile hesaplanan; fiyatlara, tüketiciye yansıyan vergiler ile toptancı marjlarının dahil olduğu, karma bir fiyat endeksi idi. Gerek malların tüketim aşamasındaki fiyat değişimlerini ölçen TÜFE'ye karşılık üretim aşamasındaki fiyat değişimlerini ölçen daha anlamlı bir endeks oluşturmak amacıyla Üretici Fiyatları Endeksi hesaplamasına geçilmiştir.

TEFE ile ÜFE arasındaki temel fark, fiyat derlenen birimlerde ortaya çıkmaktadır. TEFE'de fiyatlar, üreticilerin yanı sıra toptan satış noktalarından da (sebze, meyve ve balık hâllerinden) derlenmektedir. Toptan eşya fiyatlarına KDV vb. vergiler dahil edilmektedir. ÜFE'de, fiyatların özellikle üreticilerden derlenmesi esastır ve ürün fiyatları KDV vb. vergiler hariç, yurtiçi peşin satış fiyatlarıdır.

ÜFE'de kapsanan sektörler: Gayrisafi millî hasıla (GSMH) içinde yer alan iktisadî faaliyet kollarından, Tarım, avcılık, ormancılık-Balıkçılık Sanayide; Madencilik ve taş ocakçılığı-İmalat sanayii-Elektrik, gaz ve su sektörleri

ÜFE'de kapsanmayan sektörler: ÜFE'de kapsanan 5 ana sektör dışında kalan **inşaat, toptan ve perakende ticaret, otel ve lokantalar, ulaştırma, depolama, haberleşme, malî aracı kuruluşların faaliyetleri, eğitim, sağlık işleri ve sosyal hizmetler gibi ticaret ve hizmet faaliyetlerinde yer alan sektörler** endekste kapsamamaktadır.

Üretici ağırlıklı bir endekstir. Bu endeksin hesaplandığı sepette yer alan mallar; üretim sürecinde kullanılan ara malları ve makine ekipman gibi yatırım mallarından oluşur. Üretici fiyat endeksinde dikkate alınan mal grupları ve ağırlıkları şu şekildedir;

Tarım	22.22
Madencilik	2.47
İmalat	71.12
Enerji	4.19
ÜFE Toplam	100.00

Türkiye’de üretici fiyat endeksi hesaplamalarında bu guruplardan toplam 640 adet ürünün fiyatındaki değişim dikkate alınır.

ÜFE Hangi Amaçlar İçin Kullanılır?

- Ekonomideki fiyat hareketlerinin izlenmesi
- Hükümetin ekonomik politikalarının belirlenmesine yardımcı olma,
- Ücretlerin ve fiyatların ayarlanmasında yol gösterici olma
- Milli muhasebe hesaplarına gösterge olması,
- Fiyat analizlerine gösterge olması,
- Üretim ve verimlilik hesaplarını değerlendirme,
- Yatırım kararları alma.

6.4.3.GSMH Deflatörü

GSMH’yi oluşturan tüketim, yatırım, devlet harcamaları, net ihracat gibi bütün elemanları içerir. Nominal GSMH’nın Reel GSMH’ya bölünmesiyle elde edilir. TÜFE ve TEFE’den en önemli farkı, değişken-ağırlıklı (variable-weight) endeks olması ve ağırlıklı fiyatların güncel-dönem miktarlarına göre hesaplanmasıdır. Türkiye’de GSMH deflatörü enflasyon hesaplanmasında çoğu kez dikkate alınmamaktadır.

GSMH Deflatörü Milli Gelir Endeksi ya da GSMH (zımni) deflatörü, ekonomide üretilen tüm malları kapsayan oldukça geniş kapsamlı bir fiyat endeksidir. Baz alınan sepeti, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerden oluşan sepet biçiminde tanımlamaktadır. GSMH (zımni) deflatörü, bir dönemin nominal GSMH’ sının reel GSMH’ ya oranıdır ve baz alınan yıl ile ölçümü yapılan yıl arasındaki fiyat değişiminin ölçüsüdür.

Bu endeks için zımni niteliğinin yapılmasının nedeni, açıklanan diğer fiyat endekslerinin aksine, doğrudan doğruya bir fiyat oluşturma amacından çok, milli geliri reel olarak ölçme çabasının söz konusu olması, ancak sonuçta reel ve nominal milli gelirin oranlanmasıyla bu tür bir göstergenin elde edilmiş olmasıdır. Bu endeks, bir Paasche endeksi olup, cari fiyatlardan değerlendirilmiş GSMH’yı oluşturan mal bileşimlerinin baz yılda yürürlükte olan fiyatlara göre nispi olarak ne kadar pahalılaştığı (ya da ucuzlamış) olduğunu gösterir. Bu endeksin zayıf tarafı, piyasada fiyatı oluşmayan işlemler için de (özellikle kamu hizmetleri) itibari fiyatların kullanılmak zorunda olmasıdır. Ayrıca, hane halkının doğrudan

ilişkili olmadığı yatırım ve ihraç mallarını da kapsadığından, ortalama hane halkı için bu endeks paranın değerini ölçmede ideal bir endeks olarak görülmemektedir.

TÜFE ve Deflatör arasındaki farklar:

- Tüketici fiyatları endeksi belirli bir mal sepeti üzerinden hesaplanırken, **GSYİH deflatörü** ekonomideki tüm mal ve hizmetleri baz alır,
- TÜFE sepeti değişken değildir, deflatör hesaplaması her yıl tüketim ve yatırım eğilimlerine göre değişiklik gösterebilir,
- TÜFE tüketicilerin kullandığı mal ve hizmetleri kapsar, deflatör ise devlet ve firmalar tarafından satın alınan mal ve hizmetleri de kapsar,
- TÜFE ithal mal ve hizmetleri kapsarken deflatör sadece yurt içinde üretilen mal ve hizmetleri kapsar.

6.4.4.Çekirdek Enflasyon

Enflasyon üzerinde etkili olan geçici faktörlerin çıkartılmasıyla hesaplanan bir enflasyon türüdür. Çekirdek enflasyon daha çok yapısal nedenlerden dolayı meydana gelen fiyat artışlarını yansıtır. Çekirdek enflasyonun, enflasyon trendini daha iyi temsil ettiği öne sürülmektedir.

Tüketici Fiyat Endeksi sepetinde yer alan mallardan;

- Uluslar arası fiyat hareketlerine bağlı olduğu için enerji fiyatları
- Mevsimsel etkilere maruz kalan ürünlerin fiyatları (örn, don sebebiyle aşırı fiyat yükselmesi)
- Devletin kontrolünde olan ve resmi fiyatlarla belirlenen kamu malları
- KDV gibi dolaylı vergiler, sepetten çıkartılmak suretiyle çekirdek enflasyon hesabı yapılır.

Özellikle enflasyon hedeflemesinin yapıldığı ülkelerde bu tür alternatif endeks uygulamaları yapılmaktadır. Türkiye’de de 2005 yılından sonra TÜİK “*Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri*” hesaplamakta ve kullanmaktadır.

6.5.Enflasyonun Etkileri

6.5.1.Sosyal Sınıflar Üzerindeki Etkisi

Bireylerin elde ettiği gelir nominal gelir yani parasal gelir ile reel gelir olmak üzere ikiye ayrılır. Parasal gelir, para olarak elde edilen gelirdir. Reel gelir ise, gelirin satın alma gücünü ifade eder. Enflasyon dönemlerinde parasal gelir sabit kalıyorsa mal ve hizmetlerin fiyatları

sürekli arttığı için parasal gelirin satın alabileceği mal ve hizmet miktarı da azalacaktır. Eğer parasal gelir enflasyon oranında artırılabilirse satın alma gücü değişmeyecektir.

Uygulamada parasal gelirlerdeki artışlar sürekli enflasyon oranının altında kalmaktadır. Sabit gelirli kesim (memur emekli işçi) enflasyondan en fazla zarar gören kesimdir. Çünkü bu kesim fiyat artışları karşısında gelirini artırma imkanına sahip değildir. Bu nedenle enflasyon sabit gelirlileri daha da fakirleştirir. Buna karşılık sendikalı işçiler toplu iş görüşmeleri yoluyla; serbest meslek ve işverenler ise ürettikleri mal ve hizmetin fiyatına enflasyon oranından daha yüksek oranda zam yapmak suretiyle kendilerini enflasyonun olumsuz etkilerinden korurlar.

6.5.2.Tasarruf Üzerine Etkisi

Enflasyon tasarrufları azaltır harcamaları hızlandırır. Enflasyon dönemlerinde düşük ve orta gelir grupları faiz oranının enflasyon oranı altında kalacağı endişesiyle tasarruflarını faize yatırmaktansa harcama yoluna gider. Bu durum bir yandan tüketim malları fiyatlarını yükseltirken öte yandan düşük ve orta gelir gruplarının tasarruftan kaçmasına yol açar. Yüksek gelir grubu enflasyon döneminde daha da zenginleşeceği için tasarruflarını çoğaltır. Ancak bu tasarruflar yatırımlara yönelmeyip arsa, altın, döviz gibi spekülatif alanlara kaçar.

6.5.3.Dış Ticaret Dengesi Üzerine Etkisi

Enflasyon dönemlerinde iç fiyatlar yükselirken ithal mallar ucuzlar. Başka bir deyişle bir malı yurt içinden satın almaktansa dış ülkelerden satın almak daha ucuz hale gelir. Bu durumda ithalat artar ihracat azalır böylece dış ticaret dengesi açık verir.

Ödemeler dengesi üzerindeki bu olumsuz etki ekonomi üzerinde daraltıcı (üretim ve istihdam azaltıcı) ve eğer cari işlemler dengesinde bir açık varsa bu açığı artırıcı etki yaratacaktır. Cari işlemler açığı daha çok dış borç ile finanse edilmekte ve bu da ülkenin dış borç stokunu artırmaktadır.

6.5.4.Faizler Üzerine Etkisi

Enflasyon faiz oranlarını yükseltir. Dolayısıyla yüksek faizler yeni yatırımların yapılmasında caydırıcı rol oynar ve yatırımların azalması işsizliği ve yoksulluğu artırır.

Nominal faiz oranının enflasyondan arındırılmış halidir. Nominal faiz oranından enflasyon oranının çıkartılmasıyla bulunur.

$$\text{Reel Faiz Oranı } (r) = \text{Nominal Faiz Oranı } (i) - \text{Enflasyon Oranı } (\pi) \quad r = i - \pi$$

Örneğin, Nominal faiz oranı %8, enflasyon oranı % 6 ise reel faiz oranı %2 olur. Reel faiz oranı her zaman pozitif olacaktır diye bir şart yoktur. Nominal faiz oranı %8 iken enflasyon oranı %10 olursa reel faiz oranı %-2 olur.

Reel faiz oranı, beklenen reel faiz oranı şeklinde de ifade edilir. Bu durumda nominal faiz oranından beklenen enflasyon oranı çıkartılır.

Beklenen Reel Faiz Oranı (r_e) = Nominal Faiz Oranı (i) - Beklenen Enflasyon Oranı (π_e)
 $r_e = i - \pi_e$

Reel faiz oranı denklemi “Fisher Denklemi” olarak ta bilinir.

Bu şekilde hesaplanan reel faiz oranı, enflasyonun düşük olduğu durumlarda ancak gerçeğe yakın olur. Enflasyon oranının iki rakamlı sayılarla ifade edildiği durumlarda (% 10’dan büyük) bu formül ile hesaplanan reel faiz oranı yanıltıcı sonuçlar verir. Tam hesaplama şu formülle yapılır;

$$\text{Reel Faiz Oranı} = \frac{1 + \text{nominal faiz oranı}}{1 + \text{enflasyon oranı}} - 1 \quad r = \frac{1 + i}{1 + \pi} - 1$$

6.5.5. Milli Gelir Üzerine Etkisi

Enflasyon nominal geliri artırır. Reel milli geliri ise azaltır. Devletin yüksek bütçe açıklarını yüksek reel faiz ile borçlanıp finanse etmesi yatırımcıların bankalardan çok az kredi kullanmasına ve dolayısıyla çok az yatırım yapmasına neden olur. Hatta bazı sermaye sahipleri kendi paralarını yatırım için kullanmak yerine bankalara yatırmak veya devlet tahvili ve hazine bonusu almak şeklinde değerlendirip büyük paralar kazanma amacı güderler. Ayrıca enflasyon ortamında gelecekteki fiyatların belirsizliği nedeniyle yatırım yapmak yatırımcılar için risk taşıyacağından çok yüksek kar beklentisi olan sahalar yatırım yaparlar bu tür alanlar da sınırlı olduğundan daha az yatırım ve dolayısıyla ekonomik büyüme yavaşlar.

6.5.6. Yatırımlar Üzerine Etkisi

Enflasyon dönemlerinde ileriye dönük tahmin ve planlar sağlıklı yapılamadığı için üretime dönük uzun vadeli yatırımlar yapılamaz. Daha çok kısa vadeli spekülatif yatırımlar yapılır.

6.6. Enflasyonla Mücadele Politikaları

6.6.1. Maliye Politikası İle Enflasyonun Önlenmesi

Maliye politikası tam istihdam, ulaşılabilir (makul) fiyat istikrarı, ekonomik büyüme ve diğer önemli (makro) ekonomik amaçlara ulaşabilmek amacıyla hükümetin gelir ve harcama programlarının toplamıdır veya devletin vergi almak, harcama yapmak, borçlanmak ve bütçe yapmak gibi hak ve yetkilerinden yararlanarak kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayan bir ekonomi politikasıdır.

Maliye politikasının temel araçları; kamu gelirleri (vergi), kamu harcamaları, borçlanma ve borç idaresi ve bütçe politikalarıdır.

Kamu harcamaları temel makroekonomik özdeşliğin önemli bileşenlerinden biridir. Devletin yaptığı her türlü (cari, yatırım ve transfer) harcamayı kapsar. Kamu harcamalarının miktarındaki bir değişim maliye politikasının amaçlarını muhakkak etkileyecektir. Ancak maliye politikasının aracı derken kastedilen sadece harcamaların miktarındaki değişim değildir. Aynı zamanda harcamaların kompozisyonundaki değişimler de bir maliye politikası aracıdır.

Söz gelimi işsizlikle mücadele için genişletici maliye politikası uygulanması demek, kamu harcamalarının miktarının artırılması demektir. Ama aynı zamanda düşük gelir gruplarına yapılan sübvansiyonların artırılması gibi bir kompozisyon değişikliği de maliye politikası aracı olarak kabul edilir. Kamu gelirleri de devletin cebri olan veya olmayan yollarla karşılıklı veya karşılıksız elde ettiği parasal değerlerdir.

Kamu gelirlerinin başında vergiler gelmektedir. Burada da maliye politikası aracı sadece vergi oranı veya miktarının değiştirilmesi değil, aynı zamanda vergi türlerindeki dağılımın değiştirilmesi veya yeni vergi türlerinin konmasıdır. Söz gelimi enflasyonla mücadele için daraltıcı maliye politikası uygulanması demek, vergilerin miktarının artırılması demektir. Ama aynı zamanda bazı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payını artırmak ya da yeni vergiler uygulamaya koymak da bir de maliye politikası aracı olarak kabul edilir.

Kamu borçlanması, her ne kadar devletin bütçe açıklarının finansman yollarından biri olarak görülse de, iktisadi ve sosyal amaçlar için de bir maliye politikası aracı olarak kullanılabilir. Ancak burada sadece borç miktarının azalması veya artması değil, borcun vadesi ve/veya kaynağının tespit edilmesi de bir maliye politikası aracıdır. Mesela enflasyonun yüksek olduğu bir ekonomide fiyat artışlarını daha da körüklememek adına kısa vadeli borçlar yerine uzun vadeli borçların tercih edilmesi kamu borçlanmasını bir maliye politikası aracı yapar.

Kamu bütçesinde açık veya fazla verilerek de birtakım maliye politikası amaçlarına ulaşılabilir. Açık bütçe, harcamaların gelirden fazla olması anlamına geldiğinden, genişletici maliye politikasını ifade eder. Fazla bütçe ise tersine daraltıcı maliye politikasını ifade eder.

Kamu harcamaları, ücretler maaşlar emeklilere dul ve yetimlere verilen karşılıksız yardımlar üretime verilen teşvikler devletin kırtasiye ve sarf malzeme harcamaları devletin yaptığı yatırım harcamaları ve benzerleridir. İç borçlanma ile bireylerin elindeki harcanabilir gelirin tüketim harcamalarına gitmesi engellenmiş olur. Bu sayılan tüm araçlar kullanıldığı takdirde ekonomideki toplam talep düzeyini değiştirmek mümkün olmaktadır.

Devletin harcamalarını artırması, vergileri düşürmesi, iç borçları geri ödemesi genişletici maliye politikası uyguladığını gösterir. Dolayısıyla genişletici maliye politikasının amacı toplam talep düzeyini artırmaktır. Tam tersi devlet harcamalarını azaltıp vergileri artırırsa, iç borçlanmaya giderse daraltıcı maliye politikası uygulamış olur.

6.6.2. Para Politikası İle Enflasyonun Önlenmesi

Enflasyonun olması durumunda daraltıcı para politikası uygulanır.

Açık piyasa işlemleri ile piyasaya tahvil satılır karşılığında para alınır. Para arzı azaltılmış olur.

Yasal karşılık oranı yükseltilir. Bankaların piyasaya daha az kredi vermesi yani kaydi para yaratılması önlenir

Reeskont oranları yükseltilir bankaların merkez bankasına senet iskonto ettirmesi caydırılır piyasaya para verilmez, para arzı azalır.

Seçimlik kredi politikası ile bazı sektörlerle veya bazı kredi türlerinin verilmesi yasaklanır. Bir kerede verilecek kredi miktarına sınırlama getirilir.

Sonuç olarak para talebi sabitken para arzı azaltılır ve faiz oranları yükselir faiz oranlarının yükselmesiyle bireyler harcanabilir gelirlerinin daha büyük bir kısmını tasarruf etmek isterler. Böylece tüketim harcamalarına daha az gelir ayıracıklarından toplam talep düşer. Diğer yandan yüksek faiz oranları toplam talebin diğer bileşeni olan yatırım harcamaları üzerinde caydırıcı etki yaratacağından aynı şekilde toplam talepte bir azalma meydana gelir.

Uygulamalar

- 1) TÜFE sepetine giren maddeleri araştırınız.
- 2) ÜFE'nin hesaplanmasında ele alınan maddeleri araştırınız.
- 3) TÜFE'nin nasıl hesaplandığını araştırınız.

4)

<u>Yıl</u>	<u>Genel Fiyat Düzeyi</u>
2001	150
2002	130
2003	110

Yukarıdaki tabloya göre, genel fiyat düzeyi 2003 yılında nasıl değişmiştir?

Açıklama:

2003 Yılı Fiyat Düzeyindeki % Değişim = $\frac{2003 \text{ Endeksi} - 2002 \text{ Endeksi}}{2002 \text{ Endeksi}} \times 100$
formülüyle bulunur.

= $(110 - 130 / 130) \times 100 = (-20 / 130) \times 100 = -15,3$ % azalmıştır.

Uygulama Soruları

- 1) Deflatör nasıl hesaplanır?
- 2) Deflatör ve TÜFE arasındaki farkı açıklayınız.
- 3) TÜFE ve ÜFE arasındaki farkı açıklayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Enflasyonun en genel tanımı fiyatlar genel seviyesinin sürekli yükselmesidir.

Enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki sürekli bir artış olarak veya paranın değerindeki sürekli bir düşüş olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamayla ilgili olarak önemli birkaç nokta vardır

Birincisi, enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki bir hareketten bahseder. Diğer fiyatlara nispeten bir fiyattaki değişiklikten söz etmez. İkincisi, fiyat seviyesindeki artış bir gün, bir hafta veya bir aylık bir dönemden daha fazla süreklilik göstermelidir

Enflasyon deyince akla ilk gelen günlük hayatta çokça kullandığımız mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasıdır. Ancak mal ve hizmetlerin fiyatları zaman içinde artabilir veya azalabilir. Enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir.

Ortaya çıkışına neden olan etkenler göz önüne alındığında enflasyon, talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu diye ikiye ayrılır.

- **Talep enflasyonu:** Üretilen mal ve hizmetler, tüketici talebini karşılayamadığı zaman talep artışından dolayı fiyatlar artar. Talep enflasyonu üretimi artırıcı tedbirler veya toplam talebi azaltıcı tedbirler alınarak çözümlenebilir.

- **Maliyet enflasyonu:** Herhangi bir nedenle üretimde kullanılan kaynakların fiyat artışları üretim maliyetlerinin yükselmesine, maliyetlerin artması ürün fiyatlarında artışa neden olacaktır. Fiyat artışları toplam talebin azalmasına neden olacaktır. Talep düşüşü piyasalarda durgunluğa neden olur. Maliyet enflasyonu genellikle ithalatı yüksek ülkelerde görülür.

Bu bilgilerden sonra enflasyonun toplum ve ekonomi üzerindeki etkileri (sosyal sınıflar, tasarruf, dış ticaret dengesi, milli gelir vb) incelenmiştir

Enflasyon oranının ölçülmesi ile ilgili olarak fiyat indeksi hakkında bilgiler verilmiştir.

Fiyat endeksi, ölçüme konu olan sepetin nasıl tanımlandığına bağlı olarak farklı biçimlerde hesaplanır ve farklı adlar alır. Fiyat düzeyindeki değişimleri izlemek üzere başlıca üç tür fiyat endeksi (Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) (Consumer Price Index) (CPI), Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) (Producer Price Index) (PPI),GSMH Deflatörü (GNP Deflator) kullanılmaktadır.

Bölüm Soruları

- 1) Talep yönlü enflasyon aşağıdaki durumların hangisinde gerçekleşir?
  - A) Ters yönlü arz şokunda
  - B) Merkez bankası paranın artış hızını yavaşlattığında
  - C) Toplam talep toplam arzdan fazla arttığında
  - D) Teknolojik gelişme olduğunda
  - E) Üretimde rekabet ihlal edildiğinde
- 2) Enflasyonun tanımı aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) Hane halkının en fazla tükettiği malların fiyatlarının yükselmesidir.
  - B) Hane halkının en fazla tükettiği mal ve hizmetlerin ortalama fiyatının yükselmesidir.
  - C) Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artıştır.
  - D) Bütün mal ve hizmetlerin ortalama fiyatlarının yükselmesidir.
  - E) Önceden belirlenmiş bazı malların fiyatlarının yükselmesidir.
- 3) Enflasyonist ortamla ilgili aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - A) Enflasyon beklentisi yükselir
  - B) Enflasyonun tüketimi azaltıcı etkisi vardır
  - C) Enflasyon büyümeyi artırır
  - D) Enflasyon gayrimenkullerin değerini düşürür
  - E) Beklenmeyen enflasyon belirsizliğe yol açar.
- 4) Nominal faiz oranı, reel faiz oranı ve enflasyon oranı arasındaki ilişki ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
  - A) Her üçü de birlikte artar ve azalır.
  - B) Enflasyon oranı sıfıra yaklaştıkça, reel faiz oranı nominal faiz oranına yaklaşır.
  - C) Enflasyon oranı ile nominal faizi oranının toplamı reel faiz oranına eşittir.
  - D) Reel faiz oranı nominal faiz oranından daha hızlı düşerse, enflasyon oranı azalıyor demektir
  - E) Enflasyon oranı nominal faiz oranından hızlı artarsa, reel faiz oranı artar.

Açıklama:

Reel faiz oranı = nominal faiz oranı – enflasyon oranı formülüyle hesaplanır.

- 5) Tüketici Fiyat Endeksi nedir?
  - A) Ülke içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları göz önünde bulundurularak bulunan değerlerdir.
  - B) Belli bir dönemde ithal mallar dahil, tüketicilerin satın aldıkları belli mal ve hizmetlerin fiyatları göz önüne alınarak bulunan değerdir.
  - C) Reel milli geliri ifade eder.
  - D) Nominal milli geliri ifade eder.
  - E) Bir ekonomide ülke vatandaşları tarafından bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ifade eder.
- 6) Gayrisafi Milli Hasıla Zımnı Deflatörü aşağıdakilerden hangisine eşittir?
  - A) Nominal GSMH/ Reel GSMH) x 100
  - B) Reel GSMH/ Nominal GSMH) x 100
  - C) Reel GSMH Büyümesi / Nominal GSMH Büyümesi) x 100
  - D) Nominal GSMH Büyümesi / Reel GSMH Büyümesi) x 100
  - E) Reel GSMH x Nominal GSMH) x 100

Açıklama:

GSMH Zimni Fiyat Deflatörü = $\frac{\text{Nominal GSYİH}}{\text{Reel GSYİH}} \times 100$ şeklinde ifade edilir.

- 7) GSYİH Deflatörü %15 artmıştır. Nominal GSYİH 4.4 ise Reel GSYİH kaçtır?
A) 2,9
B) 3,4
C) 3,8
D) 3,7
E) 2

Açıklama

$\text{Deflatör} = \frac{\text{Nominal GSYİH}}{\text{Reel GSYİH}} \times 100$; $115 = \frac{4,4}{\text{Reel GSYİH}} \times 100$ den $\text{Reel GSYİH} = \frac{440}{115} = 3,8$ olur.

- 8) Ekonomideki reel çıktı düzeyini ölçmek için aşağıdaki fiyat indekslerinden hangisi kullanılır?
A) Üretici fiyatları indeksi
B) İmalat sanayi fiyat indeksi
C) Toptan eşya fiyatları indeksi
D) Tüketici fiyatları indeksi
E) GSMH Zimni Fiyat Deflatörü
- 9) Aşağıdakilerden hangisi enflasyonun ekonomi üzerindeki etkilerinden biri değildir?
A) Gelir dağılımını bozucu etkisi
B) Tasarruf oranlarını azaltma etkisi
C) Yatırımlarda artma etkisi
D) Ödemeler dengesini bozucu etkisi
E) Ulusal paradan kaçış etkisi
- 10) Bir ekonomide nominal faiz oranı %50, enflasyon oranı %20 ise, reel faiz oranı yüzde kaçtır?
A) 15
B) 25
C) 30
D) 40
E) 55

***

Cevap Anahtarı:

1-C 2-C 3-A 4-B 5-B 6-A 7-C 8-E 9-C 10-C

7.FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI-II: DEFLASYON VE STAGFLASYON

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde deflasyon ve stagflasyon konuları anlatıldıktan sonra bu iki fiyat istikrarsızlığı durumunda uygulanması gereken politikalara yer verilecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Deflasyon nedir?
- 2) Deflasyonun ortaya çıkardığı ekonomik sorunlar nelerdir?
- 3) Stagflasyon nasıl ortaya çıkar ?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın elde edileceği veya geliştirileceği	nasıl veya
Deflasyon ve stagflasyon	Deflasyon ve stagflasyona karşı uygulanacak politikalar öğrenilecektir.	Konuların edilmesi ve sorularının cevaplandırılarak, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi.	tekrar bölüm

Anahtar Kavramlar

- Deflasyon
- Stagflasyon

Giriş

Deflasyon, bir ekonomide toplam talebin toplam arz karşısında yetersiz kalması sonucu fiyatlar genel seviyesinde görülen düşüşlerdir.

Deflasyon, makro açıdan, toplam talebin toplam arzdan az olması demektir. Enflasyonun tersidir, denilebilir. Deflasyonun en belirgin göstergesi durgunluktur. Üreticiler ürettiklerini satamazlar. Deflasyon bir ekonomideki üretim miktarını değiştirmeden para talebinin azalmasıyla karşılaşılan bir olaydır. Bu azalma gelir veya para arzındaki azalmalar gibi bir çok nedenden kaynaklanabilir. Sonuçta toplumdaki satın alma isteği azalmış demektir.

Stagflasyon, durgunluk ve enflasyon kavramlarının birleştirilmesi ile ortaya atılmış durgunluk içerisinde enflasyon anlamına gelmektedir.

Yüksek bir enflasyon oranının, kullanılmayan üretim kapasitelerinin, işsizliğin ve yetersiz bir büyüme hızının birlikte yaşandığı bir ekonomik durum olarak tanımlanmaktadır.

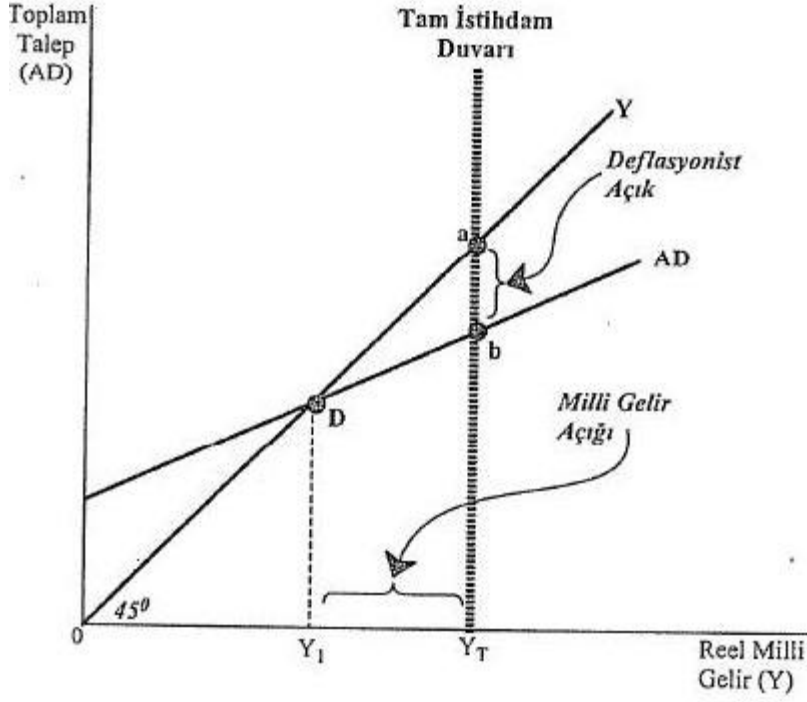
7.1.Deflasyonist Açık

Bir ekonomide toplam talebin toplam arz karşısında yetersiz kalması sonucu fiyatlar genel seviyesinde görülen düşüşlerdir.

- Deflasyon, makro açıdan, toplam talebin toplam arzdan az olması demektir.
- Enflasyonun tersidir, denilebilir.
- Deflasyonun en belirgin göstergesi durgunluktur. Üreticiler ürettiklerini satamazlar.
- Deflasyon bir ekonomideki üretim miktarını değiştirmeden para talebinin azalmasıyla karşılaşılan bir olaydır.
- Bu azalma gelir veya para arzındaki azalmalar gibi bir çok nedenden kaynaklanabilir.
- Sonuçta toplumdaki satın alma isteği azalmış demektir.

Milli gelir dengesi tam istihdam duvarının sol tarafı olan reel alanda gerçekleşirse deflasyonist açık vardır denir. Deflasyonist açık toplam talebin yetersizliği anlamına gelir. Deflasyonist açıkta işsizlik vardır sermaye tam kapasite kullanılmamaktadır. Talep yetersiz olduğundan üretilen mallar satılamayacaktır satılmayan mallar üretimi de daraltacağından üretim faktörlerine olan talepte azalacaktır. Sonuç olarak tüm üretim faktörlerinin işsizliği ortaya çıkacak ve üretim açığı ortaya çıkacaktır. Milli gelir olması gereken düzeyin çok altında gerçekleşmiş olacaktır.

Şekil 7.1:Deflasyonist Açık

Şekilde toplam talep toplam arzdan ab aralığı kadar azdır. Bu ab aralığına deflasyonist açık denir. Yani ekonomide durgunluk vardır.

Deflasyonist açık ekonomide kaynakların özellikle emek faktörünün tam olarak istihdam edilmediğini, ekonomide doğal işsizliğin yanı sıra konjonktürel işsizliğin de bulunduğu anlamına gelir. Deflasyonist açığın ortadan kaldırılması toplam talep düzeyinin artırılması ile mümkün olacaktır. Bunun içinde devletin genişletici para ve maliye politikası uygulaması gerekecektir.

Deflasyonun Etkileri

- Refahı Azaltır.
- İşsizliğe yol açar.
- Ücretleri düşürür
- Tüketimi azaltır
- Alacaklılar karlı, borçlular zararlı çıkar.

7.2.Deflasyona Karşı Alınacak Tedbirler

Ekonomide deflasyonla ortaya çıkan dengesizliği gidermek için kamu otoriteleri çeşitli araçlar kullanılarak piyasaya müdahale ederler.

- Düşük faizli bol kredi imkanı sağlamak
- Kamu harcamalarını özellikle otonom yatırımları artırmak. (Yol, köprü vb.)
- Gelir ve kurumlar vergisini yatırımları artıracak şekilde ayarlamak
- Yüksek ücret politikası uygulayarak efektif talebi uyarmak
- Tüketim kredilerini arttırarak efektif talebi uyararak arz-talep dengesini sağlamak

7.2.1.Genişletici Para Politikası İle Deflasyonist Açığın Ortadan

Kaldırılması

Genişletici para politikası ile para arzı artırılır, artan para arzı sonucunda faiz oranları düşer, bireyler tasarruf yerine harcamaya yönelir ve talep düzeyi artmış olur.

7.2.2.Genişletici Maliye Politikası İle Deflasyonist Açığın Ortadan

Kaldırılması

Deflasyonist açığın ortadan kaldırılması toplam talep düzeyinin artırılması ile mümkün olacaktır. Bunun içinde devletin genişletici maliye politikası uygulaması gerekecektir. Kamu harcamaları artırılır vergiler azaltılır daha önce alınmış iç borçlar ödenir. Böylece bireylerin elinde daha fazla gelir geçeceğinden talep artmış olacaktır.

7.2.3.Arz Yönlü Ekonomi Politikaları

Toplam arzı (AS) artırıcı politikalar uygulanarak (AS eğrisinin sağa kayması) deflasyonist açık kapatılabilir.

- Verimliliği artırıcı politikalar uygulanarak (örneğin: teknoloji düzeyinin yükseltilmesi emeğin ve sermayenin verimliliğini arttıracak var olan kaynaklarla daha çok mal ve hizmet üretilmesine olanak sağlayacaktır.)
- Maliyetleri düşürücü politikalar uygulanarak (örneğin:beşeri sermaye yatırımları. Eğitim ve sağlık düzeyinin yükseltilmesi emeğin verimliliğini artırarak birim maliyetinin düşmesine neden olacaktır. Bu da üretimi arttıracaktır.)

Arzı artırmak zaman alıcı olabileceğinden kısa dönemde hem arz hem de talebi artırıcı politikaların uygulanması daha gerçekçidir.

7.3.Stagflasyon

Stagflasyon üretim kapasitelerinin, işsizliğin ve yetersiz bir iktisadi büyüme ile yüksek bir fiyat artışının birlikte görüldüğü iktisadi durumları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Yüksek enflasyona rağmen durgunluğun da mevcut olması, stagflasyonun odak noktasını oluşturmaktadır.

Stagflasyon, “üretimde görülen durgunluk ile enflasyon döneminin bir araya gelmesi yanında ücretler ve fiyatların birbirini takip ederek yükselmesine karşın, ürün ve işgücü talebinin artmaması ve hatta özellikle düşmesidir.” olarak da tanımlanabilir.

Tüm ekonomide fiyatların hissedilir derecede yükselmesiyle beraber, üretim faktörlerinin en düşük düzeyde tutulması olarak ifade edilebilir.

Stagflasyon kavramı ilk defa İngiliz Parlamenter Iain Macleod 1965 yılında kullanmıştır. İngilizce durgunluk anlamına gelen “stagnation” ve enflasyon anlamına gelen “inflation” kavramlarını birleştiren ve “stagflation” olarak kavramlaştıran Macleod, 1965 yılında İngiliz ekonomisinde ortaya çıkan enflasyon ile birlikte yaygın işsizlikten kaynaklanan durgunluğu ifade etmek istemiştir. Ancak Stagflasyon sorunu 1970 li yıllarda petrol krizi sırasında yaygın olarak ortaya çıkmıştır.

Stagflasyon hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin sorunudur. 1970’li yılların başında petrol fiyatlarında meydana gelen anormal artışlar, fiyatları ve üretimi alışlagelenin dışında etkilemiştir. Durgunluk içindeki enflasyonun en açık göstergesi, işletmelerin maliyet ve fiyat artışları yanında kapasitelerinde meydana gelen büyük düşmelerdir.

Sanayileşmiş ülkelerde talep yetersizliği ve yüksek verimliliğe bağlı olarak ücretlerin artmasından kaynaklanan stagflasyonun az gelişmiş ülkelerdeki nedeni ise, üretim girdilerinin teminindeki zorluk, parasal gelirdeki hızlı artışlardır.

Stagflasyon olgusunun ortaya çıkmasında çeşitli faktörlerin payı vardır. Bunların başında yapısal özellikler gelmektedir. Yapısal işsizliğin olduğu bir ekonomide yapısal dönüşümler yaşamadan sadece işsizlikle mücadeleye yönelik genişletici politikalar uygulanması durumunda işsizlik azalmamakla birlikte enflasyonun da artmasına neden olmaktadır.

Stagflasyonun bir diğer nedeni de güçlü sendika pazarlıklarıdır. Mevcut durumda işsizlik olsa bile sendikaların pazarlık güçleri ücretlerin aşağı doğru esnek olmamasına neden olmaktadır. Bir maliyet unsuru olan bu ücret artışları da işsizlik seviyesinde hiçbir azalma yokken fiyatların artmasına yol açmaktadır.

Eksik rekabet koşulları da stagflasyonun bir diğer nedenidir. Özellikle tekeli piyasaların varlığı durumunda tekeli firmanın fiyatı tek başına belirlemesi, ekonomide işsizlik olsa bile fiyatların artmasına yol açabilmektedir. Bunların dışında dış şoklar da stagflasyona yol açabilir. Bunun en klasik örneği 1974 petrol krizidir. Petrol ihracatçısı ülkelerin satışı

durdurması petrol fiyatlarının artmasına yol açmış ve bu durum işsizlik veri iken fiyatlar genel seviyesinin yükselmesiyle sonuçlanmıştır.

Stagflasyon sürecinin dört önemli özelliği vardır:

- Devletler, maliye ve para politikalarıyla enflasyonu kontrol etmek istemektedirler.
- Sendikaların stagflasyon durumunda etkinliği yüksektir Yüksek işsizliğe rağmen çalışanların hayat standardı korunmaya çalışılır.
- Karlar azalır.
- Artan işsizlik, azalan reel emek gelirleri işçileri greve sürükleyebilir. Bu nedenle, stagflasyon, ülkelerin sadece ekonomilerini değil, siyasal ve sosyal yapılarını da bozmaktadır.

Stagflasyonun Nedenleri

i. Yarattılan gelirden daha çok pay alma mücadelesi:

- Her üretim faktörü gelirden daha çok pay almak ister
- Firmalar kârlarını, işçi sendikaları da ücretlerin artırılmasını isterler
- Ücret artışları maliyetler üzerindeki baskı oluşturur
- Yüksek ücret için yapılan baskılar, kârların azalmasına yol açar
- Kârların azalması ise ürünlerin zamlanmasına neden olur...

Sermaye çevresi faiz, kira geliri elde edenler rantın yükselmesini isterler..

ii. Güçlü sendikaların ücret baskısı:

- Güçlü işçi sendikaları, yüksek ücret elde ederler,
- Nominal ücret yaşanan artışlar, maliyetleri artırır ve toplam arzı azaltır,
- İstihdam artışı sağlanmak istiyorsa, fiyatlar genel düz artış gösterir
- İstihdam artışı toplam talepteki azalma ile devam ederse işsizlik ortaya çıkar

iii. Aksak rekabetçi oluşumlar:

- Aksak rekabetçi oluşumların piyasa fiyatını ve üretim hacmini belirlemeleri
- Dalgalanmalar söz konusu iken, firmaların fiyatı aşağı çekmemeleri

- Kâr elde edebilmek için fiyat artırırlar, hem işsizlik hem de fiyat artar

iv. Yanlış para ve maliye politikası uygulamaları:

- Politikacıların uzun dönemli politika yerine kısa dönemli politika izlemeleri
- Durgunluk içindeki bir ekonomide genişletici politika izlemek cazip gelir
- Oy kaybı nedeniyle kamu harcamalarında kısıntıya gitmek istemezler.
- Merkez bankalarının yanlış para politika uygulamaları da olumsuz sonuçlara neden olur.

v.Yapısal işsizlik ve enflasyonun aynı anda yaşanması:

- Teknoloji, emek hareketliğinin olmaması, uygun nitelikli işçilerin bulunamaması yapısal işsizliği oluşturur.
- Emek piyasasında işsizlikle birlikte, enflasyon da beklenenin üzerine çıkar.

vi. Dünya petrol fiyatlarında yaşanan hızlı artışlar:

- Petrol fiyatlarındaki artış, hem üretim artışını olumsuz etkiler de hem de fiyatlar genel düzeyinde artış yaratır.
- Petrol fiyatlarındaki artış, arzı olumsuz etkilediği için mal ve hizmet fiyatları artar. Artan fiyatlar ile ödemeler dengesi bozulur, ithal mal fiyatları artar, maliyetler artarken toplam talebin azalması ile stagflasyon oluşur.

vii. Döviz kurlarındaki istikrarsızlık:

- Bir ülkenin ihracatı, ithalatı, dış borç ödemeleri, turizm, işçi gelirleri dış ülke paraları karşısındaki değerine bağlı olarak değişir. Gerçekçi bir kur politika izlenmezse, döviz kurları ithalat ile enflasyonu artırır; girdi fiyatlarını döviz cinsinden artması da işsizliği olumsuz etkiler. Artan kurlar, maliyetleri artırır, fiyatlar yükselir ve işsizlik artar.

7.3.1.Stagflasyonla Mücadelede Maliye Politikası

Hem işsizlik hem de enflasyonun olduğu bir ekonomide nasıl bir maliye politikası uygulanacağı belirsizdir. Genişletici maliye politikası uygulansa işsizlik sorunu azalacak ama mevcut enflasyon daha da körüklenecektir. Daraltıcı maliye politikası uygulansa enflasyon sorunu çözülecek ama mevcut işsizlik daha da artacaktır. Bu nedenle stagflasyon karşısında net bir maliye politikasından bahsetmek güçtür. Kamu harcamalarının azaltılması her ne kadar daraltıcı etkide bulunarak enflasyon sorununu çöze de, durgunluk sorunu için mevcut kamu

harcamalarının ekonomideki atıl üretim kapasitesini harekete geçirecek verimli alanlara kayması gerekmektedir.

Stagflasyon karşısında kamu harcamalarının miktarından ziyade nerelere harcandığı yani verimliliği önemlidir. Stagflasyon karşısında uygulanması gereken vergi politikaları ise ücret artışlarını dizginlemeye yönelik olmalıdır. Buna göre, aşırı ücret artışı uygulayan firmaları cezalandıran ve tersini uygulayan firmaları ödüllendiren vergi politikaları, ücret maliyetine bağlı olarak fiyatların artmasını engelleyecektir. Para politikasıyla koordineli işleyen bir kamu borçlanma politikası da uzun vadeli uygulandığında başarıya ulaşabilir.

7.3.2. Stagflasyonla Mücadelede Gelirler Politikası

Enflasyonu kontrol altına almak ve gelir dağılımında adaleti sağlamak adına devletin ücret ve fiyatları dondurmak yoluyla piyasaya müdahale etmesine, diğer bir ifadeyle ücret ve fiyatların oluşum sürecine doğrudan müdahale etmesine gelirler politikası denilmektedir. Ücret ve fiyatların dondurulmasına yönelik bir gelirler politikası genişletici maliye politikasıyla birlikte uygulandığında daha etkili bir çözüme ulaşılabilir. Genişletici maliye politikasının durgunluğu çözmeyen yanı sıra ücret ve fiyatların dondurulması enflasyonu baskılayacaktır. Böyle bir gelirler politikasından beklenen, enflasyonist beklentilerin kırılmasıdır.

Stagflasyon karşısında maliye politikaları tek başına yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle gelirler politikası veya para politikasıyla desteklenen bir politika karması uygulanmalıdır. Genişletici bir maliye politikası, daraltıcı bir para politikasıyla birlikte uygulanması halinde genişletici maliye politikası durgunluğu çözerken, daraltıcı para politikası da enflasyonu çözecektir.⁶

---

⁶Dr. Cihan YÜKSEL Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Maliye Politikası, Özet Ders Notları

Uygulamalar

- 1) Stagflasyonist ekonomik özelliklere sahip ülke/ülkeler var mıdır? Var olduğunu düşünüyorsanız örneklendirerek, verdiğiniz örneği gerekçelendiriniz.
- 2) Türkiye'deki enflasyon hızını dikkate alarak enflasyon türünü açıklayınız.

Uygulama Soruları

- 1) Stagflasyon nasıl oluşmaktadır?
- 2) Stagflasyonla mücadelede maliye politikalarını araştırınız.
- 3) Deflasyonla mücadelede para maliye politikalarını araştırınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Deflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak azalmasıdır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi bazı malların fiyatlarının azalması ya da fiyatlarda sürekli olmayan azalmalar deflasyon değildir. Yani deflasyon sayılacak bir fiyat azalışının genel ve sürekli olması gerekir. Bu haliyle deflasyon, enflasyonun terse dönmüş durumudur.

Cari fiyat seviyesinde, toplam arzın toplam talepten fazla olmasından kaynaklanan istikrarsızlık durumuna deflasyon denir.

Deflasyon dönemlerinde ekonomide duraklama başlar, fiyatlar ve istihdam düşer.

Maliye politikasının doğuşu deflasyon dönemlerinde olmuştur.

Deflasyon dönemlerinde fiyatların, yatırımların ve istihdamın düşmesine yol açan eksikliklerin tamamlanması ya da giderilmesi yönünde politikalar uygulandığından bu politikalara telafi edici maliye politikaları denilmektedir.

Telafi edici maliye politikaları ile sağlanan mali genişleme toplam talebi iki şekilde artırır: i. Vergilerin değişmeden kamu alımlarının artması toplam talebi doğrudan artırır. ii. Vergilerin azaltılması ve transfer ödemelerinin artırılması harcanabilir geliri artırmak yoluyla toplam talebi artırır.

Stagflasyon kavramı bir ekonominin aynı anda hem işsizlik hem de enflasyon içinde bulunması durumunu ifade eder. Stagflasyon ile enflasyon farkı; Stagflasyon, yüksek enflasyonun, atıl üretim kapasitesinin, yaygın işsizliğin, yetersiz büyümenin birlikte yaşandığı bir ekonomik sorundur. Stagflasyon, enflasyon yanında işsizlik sorununun ve yetersiz ekonomik büyümenin bulunduğu bir durumdur. Enflasyon ise sadece genel fiyat düzeyindeki artış ve ona bağlı sorunları içerir.

Yüksek bir enflasyon oranının, kullanılmayan üretim kapasitelerinin, işsizliğin ve yetersiz bir büyüme hızının birlikte yaşandığı bir ekonomik olayı ifade etmek için kullanılan stagflasyon ciddi bir ikilemi ortaya koymaktadır.

Stagflasyonun mücadele yöntemleri olarak, temelde iki ekonomik sorunun bileşimi olduğundan bunların birlikte ve aynı anda çözümlenmesi gerekli olmaktadır. Bu sorunlardan biri sabit tutup diğerini çözüme kavuşturmak sorunu çözmek için mümkün değildir. İkisi aynı anda halledilmelidir.

Stagflasyonla mücadele yöntemleri genel anlamda mikro tabanlı çeşitli yaklaşımları içermektedir. Bunlar arasında, gelirler politikası, vergi temelli gelirler politikası, indeksleme, üretim teşvikleri ve toplam arz, sektörel ve bölgesel politikalar sayılabilir. Gelirler politikası enflasyonu etkileyen fiyat ve ücret artışlarını ortadan kaldırmak ya da sınırlandırmak üzere geliştirilen doğrudan müdahale içeren politikalarıdır.

Gelirler politikası ile ücret ve fiyat artışlarına bağılı oluşan gelirlere müdahale anlaşılmaktadır. Gelirler politikası, kamu harcama ve gelirleri dışında toplam talebi ve toplam arzı etkileyen değişkenler üzerinde çeşitli kontrolleri içermektedir. Diğer bir deyişle, gelirler politikası, bir ekonomideki enflasyonun oluşumuna etki eden faktörleri ortadan kaldırmaya ya da sınırlandırmaya yönelik uygulanması düşünülen önlemleri içermektedir. Daraltıcı para ve maliye politikaları bir ekonomide talep enflasyonu için çözüm olurken, yüksek işsizlik oranlarının azaltılması için genişletici politikalar izlenmesi gerekmektedir.

Stagflasyonla mücadelede geleneksel maliye politikası araçlarının kullanılır. Bu araçlar vergi, harcama, borçlanma ve bütçe politikası araçlarıdır.

Bölüm Soruları

1) Fiyatların arttığı ve üretimin azaldığı ekonomik durum aşağıdakilerden hangisidir?

A) Stagflasyon

B) Resesyon

C) Deflasyon

D) Enflasyon

E) Ekonomik canlanma

2) Ekonomide stagflasyon dönemlerinde aşağıdakilerden hangileri geçerlidir?

A) Fiyatlar artarken işsizlikte artar

B) İstihdamın fiyatlarla bağlantısı ters yönlüdür c

C) Tam istihdam kapasitesinin altında üretim gerçekleşir

D) Toplam talep düşey eksene yatay olur

E) Faizler çok hızlı bir şekilde düşer

3) Genişletici maliye politikası aşağıdakilerden hangisine yol açar?

A) Sadece tüketimi azaltır

B) Sadece yatırımı arttırır

C) Sadece faiz oranlarını azaltır

D) Sadece faiz oranını arttırır

E) Yatırımları dışlar ve toplam talebi azaltır

4) $TT < TA$ ise ekonomide aşağıdakilerden hangisi söz konusudur?

A) Enflasyon ve aşırı istihdam

B) Fiyat İstikrarı ve tam istihdam

C) Deflasyon ve işsizlik

D) Buhran

E) Stagflasyon

5) Bir ekonomide büyüme hızı sıfıra yaklaşırken ve işsizlik oranı artarken aynı anda enflasyon hızı da yükseliyorsa hangi konjonktür ortaya çıkar?

A) Stagflasyon

B) Slumpflasyon

C) Deflasyon

D) Kriz

E) Enflasyon

6) Bir ekonomide yaşanan deflasyon durumunda aşağıdakilerden hangisi beklenmez

- A) Fiyatlar artar
  - B) İstihdam azalır
  - C) Tam istihdam kapasitesinin altında üretim gerçekleşir
  - D) Üretim azalır fiyatlar düşer
  - E) İşsizlik artar
- 7) Aşağıdakilerden hangisi maliye politikasının amaçları arasındaki çatışmaya örnektir?
- A) Enflasyonist dönemde talebi kontrol etmek için artırılan dolaylı vergilerin tüketimi düşürmesi
  - B) Deflasyonist dönemde talebi artırmak için düşürülen dolaylı vergilerin tüketimi artırması
  - C) Enflasyonist dönemde talebin kontrol edilmesi amacıyla uygulanan sıkı maliye politikasının ekonomik büyümeyi yavaşlatması
  - D) Deflasyonist dönemde talep artırıcı maliye politikalarının büyümeyi harekete geçirmesi
  - E) Durgunluk döneminde açıkla finanse edilen kamu yatırım harcamalarının özel yatırım harcamalarını artırması
- 8) Aşağıdakilerden hangisi deflasyonla / durgunlukla mücadelede uygulanabilir yöntemlerden biridir?
- A) Bütçe fazlası oluşturma
  - B) Özel harcamaları kısıtlayıcı borçlanma
  - C) Ücretlerin aniden indirilmesi
  - D) Kamu harcamalarını arttırma
  - E) Endeksleme politikası
- 9) Bir ekonomide yüksek bir enflasyon oranının, kullanılmayan üretim kapasitelerinin, işsizliğin ve yetersiz bir büyüme hızının birlikte yaşandığı ekonomik durum aşağıdakilerden hangisidir?
- A) Spekülasyon
  - B) Deflasyon
  - C) Stagflasyon
  - D) Moneterizasyon
  - E) Endeksleme
- 10) Durgunlukla mücadelede ekonomik konjonktüre tepki veren en önemli araç aşağıdakilerden hangisidir?
- A) Gider vergisi
  - B) Baş vergisi
  - C) Gelir vergisi
  - D) Tüketim vergisi
  - E) Kurumlar vergisi

***

Cevaplar

1-A 2-A 3-E 4-C 5-A 6-A 7-C 8-D 9-C 10-C

8.PARA ARZI - PARA TALEBİ VE PARA POLİTİKASI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde, para kavramı, para talebi-para arzı ile fiyat istikrarının sağlanmasında para politikası araçları anlatılacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye'deki para tabanı nasıl hesaplanmaktadır.
- 2) 2012-2014 yılları arasında M2 ve M2Y para arzı büyüklüklerini karşılaştırınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın elde edileceği veya geliştirileceği	nasıl veya
Para ve para politikası	Para talebi para arzı ve para politikası araçları hakkında temel bilgiler öğrenilecektir.	Konuların edilmesi ve sorularının cevaplandırılarak, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi.	tekrar bölüm

Anahtar Kavramlar

- Para arzı
- Spekülatif para talebi
- Para tabanı
- Rezerv para

Giriş

Para, ihtiyaçlarımızı karşılayan mal ve hizmetlerin alım ve satımını (değişimini) kolaylaştıran ve herkes tarafından kabul edilen ortak bir değişim aracı olarak tanımlanabilir.

Paraya para olma gücünü ve özelliğini veren asıl Şey, onun halk tarafından kabul edilmesi ve benimsenmesidir. Yasalar tarafından zorunlu değişim aracı olarak kabul edilmesi, onun durumunu daha da güçlendirmektedir.

Para politikası, bankaların aktif-pasif davranışları yani dolaşımdaki para miktarının, ekonominin genel hedefleri ile tutarlı olarak ayarlanmasına denir.

Para politikasının temel amaçları Şunlardır: fiyat istikrarını sağlama, gelir- üretim düzeyi istikrarını sağlama ve dış demeler dengesini sağlamadır. TCMB para politikasının temel hedefi fiyat istikrarı ve düşük enflasyondur.

8.1.Paranın Tanımı

Para, ekonomik aktörlerin mal ve hizmetlerin alım ve satımını (değişimini) kolaylaştıran ve herkes tarafından kabul edilen ortak bir değişim aracı olarak tanımlanabilir.

Paraya para olma gücünü ve özelliğini veren asıl şey, onun halk tarafından kabul edilmesi ve benimsenmesidir.

Yasalar tarafından zorunlu değişim aracı olarak kabul edilmesi, onun durumunu daha da güçlendirmektedir.

Para genellikle iki bakımdan tanımlanmaktadır. Bunlardan birincisi paranın fonksiyonlarına önem verir ve tanımda az çok fonksiyonda saklıdır. İkincisi ise parayı satın alma gücüne göre tanımlanır.

Tarihsel bir evrim sürecinden geçen para ilk olarak mal para görünümünde ortaya çıkmıştır. Dayanıklı değer yitirmeyen bazı mallar para biçiminde kullanılmışlardır. Ticaretin yaygınlaşması ile birlikte kıymetli madenler para biçimine dönüştürülmüş ve kullanılmıştır. Ancak para taşıma riskine karşı tüccarlar paralarını bankerlere yatırıp altın sertifikası olarak istediklerinde bu belgeyi altına dönüştürmeyi tercih etmişler böylece temsili para doğmuştur.

Bankerlerin bu sertifikaların kendilerine geri dönmediklerini görünce yüzde yüz karşılığı arayan banknotları piyasaya sürmüşlerdir.

Kağıt para ise kıymetli maden karşılığı olmayan değerini sahip olduğu satın alma gücünden alan bir para türüdür.

Son olarak bankaya yatırılan mevduatların kredi biçiminde ekonomiye geri enjekte edilmesi ile ortaya çıkan banka parasından bahsedilebilir.

8.2.Paranın Fonksiyonları

1. Para ortak bir değer ölçüsüdür,

Bütün ekonomik faaliyetler ortak bir ölçüye göre yürütülür. Bu ölçü ise para veya para birimidir. Paranın iyi bir ortak değer ölçüsü olması, bizzat kendi değerinin mümkün olduğu kadar değişmez olmasına bağlıdır.

2. Para ortak bir değişim aracıdır,

Paranın ortak bir değişim aracı olma işlevini gereği gibi yerine getirebilmesi için, miktarının ekonomideki mal ve hizmet değişiminin aksamadan yapılabilmesine yetecek kadar olmalıdır.

Ekonomik yaşam geliştikçe, üretim arttıkça daha çok alış veriş olacak ve bu nedenle daha çok paraya ihtiyaç duyulacaktır. Bu durumda, eğer para kıt bir madenden yapılıyor ve bu nedenle miktarı arttırılamıyorsa, para ortak bir değişim aracı olma işlevini yerine

getiremeyecektir. Aksine para miktarı kolayca arttırılabilen bir maldan yapılıyor ve bu nedenle miktarı gereğinden fazla çoğalıyorsa, para değer kaybedecek ve belki de herkes tarafından kabul edilebilir olma niteliğini yitirme söz konusu olabilecektir.

3. Para bir tasarruf aracıdır,

Paranın iyi bir tasarruf aracı olabilmesi, onun değerini koruyabilmesine bağlıdır. Değeri sık sık değişen, daha açık bir ifadeyle sık sık satın alma gücü kaybına uğrayan para, iyi bir tasarruf aracı olma niteliğini yavaş yavaş yitirir.

4. Para bir borç ödeme aracıdır,

Paranın ortak bir borç ödeme aracı olma özelliğini devam ettirebilmesi, değerini koruyabilmesine bağlıdır. Eğer paranın değeri sık sık düşüyorsa, bu işlevini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi beklenemez.

5. Para bir ekonomi politikası aracıdır.

Günümüzde modern iktisadi düşüncenin etkisiyle para, ekonomik olayların oluşumunda önemli bir rol oynamakta, üretime ve gelirlerin bölüşümüne önemli katkılar sağlayarak ekonomi politikasının amaçları doğrultusunda kullanılabilirlerdir.

8.3.Para Talebi

Bireylerin ve firmaların likidite ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle yarılarında veya vadesiz banka hesaplarında muhafaza etmek istedikleri para miktarıdır.

Hangi nedenlerle para talep edilmektedir? Muamelat saiki, yani günlük harcamaları yapabilmek arzusu; ihtiyat saiki, beklenilmeyen olaylara karşı hazırlıklı bulunmak arzusu; spekülasyon saiki, yani ortaya çıkacak karlı işleri kaçırmamak isteği önemlidir.

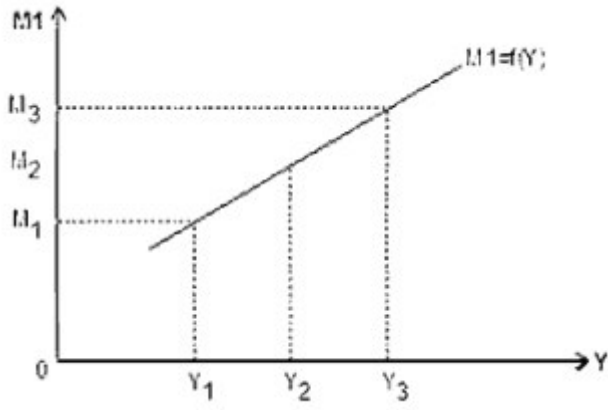
İhtiyat Amaçlı Para Talebi

Geleceğin belirsizlikleri ve risklerinden korunmak amacıyla hastalık, sel, deprem, yangın, yaşlılık vb. gibi durumlarda kullanılmak üzere tutulmak istenen para miktarıdır. İhtiyat amaçlı para talebi gelire bağlıdır.

İşlem Amaçlı Para Talebi

Günlük işlemlerini sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlere harcamak amacıyla tutulmak istenen para miktarıdır. İşlem amaçlı para talebi gelire bağlıdır.

Şekil 8.1: İşlem Amaçlı Para Talebi

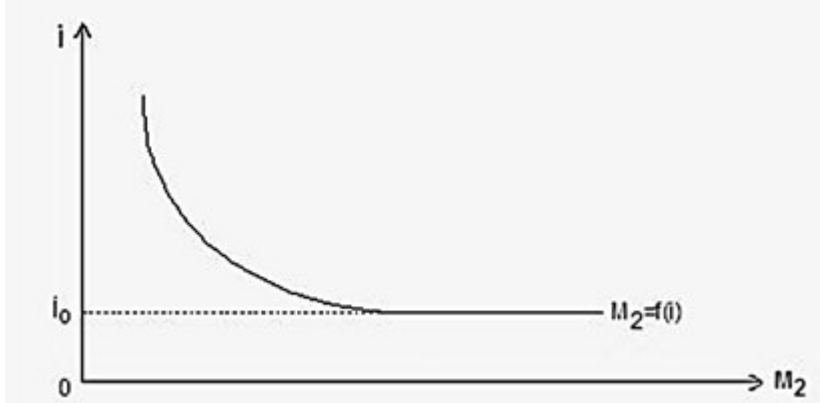

Spekülasyon Amaçlı Para Talebi

Fiyat hareketlerinden yararlanmak amacıyla elde bulundurulmak istenen para miktarıdır. Para dışı varlıkların tahvil, bono, hisse senedi vb. çeşitli portföy çeşitlendirmesi yaparak riskten kaçınma ve kazanç elde etme amacıyla tutulmak istenir.

Spekülatif amaçlı para talebi faiz düzeyine bağlıdır.

Şekil 8.2: Spekülasyon Amaçlı Para Talebi

Keynesgil Para Talebi

Ekonomideki para talebi, bireylerin işlem, ihtiyat ve spekülasyon amacıyla talep ettikleri para miktarıdır.

İşem ve ihtiyat saikiyle para talebi (M1) ve spekülasyon amacıyla para talebi (M2) olduğundan toplam para talebi (MT) bunların toplamından oluşur.

$M1 = f(Y)$ ve $M2 = f(i)$ olduğundan, ekonomideki para talebini belirleyen milli gelirin seviyesi ve faiz haddinin düzeyidir.

8.4. Para Arzı

Para arzı ekonomideki toplam kullanılabilir para miktarıdır. Bir ülkede para miktarının kontrol edilmesinden sorumlu kurum Merkez Bankasıdır.

Asli para, bir ülkede o ülkenin banknot emisyonunda yetkili bankası, genellikle merkez bankası tarafından çıkarılan kağıt paralar ile hazine tarafından çıkarılan bozukluk paraların toplamıdır

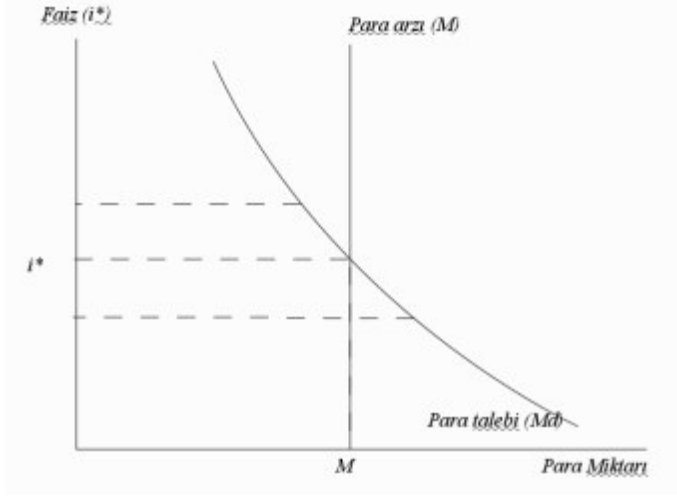
$$\text{Asli Para} = \text{Banknot} + \text{Bozuk Para}$$

Asli para olarak tanımlanan banknot ve bozuk para, fiziki bir obje ile temsil edildiği için; oldukça kolay anlaşılabilen ölçülebilen ve ekonomideki etkileri oldukça net olarak izlenebilen bir büyüklüktür.

Bir ekonomide para arzını, aşağıda belirtilen dört önemli aktör ve bu aktörlerin davranışları belirler. Bu aktörler;

- Merkez Bankası,
- Bankalar
- Tasarruf sahipleri,
- Bankalardan borçlananlar

Şekil 8.3: Para Talebi ve Para Arzı

8.4.1. Merkez Bankası

Modern bankacılığın merkezinde Merkez Bankası (MB) vardır. MB yasayla belirlenmiş kurallar içinde belirli varlıkları edinerek yükümlülük yaratan ve yükümlülükleri de ödeme aracı olan kurumdur. Tipik bir MB bilançosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 8.1: Merkez Bankası Bilançosu

MB Bilançosu	
<u>Varlıklar</u>	<u>Yükümlülükler</u>
Net Dış varlıklar	Rezerv Para (MB Parası)
Net İç varlıklar	
Toplam Varlıklar $\equiv$ Toplam Yükümlülükler	

MB'nin net dış varlıkları uluslararası kabul gören yabancı paralar (dolar, euro, yen vb.) ile altından oluşabilir. MB bu varlıklardan birini edinmek suretiyle yükümlülük yaratabilir. Örneğin bir ihracatçı kazandığı yabancı paraları (ticari bankalar aracılığıyla) MB'ye satınca MB'nin net dış varlığı artar, karşılığı MB'nin yükümlülüğü olan banknot cinsinden ödenir. MB'nin yarattığı banknotlara rezerv para (bazen baz para) ya da MB parası denir. Dış varlıkların net olması MB'nin, genellikle Hazine adına üstlendiği, yabancı para yükümlülüklerinin varlıklarından düşülmesi sonucudur.

MB net iç varlıkları esas itibarıyla MB ile işlem yapma yetkisi olan banka ve finansal aracı kurumların MB nezdindeki hesaplarıdır. Bir banka MB'den kredi alırsa MB'nin net iç varlıkları artar, kredi geri ödendiğinde azalır. Bazen MB bankalara net borçlu duruma düşebilir ki bu durumda net iç varlıklar negatif olur. MB'nin bankalarla nasıl işlem yaptığını aşağıda yer almaktadır. TCMB bilançosu Tablo 8.2 gösterilmiştir.

Tablo 8.2: Merkez Bankası Analitik Bilançosu

TCMB Analitik Bilançosu, 2011, Milyon TL					
VARLIKLAR			YÜKÜMLÜLÜKLER		
V1	Dış Varlıklar (DV)	173108,8	Y1	Döviz Yükümlülükleri	93060,0
V2	İç Varlıklar (İV)	-26895,2	1a	Dış Yükümlülükler	21779,3
2a	Nakit İşlemler	-6696,4	1b	İç Yükümlülükler	71280,7
2b	Değerleme hesabı	-20198,7	1b-1	Bankaların Döviz Mevduatı	62995,1
			Y2	Merkez Bankası Parası	53153,6
			2a	Rezerv para	84047,4
			2a-1	Emisyon	55103,2
			2a-2	Bankalar Mevduatı	28782,1
			2b	Diğer MB Parası	-30893,8
			2b-1	Açık Piyasa İşlemleri	-39128,7
			2b-2	Kamunun TL Mevduatı	8234,9
	TOPLAM VARLIKLAR	146213,6		TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	146213,6

Kaynak: TCMB

Yükümlülüklerde iki ana kalem vardır: Y1 döviz (yabancı para) ve Y2 TL cinsi yükümlülükler. Burada sıra dışı bir kalem olan MB'nin "iç döviz yükümlülükler" dikkat çekmektedir, yani MB yerleşiklere döviz cinsinden borçludur. Bu borçlar esas itibariyle bankaların yabancı para mevduatları karşılığında yatırmak zorunda oldukları yabancı para cinsinden karşılıklardır. MB'nin TL yükümlülükleri toplamı ise MB Parası olarak adlandırılmaktadır. MB Parasının büyük alt kalemi rezerv paradır.

Rezerv para = Emisyon + bankalar mevduatı (bir de cüzi bir "diğer" kalemi) olmaktadır. Emisyon MB'nin ihraç ettiği yani piyasada dolaşımda olan banknotlardır (MB senetleridir).

Bankalar mevduatı ise esas itibariyle bankaların TL mevduatlarına karşı tuttukları zorunlu karşılıklardan oluşur.

Bilançodaki diğer önemli kalem APİ = Açık Piyasa İşlemleri kalemidir ve MB ile bankalar arasında yapılan repo işlemlerinden kaynaklanır

Parasal taban = Rezerv para + APİ alacakları/borçları

8.4.2. Ticari Bankalar Ve Para Arzı

Ticari bankalar sermaye koyarak kâr etme amacıyla kurulan işletmelerdir. Bunların mevduat toplama ve bu yolla topladıkları paralarla ticaret yapma yetkisi vardır ve bu nedenle de kurulmaları özel şartlar ve izin gerektirir. Tipik bir ticari banka bilançosu Tablo 8.3'te gösterilmiştir.

Tablo 8.3: Ticari Banka Bilançosu

Ticari Banka Bilançosu

<u>Varlıklar</u>	<u>Yükümlülükler</u>
Rezervler	Mevduat
Krediler	
<hr/>	
Toplam Varlıklar $\equiv$ Toplam Yükümlülükler	

Modern sistemde bir birim mevduata karşılık en az ne kadar rezerv tutulacağı MB tarafından belirlenir ve bankaların MB nezdindeki hesaplarına yatırılır Bu en az rezerv tutma oranına zorunlu karşılık oranı denir. Rezerv MB'nın yükümlülüğü cinsinden tutulmalıdır. MB parasına rezerv para denilmesi bu nedenledir.

Mevduat yoluyla elde edilen kaynakların kalan miktarı da kredi olarak kullanırlar. Modern bankalar banknot basarak değil, kredi verdikleri kişilere mevduat hesabı açmak suretiyle mübadele aracı yaratırlar ki bu suretle yaratılan mübadele aracına da kaydi para denir.

Kaydi para, bankaların mevcut mevduatlarına dayanarak açtıkları ve mevduat miktarının bir kaç katı tutarını bulan kredi ve para oluşturma mekanizmalarına verilen isimdir. Kaydi paraya mevduat parası veya banka parası gibi adlar da verilmektedir ⁷

Kaydi para, diğer para çeşitleri gibi elle tutulur ve gözle görülür bir para değildir. Sadece banka kayıtlarında görülen ve maddi olmayan bir para çeşididir. Buna para denilmesinin nedeni, bir satın alma gücü yaratmış olmasındandır. Böylece ödemelerin pek çoğu çek ve kredi kartı ile ve paraya hiç el sürmeden gerçekleştirilmektedir. O halde kaydi para da, diğer paralardan farklı yanlarının olmasına karşın, bir ödeme ve değişim aracıdır.

Kaydi Para = Bankalar Kaydi Parası + Merkez Bankası Kaydi Parası

- Kişiler paralarını nakit olarak (C) veya mevduat olarak (D) tutabilirler.
- C ve D'nin kişilerin toplam parası içinde sahip olduğu oranlar kaydi para arzı üzerinde etkili olan bir faktördür⁸

---

⁷AKDİŞ, Muhammet, **Para Teorisi ve Politikası**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011, ss.152-153

⁸ PAYA, Merih, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013, s.23

A	A	P
1.000 TL		1.000 TL

- Bankalar kar amacı güden birer firma olduğu için, kendisine yatan bu kaynağı değerlendirmeye çalışacaktır. Bu anlamda banka bu kaynağı kredi olarak verip faiz geliri elde etmeye çalışacaktır.
- Banka bu mevduatın hepsini kredi olarak veremez. Belirli bir kısmını merkez bankası rezervlerinde tutmak zorundadır. Bu miktar kanuni karşılık oranına (zorunlu karşılık oranına) göre belirlenmektedir.

Zorunlu karşılık oranı diyelim ki % 20 olsun. Bu durumda banka 800 TL'yi kredi olarak verebilir. Kredi vermesi o kişiye mevduat açması demektir. Banka 800 TL'lik bir mevduat açarak yükümlülüklerini 1.800 TL'ye yükseltmiştir. 800 TL bankanın yaratmış olduğu kaydi paradır

A B	A	B A
1.000 TL Nakit		1.000 TL Mevduat
		800 TL Kredi
		<hr/>
		1.800 TL

- A Bankası böylece kaydi para yaratma sürecini başlatmış olmaktadır. 800 TL'lik kredi sahibi bu parayı mevduat olarak tutmayacak çek veya senetle bu hesabı işletecek, yani başkalarına ödemede bulunacaktır. Ödemeler B Bankasında müşterinin Cari hesabına geçerse B Bankası 800 TL mevduat sağlarken 800 TL yükümlülük altına girecektir.
- B Bankası % 20 zorunlu karşılık oranını ayırdıktan sonra kalan miktarı (640 TL) kredi olarak verecektir.

- Bu süreç kendisinin tekrarlayacak ve A Bankasında yaratılan mevduat kendisinin kat kat üzerinde bir kredi yaratacaktır. Bu süreç zorunlu karşılık oranının mutlak karşılığı sıfır oluncaya kadar devam edecektir⁹

A	B	C	D
100 TL	200 TL	100 TL	100 TL

Bankacılık sistemi kaydi olarak para yaratır. Bu para yaratma mekanizmasını basitçe şöyle açıklanabilir

1- Sisteme herhangi bir miktarda para girişi olduğunda, ki bu asıl olarak merkez bankası işlemleri ile olur, para ilk defa bir bankaya mevduat (D) olarak yatırılır.

2- Mevduatı kabul eden banka, bu mevduat için belirli bir oranda karşılık (zorunlu karşılık = rd) ayırdıktan sonra kalan miktarı kredi olarak verir.

3- Krediyi alan firma veya hane halkı bu kredi ile herhangi bir mal veya hizmet karşılığı harcama yapar.

4- Harcanan bu para tekrar aynı veya başka bir bankaya mevduat olarak döner.

5- Banka, dönen mevduat için tekrar bir munzam karşılık ayırarak kalan miktarı firmalara veya hane halkına kredi olarak verir.

Kaydi para yaratma işlemi 3. ile 5. aşama arasında devam eder. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, her bir aşamada merkez bankası nezdinde zorunlu karşılık ayrıldığı için yaratılan yeni mevduatın gittikçe azaldığıdır. Bu kaydi para yaratma işlemine mevduat yaratma işlemi diyebiliriz.

Tablo 8.4: Ticari Bankaların Kaydi Para Yaratma Süreci

Dönemler	Mevduat Miktarı	Zorunlu Karşılıklar (% 20)	Kredi
1. Dönem	1.000 TL	200 TL	800 TL
2. Dönem	800 TL	160 TL	640 TL

⁹ PAYA, Merih, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013,s.23-25

3. Dönem	640 TL	128 TL	512 TL
4. Dönem	512 TL	102,4 TL	409,6 TL
.	.	.	.
n	0	0	0
	5.000 TL	1.000 TL	4.000 TL

$$M = D / r = 1/r D$$

M: Bankaların yarattığı para miktarı

D: İlk mevduat

r: Zorunlu karşılık oranı

1/r: Parasal çarpan

- Parasal çarpan, bankaya yatırılan paranın ne miktarda bir para hacmine ulaşacağını gösteren orandır.
- Yukarıdaki örneğe göre $M = 1/0,20 * 1.000 = 5.000$ dir¹⁰

Diğer bir deyişle, mevduat zorunlu karşılığını % 20 olarak kabul edersek, sisteme ilk defa TL 100 girdiği zaman, bankacılık sektörü bu girişten en fazla TL $(1 / 0.20) * 100 = 500$ 'lük toplam mevduat yaratabilir.

Yasal karşılık oranı ile bankaca yaratılan para miktarı arasında ters yönlü ilişki vardır.

Bu işlemde mevduat çarpanı **(md) : md = (1 / rd)** olmaktadır.

MB'nın yarattığı rezerv paraya karşılık ne kadar kaydi para yaratılabileceğini görmek için

H = Rezerv para (MB Parası)

¹⁰ DİNLER, Zeynel, **İktisada Giriş**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2013, ss. 434-435

C = Dolaşımdaki banknotlar

D = Ticari banka mevduatları

R = Ticari banka rezervleri

tanımlaması yapalım. Buna göre

$$H = C + R \text{ olmalıdır.}$$

Yani MB'nın yarattığı para ya dolaşımda, yani banka dışı kesimlerin elindedir ya da bankaların kasalarında rezerv olarak tutulmaktadır. Öte yandan ekonomideki toplam mübadele aracı ya da para arzı

$$MS = C + D \text{ olur.}$$

Toplam mübadele aracının C kadarı aynı zamanda ödeme aracıdır. Ama mevduat bankaların yükümlülüğüdür ve kaydi paradır.

8.4.3.Arz Edilen Para Miktarı Tanımları

- Arz edilen para miktarı, parasal sistemin, yani merkez bankası ile ticari bankaların birlikte ürettiği para miktarıdır. Arz edilen para miktarının belirlenmesinde esas rol merkez bankasına aittir.
- Merkez bankası gerek emisyon yoluyla gerekse mevduat munzam karşılıklarını ve diğer mevduatlarını kredi olarak değerlendirmek suretiyle kaydi para yaratarak ekonominin likitidesini ayarlamaktadır.
- Ekonomideki likitide değişikliklerini kontrol edebilmek için merkez bankası bilançolarından izlenebilecek bazı büyüklükler vardır. T.C. Merkez Bankası iki bilanço yayımlamaktadır; analitik bilanço ve T.C. Merkez Bankasının her ticari kuruluş gibi yayınladığı vaziyet bilançosu
- T.C. Merkez Bankası Analitik Bilançoya göre arz edilen parasal büyüklükler rezerv para ve merkez bankası parasından oluşmaktadır ¹¹
- Arz edilen para miktarı tanımları daha geniş bir bakış açısıyla ise şunlardan oluşmaktadır:

---

¹¹ PAYA, Merih, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013,s.25-26

- Rezerv para
- Parasal taban
- Merkez bankası parası
- Merkez bankası TL yükümlülükleri
- Toplam iç yükümlülükler

8.4.3.1.Rezerv Para

- Rezerv para, emisyon ve bankaların merkez bankası nezdindeki mevduatları (zorunlu karşılıklar ve bankalar serbest mevduatları) toplamıdır¹²
- Merkez bankasının halka ve bankalara olan parasal yükümlülüklerinin toplamına rezerv para (baz para) denilmektedir.
- Halkın elindeki nakit, bankaların kasa mevduatları ve merkez bankası rezervlerinde bulunan paralar para çarpanı kanalıyla ekonomide önemli etkiler doğurmaktadır.

8.4.3.2.Parasal Taban

- Parasal taban, bir merkez bankası tarafından uluslararası rezervler karşılığında bankacılık sistemine verilen krediler karşılığında, kamu sistemine açılan krediler karşılığında ve açık piyasa işlemleri aracılığıyla yaratılan paradır.
- Rezerv paraya merkez bankasının açık piyasa işlemleri nedeniyle doğan borçları eklendiğinde parasal tabana ulaşılmaktadır.
- Parasal taban, bara basma yetkisine sahip merkez bankaları tarafından doğrudan kontrol edilebilen paradır. Merkez bankasının piyasaya sürdüğü, bankaların ve merkez bankasının toplam parasal yükümlülükleri parasal tabanı oluşturur. Parasal **taban kullanım ve kaynak esasına** göre tanımlanabilmektedir.
  - Kullanım esasına göre parasal taban, dolaşımdaki para ile bankaların merkez bankasında bulunan zorunlu ve fazla rezervlerinin toplamına eşittir.

---

¹² PAYA, Merih, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013,s.26

$$\text{Parasal Taban} = \text{Rezerv Para} + \text{Açık Piyasa İşlemleri}$$

- Kaynak esasına göre parasal taban, merkez bankasının sahip olduğu net iç varlıklar ile net dış varlıkların toplamına eşittir¹³
- Parasal taban T.C. Merkez Bankası Analitik Bilançosunda doğrudan yer almamaktadır. T.C. Merkez Bankası tarafından hazırlanan Parasal Büyüklükler tablosunda doğrudan izlenebilmektedir. Para arzı tanımları mali sistem tanımlarına göre türetildiğinde, parasal taban bu tanımların içerisinde yer almamaktadır¹⁴

8.4.3. Merkez Bankası Parası

- Parasal tabana merkez bankasının kamuya ola yükümlülükler eklendiğinde merkez bankası parasına ulaşılmaktadır. Merkez bankası parası ile merkez bankasının yerleşik gerçek ve tüzel kişilere olan borcu anlatılmak istenmektedir¹⁵
- Merkez Bankası Parası = Parasal Taban + Merkez Bankası Nezdindeki Kamu Mevduatı

8.4.4. Türkiye’de Para Arzı Tanımları Ve Büyüklükleri

• M1 Tanımı

Paranın mübadele fonksiyonunu vurgulayan para miktarı tanımıdır. Bu bakımdan dar kapsamlı para miktarı olarak da tanımlanır.

$$\text{M1} = \text{Dolaşımdaki Para} + \text{Vadesiz Mevduat}$$

M1’deki değişimler ekonomideki harcama eğilimlerini yansıtabilecek özellikler içermektedir.

M1’deki yükseliş, piyasada paraya olan ihtiyacın ve dolayısı ile harcama eğiliminin arttığını ve bu nedenle de milli gelirin bir süre sonra yükseleceği mesajını verir.

M1’de artış olabilmesi için para arzının genişlemesi gerekir.

M1’deki yükseliş, harcamaların arttığı şeklinde yorumlanır. Bu genişleme diğer şeyler sabitken (örneğin paranın dolanım hızı) ekonomideki büyüme hızının üzerinde ise enflasyonist gelişmeler beklenmelidir¹⁶

• M2 Tanımı

---

¹³ ÖZTÜRK, Nazım, **Para Banka Kredi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014,35-36

¹⁴ PAYA, Merih, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013,s.26

¹⁵ ÖZTÜRK, Nazım, **Para Banka Kredi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014,s.36

¹⁶ PAYA, Merih, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013, s.28

Paranın değer saklama fonksiyonunu gözeten tanımıdır. Bu tanım ödeme aracı niteliği yani likit niteliği daha düşük olan ödeme kaynaklarını da içermektedir. Bu unsurların başına tasarruf mevduatı gelmektedir¹⁷

M2 = M1 + Vadeli Mevduat

M2 kavramı Milton Friedman ve A. Scwartz tarafından önerilmiştir. Bu iktisatçılara göre para sadece mübadele için talep edilmemektedir. Bu çerçevede kısa vadeli harcamaları finanse edecek fonlar vadesiz hesaplarda tutulurken, daha uzun vadeye yayılan harcamalar için ise vadeli hesaplar tercih edilmektedir. Bu nedenler M2 harcama eğilimlerini yansıtan anlamlı bir büyüklük olarak grlr¹⁸

• **M2Y Tanımı**

M2 tanımına döviz tevdiat hesapları eklendiğinde, M2Y para miktarı tanımına ulaşılmaktadır.

M2Y = M2 + Döviz Tevdiat Hesabı

Döviz tevdiat hesapları; dolar, euro gibi yabancı ülke paraları cinsinden açılan mevduat hesaplarını kapsamaktadır.

Yüksek enflasyon oranlarının yaşandığı dönemlerde para ikamesi olgusunun doğal bir sonucu olarak döviz tevdiat hesaplarının arttığı görülmektedir.

Döviz tevdiat hesaplarının artması, ulusal paranın değer saklama fonksiyonunu ifa edememesi anlamına gelmektedir ¹⁹

• **M3A Tanımı**

M2 para miktarı tanımına resmi kuruluşların mevduatı eklendiğinde M3A para miktarı tanımına ulaşılmaktadır.

M3A = M2 + Resmi Kuruluşlar Mevduatı

Resmi kuruluşlar mevduatı, kamu kurumlarının bankalar ve merkez bankası nezdinde açtığı hesapları içermektedir.

Hazine tarafından kamu kurumlarına aktarılan paralar bu hesaplar aracılığıyla kamu kuruluşlarına ulařtırılmaktadır²⁰

¹⁷ PAYA, Merih, Para Teorisi ve Para Politikası, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013,s.28

¹⁸PAYA, Merih, Para Teorisi ve Para Politikası, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013,s.29

¹⁸ PAYA, Merih, Para Teorisi ve Para Politikası, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013,s.29

¹⁹ ÖZTÜRK, Nazım, Para Banka Kredi, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014,s,32

²⁰ ÖZTÜRK, Nazım, **Para Banka Kredi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014, s,32-33

- **M3 Tanımı**

M2 para miktarı tanımına resmi kuruluşların mevduatları ve zorunlu karşılıklar dışında bankaların merkez bankaları nezdinde bulundurdukları diğer mevduatlar da eklendiğinde M3 para miktarı tanımı söz konusu olmaktadır.

- **M3 = M2 + Resmi Kuruluşlar Mevduatı + Zorunlu Karşılıklar Dışında Bankaların Merkez Bankaları Nezdinde Bulundurdukları Diğer Mevduatlar**

- Zorunlu rezervler, bankaların zorunlu olarak merkez bankalarında tutma zorunda olduğu fonlardır.
- Serbest rezervler ise bankaların likitide kaygısı ile fazladan tuttıkları rezervleri içermektedir
- Bankaların fazla serbest rezerv tutması karlılığından taviz vermesi anlamına gelmektedir.
- Bankaların fazla rezerv tutmasında geleceğe yönelik olumsuz beklentiler önemli rol oynamaktadır.
- Ekonominin gelecekte bir likitide sorunu yaşayacağı bekleniyorsa serbest rezerv oranı artmaktadır. Özellikle reel faizlerin yüksek olduğu dönemlerde bankalar fazla serbest rezerv tutmayı tercih etmektedir.

8.5.Para Politikası Araçları

Para politikası, bankaların aktif-pasif davranışları yani dolaşımdaki para miktarının, ekonominin genel hedefleri ile tutarlı olarak ayarlanmasına denir.

Para politikasının temel amaçları şunlardır:

- Fiyat İstikrarını Sağlama
- Gelir- Üretim Düzeyi İstikrarını Sağlama
- Dış Ödemeler Dengesini Sağlama

TCMB para politikasının temel hedefi fiyat istikrarı ve düşük enflasyondur.

Bu çerçevede merkez bankasının temel görevleri,

- Para politikasını uygulamak,
- TL'sının değerinin istikrarlı kılmak,

- Kağıt para basmak,
- Zorunlu karşılık oranının (disponibilite oranı) faizini belirlemek,
- Açık piyasa işlemlerinde bulunmak,
- Ticari bankalara, devlete kredi açmak,
- Döviz rezervlerini idare etmek,

Para politikasının amaçları belirlendikten sonra bu amaçlara ulaşmak için kullanılacak en uygun araçların seçilmesi gerekir. Para politikası araçları “genel” araçlar ve “özel araçlar” olarak ikiye ayrılır.

8.5.1.Para Politikasının Genel Araçları

1. Açık Piyasa İşlemleri

2. Reeskont kredileri

3. Zorunlu karşılık oranı

8.5.1.1.Açık Piyasa İşlemleri

Açık Piyasa İşlemleri (APİ), Merkez Bankası'nın bankalardan kısa vadeli tahvil ve senet alım-satım işlemleridir. Açık piyasa işlemlerinde genellikle devlet tahvilleri ve hazine bonoları ya da daha genel adıyla Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) kullanılmaktadır. İşlem esas itibarıyla MB ile ticari bankalar arasında repo (MB borç veriyor) ya da ters repo (MB borç alıyor) olarak yapılır. APİ işlemlerinin vadesi 91 günü geçemez.

Merkez Bankası'nın dolasımdaki para miktarını azaltıp çoğaltmak için hazine bono ve tahvillerini alıp satması işlemleridir. Merkez Bankası'nın piyasadan bu gibi menkul kıymetleri alması, para tabanının azalmasına neden olacak, bu tür menkul kıymetleri satması ise para tabanını artıracaktır. Açık piyasa işlemleri defansif veya ofansif olabilir. Merkez Bankası, belli dönemlerde (bayram öncesi, yılbaşı öncesi vb.) para tabanında başka faktörlerin etkisiyle görülen değişiklikleri bertaraf etmek için açık piyasa işlemi gerçekleştiriyorsa buna defansif (savunmaya dayalı) açık piyasa işlemi denir. Fakat, Merkez Bankası bir tehdit olmadığı halde para tabanını değiştirmek için açık piyasa işlemleri gerçekleştiriyorsa, buna ofansif (hücumaya dayalı) veya dinamik açık piyasa işlemi adı verilir.

Açık piyasa işlemlerinin avantajları:

- Etkili olması.
- Etkisinin tam olarak ölçülebilir olması.
- Kontrol edilebilir olması.
- Tersine çevrilebilir olması.

- Küçük alım-satımlar yoluyla gerçekleştirilebilmesi, para tabanı üzerinde küçük ayarlamalara izin vermesi.
- Hızlı olması.

8.5.1.2.Reeskont Oranı

Reeskont bankalarca iskonto edilmiş bir senedin merkez bankalarınca iskonto edilmesidir.

Bankalar zor durumda kaldıklarında ellerindeki ticari senetleri vadeleri dolmadan merkez bankasına kırdırarak rezervlerini artırabilirler, yani bir anlamda merkez bankasından borç alırlar. Merkez Bankası'nın bankalara verdiği krediler karşılığında aldığı faiz oranı reeskont oranıdır.

Reeskont oranının para politikası aracı olarak kullanılmasının avantajları:

- i. Nihai karar verme mercii
- ii. Banka hücumları önlemi

Reeskont oranının para politikası aracı olarak kullanılmasının dezavantajları:

i. Maliyet Etkisi

Merkez bankasının reeskont oranını değiştirmesi, bankaların merkez bankasından borçlanma maliyetini ve dolayısıyla para arzını etkiler. TCMB reeskont oranını değiştirirse piyasa faizi ile reeskont oranı arasındaki fark da değişir, oynaklığı artar. Bu da reeskont kredilerinin miktarının oynaklığını artırır ve bundan dolayı da para arzının oynaklığı artar. Reeskont oranı, piyasa faiz oranından büyükse ne olur? Diyelim ki faizler %10, Merkez Bankası'nın faiz oranı %15. Bu durumda banka yapabiliyorsa başka kaynaklardan borçlanır. Eğer başka kaynaklardan da borçlanamazsa, bankalar daha az kredi verirler, bu daha az mevduat ve daha az para arzı demektir.

Piyasa faiz oranı reeskont oranında büyükse, bankalar merkez bankasından düşük faizle kredi alıp piyasada daha yüksek faizden kredi olarak kullanırlar.

ii. Bekleyiş ya da Beyan Etkisi:

Merkez bankası reeskont oranını değiştirdiğini ilan ettiğinde bu halka yanlış sinyaller verebilir. Buna anons etkisi denir. Merkez bankası reeskont oranını yükseltmişse, finansal çevreler faiz oranlarının artacağı beklentisi içine girebilirler. Borç verenler, faizlerin yükseleceği beklentisiyle daha az borç verme eğiliminde olabilirler. Bu durumda yatırımlar azalır. Merkez bankası reeskont oranının artacağını duyurursa, piyasa faiz oranı da artacak gibi bir beklenti oluşur.

iii. Reeskont kredileri merkez bankasının tamamen kontrolü altında değildir. Merkez bankası, reeskont oranını düşürse bile bankalar borçlanmak isteyebilirler.

iv. Açık piyasa işlemleri kadar etkili ve hızlı değildir

8.5.1.3.Zorunlu Rezerv Oranları

Para miktarını kontrol edebilmek amacıyla kullanılan son derece etkin bir araçtır. Merkez bankası tarafından belirlenen ve bankaların mevduat şeklindeki yükümlülükleri karşısında hangi miktarda zorunlu rezerv tutacaklarını gösteren orandır. Rezerv oranlarının artırılması ile bankaların kaydi para yaratma olanaklarını daraltılır.

Merkez bankaları ekonominin gereklerine göre bankaları daha fazla veya daha az zorunlu rezerv tutmaya mecbur edebilir. Merkez bankası para arzındaki artışı engellemek istiyorsa zorunlu rezerv oranlarını yükseltecektir. Aksine merkez bankasının zorunlu rezerv oranını düşürmesi durumunda bankalar mevcut mevduat yükümlülükleri karşısında daha az rezerv tutmaya başlayacaklardır. Dolayısıyla merkez bankasının zorunlu rezerv oranını düşürmesi para arzını artırıcı etki yaratmaktadır.

Zorunlu karşılık oranı esnek bir politika aracı değildir. Zorunlu karşılık oranında yapılan küçük bir değişiklik bile para arzını büyük oranda değiştirebilir. Çünkü zorunlu karşılık oranı mevduat çarpanı içinde yer alır. Bu oran sürekli değişirse bankalar için belirsizlik meydana getirir. Aşırı rezerve sahip olmayan bazı bankalar, portföylerindeki kıymetli evraklarını satmak durumunda kalabilir.

Merkez bankası zorunlu karşılık oranında bir değişiklik yaparsa tüm bankalar eşit oranda etkilenir. Etkileri açık piyasa işlemleri kadar olmasa da etkilidir.

8.5.2.Para Politikasının Özel Araçları

Para politikasının özel araçları her ülkede görülmeyen, ülkeden ülkeye farklı uygulamaları olan araçlardır. Bu araçlar şöyle listelenebilir:

- Farklılaştırılmış reeskont oranları (Her banka için getirdikleri senetlerin miktarına göre farklı oran uygulanması). banka kredilerinin miktar, vade ve faizlerinin merkez bankasınca belirlenmesi.
- Bazı finansal kurumlara belli miktarlarda hazine tahvil veya bonosu almaları zorunluluğu getirilmesi.
- Tüketici kredilerinin kontrol edilmesi
- Finansal kurumların portföylerini düzenleyici uygulamalar.
- Merkez bankası'nın moral takviyesi yaparak beklentileri etkilemesi.

Uygulamalar

- 1) T.C.Merkez Bankasının yetkilerini araştırınız.
- 2) Para politikasının amaçlarını araştırınız.
- 3) Para politikası araçlarını araştırınız.
- 4) TCMB analitik bilançosunda yer alan büyüklükleri araştırınız.

Uygulama Soruları

1) MB.'nin nihai hedefi fiyat istikrarı ara hedefi de kısa vadeli faiz oranıyken, işadamlarının ileriye dönük iyimser beklentilerinin yükselmesi karşısında izleyeceği para politikası stratejisi ne olacaktır?

- A) Para arzı azaltılmalıdır.
- B) Para arzı sabit tutmalıdır.
- C) Para arzını arttırmalıdır.
- D) Para arzı artış oranını yavaşlatmalıdır.
- E) Para arzı artış oranını hızlandırmalıdır.

2) Aşağıdakilerden hangisi para politikasının özel araçlarından biri değildir?

- A) Farklılaştırılmış iskonto oranları
- B) İthalat için depozito zorunluluğu
- C) Tüketici kredisinin kontrolü
- D) Zorunlu rezerv oranlarının kontrolü
- E) Banka kredilerinin kontrolü

3) Merkez Bankası'nın faiz oranlarını ara ve faaliyet hedefi olarak kullandığı bir ortamda, ekonomik birimlerin daha fazla tahvil talep etmeleriyle sonuçlanan bir şok durumunda, Merkez Bankası'nın izleyeceği para politikası stratejisi ne olacaktır?

- A) Açık piyasada kesin alım yapmak
- B) Reeskont oranını arttırmak
- C) Zorunlu rezerv oranını düşürmek
- D) Kısa vadeli repo yapmak
- E) Faiz oranlarına üst sınır getirmek

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bir ekonomide dolaşımda olan para miktarına para arzı denir. Para arzının nasıl ölçüleceği paranın değişim aracı ve değer biriktirme aracı fonksiyonları çerçevesinde belirlenir

Merkez Bankası piyasadaki para arzını, para çarpanını ya da para tabanını değiştiren üç farklı yöntem kullanarak belirler:

i. Munzam karşılık oranını değiştirerek belirler. Yatırılan mevduata karşılık bankaların kasasında ne oranda karşılık tutacağını belirleyerek para arzını artırır ya da azaltır; para çarpanını etkiler

ii. Reeskont oranını değiştirerek belirler. Merkez bankasının ticari bankalara borç verirken kullandığı faiz oranı. MB, bu oranı piyasadaki faiz oranlarının üzerinde belirleyerek bankaların gereğinden düşük rezerv tutmalarını engeller. Bu oranın artması, para çarpanını düşürür ve piyasadaki para arzı düşer.

iii. Açık piyasa işlemleri (Open market operations) ile MB, piyasaya finansal kağıtlar sürerek ya da piyasadan çekerek para arzını değiştirebilir. Para tabanını etkiler.

MB'nin likidite göstergesi olarak izlediği parasal büyüklükler; Rezerv Para, Parasal Taban ve Merkez Bankası Parası'dır

Rezerv Para = Emisyon + Bankalar Mevduatı + Fon Hesapları + Banka Dışı Kesim Mevduatı (TCMB'nin piyasadaki likiditeyi düzenlemek amacıyla yaptığı APİ nedeniyle bankacılık kesimine olan net nakit yükümlülüklerinin eklenmesiyle Parasal Taban'a ulaşmaktadır.)

Parasal Taban = Rezerv Para + *Açık Piyasa İşlemleri*

Merkez Bankası Parası = Parasal Taban + *Kamu Mevduatı* (Merkez Bankası Parası, TCMB'nin Türk lirası cinsinden ekonomideki diğer birimlere olan yükümlülüklerini göstermektedir.)

Bu bölümde, para talebi, para arzı üzerinde durulmuş, para politikaları araçları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi Merkez Bankasının yetkileri arasında yer almaz?
  - A) Banknot ihraç etmek
  - B) Para politikasını uygulamak
  - C) Bankalara kredi vermek
  - D) Türk lirasının iç ve dış değerini korumak
  - E) Bankaların mevduatlara uyguladıkları faiz oranlarını bankalardan istemek
- 2) Aşağıdakilerden hangisi kaydi para yaratan bir kurumdur?
  - A) Yatırım bankası
  - B) Kalkınma bankası
  - C) Ticari banka
  - D) Merkez bankası
  - E) Sigorta kurumları
- 3) Aşağıdakilerden hangisi, mevduat yaratılması sürecinde yer alan ekonomik birimlerden biri değildir?
  - A) Bankalar
  - B) Merkez bankası
  - C) Mevduat sahipleri
  - D) Banklardan borçlananlar
  - E) Banka sahipleri
- 4) Aşağıdakilerden hangisi, serbest rezerv oranını belirleyen faktörler arasında yer almaz?
  - A) Kayıtdışı ekonomi
  - B) Piyasa faiz oranı
  - C) Finansal sistemdeki istikrar
  - D) Mevduat çıkışlarındaki düzen
  - E) Rezerv borçlanma maliyeti
- 5) Merkez bankasının zorunlu rezerv oranını düşürmesi durumunda rezerv talebi ve faiz oranının eğilimi aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) Rezerv talebi azalır, faiz oranı düşer.
  - B) Rezerv talebi azalır, faiz oranı yükselir.
  - C) Rezerv talebi ve faiz oranı yükselir.
  - D) Rezerv talebi artar, faiz oranı düşer.
  - E) Rezerv talebi ve faiz oranı değişmez
- 6) Açık piyasa işlemlerinin etkin şekilde yürütülmesi bir ülkede aşağıdakilerden hangisinin bulunmasına bağlıdır?
  - A) Kamu menkul kıymetler piyasası olmasına
  - B) Döviz piyasası bulunmasına
  - C) Sermaye piyasası kurumunun varlığına
  - D) Opsiyon piyasası bulunmasına
  - E) Efektif piyasası bulunmasına
- 7) Para politikasının en temel amacı hangisidir?

- A) Fiyat istikrarı
- B) Yüksek istihdam
- C) Döviz kuru istikrarı
- D) Finansal piyasalarda istikrar
- E) İktisadi büyüme

8) Aşağıdakilerden hangisi para piyasası araçlarından biri değildir?

- A) Hazine Bonosu
- B) Mevduat Sertifikası
- C) Repo
- D) Hisse Senedi
- E) Banka Kabulü

Açıklama:Para piyasası araçları, Hazine bonosu, kısa va-deli (1 yıldan az) devlet tahvili, mevduat sertifikası, finansman bonosu, banka kabulü, repo, ters repo, para pazarı fonları, varlığa dayalı menkul kıymetlerdir. Hisse senedi ise bir ser-maye piyasası aracıdır.

9) Aşağıdakilerden hangisi Merkez Bankası'nın para piyasasındaki etkilerinden biri değildir?

- A) Açık piyasa işlemleri
- B) Zorunlu karşılıklar
- C) Reeskont kredisi
- D) İnterbank piyasası
- E) Para çarpanı

Merkez Bankası, para piyasasına interbank, açık piyasa işlemleri, döviz ve efektif piyasaları, reeskont kredisi ve zorunlu karşılık oranları aracılığıyla etki eder.

10) Aşağıdakilerden hangisi Merkez Bankası'nın para politikası amaçları arasında yer almaz?

- A) İhracat
- B) Fiyat istikrarı
- C) Faiz oranı istikrarı
- D) Büyüme
- E) İstihdam

Açıklama:Para politikası amaçları; fiyat istikrarı, faiz oranı istikrarı, finansal istikrar, büyüme, istihdam ve döviz piyasası istikrarıdır.

**

Cevap Anahtarı:

1-E 2-C 3-E 4-A 5-A 6-C 7-A 8-D 9-E 10-A

9.DÖVİZ KURU VE DÖVİZ PİYASASI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde döviz kuru, döviz piyasası ve döviz piyasası araçları üzerinde durulacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye'deki döviz piyasasının özelliklerini araştırınız.
- 2) Türkiye'deki döviz piyasasında yapılan işlem türlerini örnekler üzerinde araştırınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın elde edileceği geliştirileceği	nasıl veya
Döviz ve döviz kuru piyasası	Döviz kuru, reel döviz kuru ve döviz piyasasında yapılan işlem türleri öğrenilecektir.	Konuların edilmesi ve sorularının cevaplandırılarak, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi	tekrar bölüm

Anahtar Kavramlar

- Efektiv kur
- Nominal döviz kuru
- Reel döviz kuru
- Arbitraj
- Kur marjı

Giriş

Genel bir tanımlamayla yabancı ülke paralarına veya para yerine geçen her türlü ödeme araçlarına döviz (foreign exchange) denir.

Bankacılık uygulamalarında nakit yabancı paralara efektif döviz yada sadece efektif adı verilir.

Döviz piyasası, yabancı paraların ya da nakit para yerine geçen banka havalesi, ödeme emri, çek vs. gibi araçların kişiler, bankalar veya firmalar tarafından alınıp satıldığı piyasalardır.

Toplam döviz arzı yabancı mal ve hizmet satışı, yabancıların yurtiçinde sermaye yatırımı yapmaları ve spekülatif veya korunma amaçlı döviz satışlarından oluşur

Döviz talebi, bir ekonomide çeşitli nedenlerle, ulusal para karşılığında satınalmak istenen yabancı para miktarıdır. Kişi veya şirketlerin yabancı para talep etmelerine yol açan faktörlerin başında mal ve hizmet ithali gelir. Bunun dışında, yabancı ülkelerde dolaysız yatırım yapmak veya yabancı tahvil ve hisse senedi satılmak gibi sermaye işlemleri de döviz talebi doğurur. Kişi ve kurumlar döviz sadece para olarak tutmak ve ilerde ortaya çıkacak değer artışlarından yararlanmak için de döviz talep edebilirler.

Döviz piyasasında işlem türleri ise genel bir ayırım olara: i.Anında İşlemler, ii.Vadeli İşlemler, iii.Döviz Swapları olmak üzere üç başlıkta toplanabilir.

9.1.Döviz Kuru

Genel bir tanımlamayla yabancı ülke paralarına veya para yerine geçen her türlü ödeme araçlarına döviz (foreign exchange) denir.

- Döviz kuru iki milli para birimi arasındaki değişim oranının ifade eder.
- Döviz kuru bir fiyat olmakla beraber herhangi bir malın fiyatından farklıdır. Kurlardaki değişiklik uluslararası ekonomik ilişkilere konu olan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarını ve sonra da diğer piyasaları etkileyerek ekonomilerde global değişiklikler yaratır.

Eğer konu edilen belirli bir ülke ise o ülkenin parasının paritesinden söz ediliyor demektir. Örneğin Türk lirasının ABD doları karşısındaki eşitliğine dolar kuru adı verilir.

- Döviz kuru yabancı para biriminin değiştirilebildiği ulusal para miktarı biçiminde tanımlanmışsa

$$1\$ = 1.250.000 \text{ TL} \quad \textit{Dolaysız Kotasyon (Avrupa Usulü)}$$

- Döviz Kuru bir birim ulusal para ile değiştirilebilen yabancı para miktarı biçiminde tanımlanmış ise

$$1 \text{ TL} = 1/1.250.000 \$ \quad \textit{Dolaylı Kotasyon (Amerikan Usulü)} \text{ denir.}$$

- Döviz kuru döviz piyasasında oluşur.

Döviz kurlarının bir diğer ifade ediliş şekli de çapraz kurlardır. Dolar, uluslararası piyasalarda adeta bir değer standardı (numéraire) görevi yaptığından, iki döviz arasındaki kur ortak dolar paydasında da hesaplanabilir. Söz konusu kurlar çapraz kur olarak adlandırılır.

Bankacılık uygulamalarında nakit yabancı paralara efektif döviz ya da sadece efektif adı verilir.

Döviz piyasası, yabancı paraların ya da nakit para yerine geçen banka havalesi, ödeme emri, çek vs. gibi araçların kişiler, bankalar veya firmalar tarafından alınıp satıldığı piyasalardır.

- Bankaların döviz alım satımı için kur belirlemeleri “kote etmek” veya “kotasyon” deyimleri ile ifade olunur. Türkçe anlamı “fiyat yazmak” tır

Bir ulusal para, bazı yabancı paralara karşı değer kazanırken, bazılarına karşı değer kaybedebilmektedir. Bu nedenle, bir ulusal paranın dış değerini, yani satın alma gücünü hesaplamak için; söz konusu ulusal paranın, ülkenin başlıca ticaret ortaklarının ulusal paraları ile olan kurlarının ağırlıklı ortalamasına eşit olan efektif döviz kuru kullanılmaktadır. Ulusal paraların ağırlıkları olarak da ticaret oranları alınmaktadır.

9.1.1.Nominal Döviz Kuru

İki ülkenin paralarının karşılıklı görelî fiyatlarıdır. 1 ABD doları 1 milyon Türk Lirasına eşit dediğimizde nominal döviz kurundan bahsediyoruz demektir. Nominal döviz kurları kavramına borç sorunlarının, esnek kurlar altında kısa dönemde piyasa açıklama sürecinin ve başka pek çok sorunun analizinde ihtiyaç duyulur.

Efektif döviz kuru nominal bir değerdir; yani, söz konusu ülkelerdeki enflasyon oranlarını dikkate almamaktadır. Bu durumda yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, TL'nin \$ karşısında % 10 değer kaybetmesi ile Türk mallarının uluslararası piyasalarda Amerikan malları karşısında % 10 daha fazla rekabetçi olacağı düşünülebilir. Ama eğer TL % 10 değer kaybederken, Türkiye'deki mal fiyatları bundan daha yüksek bir oranda artmışsa ne olacaktır? İşte bu noktada reel kurların hesaplanmasına ihtiyaç duyulmaktadır

9.1.2.Reel Döviz Kuru

Nominal kurların, dış ve iç enflasyon oranlarına (pd ve pi) göre düzeltilmesi ile elde edilir. Başka bir deyişle ülkelerdeki fiyat değişmelerini göz önüne alınarak hesaplanır.

Reel döviz kuru nominal döviz kurlarının ülkelerde geçerli olan enflasyona göre ayarlanmış değeridir. Yani reel döviz kuru aynı para cinsinden yurt dışı fiyatların yurt içi fiyatlara oranıdır.

Şu formülle hesaplanmaktadır:

$$R = E \times \frac{P_f}{P_d}$$

Bu formüle göre;

E= Nominal Döviz Kuru

Pf = Yabancı Ülkenin Fiyat Düzeyi

$P_d = \text{Yurt İçi Fiyat Düzeyi}$

Örneğin, 2004 yılı içinde nominal kur $1\$=1,5$ TL olarak sabitlenmişken; yıl içinde Türkiye’de enflasyon oranı 0,10, Amerika’da enflasyon oranı 0,05 olarak hesaplanmışsa; reel kur,

$$R = 1,5 \times \frac{0,05}{0,10} = 0,75$$

olarak bulunacaktır. Buna göre, Türkiye’deki enflasyon oranı Amerika’dakinin iki katı kadar olduğundan, TL bu oranda aşırı değerlenmekte ve Türk mallarının uluslararası piyasada Amerikan malları karşısındaki rekabet gücü de yarıya inmektedir.

Ticaret ve cari işlemler hesabı analizlerinde reel döviz kuru nominal kura göre daha önemli olur. Örneğin malların ihracatındaki artış sadece maliyetlerdeki artış kadar reel anlamda bir şey olmaz. Reel döviz kurları ülke içinde üretilen ve tüketilen malların fiyatının ticareti yapılan malların fiyatına oranıdır. Dolayısıyla bu kurların yükselmesi kaynak dağılımını önemli ölçüde etkiler, reel kurların yükselmesiyle ülke içindeki mallar ticareti yapılan mallara nazaran daha pahalı hale gelir. Tüketiciler ticareti yapılan malları onların yerine ikame ederler.

Aşırı değerlenmiş reel kurlar ithalatı ucuz, ihracatı ise pahalı hale getirir. Bu da ticaret mallarının üretimini azaltır.

- Döviz Kuru yükselirse yabancı paranın değeri ARTAR, ulusal paranın değeri AZALIR.
- Döviz Kuru düşerse yabancı paranın değeri AZALIR, ulusal paranın değeri ARTAR.

İki türlü döviz kuru vardır; nominal döviz kuru ve reel döviz kuru.

$p_d > p_f$ ise, reel döviz kuru nominal döviz kurundan daha düşük olur. Bu durumda, ulusal para yapay olarak aşırı değerlenmiş ve ülkenin uluslar arası piyasalardaki rekabet gücü azalmıştır.

$p_d < p_f$ ise, reel döviz kuru nominal döviz kurundan daha yüksek olur. Bu durumda, ulusal para yapay olarak eksik değerlenmiş ve ülkenin uluslar arası piyasalardaki rekabet gücü artmıştır.

9.1.3.Döviz Kurunu Etkileyen Faktörler

Ülkenin Milli Gelirindeki Değişmeler: Ulusal gelir artarsa, yabancı mal ve hizmetlere olan talepte artar, bu da döviz talebi artırır.²¹

Ülkenin Enflasyonu: Enflasyonun söz konusu olduğu ülkelerde mal ve hizmet fiyatlarının ortalama olarak yükselir İthalat yapılan ülkede enflasyon ve dolayısıyla fiyatları daha düşük ise yerli mal ve hizmetler ithalatın yapıldığı ülkeye göre daha pahalı olur. İthalat cazip hale gelir bu durum döviz talebini artırır

Ülkedeki Ekonomik ve Politik İstikrarın Varlığı: Bir ülkede istikrarın varlığı ve devamında güven, kararlılık ve belirlilik varsa döviz talebi normal şartlarda devam eder. Şartların sağlanmadığı yani olumsuz olması durumunda talep edilen miktarın artması durumunda talep eğrisi kuzey doğu istikametine doğru kayar ve döviz kurunu yükseltir

Ülkede Hızlı Bir Büyüme Oranı Varsa: Böyle bir durum söz konusu ise ve bu büyüme planlanmamışsa ve bu konudaki dinamiklere güvenilmiyorsa döviz talebi yükselir, döviz talebi eğrisi sağa kayar.

Dış Borç Ödemeleri: Dış borç ödemeleri döviz ile yapılacağı için dış borç arttıkça döviz talebi artar.

Döviz Kuru ile İlgili Beklentiler: Döviz kuru ile ilgili olumlu bir beklenti varise eğer kısa vadeli sermaye hareketlerine neden olur Bu da döviz talebi artırır. Döviz kuru ile ilgili olumsuz bir beklenti varsa döviz talebi azalır.

9.2.Döviz Arz Ve Talebi

Açık bir ekonomide önemli finansal göstergelerden birisi de döviz kuru. Denge döviz kuru aynı diğer mal ve hizmetlerde olduğu gibi arz ve talebin kesiştiği yerde oluşur. Döviz talebi birinci derecede belirleyen bir ülkenin ithalatıdır. Kur düştükçe yani yerli para değer kazandıkça ithalat talebi artar. Bu yüzden döviz talep eğrisi negatif eğimlidir.

Serbest döviz piyasalarında döviz kuru döviz arzının ve döviz talebinin etkileşimi ile belirlenir.

Döviz Talebi

Döviz talep edenler gerçek ve tüzel kişiler ile resmi kurumlardır. İthalat amaçlı döviz talebinin dışında uluslararası özel sermaye veya portföy yatırımları yapmak enflasyon yüksek olduğu ülkelerde tasarrufları enflasyona karşı korumak, arbitraj işlemleri ve döviz spekülasyonu gibi amaçlarla da döviz talep edilir.

---

²¹ Fatma Yıldız POLAT, **Döviz Kuruları, Ülke Ekonomisi İçin Önemi Ve Kur Savaşları**, T.C. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2015
Çevrimiçi:http://sbe.hitit.edu.tr/userfiles/files/91988_204842786.pdf

Özetle;

- Diğer bir ülkeden mal ve hizmet alındığında (Ödemeler dengesinde (ÖD) cari işlemler hesabında eksi olarak kaydedilen, dışarıya döviz cinsinden ödeme yapılmasına yol açan işlemler yüzünden)

- Diğer bir ülkeden finansal varlıklar alındığında (ÖD’de sermaye ve finans hesabında eksi olarak kaydedilen işlemler yüzünden)

- Gelecekte döviz kurunda beklenen değişikliklerin (yerli paranın gelecekte değer kaybetmesi) yaratacağı kayıpları önlemek amacıyla ya da bundan kar etmek amacıyla yaratılır.

Döviz Arzı

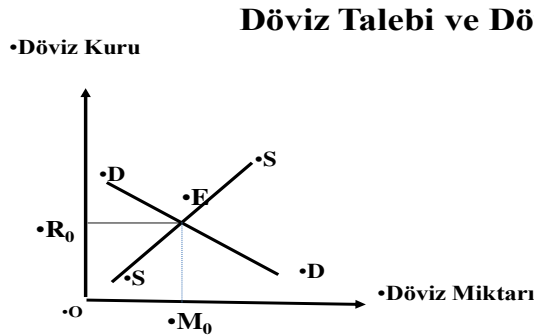
İhracat tarafından belirlenen döviz arzı ise pozitif eğimlidir. Kur yükseldikçe ihracat, dolayısı ile ülke içindeki döviz arzı artar. Bunun yanında döviz arzı yabancı ülkelerden alınan dış borçlar ve yabancıların ülkeye yapacağı özel sermaye ve portföy yatırımlarının toplamından oluşur.

Geçmiş yıllardan finansal liberalleşmenin başladığı döneme kadar kurunu belirleyen esas faktörler ihracat ve ithalat miktarıydı. Fakat finansal liberalleşme ile artan sermaye hareketleri döviz kurlarını belirleyen önemli faktörlerden birisi konumuna gelmiştir. Faiz – döviz kuru arbitrajından yararlanıp yüksek reel getiri sağlayan sermaye hareketleri gittikleri ülkede döviz arzını artırmaktadır.

Özetle döviz arzı;

- Milli geliri: İhracatı etkiler Milli gelirden artış varsa, ithal mala olan talepte artar. Bu durumda döviz kuru yükselir ve muhtemelen döviz arzının yükselmesine yol açar.
- Nispi Enflasyon Oranı: Ülkeler arasındaki enflasyon farklılıkları ihracatın düşmesine neden olur. Döviz miktarı azalır. Döviz arzı azalır.
- Dış Borç: Dış borçları ödeyebilmek amacıyla ülke döviz basmak zorundadır. Bu durum döviz arzının artmasına döviz talebinin ise azalmasına neden olur. Döviz kuru yükselir kura eş olarak da döviz arzı yükselmiş olur
- Nispi Faiz Oranı: Reel faiz oranının yabancı ülkedeki faiz oranından yüksek olması yabancı ülkedeki dövizin ülkeye gelmesine neden olur bu da döviz arzının artmasına neden olur ki dövizin piyasa artması kurları olumsuz etkiler. Yani yerli para döviz karşısında değer kazanmış olur

- Diğer ülkelere mal ve hizmet satıldığında (Ödemeler dengesinde (ÖD) cari işlemler hesabında artı olarak kaydedilen, yurt dışından döviz geliri yaratan işlemler yüzünden)
- Diğer ülkelere finansal varlıklar satıldığında (ÖD’de sermaye ve finans hesabında artı olarak kaydedilen işlemler yüzünden)
- Gelecekte döviz kurunda beklenen değişikliklerin (yerli paranın gelecekte değer kazanması) yaratacağı kayıpları önlemek amacıyla ya dabundan kar etmek amacıyla yaratılır. Toplam döviz arzı da bunların tersinden oluşur:
  - Yabancı mal ve hizmet satışı
  - Yabancıların yurtiçinde sermaye yatırımı yapmaları
  - Spekülatif veya korunma amaçlı döviz satışı

Grafikte görüldüğü gibi döviz piyasasında denge DD döviz talebi ile SS döviz arzının kesiştiği E noktasında olur. Piyasa hacmi OM_0 , denge kuru OR_0 olur

Toplam döviz talebi, ülkenin mal ve hizmet ithali ile yurt dışına ihraç edilmek istenen sermaye miktarından oluşur.

Kur yükseldikçe yabancı mallar pahalılaşır ve talep edilen yabancı mal miktarı dolayısıyla döviz talebi azalır.

Kur yükseldikçe ihraç malları döviz cinsinden ucuzlanmış olacaktır.

9.3. Kur Marjı

Döviz alış kuru ile döviz satış kuru arasındaki fark kur marjı (spread) olarak adlandırılmaktadır. Kur marjı, bankanın kârı ile işlem giderlerinin toplamında oluşmakta ve şöyle hesaplanmaktadır:

$$\text{Kur Marjı} = \frac{P_S - P_A}{P_S} \times 100$$

Yıllık kur marjı yüzdesinde ise şu formül kullanılır:

$$\text{Kur Marjı (yıllık yüzde)} = \frac{P_s - P_A}{P_s} \times \frac{N}{360} \times 100$$

- Örneğin doların alış kuru 1.40TL ve satış kuru 1.50TL ise kur marjı % 6.6 olur.

$$\text{Kur Marjı (yüzde)} = (1,50 - 1,40) / (1,50) \times 100 = \%6,6''$$

- Marj ödemelerinin süresi kısadır. Bunu Yıllık yüzdelere dönüştürürsek, örneğin alış ve satış arasında 10 gün süre geçiyorsa yıllık kur marjı % 18.5 olur.

$$\text{Kur Marjı (yıllık yüzde)} = \frac{1,50 - 1,40}{1,50} \times \frac{10}{360} \times 100 = \%18,5$$

Kur marjını etkileyen faktörler ise şöyle sıralanabilir:

- Tüm döviz işlemlerinde yapılan sabit giderler neredeyse aynı olduğundan, işlem hacmi arttıkça, işlem giderleri artmamakta ve böylece kur marjı azalmaktadır.
- Döviz piyasalarında kurların aşırı dalgalanmalar sergilediği dönemlerde, kur riski de arttığı için kur marjları artmaktadır.
- Efektif alış-satış kur marjı, döviz alış-satış kur marjına göre daha yüksektir. Bu durumun nedenlerinden biri, efektif işlemlerde işlem tarihinin ve miktarının belli olmaması sebebiyle bankanın kasasında bekletmek zorunda kaldığı dövizlerin herhangi bir faiz getirisi olmaması ve bu nedenle alternatif maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Bir diğer neden ise, efektif işlem hacminin döviz işlem hacmine kıyasla daha dar olmasıdır.
- Finansal kurumların içinde buldukları koşullar, belirleyecekleri kur marjını etkilemektedir.
- Ülkedeki döviz piyasası merkezi bir biçimde örgütlenmemişse, her banka aynı döviz için farklı bir kur marjı belirleyebilir.

9.4.Döviz Arbitrajı

Bir döviz, menkul değer, mal veya üretim faktörünün belli bir andaki fiyat farklılığından yararlanmak üzere, bu varlığın eşanlı olarak alınıp-satılmasına arbitraj denir.

Risksiz oluşu arbitrajı, spekülasyondan ayıran en önemli faktördür.

1. Yer Arbitrajı: İki Uçlu Arbitraj

- Döviz Arbitrajı aynı iki para arasındaki kurların belirli bir anda çeşitli piyasalarda farklı olmasından kaynaklanabilir.

İstanbul Piyasası

1\$=1.5 TL

New York Piyasası

1\$=2 TL

- Arbitrajcı elindeki 1.5TL İstanbul Piyasasından dolar alır.
- Aynı anda New York Borsasında 1\$'ı 2 TL'ye çevirir.

Bu durumda 0.5 TL (%33 oranında kâr etmiş olur)

- Kişisel kâr sağlamanın yanında, ekonomik açıdan arbitrajın en önemli yararı, kur uyumunu gerçekleştirmesi ve Tek Fiyat Kanununun işlemesine olanak vermesidir.
  - Arbitrajcı İstanbul'da dolar satın aldıkça talep artar ve TL fiyatı yükselir.
  - New York Piyasasında dolar sattıkça dolar arzı artar ve fiyat düşmeye başlar.

2.Çapraz Kur Farkına Dayalı Arbitraj :Üç Uçlu Arbitraj

- Arbitraj, bazen iki para arasındaki dolaysız kur ile çapraz kurlardan hesaplanan dolaylı kur farkından kaynaklanabilir.
- TL, € ve USD olmak üzere üç para arasındaki kurların aşağıdaki gibi olduğunu kabul edelim.

2\$=1 € veya 1\$=1,5 TL

1 € =2 TL

- Arbitrajcı 6 TL ile başlarsa 3 € satın alır.
- 3 € ile 6 \$ satın alır.
- 6 \$ 'ı 9 TL'ye dönüştürür.

3 TL (%50 oranında) kâr eder.

9.5.Döviz Spekülasyonu

Spekülasyon, bir kimsenin kendi yaptığı tahminlere dayanarak fiyatında yükselme beklediği ekonomik varlığı satın alması, fiyatında düşme beklediklerini ise satması yoluyla kâr sağlama faaliyetidir.

Spekülasyonun ayırıcı özelliği ilerideki fiyat değişmelerinin bugünden tam olarak bilinmemesi yani geleceğe ait bir belirsizliğin bulunmasıdır. Bu durumda herkes tüm göstergeleri göz önüne alarak tahminler yapar. Risk yüklenmek spekülasyonun temel özelliğidir.

Spekülatörler döviz kurlarındaki değişmelerin tahmin edilmesinde aşağıda belirtilen etkenleri dikkate alırlar;

- *Ülkenin ödemeler bilançosu durumu,*
- *Faiz ve enflasyon oranı,*
- *İhracattaki gelişmeler,*
- *Dış borç ödemeleri,*
- *IMF gibi mali kuruluşların desteği vs.*

9.6.Döviz Piyasalarının İşlemcileri

Döviz piyasaları, yabancı paraların alınıp satıldığı ya da bir ulusal paranın başka bir paraya dönüştürülmesine olanak veren kurumsal yapılardır. Döviz piyasalarında nakit yanında banka havaleleri, ödeme emirleri, döviz poliçeleri, mevduat sertifikaları ve seyahat çekleri gibi yüksek likiditeye sahip para benzeri araçlar da kullanılır. Nakit şeklinde olanlara “efektif”, nakde dönüştürülebilen araçlar biçiminde olanlara da “döviz” denmektedir. Döviz piyasalarının asıl ağırlığı efektif paraların alım-satımı değil; “döviz” üzerinden yapılan işlemlerdir.

Döviz piyasasının iki ayağı vardır. Birincisi İnterbank Piyasası veya Toptan Piyasa; diğeri de Müşteriler Piyasası veya Perakende Piyasası. Bu iki piyasa ayağında faaliyet gösteren işlemciler genellikle şu gruplar kapsar:

1. Bankalar ve banka dışı işlemciler
2. Dış ticaret ve dış yatırım işlemleri yapan kişiler ve firmalar
3. Spekülatörler ve arbitrajcılar

4. Merkez bankaları ve hazine
5. Döviz brokerleri
6. Enflasyondan korunmaya çalışan işlemciler

1. Bankalar ve banka-dışı işlemciler:

Döviz piyasasının temel aracı kurumları bankalardır. Ticari bankalar genel olarak hem döviz alım satımıyla, hem de döviz transferi ve akreditif açmak gibi dış ticaret işlemleriyle uğraşırlar.

Ticari bankaların döviz işlemleri genellikle ayrı bir departman olan kambiyo bölümünde yürütülür. Ticari bankalar dışında ülkemizde olduğu gibi yalnızca anında teslim şeklinde döviz alım satım işlemleri yapan, ve halk tarafından döviz büfesi olarak bilinen banka dışı mali kurumlar da vardır.

Zaman içerisinde finansal piyasaların derinleşmesi ve finansal araçların çeşitliliğinin artması bankalar dışındaki kuruluşların da bankalara benzer hizmetler veriyor hale gelmesine yol açtı. Böylece örneğin özel emeklilik fonları, sigorta fonları, aracı kuruluşlar vb. de döviz cinsinden işlemler yapmaya ve dolayısıyla döviz piyasalarının aktörleri arasında yer almaya başladılar.

Bankalar ve banka dışı işlemciler, alış fiyatından (bid price) aldıkları döviz bir miktar daha yüksek bir satış fiyatından (ask price) satarak kâr sağlamaya çalışırlar. Bu kuruluşların fazlalığı doğal olarak aralarında rekabet oluşmasını sağlayarak, alış ve satış kurları marjının daralmasına neden olur. Bu aynen mallar piyasasında olduğu gibi döviz piyasasında da etkinliğin sağlanmasına katkıda bulunur.

2. Dış ticaret ve dış yatırım işlemleri yapan kişiler ve firmalar

Şirketlerin birden çok ülkede iş yapıyor olmaları, ve/veya ithalat ya da ihracat yapıyor olmaları buldukları ülkenin parası dışındaki paralar cinsinden para kazanıyor ya da ödeme yapıyor olmaları anlamına gelir. Bu da şirketlerin döviz piyasalarında işlem yapmalarına yol açar.

3. Spekülatörler ve arbitrajcılar:

Spekülatörler ve arbitrajcılar piyasada doğrudan işlem yaparak kazanç sağlamaya çalışan kişilerdir. Döviz alım ve satım ticareti ile uğraşanlar alış ve satış kurları farkından faydalanarak kâr sağlamak amacındadırlar.

Spekülatörler tüm kazançlarını döviz kurlarında bekledikleri değişimlerden elde etmeye çalışırlar.

Arbitrajcılar ise dövizin aynı anda değişik piyasalardaki kur farklılıklarını kullanma yoluna giderler. (bu konuyu ayrıntılı açıklayacağım bir yazı ekleyeceğim)

Spekülasyon arbitraj faaliyetlerinin ağırlıklı bölümü büyük bankalar tarafından, bu bankalar adına çalışan işlemciler kanalıyla gerçekleştirilir. Bunun anlamı bankaların hem döviz işlemcisi (dealer) olduğu gibi aynı zamanda spekülâtör ve arbitrajcı olarak da faaliyet gösterirler.

4.Merkez Bankaları:

Döviz kuru rejimine türüne göre MB'nın döviz piyasalarına müdahale etmesi durumu son derece alışılabilir ve olağan bir durumdur. Bu anlamda MB'ları döviz piyasalarının önemli aktörlerindendir.

Bir ülkenin Merkez Bankası ve hazinesi, döviz piyasasını kâr amacıyla değil, ülkenin döviz rezervlerini belirli düzeyde tutmak (eksiklerini piyasadandan tamamlamak ve fazlayı piyasada satmak) ve ülkenin ulusal parasının değerini istenen doğrultuda ve ölçüde etkilemek amaçlı kullanırlar.

Merkez Bankası'nın yaptığı müdahaleler ülkenin uyguladığı kur politikası ile ilgilidir. Eğer ülke istikrarlı bir kur politikası arzusundaysa, o zaman ani dalgalanmalara karşı önlemler alınır.

Diğer taraftan, bazen hükümetler kur istikrarını sağlamaktan başka amaçlar da gütmekte olabilirler. Bunlara örnek olarak; kısa süreli yabancı mali sermayeyi ülkeye çekmek için aşırı değerlendirilmiş kur politikası izlemek gösterilebilir.

5.Döviz brokerleri:

Broker, kendisi işleme taraf olmadan alıcı ve satıcıyı bir araya getiren, yani işleme aracılık eden kişi demektir. Hizmetinin karşılığı olarak taraflardan bir komisyon alır. Anında haberleşme amacıyla bir broker dünya etrafında yüzlerce banka veya öteki mali temsilcilerle açık telefon bağlantısı kurmuş olabilir.

Günümüzde brokerler arasındaki yoğun telefon hatlarının yerini artık bilgisayarlı otomatik işlem sistemleri almaktadır. Yeni sistemlerde broker ihtiyacı olmadan ilgili taraflar fiyat teklif ve taleplerini doğrudan ve anonim olarak girebilmektedir.

6.Enflasyondan korunmaya çalışan işlemciler:

Yüksek enflasyonlu ülkelerde, ufak gelir sahipleri gelirlerinin reel değerini enflasyona karşı korumak amacıyla bu paraları harcama vakti gelinceye kadar daha güvenli gördüğü yabancı paralara dönüştürebilirler.

Aslında bu olaya enflasyon nedeniyle ulusal paranın değer biriktirme aracı olma görevini yerine getirememesi denilmesi daha doğru olur. Bu durumun bir ileri aşaması enflasyonun daha yüksek olması nedeniyle ulusal paranın değişim ve değer birim olarak kullanılma işlevini yitmesidir. Bu durumda insanlar bütün bu işlevler için de kısa veya az çok uzun süreler için döviz kullanma yoluna gidebilirler. (döviz ile kira gibi)

9.7.Döviz Piyasasındaki İşlem Türleri

Döviz piyasasındaki işlem türleri dört ana başlık altında incelenebilir:

9.7.1.Anında Teslim İşlemler (Spot Transactions)

Daha çok nakit döviz işlemlerinde görülen anında teslim işlemler, alınıp satılan yabancı paraların, ilke olarak anlaşmaya varıldığı anda teslim edilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Interbank piyasasında ise, büyük hacimlerde işlem gerçekleştiğinden, işlemin valörü (value date) olarak adlandırılan ödeme ve teslim tarihi, anlaşma tarihini izleyen iki iş günüdür.

9.7.2.Vadeli Teslim İşlemler (Forward Transactions)

İmzalanan bir sözleşme ile kararlaştırılan ileriki bir tarihte ve belirlenen sabit bir kur üzerinden yapılan döviz alım-satım işlemleri vadeli teslim işlemler olarak adlandırılmaktadır. Vadeli teslim işlemler de kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır: Dolaysız vadeli teslim işlemler (outright forward transactions) ve dolaylı vadeli teslim işlemler ya da diğer adıyla döviz gelecek işlemi (foreign exchange futures). Bu noktada, vadeli teslim döviz piyasalarının, vadeli teslim mal piyasalarının bir uzantısı durumunda olduğu da belirtilmelidir. Dünyada vadeli teslim işlemi gören mallara örnek olarak, pamuk, şeker, buğday, deri, yün, kauçuk, kakao, bakır, vb. verilebilir.

Outright forward işlemlerinin gerçekleştirilmesindeki en önemli neden, ileriki bir tarihte döviz cinsinden ödeme yapmaya (ithalatçılarda olduğu gibi) veya elde edilecek döviz gelirlerini ulusal paraya çevirmeye kadar (ihracatçılarda olduğu gibi) geçecek sürede kur riskinden korunmaktır. Genellikle 30, 60, 90 veya 180 gün olarak belirlenen vadelerle ve ticari bankalarla işlem sözleşmesi yapan müşteriler, kur riskini bankaya devretmiş olmaktadır. Banka ise, alınan veya satılan para birimlerinin ait oldukları ülke ekonomilerindeki faiz oranlarını dikkate alarak, vadeli işlem döviz kurunu belirlemekte ve interbank piyasasında pozisyonunu koruyarak kur riskinden kaçınmaktadır. Müşteriden herhangi bir teminat alınmamaktadır.

Futures işlemler ise, outright forward işlemlerde olduğu gibi ticari bankalarla değil, futures işlem yapmak amacıyla kurulan döviz borsalarında gerçekleştirilirler. Yine outright forward işlemlerden farklı olarak, futures işlemlerde vade, karşılıklı anlaşma ile keyfi olarak belirlenmemekte ve belirli tarihlerde gerçekleştirilebilmektedir. İşlem hacmine ilişkin de bir minimum miktar vardır. Sözleşme miktarı, bu minimum miktarın katları şeklinde artabilmektedir. Vadeli kurların bir gün içinde alabileceği minimum ve maximum değerler de, piyasadaki istikrarın bozulmaması adına belirlenmiştir. Ayrıca, standartlaştırılmış futures sözleşmelerinin alıcı ve satıcıları borsaya, aracılık hizmetinin karşılığı olarak bir miktar komisyon ve borsayı güvence altına almak adına ön marj adı altında ve sözleşmenin belirli bir oranı kadar teminat ödemektedirler.

Diğer yandan, futures işlemler genellikle spekülasyon amaçlı olarak gerçekleştirilmekte ve çoğu zaman sözleşme vadeden önce el değiştirmektedir. Bu nedenle de, futures işlemlerde canlı bir ikinci el piyasası mevcuttur.

9.7.3.Döviz Opsiyonları

Döviz opsiyonları, gelecekte belirlenen bir tarihte, belirlenen bir fiyattan ve miktarda döviz satın alma veya satma hakkı doğuran sözleşmelerdir. Opsiyon sözleşmeleri, alış opsiyonu (call option) ve satış opsiyonu (put option) olmak üzere iki şekilde düzenlenebilirler. Burada önemli olan nokta, müşterinin bu haktan vazgeçebilme özgürlüğüdür. Bu özgürlüğün bedeli olarak da müşteri, opsiyon sözleşmesi yapılırken, sözleşmede belirlenen opsiyon primini ödemekle yükümlüdür.

Müşteri, alış opsiyonu sözleşmesi yapıp, ileriki bir tarihte belirli bir miktar döviz belirli bir kurdan satın alma hakkı kazandıktan sonra; piyasadaki kur sözleşmede belirlenen seviyenin altına inerse, satın alma hakkını kullanmamayı tercih edecek ve piyasadaki kurdan spot piyasa işlemi gerçekleştirecektir. Bu durumda kaybı sadece ödediği opsiyon primi olacaktır. Benzer şekilde, müşteri satış opsiyonu sözleşmesi yapıp, ileriki bir tarihte belirli bir miktar döviz belirli bir kurdan satma hakkı kazandıktan sonra, piyasadaki kur sözleşmede belirlenen seviyenin üstüne çıkarsa, satma hakkını kullanmamayı tercih edecek ve piyasadaki kurdan spot piyasa işlemi gerçekleştirecektir. Kaybı yine sadece ödediği opsiyon primi olacaktır. Opsiyon sözleşmeleri, belirli borsaya bağlı olarak yapılan standart sözleşmeler olabilecekleri gibi; örgütsüz opsiyon borsası veya tezgâh üstü opsiyon piyasası (over-the-counter option market) olarak adlandırılan piyasalar kapsamında gerçekleştirilen ve döviz cinsi, işlem hacmi, işlemin vadesi gibi konularda daha esnek sözleşmeler de olabilmektedirler.

9.7.4.Swap İşlemler

Swap işlemler, bir yabancı paranın belirli bir miktarının, teslim tarihleri farklı olacak şekilde aynı anda alınıp satılması şeklindeki işlemlerdir. İki işlem, aynı karşı taraf ile birbirine bağlı olarak gerçekleştirildiği için, kur riski söz konusu değildir ve bu işlem türü, uluslararası piyasalarda işlem hacmi en yüksek olan işlem türüdür.

Swap işlemler iki farklı şekilde gerçekleştirilebilirler. İlk yol, önce spot piyasada bir döviz işlemi yapılması ve ardından bu işleme bağlı bir forward piyasa işlem sözleşmesi düzenlenmesidir (bugün alınacak dövizin, üç ay sonra satılması gibi). Diğer bir yol ise, iki forward piyasa işleminin birbirlerine bağlı olacak şekilde sözleşme ile düzenlenmesidir (üç aylık vade ile satın alınacak dövizin, altı ay sonra satılmasının öngörülmesi gibi).²²

9.8.Devalüasyon

Milli para değerinin para otoritesinin kararıyla düşürülmesine devalüasyon, yükseltilmesine de revalüasyon denir. Devalüasyon özellikle sabit kur sistemi için geçerlidir.

---

²² Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, 10. bs., İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2007, s.128.

Bu sistemde yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri hükümet tarafından belirlenir ve devalüasyonda hükümet kararıyla ve aniden yapılır.

Serbest piyasanın geçerli olduğu bir milli paranın değeri düşerse depresiasyon yükselirse de apresiasyondur. Milli paraların değeri onların iç satın alma gücüyle ilgilidir. Paranın satın alma gücünü ise fiyatlar genel seviyesinin seyri belirler.

Paranın değeri, fiyatlar genel seviyesi ile ters yönlüdür. Fiyatların genel seviyesinin sürekli artması yani enflasyon paranın değerini düşürür. Arzın yetersizliği durumunda ise fiyatlar genel seviyesindeki artış paranın değerini mal ve hizmetler karşısında sürekli düşürmektedir. Bu durum sonucunda yabancı paralar karşısında milli paranın değerinin düşürülmesinin nedeni ise öncelikle ticaret hadleri üzerindedir.

Devalüasyon, dış ticaret politikasının bir aracı olarak ihracat arttırmak ve ithalatı kısmak için uygulanacağı gibi enflasyon nedeniyle oluşan iç ve dış fiyat seviyesi farkını ve dolayısıyla ödemeler dengesi açığını kapatmakta da kullanılır²³

Devalüasyon sonucu yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşmesi ithal mallarının fiyatını arttırır ve talep azalması yoluyla ithalatı kısar. Bu sırada ihraç mallarının fiyatı ise düşer ve yurtdışı talebin de artmasıyla ihracat artar. Böylece ithal giderlerinin azalması ihraç gelirlerinin artması ile dış açık kapanır.

Hükümetleri devalüasyon yapmaya iten diğer önemli bir neden ise enflasyondur. Enflasyon sonucu fiyatların artması yerli ürünlerin pahalılaşması demektir. Eğer döviz kuru sabit tutulursa ihraç malları pahalılaşacak ve ihracat azalacak bunun yanında ithal malları ise ucuzlayacak ve ithalat artacaktır. Bu durumda ödemeler dengesi açığı da büyüyecektir. İşte devalüasyon yoluyla buna engel olunmaya çalışılır. Kısaca Devalüasyonun iki önemli özelliği vardır. Birincisi ödemeler dengesini kapatmak için başvurulabilecek en genel uygulamadır. İkincisi ise fiyat mekanizmasına en az müdahaleyi gerektiren bir uygulamadır²⁴

9.8.1. Devalüasyonun İthalata Etkisi

Devalüasyonun ulusal para cinsinden ülkeye ithal edilen malların fiyatlarının yükselterek yurtiçi taleplerini azaltması neticesinde ülkenin döviz giderleri azalır. “Döviz tasarrufu sağlayıcı etki” olarak adlandırılan bu durumda belli bir orandaki devalüasyonun ne ölçüde döviz tasarrufu sağlayacağı ithal mallarında meydana gelen fiyat artışlarının halkın bu malların talebini oranda kısacağına yani ithal mallarının yurtiçi talep elastikiyetine bağlıdır.

Tablo 9.1: Döviz Kuru Değişimleri ve Döviz Talebi

ABD Fiyatı (1)	Döviz Kuru(2)	Türkiye Fiyatı (1x2)=3	Talep Edilen Mal Miktarı (4)	Talep Edilen Dolar Miktarı (1x4)
----------------	---------------	------------------------	------------------------------	----------------------------------

²³ Gülten Kazgan, **Uluslararası Ekonomi**, (C.P. Kınleberger’den Uyarılama), İstanbul, 1972, s.121.

²⁴ (<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/54MaliCozum/11>)

1,000\$	1\$: 0.50TL	500TL	600 adet	600,000\$
1,000\$	1\$: 1.00TL	1000TL	300 adet	300,000\$
1,000\$	1\$: 1.50TL	1500TL	200 adet	200,000\$

Tabloda görüldüğü gibi, her yükselen döviz kurunda yabancı mallar Türkiye’de pahalılaşmakta ve talep edilen döviz miktarı azalmaktadır. Tersten baktığımızda, döviz kuru düştükçe yabancı mallar ucuzlamakta ve döviz talebi artmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken nokta, kurlardaki değişimin döviz talebini ne ölçüde etkileyeceğinin bilinmesidir. (Yukarıdaki tabloda varsayımsal olarak yapılmıştır) Gerçekte, bu durum söz konusu ithal malın esnekliğine bağlı olmaktadır.

Söz konusu ithal malın yurtiçi talep esnekliği ne derece yüksekse kurdaki bir yükselmenin talebi azaltıcı etkisi de o derece büyük olmaktadır. Eğer talep esnekliği düşük ise, bu durumun tersi gerçekleşmektedir.

9.8.2.Devalüasyonun İhracata Etkisi

Devalüasyonun ihraç edilen malların fiyatlarını yabancı para cinsinden ucuzlatarak ihraç mallarının yurtdışı talebini arttırması sonucunda ülkenin döviz gelirleri artar. “Döviz kazandırıcı etki” olarak adlandırılan bu durumda belli bir oranda devalüasyonun ne ölçüde döviz kazandıracığı ihraç edilen malların yurtdışı talep elastikiyetine bağlıdır.

Örneğin; Ülkemizde 1\$ = 2.80 TL olduğunu varsayalım, devalüasyon kararı alınarak %50 oranında devalüasyon yapılıyor. İhraç etmek istediğimiz bir malın ise birim fiyatı eskiden 2.80TL iken, devalüasyon sonrası 1\$ = 4.2 TL oluyor. Bu durumda eğer ihraç etmeye çalıştığımız ürün talep-fiyat esnekliği yüksek bir ürün ise ithalatçılar devalüasyon sonrası daha fazla ürün alımı yapacak ve birim ödemeleri ise daha az olacaktır. Yani eskiden ithalatçı için, birim maliyet 2.80TL iken, devalüasyon sonrası $(2.80/4.20) = 0,66\$$ olacaktır. Böylece ihracat miktarı artacak ve döviz tasarrufu sağlanmış olacaktır.

İhracatın artması sonucu elde edilen döviz kazancının devalüasyonun olumlu sonuç vermesi için fiyatının düşmesinden dolayı uğranılan döviz kaybından büyük olması gerekir. Burada da elastikiyetler önemli olup, ihraç malının yurtdışı talep elastikiyeti ne kadar yüksekse devalüasyonun ihracatı arttırıcı etkisi o kadar yüksek olacaktır.

9.9.Konvertibilite ve Konvertibiliteye Geçiş Şartları

Latince kökenli olan konvertibilite (convertibility) sözcüğü, değiştirme veya dönüştürme gibi anlamlara gelir. Ekonomideki anlamı da bununla ilgilidir. Bir ülke parasının döviz piyasasında öteki ülke paralarına serbestçe dönüştürülebilmesini ifade eder.

Geniş anlamıyla konvertibilite, serbest piyasa ekonomisinde ödemeler bilançosu dengesini sağlayan sistem olarak tanımlanabilir. diğer bir ifade ile bir paranın konvertibl olması

için, ilgili para ülkesinin, uluslararası ticaretinde (mal ve hizmet) sınırlamaların ve ayrımcılığın, uluslararası sermaye hareketlerinde sınırlandırmaların ve iki taraflı ödeme anlaşmalarının uygulanmaması gerekmektedir.²⁵

Bu özelliğe sahip paralara “konvertibl para” adı verilir. Konvertibl paralar, uluslararası ödemelerde geçerli olan paralardır.

Bir ülkede konvertibilite uygulaması, iki türlü olabilir. Tam ya da kısmi konvertibilite. Tam konvertibilite uygulamasında ülkenin ulusal parası karşısında isteyen herkes, her türlü amaç için ve arzu ettiği miktarda yabancı para satın alabilmektedir. Kısmi konvertibilite uygulaması ise, paranın konvertibilitesi üzerine çeşitli kısıtlamalar getirilmesi hâlinde söz konusu olur. Mesela bir paraya cari işlemlerde (ithalât, ihracat, turizm v.b.) konvertibilite tanınması; sermaye hareketlerinde tanınmaması, kısmi konvertibilite uygulamasıdır.

Konvertibilite, dış ticaretten doğan borç ve alacakların çok yanlı olarak denkleştirilmesi ve uluslararası uzmanlaşmadan yararlanmaya imkân sağlaması nedeniyle, dünya ticaretinin geliştirilmesinin temel koşullarından biridir.²⁶

Konvertibilite uygulaması, ülke ekonomileri açısından belli şartları gerektirir. Bunların başlıcaları, ulusal parasına konvertibilite tanıyacak ülkenin sağlam bir ekonomik yapıya sahip olması, ihracat gelirlerinin yüksek olması ve yeterli döviz rezervine sahip bulunmasıdır.

Konvertibilitenin ilk şartı, yasaların izin verdiği ve yasal güvence altında faaliyet gösteren bir serbest döviz piyasasına sahip olmaktır. Bu piyasada bankalar ve öteki aracı kurum ve kuruluşlar, dileyen herkese diledikleri miktarda döviz satarlar veya bunların arz edecekleri döviz satın alırlar. Böylece ulusal paranın yabancı paralara dönüştürülmesi, dövizlerin ithali ve ihracı tamamen serbesttir.

Konvertibilitenin tersi kambiyo kontrolüdür. Bu durumda serbest döviz piyasasına hiç izin verilmez. Tüm döviz alış-satış işlemleri devletin iznine bağlıdır. Kişilerin izinsiz olarak yanlarında döviz bulundurmaları veya döviz alım-satım işlemlerinde bulunmaları yasalarla aynı şekilde cezayı gerektirmektedir. Bu şekilde konvertibiliteden yoksun paralara “inkonvertibl” paralar adı verilir.

Ulusal parası konvertibl olan ülkelerin sağlam bir ekonomik yapıya sahip olması gerekir. Bir ülkenin ulusal parasına konvertibilite tanıyabilmesi için gerek iç, gerek dış mali çevrelerde o ülke ekonomisine belirli bir güvenin oluşması gerekir. Bu da ancak ülkenin ihtiyaç duyduğu döviz sağlayabilecek bir kapasiteye sahip olmasına bağlıdır. Ancak en sağlam döviz kazanma yolları ise gelişmiş bir sanayiye sahip olmak ve dünya piyasalarında ileri derecede rekabetçi güç elde etmektir. Ancak ülke, döviz kazançlarını başka kaynaklarla da

²⁵ Rıfat Yıldız, **Konvertibilite**, Atatürk Üni. Yayınları No: 639, Erzurum, 1987, s.13

²⁶ http://www.akademiktisat.net/calisma/kur_politika/doviz_politika.htm

destekleyebilir. Örneğin dış turizm gelirleri, önemli ham madde ihracatçısı olmak veya ülkeye sürekli olarak dışarıdan yabancı sermaye girmesi gibi.²⁷

Ülke, mevcut döviz rezervini belli seviyede tutmak amacıyla dövizle yapılan işlemlerin bir kısmına serbestiyet tanıırken; diğer bir kısmına sınırlamalar getirebilir. Örneğin mal ve hizmet ithalini yasaklarken yabancı sermaye girişini özendirici politikalar izleyebilir. Böylece döviz rezervlerini belli bir seviyede tutmuş olur. Sözü edilen bu uygulamalar kısmi konvertibilitenin hedeflendiği durumlarda söz konusu olan faaliyetlerdir.

---

²⁷ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Yayınları, 10. Baskı.128-

Uygulamalar

- 1) 2015 yılında Türkiye'deki reel dövizkurunu hesaplayınız.
- 2) Reel döviz kurunun nominal kurun altına düşmesi ne demektir? Açıklayınız.
- 3) Konvertibilitenin tanımını yapınız.
- 4) Konvertibiliteye geçiş koşullarını anlatınız.
- 5) Devalüasyonun dış ticaret etkisi üzerindeki etkisini anlatınız
- 6) $P_i > P_d$ ise, reel döviz kuru nominal döviz kurundan daha düşük olur. Bu durumda, ulusal para yapay olarak aşırı değerlenmiş ve ülkenin uluslar arası piyasalardaki rekabet gücü azalmıştır.

A. Doğru   B. Yanlış

- 7) $P_i < P_d$ ise, reel döviz kuru nominal döviz kurundan daha yüksek olur. Bu durumda, ulusal para yapay olarak eksik değerlenmiş ve ülkenin uluslar arası piyasalardaki rekabet gücü artmıştır.

A. Doğru   B. Yanlış

Uygulama Soruları

- 1) Döviz arbitrajı nasıl yapılır?
- 2) Kur marjını etkileyen faktörleri araştırınız.
- 3) Bankaların açık pozisyonlarını denkleştirmek amacıyla interbank piyasasına başvurabilmelerini araştırınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Milli para değerinin para otoritesinin kararıyla düşürülmesine devalüasyon, yükseltilmesine de revalüasyon denir. Devalüasyon özellikle sabit kur sistemi için geçerlidir. Bu sistemde yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri hükümet tarafından belirlenir ve devalüasyonda hükümet kararıyla ve aniden yapılır. Serbest piyasanın geçerli olduğu bir milli paranın değeri düşerse depresiasyon yükselirse de apresiasyondur

Devalüasyon, dış ticaret politikasının bir aracı olarak ihracat arttırmak ve ithalatı kısmak için uygulanacağı gibi enflasyon nedeniyle oluşan iç ve dış fiyat seviyesi farkını ve dolayısıyla ödemeler dengesi açığını kapatmakta da kullanılır.

Bu bölümde devalüasyon ve devalüasyonun etkileri anlatıldıktan sonra döviz piyasasındaki işlem türleri dört ana başlık altında incelenmiştir: Anında Teslim İşlemler (Spot Transactions)- Vadeli Teslim İşlemler (Forward Transactions), Döviz Opsiyonları, Swap İşlemler.

Bölüm Soruları

- 1) Dövizin tanımını aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) Yabancı ülke parasıdır.
  - B) İki ayrı milli para arasındaki değişim oranıdır
  - C) Döviz arz ve talebinin karşılaştığı yerdir.
  - D) Yabancı bir paranın değeridir.
  - E) Milli paranın değeridir.
- 2) Döviz kurumun tanımını aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) Yabancı ülke parasıdır.
  - B) İki ayrı milli para arasındaki değişim oranıdır.
  - C) Döviz arz ve talebinin karşılaştığı yerdir.
  - D) Yabancı bir paranın değeridir.
  - E) Milli paranın değeridir.
- 3) Döviz mal veya üretim faktörlerinin belli bir andaki fiyat farklılıklarından yararlanmak için bu varlığın eş anlı olarak alınıp satılması işlemine ne ad verilir?
  - A) Arbitraj
  - B) Konvertibilite
  - C) Swap
  - D) Forward
  - E) Kur farkı
- 4) Bir birim yabancı para karşılığı ulusal paranın değerinin belirlendiği döviz kuru aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) Avrupa tipi
  - B) ABD tipi
  - C) Çapraz kur
  - D) Spot kur
  - E) Forward kur
- 5) Spot döviz kurunun tanımını aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) İki ülke parasının değişim oranıdır.
  - B) Bir birim yabancı paranın milli para cinsinden fiyatıdır.
  - C) Bir birim ülke parasının yabancı para cinsinden fiyatıdır.
  - D) Belirli bir kur üzerinden değiştirilmesi düşünülen dövizlerin taahhüt edilmesiyle dövizlerin değişimi en geç iki iş gününde gerçekleşmesi durumunda uygulanan kurdur.
  - E) Belirli bir kur üzerinden değiştirilmesi düşünülen dövizlerin gelecekteki bir tarihte teslimi taahhüt edilen durumda uygulanan kurdur.
- 6) Bir varlığın belirli bir tarihte, önceden belirlenmiş bir fiyattan satın alma ya da satma hakkı veren sözleşme aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) Spot sözleşmeler
  - B) Forward sözleşmeler.

- C) Opsiyon sözleşmeleri
D) Futures sözleşmeler
E) Swap sözleşmeleri
- 7) Aşağıdakilerden hangisi forward ve futures sözleşmelerin farklılıkları ile ilgili yanlış bir ifadedir?
- A) Forward'da vade serbestçe belirlenirken Future'da standarttır
B) Forward'da fiyatı taraflar belirlerken futures'da borsada belirlenir
C) Futures işlemler, işlem salonunda Kotasyon la belirlenir
D) Forward'da teslim yeri ve gününü taraflar belirlerken futures'da yer ve gün standarttır
E) Forward sadece belli dövizlerle yapılırken future da istenen döviz kullanılabilir.
- 8) Aşağıdaki türev ürünlerden hangisi satın alan tarafı yükümlülük altına sokmayarak hak sahibi yapmaktadır?
- A) Swap
B) Futures
C) Forward
D) Opsiyon
E) Hedging
- 9) Gelecekteki bir tarihte teslim edilecek bir malın veya bir menkul kıymetin fiyatının ve işlem miktarının bugünden belirlendiği sözleşmeler aşağıdaki türev ürünlerden hangisine aittir?
- A) Futures
B) Forward
C) Opsiyon
D) Hedging
E) Swap
- 10) Belli nitelikteki ve miktardaki bir malın veya finansal varlığın sözleşme tarihinde belirlenmiş bir fiyattan gelecekte belirli bir tarihte teslimini hükme bağlayan standartlaştırılmış sözleşme aşağıdakilerden hangisidir?
- A) Forward
B) Opsiyon

- C) Swap
- D) Futures
- E) Hedging

Cevap Anahtarı

1-A   2-B   3-A   4-A   5-D   6-C   7-E   8-D   9-B   10--D

10.DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Döviz kuru sistemlerinin bir ucunda serbest değişken veya dalgalı kur sistemi (freely fluctuating exchange rate system), diğer ucunda ise sabit kur sistemi (fixed or pegged exchange rate system) yer almaktadır. Genel olarak döviz kur sistemleri incelendiğinde bir uçta sabit diğer uçta da serbest dalgalı kur sistemi, arada ise sabit ve serbest dalgalı kur sistemlerinin bileşimi olan pek çok değişik kur sisteminin olduğu görülmektedir.

Kur sistemleri esnek sistemlerden sabit sistemlere doğru sıralandığında; serbest dalgalı kur, yönetimli dalgalı kur, sürünen parite, sabit ayarlanabilir kur, para kurulu ve tam dolarizasyon şeklinde genel bir sıralama yapılabilir. Her döviz kuru sisteminin kendine özgü avantaj ve dezavantajları olup, hiçbir kur sisteminin bir diğerine tam bir üstünlüğünden söz etmek mümkün değildir. Herhangi bir ülkede başarılı olmuş bir döviz kuru sisteminin bir başka ülkede de başarılı sonuçlar vereceğini beklemek de anlamlı olmayıp, kur sistemlerinin her ülkenin içinde bulunduğu makro ekonomik koşullar içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Uygulanacak kur sisteminin seçimi ülke ekonomisinin büyüklüğü, coğrafi konumu, üretim çeşitliliği, dışa açıklık düzeyi, enflasyon oranı, politik belirsizlik, dış şoklara karşı kırılganlık düzeyi, dolarizasyon (para ve aktif ikamesi), rezerv yeterliliği, türev piyasaların gelişmişlik düzeyi gibi birçok ölçüte bağlıdır.

Bu bölümde teoride ve uygulamada kullanılan döviz kuru sistemleri anlatılacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Türkiye’de 2010-2015 dönemi arasında uygulanan döviz kuru sistemlerini araştırınız
2. Dalgalı döviz kuru sistemi avantajları nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın elde edileceği veya geliştirileceği
Döviz ve döviz kuru sistemleri	Sabit kur sistemi ve esnek kur sistemi ile karma kur sistemleri hakkında bilgi sahibi olur	Konuların edilmesi ve sorularının cevaplandırılarak, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi

Anahtar Kavramlar

- Sabit kur sistemi
- Esnek kur sistemi
- Gözetimli dalgalanma
- Crawling Peg

Giriş

Döviz kuru sistemleri üzerine olan literatür, alternatif uygulamaların gerektirdiği "kredibilite" ve "esneklik" kavramları arasındaki tercih üzerinde önemle durmaktadır. İki uç örnek üzerinde durulursa; tam esnek kur sisteminde Merkez bankası müdahalesi enaza indirgenmekte ve bağımsız para politikası uygulamasına olanak tanınmaktadır.

Diğer uç örnek olan sabit kur sistemi ise uygulamada daha yüksek kredibilite ancak daha az esneklik sağlamaktadır. Sistemden çıkış yapılmadığı sürece gerçekleşen makroekonomik disiplin olumlu beklentiler yaratacak ve enflasyon oranı daha düşük seviyede gerçekleşebilecektir.

Tam esnek ve sabit kur sistemi, iki uç döviz kuru sistemi uygulamasını oluşturmaktadır. Ancak, bu iki uygulama arasında farklı sistemler mevcuttur. Bu bölümde tam esnek kur sisteminden sabit kur sistemine kadar esneklik derecesine göre sıralanan farklı döviz kuru sistemine ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

10.1.Uluslararası Para Sisteminin Tarihsel Evrimi

10.1.1.Çift Maden Metal Standardı

Çift metal maden standardında (bimetallism) ülke, para biriminin fiyatını altın ve gümüş olarak tanımlamakta ve tanımladığı paritenin korunması için gerektiği zaman paranın altın veya gümüş ile serbest değişimini sağlayacağını taahhüt etmektedir. Çift metal maden standardı 19. Yüzyılın başlarında ABD, Fransa, Çin, Hindistan, Almanya ve Hollanda dahil, birçok ülkede uygulanmaktaydı.

Çift metal maden standardının temel avantajlarından birisi yüksek fiyat istikrarı sağlayarak uluslararası ticareti teşvik etmesidir. Çift metal maden standardının sorunları da beraberinde getirmesi eleştirilere konu olmuştu. Eleştirilerden birincisi, altın ile gümüşün piyasa fiyatları arasındaki orantının zaman içerisinde değişmesi ile ilgilidir. Orantının sürekli değişmesi çift metal maden standardını benimseyen ülkenin parite tanımlamasında sürekli revizyon gerektirmekte, bu durum ise istikrarsızlığa neden olmaktadır. İkinci önemli eleştiri ise, bu kur rejiminin uzun dönemde varolamayacağı ile ilgilidir. Gresham yasası (Kötü para iyi parayı kovar) çift metal maden standardının istikrarsızlığa neden olabileceğini göstermektedir. Çift metal maden standardının istikrarsızlığının yanı sıra dünyada altın üretim sürecinin hızlanması çift metal maden standardının terk edilmesine neden olmuştur.

Altın üretim sürecinin hızlanmasını etkileyen temel gelişmeler Kaliforniya (1848), Avustralya (1851) ve Güney Afrika'da (1885) altının bulunması ile siyanür sürecinin 1887 yılında bulunmasıydı. 1867 yılında Uluslararası Para Konferansı altın standardını onayladı. İngiltere 1816 yılından itibaren altın standardını benimsemişti. Fransa, Almanya ve ABD ise 1873 yılından itibaren altın standardına geçmiştir.

10.1.2.Altın Para Standardı

1870-1914 döneminde Dünya'da uygulanan Altın Para Standardı sisteminde 1 ons altın karşılığında, her ülkenin parası arasında bir değişim oranı belirlenmekteydi.

Altın Para Standardında her ülkenin parasının değeri belirli ağırlıkta saf altın olarak tanımlanmıştır. Bu fiyata altın paritesi adı verilir. Merkez Bankası bu fiyattan dileylene altın satar veya arz edilen altınları alır. Bu şekilde ulusal paralar otomatik biçimde sabit kurlarla birbirine bağlanmış olur.

1 Osmanlı Akçesi = 1 gr altın

1 İngiliz Sterlini = 2 gr altın

1 Osmanlı Akçesi = ½ İngiliz Sterlini

Altın para standardı bir sabit kur sistemidir. Bu sistemde döviz kurlarının sabit oluşu görevli kuruluşun bu fiyattan serbest altın alım satım faaliyetlerinde bulunması ve altının ihraç ve ithalinin serbest oluşuyla sağlanmaktadır.

Bir ilişki mekanizmasını bir örnekle açıklamak için Türkiye, Almanya ülkesi döviz kuru rejimlerinin altın standardına dayandığını varsayalım. Türkiye Almanya ile dış ticaretinde fazla veriyorsa, altın standardı gereği Almanya'dan Türkiye'ye altın akışı olacaktır. Bu altın akışı Türkiye'de para arzının genişlemesi, satın alma gücünün artması ve genel fiyat düzeyinin yükselmesine yol açacaktır. Genel fiyat düzeyinin yükselmesi Türkiye pazarını yabancı ülke ürünleri için cazip pazar haline getirecek, Türkiye'nin ithalatının artması, ihracatının ise azalması gözlemlenecektir. Bu durumda, altın standardına dayalı kur rejimine sahip ülkelerin uluslararası ticaret ve ödemeler dengesi sağlanacaktır.

Fiyat değişimleri dışında istihdam ve gelir etkileri de bu ayarlama sürecine dahil edilebilir. Dış ticaret fazlası veren ülkede (Türkiye) bu fazla sebebiyle istihdam ve gelir artacak, açık veren ülkede (Almanya) ise azalacaktır. Fakat altın standardı rejimi ayarlama mekanizması sayesinde Almanya'da dış ticaret açığı zaman içerisinde kapanacak, istihdam ve gelir yükselecek, bunun tersine Türkiye'de ise istihdam ve gelir başlangıç durumuna gerileyecektir.

Altın standardının sakıncalarının başında ise istihdam artışı için para politikası kullanımının sınırlandırılması geliyor. Dünya çapında bir durgunluk söz konusu olduğunda, para politikası üzerindeki bu sınırlama durgunluğun derinleşmesine neden olur. İkinci önemli sakınca, altın standardı rejiminde fiyat istikrarının altın ile ekonomideki ürün ve hizmetlerin göreceli fiyatları arasında ilişkiye bağlı olmasıdır. Bu sebepten dünya ekonomisinde yeni altın rezervlerinin bulunması fiyatlar genel düzeyinde geniş dalgalanmalara sebep olabilmektedir. Altın standardının üçüncü sakıncası, uluslararası rezervlerin ekonomideki büyümelere paralel olarak büyümesinin tamamen yeni altın rezervlerinin bulunmasına bağlı olmasıdır. Bu ise dünya çapında geniş işsizliğe yol açabilecek kadar önemli bir sorundur. Dördüncü sakınca, altın standardının, büyük altın rezervlerine sahip Rusya ve Güney Afrika gibi ülkelere altın pazarı aracılığıyla uluslararası makroekonomik koşulları etkileme gücü vermesidir.²⁸

Altın Para Standardı sisteminin Birinci Dünya Savaşı ile birlikte kullanımını azalmaya başlamıştır. Bunu takiben 1929 dünya ekonomi buhranı ile tamamen ortadan kalkmıştır.

10.1.3. Bretton Woods Sistemi

1929'da Büyük Buhran'ın etkisiyle Altın Para Standardı'nın çökmesinden sonra İkinci Dünya Savaşı öncesinde uluslararası mali alan tam bir karışıklık içerisindeydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerek savaşın yarattığı tahribatlar gerekse ülkelerin karşılıklı devalüasyon uygulamaları neticesinde dünya ticareti ciddi bir darboğaza girmişti. 1944 yılında Amerika'nın Bretton Woods kasabasında özellikle ABD ve İngiltere'nin uzlaşması neticesinde kasabadan adını alan ve 1970'lere kadar dünya üzerinde hakimiyeti süren bir para sisteminin temelleri atılmıştı. Ayrıca bu toplantıda, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın (IBRD) kurulmasına karar verilmişti. Bu sistem kurulurken dünya ekonomisinde bulunan iki sorunun

---

²⁸ Alövsat Müslümov, Mübariz Hasanov ve Cenktan Özyıldırım, Döviz **Kuru Sistemleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri**, <http://www.muslumov.com/wp-content/uploads/2012/07/EXCH-Regime-TUGIAD-Book-2003.pdf>

çözümüne kavuşması gerekiyordu. Bunlardan birincisi, likidite sorunu iken, diğer sorun ise ülkelerin dış ödeme açıklarının kısa vadeli sermaye hareketleri ile karşılanamamasıydı.

Bretton Woods Sisteminin Genel Özellikleri

Bretton Woods sistemi, ülke paralarının Dolar'a sabitlendiği bir ayarlanabilir sabit kur sistemidir. Bu sistemde 1 ons altın 35 Dolar olarak belirlenmiştir. Dolar'ın artık altına serbestçe çevrilmesinden dolayı, piyasada Dolar'ın değerli hale gelmesi üzerine bütün ülkeler paralarını Dolar'a sabitlemişlerdir.

Sistemin düzenli işleyişini sağlama görevi IMF'ye verildiğinden bu sisteme IMF sistemi de denmiştir. IMF'nin başlıca görevi dış açık veren ülkelere kısa süreli kredi sağlamaktır, kullanılan kaynaklara rağmen açıklar giderilememiş ise o zaman devalüasyona başvurulacaktır. Burada %10'dan fazla yapılacak devalüasyonda IMF'den izin almak gerekiyordu. IMF'nin bu katı tutumu ilerleyen yıllarda değişmiştir. Bu nedenle Bretton Woods sistemi adı altında geçerli olan bu sistem ayarlanabilir kur sistemi diye de adlandırılmaktadır. Bu sistemde döviz kuru sabit olmasına karşın, istenildiği zaman kurda ayarlama yapabilmek mümkündür. Bu sistemde devalüasyon bir politika aracı olarak görülmektedir. İhtiyaç duyulduğunda devalüasyon yapılabilmesi sisteme bir miktar esneklik kazandırmıştır.

Bretton Woods Sisteminin Çöküşü

1960'ların sonlarına gelindiğinde Bretton Woods sistemiyle kambiyo kurlarını sabit tutmak uluslararası ödeme ve ticaret problemlerini çözmek mümkün değildi. Bir yandan ülkelerarası üretim maliyetlerindeki artış farklılığı ve talebin gelişimindeki farklılık, diğer yandan karma ekonomik sistemin yer aldığı demokratik ülkelerde ülke parasının değerini sabit tutmak için ülkede deflasyonist bir politika izlenmesi sonucunda işsizliğin ortaya çıkmasıyla Bretton Woods sistemi artık işlemez hale gelmişti.

Bretton Woods sisteminin ülke ekonomilerine çeşitli faydaları olmuştur. Bunlardan birincisi, kurlar uzun süre sabit kaldığı için belirsizlik azalmış ve dış ticaret özendirilmiştir. İkincisi, sabitlenmiş kurlar ve IMF gözetimi ile daha kontrollü politikalar izlenmiştir. Üçüncüsü ise, dış açığın şiddetli olması durumunda, ülkeler devalüasyona gidebildiklerinden ülkelerin depresyona girmelerini veya korumacı politikalara yönelmelerini önlemiştir.

Bretton Woods sisteminin faydalarına rağmen çeşitli zayıf yönleri bu sistemin çökmesinde etkili olmuştur. İlk olarak, devalüasyon zamanlamasında yapılan gecikmeler ülkelerin ödemeler bilançosu dengesizliklerine çözüm olmamıştır. İkinci olarak, ülkelerin rezerv artışının, dış açıklarının artış oranının çok altında olması nedeniyle likidite sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Üçüncü olarak sistemin temelini oluşturan sabit kur sisteminden kaynaklanan spekülasyon dolayısıyla oluşan güvensizlik ortamında ülkelerin dış açıklar karşısında aynı kuru sürdürmesinin yol açtığı başarısızlık sonucu devalüasyonun kaçınılmaz olmuştur. Son olarak ise ABD dışında diğer ülkelerin Dolar elde etmek için ihracat yapma zorunlulukları dolayısıyla diğer ülkelerin emisyon kazancı sağlamasının, ABD'ye göre daha zor şartlarda olması olarak sıralanabilir.

10.2.Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru, ülkelerin dış ticaret, doğrudan yatırımlar ve sermaye hareketleri ile birbirlerine giderek bağlandığı küreselleşen dünyada, piyasa mekanizmasının işleyişi için en önemli fiyatlardan birisidir. Bu nedenle döviz kurlarının sabit mi yoksa değişken mi olması gerektiği, sabit ve esnek kur sistemlerinin avantajları ve dezavantajları, hangi kur rejiminin hangi ülkeler için daha doğru olduğu, ülkelerin döviz kuru rejimi tercihlerini belirleyen faktörler gibi konular iktisat literatüründe üzerinde en çok tartışılan ve çalışılan konulardan bir tanesi haline gelmiştir.

Uygulanacak kur sisteminin seçimi ülke ekonomisinin büyüklüğü, coğrafi konumu, üretim çeşitliliği, dışa açıklık düzeyi, enflasyon oranı, politik belirsizlik, dış şoklara karşı kırılabilirlik düzeyi, dolarizasyon (para ve aktif ikamesi), rezerv yeterliliği, türev piyasaların gelişmişlik düzeyi gibi birçok kritere bağlıdır

Günümüzde ülkelerin uygulamakta olduğu döviz kuru rejimleri oldukça çeşitlilik göstermektedir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından kurulan Bretton Woods sistemi ile temelleri atılan modern uluslararası iktisadi ve finansal sistem, çeşitli krizler, bölgesel ve küresel serbest ticaret anlaşmaları, bölgesel para birliklerinin kurulması vb. gibi oluşumlarla evrilerek günümüze kadar gelmiştir. Bu süreçte ülkeler çok çeşitli döviz kuru rejimleri uygulamışlar, birçok yeni döviz kuru stratejileri geliştirmişlerdir.

10.2.1.Sabit Kur Sistemi

Sabit kur sistemleri ise, döviz kurunun belirlenen başka bir ülke parası ya da birkaç ülke parasından oluşan bir sepet değerine sabitletmesi ve döviz kurlarının değişim oranının söz konusu ülke paralarının değişim oranına bağlanması olarak tanımlanabilir. Merkez Bankaları belirlenmiş kur üzerinden döviz alım satımı yapmak zorundadır.

Merkez Bankası herhangi bir ödemeler dengesi açık ve fazlasını finanse etmek durumundadır. Merkez bankaları böyle bir durumlar için yeterli döviz rezervi bulundurmalıdır. Bu rezervler uluslararası ödeme aracı olarak kabul edilen bir döviz cinsinden (ki bu sabit kur sisteminin uygulandığı dönemde ABD doları olmuştur ve günümüzde de ağırlıklı olarak da böyledir) veya altın olabilir. Piyasada dolar talebi fazla ise Merkez Bankası dolar satarak (rezervlerini azaltarak) kuru sabit tutmaya çalışır.

Sabit döviz kuru sisteminde, yabancı paranın ulusal para cinsinden fiyatının aniden ve iradi olarak yükseltilmesine (1\$=1,50 YTL'den 1\$=1,80 YTL'ye) '**devalüasyon**' denir.

Aksine, yabancı paranın ulusal para cinsinden fiyatının merkez bankası tarafından düşürülmesine (1\$=1,50 YTL'den 1\$=1,20 YTL'ye) '**revalüasyon**' denir.

Sabit döviz kuru rejimlerinin en önemli avantajlarından birisi, yüksek enflasyona sahip bir ülke parasının değerinin, enflasyon oranı düşük ve ekonomisi güçlü başka bir ülkenin para birimine sabitlenmesi yoluyla enflasyonun kontrol altına alınabilmesidir. Bu yöntemle, yüksek enflasyona sahip ülke, diğer ülkeden ithal ettiği parasal disiplin ve kredibilite sayesinde ekonomisini istikrara kavuşturabilmektedir.

Sabit döviz kurlarının anti-enflasyonist özelliklerinin yanında bir başka önemli avantajı da, açık ekonomilerdeki en önemli fiyatlardan olan döviz kurunun, finansal piyasalara istikrar kazandırmasıdır. Özellikle para ve döviz piyasalarının henüz gelişmediği, döviz piyasalarında istikrarın sağlanamadığı ve para politikalarının verimli olarak uygulanamadığı ülkelerde sabit kurların getirdiği istikrar ve güvenle birlikte dış ticaret, krediler ve yatırımlar canlanmakta, üretim ve istihdam artmaktadır.

Sabit döviz kuru sisteminin en önemli olumsuz yanı bağımsız para politikasının yitirilmesidir. Ekonomide ortaya çıkabilecek iç veya dış şoklar karşısında, para politikası ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılamamakta, şokların süresi ve ekonomi üzerindeki maliyeti artmaktadır.

Sabit kur uygulamasında para otoriteleri nominal para arzını denetimleri altında tutamazlar. Para arzını arttırma girişimleri yalnızca rezerv kaybına yol açmaktadır. Çünkü merkez bankasının, düşen faiz oranları karşısında ulusal paranın değer kaybını önlemeye çalışmak için döviz arz etmesi gerekli olmaktadır.

Sabit döviz kuru sisteminde ekonomi politikalarının etkinliği üzerine ortaya çıkan en önemli sonuç para politikasının ekonominin dengeleri üzerinde etkili olmamasına karşılık maliye politikasının etkili olmasıdır.

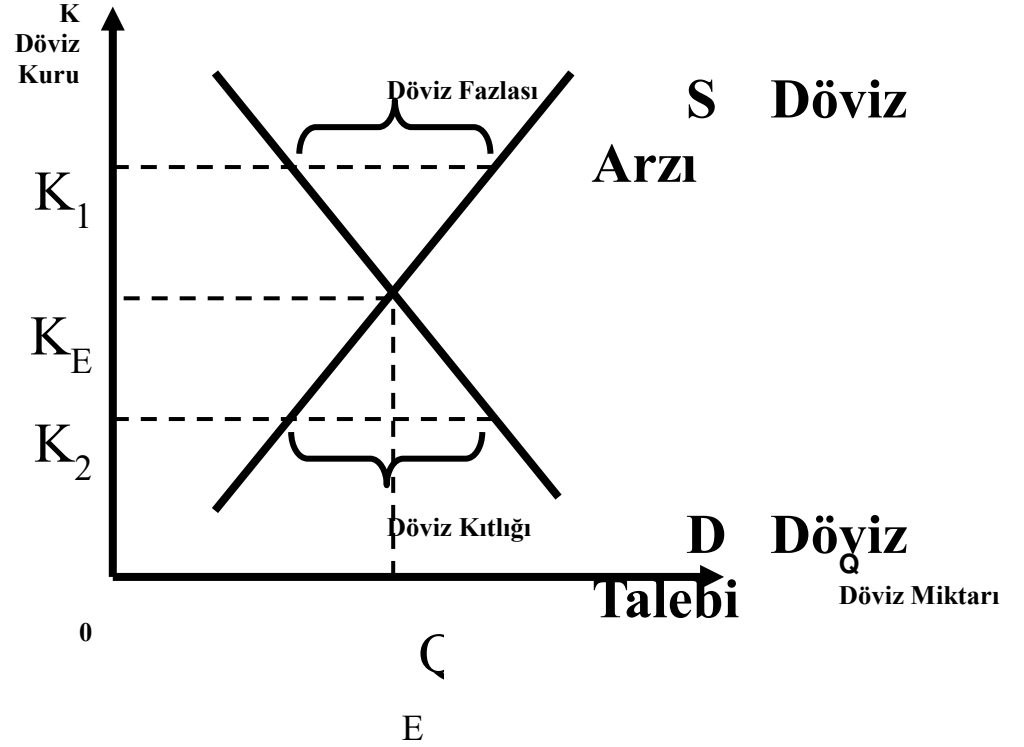
Bunun nedeni maliye politikası sonucunda ödemeler bilançosunda ortaya çıkan değişmelere bağlı olarak para arzında da değişiklikler olmasıdır. Para arzındaki bu değişiklikler maliye politikasının para politikası ile desteklenmesi gibi bir sonucu ortaya çıkarmaktadır ki bu yüzden dışlama etkisi oluşmamaktadır.

- II. Dünya savaşından sonra günümüzde bir kaç ülkenin kullandığı Bretton Wood Sistemi kullanılmaya başlamıştır. Bretton Wood Sisteminde her ülke ulusal parasının değerini USD cinsinden (dolar paritesi) tanımlamıştır.
- Ülkeler ulusal paralarını USD ya da para sepetine
- Avrupa EURO'ya geçmeden önce ECU'ya
- Bazı ülkeler Özel Çekme Haklarına (SDR), diğer bir kısım ülke ise ulusal paralarını ticaret yaptıkları ülkelerin paralarından oluşan özel sepetlere bağlamıştır.
- Döviz piyasasında ulusal paraların %1 daha yüksek veya daha düşük oranda dalgalanmasına izin verilir.
- Paranın alabileceği en yüksek değer üst destekleme noktası, en düşük değer alt destekleme noktasıdır.

10.2.2. Esnek Döviz Kuru Sistemi

Döviz kurları piyasa güçleri tarafından belirlenir. Yani her bir yabancı para için arz ve talebin etkileşimine göre kurlar oluşur. Arz ve talep koşullarına bağlı olarak kurlar serbestçe değiştiğinden bu sisteme esnek ya da dalgalı döviz kuru sistemi olarak adlandırılır. Merkez bankaları tümüyle bir kenara çekilir ve kurun döviz piyasalarında serbestçe belirlenmesine izin verir.

- K_1 durumunda, ulusal paranın eksik değerlenmesi söz konusudur. İhracatı teşvik edip, ithalatı caydırdığı için “dış fazla” oluşur. Kur düşer.
- K_2 durumunda, ulusal paranın aşırı değerlenmesi söz konusudur. İthalatı teşvik edip, ihracatı engellediği için “dış açık” oluşur. Kur artar.
- Toplam döviz talebi, ülkenin mal ve hizmet ithali ile yurt dışına ihraç edilmek istenen sermaye miktarından oluşur.
- Kur yükseldikçe yabancı mallar pahalılaşır ve talep edilen yabancı mal miktarı dolayısıyla döviz talebi azalır.
- Kur yükseldikçe ihraç malları döviz cinsinden ucuzlamış olacaktır.

Esnek kur sisteminde ise döviz arz ve talebine bağlı olarak sık sık değişmeler olur. Sabit kur sisteminde olduğu gibi uzun süre aynı kalmaz.

Esnek kur sisteminde, kur yükselmesine ‘depresiasyon’ (ulusal paranın değer kaybetmesi), kur düşmesine ise ‘apresiasyon’ (ulusal paranın değer kazanması) denir.

Esnek kur sistemi döviz kurunun piyasalarda serbestçe değişebildiği ve döviz arz/talebindeki değişmelerin cari kura yansiyarak dengeyi sağlayan bir sistemdir. Esnek kur sisteminde dış dengenin sağlanması görevi harcama-kaydrıcı bir araç olan döviz kuru değişmelerine bırakılmaktadır. Potansiyel bir dış açık döviz kurunun yükselmesine, potansiyel dış fazla da döviz kurunun düşmesini sağlayarak fiili bir dış dengesizliği engellemiş olmaktadır.

Serbest değişken kur sisteminin en önemli özelliği, bu sistemde **dış açık ve dış ödeme fazlalarının** kendiliğinden serbest değişmelerle dengeye gelebilmesidir. Oysa sabit kur sistemlerinde dış denge **hükümet kararlarını ve yoğun bürokratik faaliyetleri** gerektirecektir.

Serbest dalgalı kur sisteminde hükümetler, sabit kur sistemindeki gibi iç ekonomi politikaları belirlerken dış dengeyi bozacağı endişesi taşımazlar. Yani, **iç denge amacına yönelik politika uygulamalarında bağımsız hareket etme olanağı** elde edilmiş olacaktır. Böylece, dış denge amacına yönelik harcama genişletici ve harcama daraltıcı politikaların uygulanması ihtiyacı doğmayacaktır. Dış denge, kur değişmelerinin serbest olarak değişmesine bağlı olarak kendiliğinden sağlanacağı için, hükümetler **ödemeler bilançosundan bağımsız olarak**, ülkenin iç meseleleri olan işsizliğin önlenmesi veya enflasyonla mücadele gibi konularla ilgilenebilir.

Sabit kur sisteminin gereği olarak merkez bankaları yüksek miktarlarda döviz rezervlerine sahip olmak zorundadırlar. Ancak, değişken kur sisteminin özelliği bu **dış rezervlere olan ihtiyacı en aza indirmektir**. Sonuç olarak, ülkeler kıt kaynaklarını dış rezervlere bağlamak gibi bir zorunluluktan kurtulmuş olmaktadır. Bu sistemde sabit resmi bir kur olmadığı için, **merkez bankası döviz piyasasına müdahale yapma gereksinimi duymayacaktır**. Olabilecek rezerv ihtiyacı yalnızca döviz arz ve talebi arasında görülebilecek geçici dengesizliklere bağlı ortaya çıkabilecektir.

Sabit kur sistem, ulusal ekonomiyi dışarıdan kaynaklanan **enflasyon ve deflasyon** gibi ekonomik istikrarsızlık etkilerine karşı korumasız bırakmaktadır. Ekonomik istikrarsızlıkların ülkeler arasında hızlı bir şekilde yayılması sabit kur sistemlerinde daha güçlü olmaktadır. Özetle, değişken kur sistemi, yabancı enflasyon ve duruma bağlı dalgalanmalara karşı **daha yüksek bir koruyucu etki** sağlamaktadır.

Değişken kur sistemlerinde merkez bankası döviz piyasalarına müdahale etmediği için para arzındaki artışlar döviz vasıtasıyla giderilemez. Esnek kur sisteminde merkez bankasının para arzını denetleyebilmiş olması, değişken kur sisteminin sermaye hareketliliğindeki en önemli özelliği olarak sayılabilir. Değişken kur sistemi varsayımında, parasal genişleme, ulusal gelirin artmasına ve ulusal paranın dış değer kaybına uğramasına neden olmaktadır. (döviz kuru yükselmesi) Artan para arzının ulusal paranın dış değer kaybetmesine yol açarak dış ticaret bilançosunu iyileştirir. Diğer taraftan, milli gelir ve istihdam yönünden değişken kur sistemlerindeki para politikası sabit kur sistemlerindeki kadar etkin olmaktadır.

Tam serbest kur rejiminde merkez bankaları para politikalarını dilediği gibi belirleyebilmektedir. Sebebi ise, para arzı ile ödemeler dengesi arasındaki ilişkinin kopmasıdır. Para arzı dışsal olarak merkez bankasınca belirlenebilmektedir. Bu nedenle *para politikası daha etkili bir* politika aracı olarak ortaya çıkacaktır.

Değişken kur sistemlerinde maliye politikası milli gelir düzeyini değiştirmede etkili değildir.

10.2.3.Karma Kur Sistemleri

Uç sistemler olarak sabit ve esnek kur sistemlerinin uygulanmasında karşılaşılan güçlükler, karma sistemlerle giderilmeye çalışılmaktadır.

Karma sistemler, sabit kur sistemlerine esneklik kazandırılmak veya esnek kur sistemine müdahalede bulunmak şeklinde ortaya çıkan sistemlerdir.

Karma kur sistemleri sabit veya esnek kur sistemlerinden çeşitli sapmalarla ortaya çıkan ve iki sistemi birbirine yakınlaştıran döviz kuru sistemidir.

Esneklik kazandırılmış sabit kur sistemi ve müdahaleye konu olan esnek kur sistemi olarak iki temel sınıflandırma yapmak mümkündür.

Esneklik kazandırılmış sabit kur sistemi, dalgalanma marjının genişletilmesi ve/veya resmi kur ayarlamalarıyla esneklik kazandırılmış sabit kur sistemidir.

Müdahaleye konu olan esnek kur sistemi ise döviz kurunun serbestçe oluşup değişmesinin resmi otoritelerce yönlendirildiği kur sistemidir.

10.2.3.1.Müdahaleye Konu Olan Esnek Döviz Kuru Sistemi: Yönetimli Dalgalanma (Aralık İçinde Dalgalanma-Floating within a Band)

Kurlar ilke olarak serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. Ancak Merkez Bankasının denetimi altında yürütülen bir dalgalanma yaklaşımıdır.

Yönetimli dalgalanma serbest dalgalanan ve sabit kur özelliklerini bir araya getiren karma bir uygulamadır. Bu tür sistemde, kurların belirlenen bir aralık içinde serbestçe dalgalanmasına izin verilmektedir.

Dalgalı kur esnekliğine sahip olma özelliği ile dış denge sorununun çözümünü kolaylaştırmaktadır. Dışsal şokların etkisini azaltmaktadır. Ayrıca sabit kur gibi kurların istikrarlı olması, ticari ve mali alkımları caydırıcı etkisini ortadan kaldırır.

Döviz piyasasında kısa süreli bir talep fazlası ortaya çıktığında Merkez Bankası bu fazla talebin belirli bir oranı kadar (tümü değil) piyasaya döviz satışı yapar. Böylece ulusal paranın değer kaybı yumuşatılmış olabilmektedir.

Döviz kurunun serbest piyasa koşullarında oluştuğu, ancak otoritelerin gerektiğinde piyasaya müdahalede buldukları sistemdir.

Esnek kur sistemine müdahaledeki amaç, kura istikrar kazandırmaktır.

Bu tür sistemlere genellikle kontrollü yada yönetilen dalgalı (managed floating) kur sistemleri denilir. Hükümet tarafından yapılan müdahalenin ölçüsüne bağlı olarak üçlü bir ayırım yapılabilmektedir.

- i. **Temiz Dalgalanma (Clean Float)** : Döviz kuruna müdahale, sadece kısa dönemli istikrar bozucu sermaye hareketlerini önlemek amacıyla yapılır.
- ii. **Kontrollü Dalgalanma (Managed Float)** : Kurlardaki dalgalanmaların büyüklüğünü azaltıcı müdahaleler yapılır.
- iii. **Kirli Dalgalanma (Dirty Float)** : Merkez bankaları kuru etkilemek için döviz alım satımında bulunarak müdahale eder. Bu müdahaleler önceden belirlenmiş kurallara göre yapılmamaktadır. Parasal otorite bir takım ekonomik göstergeler doğrultusunda günün şartlarına göre iyi olacağını düşünerek müdahale etmektedir.

Önceden açıklanmış kurallara bağlı olarak yapılmayan bu müdahaleler, ülke ekonomisinin hareket alanını genişletmektedir. Ayrıca bu şekilde yönlendirilebilen kurlarla, serbest dalgalanan kur sisteminin yol açtığı bir takım risk ve belirsizlikler azaltılabilmektedir. Döviz piyasasına müdahale, ekonomik açıdan ülkenin rekabet gücünü koruması için yapılır. Kurların gözetimli bir şekilde dalgalandığı bir ekonomide, yapılan müdahaleler sonucu elde edilmeye çalışılan ekonomik yararlar diğer ülkelerin bundan olumsuz etkilenmesi sonucu oluşuyorsa bu sistem "kirli dalgalanma" olarak adlandırılmaktadır.

10.2.3.2.Esneklik Kazandırılmış Sabit Döviz Kuru Sistemi

Katı bir sabit kur sistemine, döviz kuru ayarlamaları (devalüasyon) ile alt ve üst destekleme noktaları arasındaki bantın genişletilmesi yoluyla esneklik kazandırılabilir.

Döviz kuru ayarlamaları da (devalüasyon) büyük oranlı ayarlamalar [Ayarlanabilir Sabit Kur (Adjustable Peg)] ve küçük oranlı ve sık ayarlamalar [Sürünen Pariteler (Crawling Peg)] biçimde yapılır.

10.2.3.2.1.Ayarlanabilir Sabit Döviz Kuru Sistemi (Adjustable Peg)

Bretton Woods sistemi olarak bilinen bir sistemdir. Bu sistemde kur sabit olmakla birlikte parasal otorite süresiz bir şekilde bu kuru sürdürmek zorunda değildir. Belirlenen kur uygulanan ekonomik politikalarla tutarsızsa arzu edilen yönde değiştirilebilmektedir. Bu sistem dış ticaret üzerindeki kur belirsizliğini azaltarak ekonomik istikrara katkıda bulunur. Diğer yandan olası bir ayarlama beklentisi (devalüasyon) yoğun spekülasyonlara yol açabildiğinden ekonomide kriz yaratmaya elverişli bir sistemdir.

- Döviz kurunun arz ve talep koşullarına göre belli bir aralık içinde dalgalanmasına izin verilir. Aksi halde, müdahale edilir.
- Aralığın genişletilmesi ile rezerv gereksiniminin minimuma indirilmesi ve kesin olan spekülasyonun önlenmesi amaçlanır.
- Ödemeler bilançosu açığının büyük olduğu durumlarda aralıkların sınırı zorlanacak ve kurlar sabitlenecektir.

10.2.3.2.2.Yönlendirilmiş Sabit Parite (Crawling Peg)

Bu kur sisteminde ülke parasının değeri sabitlenmiştir. Ancak bu sabit değer, aynı yönlendirilmiş sabit aralık sisteminde olduğu gibi, o ülkenin seçilmiş ekonomik göstergelerine ve özellikle ödemeler dengesindeki gelişmelere bağlı olarak ayarlanabilmektedir.

Mini devalüasyonlar söz konusudur. Sabit kurlara zaman içinde esneklik kazandırmayı amaçlar. Ayarlamalar sık aralıklarla (günlük, haftalık, aylık) yapılır.

Bu sistem yönlendirilmiş sabit aralık sistemi ile karşılaştırıldığında daha katı bir yapıya sahip olmakla birlikte alışılmış sabit kur sistemleri ile karşılaştırıldığında, bu sistemlerden farklı olarak sabit kur üzerinde bir baskı oluştuğunda, yine gerekli ayarlamaların bir anda değil belirli aralıklarla ve sıklıkla yapılıyor olmasıdır. Bu nedenle bu sistem, yönlendirilmiş sabit aralık sistemin avantajlarını ve dezavantajlarını beraberinde getirmektedir. Bunlara ek olarak, aralığın olmaması nedeniyle belirsizlikler daha aza indirgenmiştir.

10.2.3.2.3.Yönlendirilmiş Sabit Aralık (Crawling Band)

Ülke parasının değeri önceden açıklanmış sabit bir parite etrafında belirli limitler içinde dalgalanmaktadır. Merkezi kurun (parite) otomatik biçimde küçük miktarlarda ve sürekli değiştirilmesine dayanan bir yöntemdir. Döviz kurlarının parite etrafında belirli sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilir.

Sistemin temel özelliği merkezi kurun son birkaç hafta veya ayın ortalamasına göre değiştirilmesidir. Fakat esas alınan sabit değer seçilmiş ekonomik göstergeler ve özellikle ödemeler dengesindeki gelişmelere bağlı olarak ayarlanabilmektedir. Uygulamada aralık sistemi yönlendirilmiş sabit parite sistemi ile karşılaştırıldığında daha esnek bir yapıya sahiptir. Yönlendirilmiş sabit aralık sistemin alışılmış sabit kur sistemlerinden farkı, sabit kur üzerinde bir baskı oluştuğunda, gerekli ayarlamaların bir anda değil belirli aralıklarla ve sıklıkla yapıyor olmasıdır. Ayrıca bu ayarlamalar arasında belirlenen limitler içinde dalgalanmasına da izin verilmektedir. Yapılan bu ayarlamalar sayesinde, diğer sabit kur sistemlerinde gözlenen ve beklentiden kaynaklı spekülasyon hareketleri engellenebilmektedir. En büyük olumsuzluk ise faiz politikasının kurları destekleme zorunluluğudur. Bu nedenle faizler ekonominin gerekleri doğrultusunda istenildiği gibi kullanılamamaktadır.²⁹

10.2.4. Para Kurulu (Currency Board)

Ülke parasının seçilecek olan yabancı bir para ile sabit kurdan değişimini öngören ve belirli yasal düzenlemeleri gerektiren bir sistemdir. Bu sistemde para otoritesi ülke parasını yalnız yabancı para girişi karşılığı basmaktadır. Ayrıca Merkez Bankasının parasal düzenlemeler ve son kredi mercii gibi geleneksel fonksiyonlarına son vermektedir. Diğer yandan bu sistemin uygulanması kolay olmakla beraber para ve maliye politikalarının güvenilirliğini artırması, döviz kuruna istikrar kazandırması, faiz oranları birleştirmesi ve finansal derinliği artırması gibi faydaları da vardır. Bunun yanında bir takım maliyetler de getirmektedir.

Para kurulu sisteminde bankalar daha duyarlı hale gelmekte, Merkez Bankası fonksiyonlarını kaybetmekte, mali politikalar üzerine sınırlama gelmekte ve nominal kurlar esnekliğini kaybetmektedir. Bu sistemin uygulanacağı ekonomide güçlü bir kamu finansmanı, sağlıklı bir finansal yapı ve yeterli miktarda döviz kaynakları gerekli görülmektedir.

Para kurulu kur rejiminin temel özellikleri aşağıda sıralanmıştır:

- Para kurulunda rezerv para birimi, bu para biriminin beklenen istikrar ve uluslararası kabul edilebilirliğine göre seçilmektedir. Bu sebepten, günümüzde uygulanan para kurulları genellikle, rezerv para birimi olarak, Dolar, Paund veya Euro kullanmaktadır.
- Para kurullarında döviz kuru sadece para politikası gereği değil, aynı zamanda yasa gereği sabitlenmiştir.
- Para kurulunda para rezervleri, tedavülde olan banknot ve madeni para hacmine karşılık birebir oranda değil, genel itibarıyla, %105-110 oranında tutulmaktadır. Genel olarak ise, para rezervleri rezerv para birimi olarak değil, anahtar para cinsinden ihraç edilmiş, düşük riskli ve faiz getirisi sağlayan finansal varlıklar şeklinde tutulmaktadır.

---

²⁹ K. Azim Özdemir **Alternatif Döviz Kuru Sistemleri**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği Eylül 2000

- Para kurulu kendini ayarlayan mekanizmaya sahiptir. Ödemeler bilançosu açığı para arzını kısımakta, dolayısıyla, harcamalarda daralmaya neden olmaktadır.

10.2.5. Tam Dolarizasyon (Full 'dollarization')

Bu sistemi uygulayan ülke parasal bağımsızlığına son vermekte ve başka bir ülkenin para birimini kullanmaktadır. Para kurulu sisteminin uç şeklidir. Parasal disiplini artırması nedeniyle güvenilirliği fazladır. Ayrıca istikrarsız bir döviz kurunun yol açtığı olumsuzlukları ortadan kaldırır. En önemli maliyetleri ise senyoranj gelirinin kaybı, Merkez Bankasının son kredi mercii rolüne sınırlaması, ekonomiyi döviz kuru krizlerine karşı duyarlı hale getirmesidir.

10.2.6. Ortak Para Alanları

Para alanı, yakın ekonomik ilişkide bulunan bir grup ülkenin, ulusal paralarını sabit kurlarla birbirine bağlayıp öteki paralara karşı dalgalanmaya bırakmaları ile oluşur. ekonomik entegrasyonu yüksek, karşılıklı dış ticareti yoğun, sermaye ve işgücü hareketleri akışkan ülkelerin kurlarını karşılıklı sabitlemeleri ve ortak para politikası uygulamaya başlamaları üzerine kurulan bir teoridir. Optimum para alanı ile birlikte ülkeler, bağımsız para politikalarını yitirmekten doğan kayıplarını minimize, sabit kur uygulamaktan doğan kazançlarını ise maksimize edebilmektedir. Optimum para alanı literatüründe, ülkelerin bir optimal para alanı oluşturmaları için gerekli şartlar, şu şekilde sıralanmaktadır.

- Fiyatlar ve ücretlerin esnekliği,
- Üretim faktörlerinin hareketliliği,
- Finansal piyasaların entegrasyonu,
- Ekonomilerin dışa açıklığı,
- Üretim ve tüketim mallarının çeşitliliği,
- Enflasyon oranlarının birbirine yakınlığı,
- Maliye politikalarının uyumu,
- Siyasi entegrasyon ve uyum.

Uygulamalar

- 1) Sabit ve tam esnek kur sistemleri arasında yer alan ve esneklik derecesine göre ortaya çıkan karma kur sistemlerini araştırınız.
- 2) Bretton Woods Para Sistemini açıklayınız.

Uygulama Soruları

- 1) Sabit döviz kuru uygulamasının amacını araştırınız.
- 2) Ekonomik faaliyetlerin seyrini etkilemede dalgalı kur sisteminin avantajlarını araştırınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Döviz kuru sistemleri üzerine olan literatür, alternatif uygulamaların gerektirdiği "kredibilite" ve "esneklik" kavramları arasındaki tercih üzerinde önemle durmaktadır. İki uç örnek üzerinde durulursa; tam esnek kur sisteminde MB'sı müdahalesi enaza indirgenmekte ve bağımsız para politikası uygulamasına olanak tanınmaktadır. Bu sistem döviz kuru değişimleri ile içsel ve dışsal şokların gerektirdiği ayarlamaların hemen tümünü yansıtmaktadır. Sistemin getirdiği esnekliğin maliyeti daha yüksek enflasyon ve kredibilite kaybıdır.

Diğer uç örnek olan sabit kur sistemi ise uygulamada daha yüksek kredibilite ancak daha az esneklik sağlamaktadır. Sistemden çıkış yapılmadığı sürece gerçekleşen makroekonomik disiplin olumlu beklentiler yaratacak ve enflasyon oranı daha düşük seviyede gerçekleşebilecektir.

Tam esnek ve sabit kur sistemi, iki uç döviz kuru sistemi uygulamasını oluşturmaktadır. Ancak, bu iki uygulama arasında farklı sistemler mevcuttur.

Bu bölümde tam esnek kur sisteminden sabit kur sistemine kadar esneklik derecesine göre sıralanan farklı döviz kuru sistemine ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Bölüm Soruları

- 1) Sabit kur sisteminde, diğer veriler sabitken, aşağıdaki durumların hangisinde ülke parası (TL) yabancı paralar karşısında değer kaybeder?
  - A) ABD Doları Euro karşısında değer kazandığında
  - B) Yurtiçi enflasyon düştüğünde
  - C) Yurtdışı enflasyon yükseldiğinde
  - D) Yurtiçi enflasyon yurtdışı enflasyondan daha yüksek olduğunda
  - E) Yurtiçi enflasyon yurtdışı enflasyona eşitlendiğinde
- 2) Açık bir ekonomide, fiyatlar ve diğer değişkenler sabitken, kısa dönem faiz oranlarının artması sonucu aşağıdakilerden hangisi meydana gelir?
  - A) Yerli para değer kazanır ve toplam talep azalır.
  - B) Yerli para değer kazanır ve toplam talep artar.
  - C) Yerli para değer kaybeder ve toplam talep artar.
  - D) Yerli para değer kaybeder ve toplam talep azalır.
  - E) Döviz talebi artar.
- 3) A ülkesinin ulusal parası yabancı paralar karşısında değerlendirildiğinde bu ülkenin dış ticareti nasıl etkilenir?
  - A) İthalatı azalır
  - B) İthalatı artar
  - C) İthalatında bir değişiklik olmaz
  - D) İhracatı artar
  - E) İhracatında bir değişiklik olmaz
- 4) Sabit kur sisteminde döviz kurunun düşürülmesi ile ulusal paranın değer kazanmasına ne ad verilir?
  - A) Deflasyon
  - B) Stagflasyon
  - C) Revalüasyon
  - D) Devalüasyon
  - E) Dezenflasyon
- 5) Klasik altın standardı sistemi için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - A) Sabit kur sistemidir.
  - B) Esnek kur sistemidir.
  - C) Klasik kağıt para sistemidir.
  - D) Altının fiziki olarak dolaşımda bulunduğu sistemdir.
  - E) Reel döviz kurunun sabitlendiği sistemdir.
- 6) Merkez bankasının ekonomide bulunan ulusal para miktarı kadar döviz bulundurma zorunluluğunun olduğu ve sadece ülkeye yabancı paranın gelmesi koşulu ile para basılabildiği döviz kuru sistemi aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) Parasal birlik

- B) Dolarizasyon
- C) Kirli dalgalanma
- D) Sürünen pariteler
- E) Para kurulu

7) Sabit Döviz Kuru sisteminde döviz kurunu kim belirler?

- A) IMF
- B) Hükümet
- C) Arz- talep
- D) Bankalar birliği
- E) Borsa

8) Sabit döviz kuru sisteminde MB'nın döviz piyasasına müdahalesinin para arzı üzerindeki etkisini elimine etmek üzere yaptığı operasyona ne denir?

- A) Açık piyasa işlemleri
- B) Nötralizasyon
- C) Desentralizasyon
- D) Sterilizasyon
- E) Defansif işlem

9) Bretton Woods sistemi aşağıdakilerden hangi standartlara dayanmaktadır?

- A) Gümüş
- B) Döviz
- C) Altın
- D) Mal
- E) Mal ve gümüş

10) Sabit döviz kuru sisteminde para ve maliye politikalarının etkinliği hakkında ne söylenebilir?

- A) Para ve maliye politikalarının hiçbiri etkin değildir
- B) Para politikası tam etkindir
- C) Maliye politikası tam etkindir
- D) Para ve maliye politikalarının ikisi de tam etkindir
- E) Para ve maliye politikaları eşit etkinliğe sahiptir.

Cevap Anahtarı:

1-B   2-A   3-B   4-C   5-A   6-E   7-B   8-D   9-C   10-C

11.ÖDEMELER DENGESİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Ödemeler dengesi, geniş tanımıyla, bir ekonomide yerleşik kişilerin, başka ekonomilerde yerleşik kişilerle belirli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistiksel bir rapordur.

Türkiye’de ödemeler dengesi beş dengeden oluşur: Cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, finans hesabı, net hata ve noksan, rezerv varlıklar. Bunların toplamı (çift kayıt sistemi gereği) sifıra eşit olmalıdır. Ödemeler dengesi istatistiklerinde alacak ya da artı olarak kaydedilen kalemler şunlardır: Mal ve hizmet ihracatı, yükümlülük artışı, varlık azalışı. Ödemeler dengesi istatistiklerinde borç ya da eksi olarak kaydedilen kalemler ise şunlardır: Mal ve hizmet ithalatı, yükümlülük azalışı ve varlık artışıdır.

Ödemeler bilançosu dengesi, ait olduğu yıl içindeki otonom işlemlerin toplam alacak ve toplam borçlarının birbirine eşit olmasıdır. Buna göre toplam borçlu işlemlerin toplam alacaklı işlemlerden büyük olması durumunda bir ödemeler bilançosu açığı, tersi durumda da bir ödemeler bilançosu fazlası vardır

Bu bölümde, ödemeler dengesi ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Ödemeler dengesi kavramını açıklayınız.
- 2) Ödemeler dengesi kavramında yer alan yerleşik kişi kavramını açıklayınız.
- 3) Ödemeler dengesi açığı nedir?
- 4) Cari açık ile dış ticaret açığı arasındaki farkı açıklayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Ödemeler dengesi	Ödemeler bilançosunda yer alan ana hesap grupları öğrenilecektir.	Konuların tekrar edilmesi ve bölüm sorularının cevaplandırılarak, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi

Anahtar Kavramlar

- Ödemeler Dengesi
- Cari açık
- Dış ticaret dengesi
- Net hata noksan kalemi
- Resmi rezervler hesabı
- Otonom denkleştiriciler

Giriş

Dış ödemeler bilançosu veya dengesi, ülkelerin belirli bir dönem içerisindeki dış ekonomik ve mali ilişkilerinin durumunu gösterir.

Ülkenin dış ödemeler bilançosundaki denge veya dengesizlik, o ülkenin uluslararası ödeme gücündeki iyileşme ya da bozulmaları yansıtır ve dolayısıyla da ekonomik ve mali itibarının bir göstergesi olarak değerlendirilir.

Mali ve parasal politikaları belirleyen veya uygulayan kuruluşlar dış ödemeler dengesindeki değişimleri yakından takip eder.

Doğrudan veya dolaylı yabancı yatırımcılar dış ödemeler dengesindeki gelişmelerle ilgilenir. Ödemeler bilançosu stok değil, akım kavramıdır.

Geleneksel teoriye göre, bir ülkenin parasının dış değerindeki değişimlerle, onun gerçekleştirdiği ticaret akımları arasında sıkı bir ilişki vardır. Dış ticaret fazlası veren ülkelerin paraları döviz piyasasında değer kazanır, ticaret bilançosu açık veren ülkelerin paraları ise değer kazanır.

Ödemeler bilançosu, belirli bir ana kadar ülkenin birikmiş dış borç veya dış alacaklarını göstermez. Ödemeler dengesi bir akım kavramıdır, ancak bir yıl içindeki ekonomik ve mali işlemlerin doğurduğu net açık veya fazlayı ortaya koymaktadır.

Bu bölümde ödemeler dengesi ile ilgili konular anlatılacaktır.

11.1.Ödemeler Bilançosunun Tanımı

Ödemeler Bilançosu bir ülkenin tüm dış gelir sağlayan ve gider doğuran işlemlerinin kaydedildiği bir tablodur. Ana ülkedeki yerleşik kişi işletme veya kurumların yabancı ülkelerde yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistematik olarak tutulan kayıtlarıdır.³⁰

- Ödemeler Bilançosunun borçlu işlemleri döviz talebini, alacaklı işlemleri ise döviz arzını temsil eder.
- Ödemeler bilançosu stok değil, akım kavramıdır
- Dış ödemeler bilançosu veya dengesi, ülkelerin belirli bir dönem içerisindeki dış ekonomik ve mali ilişkilerinin durumunu gösterir.
- Bir ülkenin dış ödemeler bilançosundaki denge veya dengesizlik, uluslararası ödeme gücünü ve ekonomik ve mali itibarını gösterir.
- Aşağıdaki birçok temel ekonomik değişken dış ödemeler dengesi ile ilişki içerisindedir.
  - *Milli gelir ve çalışma düzeyi,*
  - *Kalkınma hızı,*
  - *Döviz kurları,*
  - *Enflasyon oranı,*
  - *Gelir dağılımı ve dış borçlar*

11.2.Ödemeler Bilançosunun Özellikleri

11.2.1.Ekonomik İşlem ve Ülkede Yerleşik Olma

- Ekonomik işlem mal, hizmet ve teknoloji ya da sermaye ihraç ve ithali karşılığında ülkeye döviz giriş çıkışının olması şeklinde ifade edilebilir.
- Ülkede yerleşik olma özelliği ise o ülkede faaliyetlerine devam eden kişi, firma ve kamu kuruluşlarının ekonomik faaliyetlerinin ödemeler bilançosuna dahi edileceğini ifade eder.

11.2.2.Uluslararası Ticari İşlemlerin İkilik Özeliği

Uluslararası ekonomik ve mali işlemlerin çoğunda iki işlem (mal ve hizmet devri ve karşılığı olan paranın transferi) şeklindedir. Ödemeler bilançosu *çift kayıtlı muhasebe sistemine* göre tutulur.

---

³⁰ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası Finans*, Güzem Yayınları İstanbul, 1997, s52

11.2.3. Alacaklı ve Borçlu İşlemler

Dış dünyaya karşı alacak hakkı doğuran işlemler alacaklı işlemlerdir ve genel olarak ülkeye döviz girişi sağlar. Mal ve hizmet ihracı, sermaye ithali gibi.

Dış dünyaya karşı borç doğuran işlemler borçlu işlemlerdir ve genel olarak ülkeden döviz çıkılı olur. Mal ve hizmet ithali, sermaye ihracı gibi.

11.2.4. Otonom ve Denkleştirici İşlemler

Cari işlemler ve sermaye hesabına kaydedilen işlemler otonom niteliktedir. Çünkü bunların yapılış nedenleri ödemeler bilançosu dengesini sağlamakla ilgili değildir. Bunlar ekonomik hayatın normal işleyişine göre yapılan, Ödemeler bilançosunda ekonomik anlamda bir açık veya fazla doğuran işlemlerdir. Bu bakımdan bunlara otonom işlemler adı verilir; bazen de dengesizlik doğuran işlemler denir.

Buna karşılık, resmi rezerv değişimleri denkleştirici işlemleri oluşturur. Merkez bankasının bu tür işlemler yapması dış dünya ile yürütülen mal, hizmet ve sermaye akımlarının, yani otonom işlemlerin sonucuna bağlıdır. Bunlar Merkez Bankasının döviz piyasasına müdahaleleri biçiminde gerçekleştirilir ve resmi döviz rezervlerinde net bir artış veya azalışa neden olurlar.

Cari İşlemler Hesabı (otonom İşlemler)

Cari İşlemlere mal ve hizmet akımları ile ilgili işlemler kaydedilir

Sermaye Hesabı (otonom işlemler)

Sermaye hesabına ise sınır ötesi sermaye işlemleri kaydedilir.

Resmi Rezervler Hesabı (denkleştirici işlemler).

Merkez Bankasının piyasaya müdahale nedeniyle yaptığı döviz alım satım sonucunda ülkenin resmi rezervlerindeki değişmeyi gösterir

İstatistikî Farklar(denkletirici işlemler)

Tablo 11.1: Ödemeler Bilançosu Kalemleri

İşlem Grupları	Alacak	Borç
I. CARİ İŞLEMLER HE SABİ		
A. Mal İhracat ve İthalat	(+)	(-)
DIŞ TİCARET BİLANÇOSU	(+)	(-)
B. Hizmet İhracatı ve İthalatı	(+)	(-)
C. Tek Yanlı Transferler	(+)	(-)
1. Özel Bağış ve Hediyeler	(+)	(-)
2. Hükümet Transferleri	(+)	(-)
CARİ İŞLEMLER BİLANÇOSU	(+)	(+)
II. SERMAYE HE SABİ		
A. Uzun Süreli Sermaye	(+)	(-)
1. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	(+)	(-)
2. Özel Portfolyo Yatırımları	(+)	(-)
3. Resmi Sermaye İşlemleri	(+)	(-)
B. Kısa Süreli Sermaye (denkleştirici olmayan)	(+)	(-)
SEMAYE İŞLEMLERİ BİLANÇOSU		
III. İSTATİSTİK FARKLAR		
Çizgi Üstü İşlemleri		
IV. RESMİ REZERVLER HE SABİ		
1. Kısa Süreli Sermaye	(+)	(-)
2. Döviz	(+)	(-)
3. Parasal Altın	(+)	(-)
4. SDR ve IMF Rezerv Pozisyonu	(+)	(-)
RESMİ REZERVLER BİLANÇOSU		

11.3.Ödemeler Bilançosunun Hesap Grupları

11.3.1.Cari İşlemler Hesabı

Bir ülkenin ihrac ve ithal ettiği mal ve hizmet miktarları ile karşılıksız özel ve resmi transferleri kapsar. Çoğu ülkeler için dış ekonomik ilişkiler arasında en önemli yeri tutar ve aynı zamanda ülke milli hasılasının da önemli bir kısmını oluşturur.

Mal İhracı » » Alacaklı İşlem » » Döviz Kazandırıcı » » Aktife yazılır

(Döviz Hesabının pasif yanına düşülen borçlu hesabı ile kapatılır)

11.3.1.1.Dış Ticaret Dengesi

Mal ihracı ile mal ithalatının oluşturduğu farka dış ticaret dengesi adı verilir. İhracat alacaklı, ithalat ise borçlu bir işlemdir.

11.3.1.2.Görünmeyen İşlemler

İthalat ve ithalat dışındaki işlemleri kapsar. Bu bölümde toplanan verilerin büyük bir kısmı Türkiye de yerleşik bankaların, aracı kurumların döviz büfelerinin bu amaçla merkez bankasına gönderdikleri raporlardan derlenir. Turizm gelir giderleriyle ülke olarak dış borçlarımıza ödediğimiz faiz ve yurt içinde yerleşiklerin (Merkez Bankası ve bankalar) yurt dışında yaptıkları mali yatırımlardan elde ettikleri faizlerdir. Bu kalemlerin tümü diğer mal ve hizmet gelirleri ve giderleri başlığı altında toplanır.

Bu kalem içinde navlun, sigorta, müteahhitlik hizmetleri, patentler, kiralar, yabancı filmlerin kiralari, uluslararası telsiz telefon ve radyo hizmetleri ve mühendislik ücretleri (emek ücreti hariç) yer alır. Döviz tevdiat hesaplarına yatırılan ya da bu hesaplardan nakit olarak çekilen (boz durulan) paraları bir bölümü ile yurt dışında yaşayan işçilerimizin gönderdikleri paralarda bu kalem içinde yer alır.

11.3.2.Sermaye Hareketleri Hesabı

Ödemeler dengesinde ikinci önemli hesap kalemidir. Cari işlemler hesabı ile yakından ilişkilidir. Genelde cari işlemler dengesinde bir açık olduğunda, bu açık sermaye hesabında bir fazlalık ile fazlalık olduğunda ise sermaye hesabında bir açık ile dengelenmektedir.³¹

Sermaye işlemleri, genelde bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların yabancı ülkede yaptıkları fiziki yatırımları (üretim tesisleri, bina, arazi vs.) sınır ötesine aktarılan mali fonlardan (yabancı tahvil, hisse senedi, hazine bonusu vs. alım satımı, yabancı ülke bankalarında vadeli hesaplar açtırılması gibi) oluşur.

Doğrudan Yatırımlar: Yurt dışında yerleşik ekonomik birimlerin Türkiye de yaptıkları sabit sermaye yatırımları ile yurt içinde yerleşik ekonomik birimlerin yurt dışında yaptıkları sabit sermaye yatırımlarının netleştirilmiş farkıdır.

Portföy Yatırımları: Borç alma ve borç verme işlemlerini kapsar. Yurtiçinde yerleşiklerin yurtdışında yerleşiklere verdikleri borçların ya da onlardan aldıkları borçların portföy yatırımları içinde takip edilmesinin iki şartı vardır. Borç alma ya da verme faaliyeti uzun dönemli olmalı ve bir sermaye piyasası aracılığında yapılmalıdır. Örneğin hazinenin yurt dışında ihraç ettiği Eurobondlar (vadesi bir yıldan fazla) ise portföy yatırımları içinde gösterilir. Aynı şekilde vadesi gelmiş bu çeşit borçlanmaların geri ödenmesi de portföy yatırımları içinde takip edilir.

Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri: Portföy yatırımları içinde takip edilmeyen vadesi bir yıldan fazla yurt içi borçlanmaları borç geri ödemelerini ve borç vermeleri içerir.

³¹ Tümay Ertek, **Makro İktisat**, Beta Basımevi 2008 s.154

Sermaye piyasası araçlarıyla olan borçlanmalar değildir. Kredi mektuplu döviz tevdiat hesapları (Dresdner hesabı) bir yıl ve daha uzun vadeli olanlar bu kalemde takip edilir.

Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri: Yurt içinde yerleşiklerle yurt dışında yerleşik ekonomik birimler arasındaki vadesi bir yıldan az olan borçlanmaları kapsar. Bankaların döviz pozisyonundaki değişimler de bu kalemden izlenir. Bankaların döviz pozisyonlarının azalması ülke ekonomisine kısa vadeli sermaye girişi olarak görülür. Aynı şekilde bankaların döviz pozisyonlarının artması ekonomide kısa vadeli sermaye çıkışı anlamına gelir.

Sermaye Hareketlerinin Kayıt Özellikleri

- Yurtdışından ülkeye sermaye girişi, bir alacak işlemi, ülkeden sermaye çıkışı da bir borç işlemidir. Bu özellik mal ve hizmet akımlarındaki durumun tersinedir.
- Sermaye hesabındaki toplam alacaklı ve borçlu işlemlerin net bakiyesine sermaye bilançosu adı verilir.

11.3.3.Uluslararası Resmi Rezerv Hesabı

Merkez Bankasının döviz piyasasına yapmış olduğu müdahalelerin sonucunda ülkenin uluslararası resmi rezervlerindeki değişmelerin gösterildiği hesaplardır. Merkez Bankasının döviz rezervleridir.

Denkleştirici işlemlerin ortaya çıkış nedeni ödemeler bilançosunun durumudur. Başka bir deyişle dış dünyadan sağlanan otonom gelirlerle otonom giderler arasında bir dengesizlik bulunması ya da kabaca bir yaklaşımla piyasa işleyişinden kaynaklanan toplam döviz arz ve talebi arasındaki dengesizliklerdir.

Resmi rezervlerde bir azalma (MB'nin döviz satışları) alacak, rezervlerde bir artma da (MB'nin döviz alışları) borç işlemi niteliğindedir.

Ödemeler Dengesinin hazırlandığı zaman dilimi içinde Merkez Bankası döviz rezervlerindeki değişmeyi gösterir. Geçmiş dönemlerde IMF'den Türkiye'nin "stand-by" düzenlemeleri çerçevesinde aldığı paralar Merkez Bankasının rezervlerinden düşüldür. IMF'den Merkez Bankasına yatırılan paralar ödemeler dengesinde gösterilen uluslararası döviz rezervlerine dahil edilmezdi.

11.3.3.1.Kur Sistemi, Dış Ödeme Dengesizliği ve Rezerv Değişmeleri

- Sabit Kur sisteminde amaç döviz arz ve talep güçlerindeki bir değişme karşısında kurlarda ortaya çıkması söz konusu olan bir değişimin tümüyle önlenmesidir.
- Bu durum ancak MB'nin piyasada dış açık miktarında döviz satması ile gerçekleşebilir. Dış fazla durumunda ise tersi söz konusudur.

11.3.3.2. Altın Rezervlerindeki Değişimin Kaydedilmesi

- Sanayide kullanım amacıyla yapılan altın ithal ve ihracı mal ticareti gibi cari işlemler içinde gösterilir. Kayıt yöntemi de diğer mallar da olduğu gibidir.
- Dış ödeme amacına bağlı altın işlemleri ise resmi rezervler hesabında yer alır. Bu durumda MB'nın altın ihracı resmi rezervler hesabının alacaklı yanına, altın ithali ise borçlu yanına kaydedilir.

11.3.4. Net Hata Noksan Kalemi (İstatistik Farklar Hesabı)

Ekonomik gelişmelere ve nedenlerine göre eksi ya da artı işaret olabilir. Cari işlemler dengesi ve sermaye hareketleri dengesinin ima ettiği uluslararası döviz rezervi hareketi bulunur. Gerçekleşen döviz hareketleriyle söz konusu dengelerin ima ettiği rezerv hareketi arasında fark net hata noksan kalemin oluşturur. Net hata noksan kalemi artı olduğunda cari işlemler ya da sermaye hareketleri dengelerinde kapsanmayan bir faaliyetten dolayı ülkeye döviz giriş olmuş demektir. Ya da döviz girişine (çıkışına) neden olan bir işlem eksik (fazla) olarak hesaplanmıştır.

Ödemeler Bilançosundaki Dengesizlik

$$B = B_c + B_k = \Delta R$$

B = Ödemeler bilançosundaki dengesizlik

B_c = Cari işlemler Bilançosu

B_k = Sermaye Hesabı Bilançosu

ΔR = Resmi rezervler hesabındaki değişim

Örnek: Yıl sonunda ödemeler bilançosu düzenlemesi yapılırken resmi rezervlerdeki azalmanın 200 milyon dolar ($\Delta R = +200$), bunun yanında cari işlemler açığı 25 milyon dolar ($B_c = -25$) ve sermaye bilançosunda 100 milyon dolarlık bir açık ($B_k = -100$) olduğu görülsün.

Çizgi altında açık 200

Çizgi üstünde açık $B = 25 + 100 = 125$

İstatistik Fark 75

• İstatistik Farklar Hesabı, ödemeler bilançosu istatistiklerini denkleştirmek amacıyla kullanılır.

• Ödemeler bilançosunun otonom (ya da çizgi üstü) işlemlerinin net bakiyesi ile denkleştirici (ya da çizgi altı) işlemlerin ters yönlü bakiyesi birbirine eşit olmalıdır.

Otonom ve denkleştirici hesapların birbirine eşit olmamasının nedenleri aşağıda belirtilmiştir:

- Gümrük İdarelerine verilen mal bildirimlerinin yanlış kaydedilmiş olması
- Kaçakçılık

- Turizm gelirlerinin anket ile belirlenmesi
- İthalat ve ihracat işlemi ile bedeli olan paranın farklı dönemlerde ödenmesi

11.4.Ödemeler Bilançosu Çift Kayıtlı Muhasebe Yöntemi Uygulamaları

Örnek 1) Bir Türk ihracatçısı ABD'ye 1.000 \$ tutarında bir ihracat yapmıştır. Satış bedeli döviz olarak ödenmiştir.

	<u>Aktif</u>	<u>Pasif</u>
Mal İhracatı	1.000	
Döviz Girişi		1.000

Örnek 2) Bir Türk ithalatçı Almanya'dan 5.000 \$ tutarında bir mal ithal yapmıştır. Karşılığında ihracatçının çektiği vadeli bir poliçeyi kabul etmiş olsun.

	<u>Aktif</u>	<u>Pasif</u>
Mal İthalatı		5.000
Kısa süreli Sermaye Girişi	5.000	

Örnek 3) Bir yabancı turist Türkiye'de bir bankada 500\$ bozdurmuştur.

	<u>Aktif</u>	<u>Pasif</u>
Turizm Geliri	500	
Döviz Girişi		500

Örnek 4) Türk Kızılay'ı Kosava'ya yardım olarak 3.000\$ tutarında bir gıda bağışında bulunmuştur.

	<u>Aktif</u>	<u>Pasif</u>
Gönderilen Tek-Yanlı Transfer		3.000
Mal İhracatı	3.000	

Örnek 5) Bir Amerikalı yatırımcı aracı kuruluş kanalı ile İMKB'den 2.000\$ tutarında bir hisse senedi satın almış ve karşılığını New York Bankası üzerine çektiği çekle ödemiştir.

	<u>Aktif</u>	<u>Pasif</u>
Sermaye İthali	2.000	
Döviz Girişi		2.000

Örnek 6) Bir Türk yatırımcı 1.000\$ değerinde bir Amerikan hazine bonosu satın almış, karşılığı yatırımcının bankası durumundaki İş Bankasının ABD'deki muhabetinde üzerinde tuttuğu hesaptan ödenmiştir.

	<u>Aktif</u>	<u>Pasif</u>
Sermaye İhracı		1.000
Dış Alacaklarda Azalma	1.000	

11.5.Ödemeler Bilançosunda Dış Açıkların Nedenleri

i. Yapısal Nedenler

- Ülkede uygulanan harcama genişletici politikalar
- Kalkınma hızının göreceli olarak yükseltilmesi
- Teknolojik gerilik ve ekonomi yönetimindeki gerilik nedeni ile rekabetin ve ihracatın azalması
- Bazı hammaddeler açısından dışa bağımlılığın aşırı derecede olması
- Ülkedeki tercihlerin yabancı mallar yönünde değişmesi
- İktisadi Dalgalanma

ii. Geçici faktörler

- Dünya hammadde fiyatlarının geçici olarak yükselmesi
- Mevsimsel Değişmeler
- Yabancı sermaye giriş ve çıkışları

11.6.Dış Açık Durumunda İzlenebilecek Politikalar

Ödemeler bilançosundaki açıklar karşısında ülkelerin izleyecekleri yollar, bu açıkları finanse etmek, baskı altına almak, ya da tedavi edici önlemler üzerinde durmak şeklinde özetlenebilir. Açıkların finanse edilmesi, resmi döviz rezervlerini kullanılmasını gerektirir. Böyle bir yol açıkların düzeltilmesi yönünde önlem almaya gerek duyulmaması demektir. Fakat ülke kaynakları sınırsız değildir, sahip olunan dış rezervler ne kadar büyük olursa olsun, er geç tükenebilirler. Ayrıca dış borçlanmaların da bir sınırı vardır. Uzun süreli açıkların finanse edilmesi değil, tedavi edilmesi gerekir.

Dış açıklar durumunda izlenebilecek diğer bir yöntem de dış ticaret ve kambiyo politikası araçlarını harekete geçirmektir. Yani, hükümetler gümrük vergileri, kotalar ve yasaklamalarla ithalatı kısıtlamaya çalışırken, kambiyo denetimi ile de ülkeden döviz ve sermaye çıkışını kısıtlatırlar. Fakat bütün bu önlemler dış açıklar ancak baskı altına almaya yarar; gerçekte ise açıklar giderilmiş olmazlar.

Dış açıklar durumunda izlenebilecek diğer bir yöntem de açıkların tedavisi ya da düzeltilmesidir. Açıkların tedavisi, önce uygulanan kur politikasının gözden geçirilmesini gerektirir. Dış dengesizliklerin önemli bir nedeni, çoğu kez uygulanan kur politikasıdır. Merkez bankasının kur istikrarını sağlamak gerekçesiyle piyasaya yaptığı müdahaleler, ulusal

paranın aşırı değeri (döviz kurunun düşük tutulması) sonucunu doğurmuş olabilir. Dolayısıyla böyle bir durumda merkez bankasının, döviz kurunun piyasada denge değerini bulacak biçimde değerinin yükselmesine izin vermesi gerekecektir.

Bunun yanında ihracatın artırılabilmesi için kısa ve uzun dönemde alınabilecek başka önlemler vardır. Kısa dönemde örneğin, ihracatçının dış piyasalar konusunda bilgilendirilmesi, ihracat üretimine ucuz girdi ve kredi sağlanması, ihracat bürokrasisinin önlenmesi, vb. politikalar uygulanabilir.

Uzun dönemde ise konu daha çok kalkınma politikalarıyla ilgili olacaktır. İhracata yönelik bir kalkınma modeli, kaynakların dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere göre dağıtımını, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesini ve uluslararası iş bölümüne gidilerek ekonominin dünya piyasası ile bütünleştirilmesini gerektirebilir.

Uygulamalar

- 1) Ödemeler dengesi açığı kavramını araştırınız.
- 2) Ülkemizde cari açığın en önemli nedeni/nedenlerini açıklayınız.
- 3) Ödemeler bilançosu açıklarını önlemeye yönelik politikaları araştırınız.

Uygulama Soruları

- 1) Ödemeler bilançosu açıklarının nedenleri nelerdir?
- 2) Ödemeler bilançosunun otonom kalemleri nelerdir?
- 3) Ödemeler bilançosunun özelliklerini açıklayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Ödemeler bilançosu, bir ülkede yerleşik kişilerin, belirli bir dönem boyunca, yabancı ülkelerde yerleşik kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren tablodur Mal ve hizmet ticareti ile sermaye hesabı işlemlerini içerir.

Mal hareketleri; ihracat ve ithalat dengesiyle ilgiliyken, sermaye; ilgili ülke ve diğer ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin yön ve şekliyle ilgilidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ile kısa ve uzun vadeli dış kredileri ifade eder.

Ödemeler bilançosundaki net hata ve noksan, cari işlemler hesabı ile sermaye hesabındaki hata ve unutmaları içerir.

Ödemeler bilançosu, reel göstergeler kadar, parasal yön veren en önemli faktördür. Ayrıca fiyat düzeyi ve faiz oranı değişimleri de doğrudan ve dolaylı şekilde döviz kurunu ve ödemeler bilançosunu etkilemektedir

Cari işlemler hesabı içinde; dış ticaret dengesi (ihracat-ithalat), turizm, taşımacılık, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri, faiz ödemeleri ve kar transferleri yer alır. Ülkenin tüm döviz gelirleri ve tüm döviz giderleri, cari işlemler hesabına kaydedilir. Gelirler giderlerden büyükse, cari fazla, değilse, cari açık meydana gelir. Dış dünya ile ilişkilerde cari denge son derece önemli bir göstergedir.

Sermaye hesabı ise; doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ile kısa ve uzun vadeli dış kredileri ifade eder. Ödemeler bilançosundaki net hata ve noksan, cari işlemler hesabı ve finans hesabındaki hata ve unutmaları içerir ve muhasebe tekniği açısından dengeleyici bir hesap özelliği taşır.

İlk üç hesabın toplamıyla, ödemeler bilançosu dengesi sağlanamıyorsa, aradaki fark, resmi rezerv hareketleri hesabıyla denkleştirilir.

Cari işlemler hesabı açık veriyorsa, ödemeler bilançosu dengesinin sağlanabilmesi için, ya sermaye hesabı fazla vermeli, ya da merkez bankası rezervleri kullanılmalıdır.

Portföy yatırımları ve krediler, borç arttırıcı özelliindedir.

Bölüm Soruları

1) Ödemeler bilançosunun dengesinin sağlanması için aşağıdaki koşullardan hangisinin gerçekleşmesi gerekir?

- A) Dış borç geri ödemesi + Cari işlemler bilançosu + Sermaye bilançosu =0
- B) Dış borç faiz ödemesi + Cari işlemler bilançosu + Sermaye bilançosu =0
- C) Cari işlemler bilançosu + Resmi rezervler =0
- D) Resmi rezervler + Sermaye bilançosu =0
- E) Net hata ve noksan + Cari işlemler bilançosu + Sermaye bilançosu =0

2) Ödemeler bilançosu fazla veren ülkeler paralarının değer kazanmasını istememişlerdir. Bunun nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Ülkenin döviz rezervini belirli bir düzeyde tutmak.
- B) Enflasyonu durdurmak
- C) Faiz oranını belirli bir düzeyde tutmak
- D) İhracat artışını özendirmek
- E) Kısa vadeli yabancı sermaye girişini özendirmek

Açıklama:

Milli paranın değer kazanması ithalatı artırırken ihracatı da azaltır. Milli paranın değer kazanması, bizim ülke mal fiyatlarının yabancılar açısından yükselmesi anlamına gelir. Bu durumda ihracat düşer

3) Aşağıdakilerden hangisi ödemeler bilançosunun sermaye hareketleri kısmında yer almaz?

- A) Doğrudan yatırımlar
- B) Portföy yatırımları
- C) Dış borç faiz ödemeleri
- D) Kısa vadeli sermaye hareketleri
- E) Dış borç ana para geri ödemeleri

4) Aşağıdaki hesaplardan hangisi ödemeler dengesinin Cari İşlemler Hesabı'nda yer almaz?

- A) Mal ticareti
- B) Hizmet ticareti
- C) Gelirler
- D) Ticari banka kredileri
- E) Cari transferler

5) Türkiye'de ödemeler bilançosu verileri kim tarafından hazırlanmaktadır?

- A) Dünya Bankası
- B) Maliye Bakanlığı
- C) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
- D) Hazine ve Dış Ticaret Bakanlığı
- E) Dış Ticaret Müsteşarlığı

6) Yurt dışındaki yatırımlardan elde edilen kâr ve faiz gelirleri, ödemeler dengesi içinde aşağıdakilerin hangisinde gösterilir?

- A) Sermaye hesabı
- B) Finans hesabı
- C) Net hata ve noksan
- D) Cari işlemler hesabı
- E) Portföy hesabı

7) Aşağıdakilerden hangisi ödemeler bilançosunun cari işlemler dengesi kısmında yer almaz?

- A) Dış borç ana para geri ödemeleri
- B) Dış borç faiz ödemeleri
- C) İşçi gelirleri
- D) Navlun ve sigorta
- E) Bavul ticareti

8) Aşağıdakilerden hangisi cari işlemlerin bir alt kalemi değildir?

- A) İhracat
- B) İthalat
- C) Hizmetler
- D) Cari transferler
- E) Portföy hareketleri

9) Yıl içerisinde yabancı ülkelerle yapılan bütün ekonomik faaliyetlerin kaydedildiği bilanço hangisidir?

- A) Ödemeler bilançosu
- B) Ulusal bilanço
- C) Envanter ve bilanço
- D) Milli gelir bilançosu
- E) Dış ticaret bilançosu

10) Ödemeler Bilançosunda, cari işlemler, sermaye ve net hata ve noksan hesabı işlemlerine ne ad verilir?

- A) Otonom işlemler
- B) Dengesizlik giderici işlemler
- C) Karşılıksız işlemler
- D) Görünür ticaret işlemleri
- E) Görünmez ticaret işlemleri

***

Cevap Anahtarı:

1-E 2-D 3-C 4-D 5-C 6-E 7-A 8-E 9-A 10-A

12.İSTİHDAM VE İŞSİZİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

İşsizlik sorunu tüm dünya ülkelerinde giderek büyüyen bir problem haline gelmiştir. Bu problem ekonomik ve sosyal sorun niteliği taşımaktadır.

Bu hafta istihdam, işsizlik, işsizlik türleri ile işsizliğin ortaya çıkış nedenleri üzerinde durulacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye’de (2010-2015) dönemi için istihdamın sektörel dağılımı araştırınız.
- 2) Toplam talebin tam istihdamı yaratmada yetersiz olduğu zaman ortaya çıkan durgunluklar sonucu beliren işsizlik türünü açıklayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
İstihdam, işsizlik ve işsizlik türleri	İşsizliğin ortaya çıkış nedenlerinin öğrenilmesi	Metinler, çözümlü problemler, alıştırmalar ve interaktif materyaller ile konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- İstihdam
- İşgücü
- İşsizlik oranı
- İradi İşsizlik
- Friksiyonel İşsizlik

Giriş

İstihdam bir ülkede belli bir dönemde çalıştırılan toplam işgücü miktarını ifade eder.

Tam istihdam, bir ekonomide çalışma istek ve yeterliğinde olup da geçerli ücret düzeyinden çalışmayı kabul eden herkesin iş bulabildiği durumdur.

Eksik istihdamda ise üretim faktörlerinin bir kısmı üretime katılmamaktadır. Bunun nedeni talep yetersizliğidir.

İş gücü, “bir ülkedeki emek arzını insan sayısı yönünden ifade eden kavramdır”. Başka bir tanımlama ile “bir ülkedeki nüfusun üretici durumda bulunan yani ekonomik faaliyete katılan kısmıdır. Diğer bir tanımlama ile işgücü, “nüfusun ekonomik etkiliği olan bölümüdür”¹. Kısa bir tanımlama ile “iktisaden faal durumda olan nüfus” veya “aktif nüfus” şeklinde de tanımlanmaktadır.

Bir ülkedeki toplam nüfusun, kıyla, hapisane ve hastane gibi yerlerde ikamet edenler dışında kalan kısmın 15 yaş üzerindeki bölümüne “kurumsal olmayan sivil nüfus” denilmektedir. Kurumsal olmayan sivil nüfus da üç gruptan oluşmaktadır. Birinci grupta “çalışanlar” (employed, E) yer almaktadır. İkinci grupta “işsiz olan ve iş arayanlar” (unemployed U), üçüncü grupta ise “işsiz olanlar ve iş aramayanlar” yer almaktadır. İşte bu kurumsal olmayan sivil nüfusun çalışanlar ve işsizler toplamından oluşan kısma “işgücü” (labour force, L) denilmektedir ($L = E + U$). Dolayısıyla da kurumsal olmayan sivil nüfusun işsiz olan ve iş aramayanlar grubu, sivil nüfusun işgücünde olmayan kısmını temsil etmektedirler. Kurumsal olmayan sivil nüfusun bu grubuna da işgücünde olmayanlar denilmektedir.

Açık işsizlik çalışma irade ve gücünde olan ve cari ücrete razı olarak iş aradığı halde kendi yeteneğine göre iş bulamayan (geçen 4 hafta içinde) kimseler için kullanılan bir kavramdır. Kendi isteğiyle çalışmayanlar bu kapsam dışında kalmaktadır.

Uluslar arası çalışma örgütü (ILO) belirli bir standart benimsemiş ve bütün ülkelere işsizliğin saptanması ile ilgili olarak yapılan anketlerde kişilere şu üç sorunun sorulması öngörülmüştür:

1. Referans döneminde (son 15 gün içinde) ücretli veya ücretsiz olarak herhangi bir işte çalıştınız mı?

2. Son 6 ayda kendi hesabınıza bir iş kurmak çabası gösterdiniz mi veya ücretli olarak çalışmak amacıyla bir iş aradınız mı?

3. On beş gün içinde işbaşı yapmanızda herhangi bir engel var mı?

İLO standartlarına göre bir kimsenin işsiz sayılabilmesi için 1. ve 3. soruya hayır, 2. soruya evet yanıtını vermiş olması gerekmektedir.

Bu bölümde istihdam ve işsizlik ile işsizlik türleri konularına yer verilecektir.

12.1.İstihdam

İstihdam bir ülkede belli bir dönemde çalıştırılan toplam işgücü miktarını ifade eder.

Dar anlamda istihdamı, ülkedeki mevcut işgücünün ekonomik faaliyetler içerisinde sürekli biçimde çalıştırılması şeklinde tanımlayabiliriz. Bir ekonomide belli bir dönemde üretim faktörlerinin var olan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığı ise geniş anlamda istihdamı ifade etmektedir.

İstihdam kavramı geniş anlamda, bir ekonomide mevcut, tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanılmasıdır. İstihdam; iktisatçılar tarafından (en geniş anlamı ile), üretim faktörlerinin tam kullanımı olarak tanımlanır. Ancak, ekonomik kuramda ve uygulamada tam istihdam üretim faktörlerinden olan “emek” kavramı dikkate alınarak tanımlanmaktadır. Emek kavramından hareket edilerek tanımlanırsa (ki bu dar anlamda kullanımıdır) herhangi bir işte yevmiyeli, ücretli, maaşlı, kendi hesabına çalışan, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat bir iktisadi faaliyette bulunan kişilerdir.

Bununla beraber, tam istihdamı toplam işgücünün hepsinin istihdam edilmesi gibi bir durum olarak düşünmek hatalıdır. Birçok ekonomist geçici veya yapısal unsurlarında göz önünde tutularak makul işsizliğin olduğu bir istihdam düzeyini, tam istihdam durumu olarak kabul eder. Doğal olarak tam istihdam düzeyinde ortaya çıkacak işsizlik (friksiyonel işsizlik) oranı ülkeden ülkeye ve çeşitli koşullara bağlı olarak değişecektir. Tam istihdam durumu için önemli olan, açık iş sayısının o anda iş arayanlardan daha fazla olmasıdır.

İstihdam tam, eksik ve aşırı istihdam olarak sınıflandırılmaktadır.

12.1.1.Tam İstihdam

Tam istihdamın belirlenmesinde dikkate alınacak nüfus kitlesi çalışma çağındaki nüfustur. Çalışma çağındaki nüfus tanımlanırken, bir yaş sınırlamasından hareket edilir. Genellikle, bu çalışma çağının alt sınırı, zorunlu temel eğitimin bitişini ifade ederken; üst sınırı da emeklilik yaşına karşılık gelmektedir. Ülkeler arasında gerek zorunlu temel eğitimin süreleri ve gerekse emeklilik yaşları konusundaki farklılıklar çalışma çağındaki nüfusun uygulamada farklılaşmasına yol açmaktadır Ancak, ülkeler arasında yaygın olan yaş sınırları 15-64 yaşları arasındadır. Başka bir ifadeyle, 15-64 yaşları arasındaki kişiler çalışma çağındaki nüfus olarak kabul edilmektedir.³²

Tam istihdam, bir ekonomide çalışma istek ve yeterliğinde olup da geçerli ücret düzeyinden çalışmayı kabul eden herkesin iş bulabildiği durumdur. Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa biz bu ekonominin tam istidam durumunda olduğunu ya da tam istihdama ulaştığını söyleriz. Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek

³² <http://www.insankaynaklari.net/Dokuman.asp?s=10&Desteno=1&v=119>

sahipleri iş bulabildiği gibi ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır.

12.1.2.Eksik İstihdam

Dar anlamda eksik istihdam ise, bir ekonomide çalışmak istediği halde çalışma yaşına ulaştığı halde iş arayıp iş bulamayanların olduğu bir durumdur. Geniş anlamda eksik istihdam bir ekonominin sahip olduğu emek doğal kaynaklar sermaye ve girişimci gibi üretim faktörlerinin tamamının üretiminde görev alınmamasını bir kısmının boşta kalması olarak tanımlanır.

Eksik istihdamda üretim faktörlerinin bir kısmı üretime katılmamaktadır. Bunun nedeni talep yetersizliğidir. Malların bir kısmı satılmıyor stoklar artıyorsa ekonomide talep azlığından söz edilir. Bu durumda müteşebbisler talep edildiği kadar mal üretecek üretim hacmini daraltacaklardır.

Mal üretiminin azalması bir kısım işgücünün işsiz kalması demektir. Aslında insanların ihtiyaçları sonsuz olduğu için atıl (çalışmayan) faktörlerin de üretecekleri mal ve hizmetlere istek vardır. Fakat her istek talep değildir. İsteklerin talep halini alabilmesi için satın alma gücü ile desteklenmesi gerekir. Toplumda fertlerin gelirleri artınca istekler satın alma gücü ile desteklendiğinden talep artacaktır. Bu da daha çok mal ve hizmet satılmasına stokların erimesine imkan verecektir. Stokların azaldığını gören müteşebbisler üretim hacmini genişletecekler ve bunun için işsiz ve boşta kalan faktörleri istihdam edeceklerdir. Bu da ekonomiyi tam istihdama doğru geçirmiş olacaktır.

12.2.İş Gücü Kavramı

İş gücü, “bir ülkedeki emek arzını insan sayısı yönünden ifade eden kavramdır”. Başka bir tanımlama ile “bir ülkedeki nüfusun üretici durumda bulunan yani ekonomik faaliyete katılan kısmıdır”. Diğer bir tanımlama ile işgücü, “nüfusun ekonomik etkiliği olan bölümüdür”³³ Kısa bir tanımlama ile “iktisaden faal durumda olan nüfus” veya “aktif nüfus” şeklinde de tanımlanmaktadır.³⁴ Bir ülkedeki toplam nüfusun, kışla, hapishane ve hastane gibi yerlerde ikamet edenler dışında kalan kısmın 15 yaş üzerindeki bölümüne “kurumsal olmayan sivil nüfus” denilmektedir.

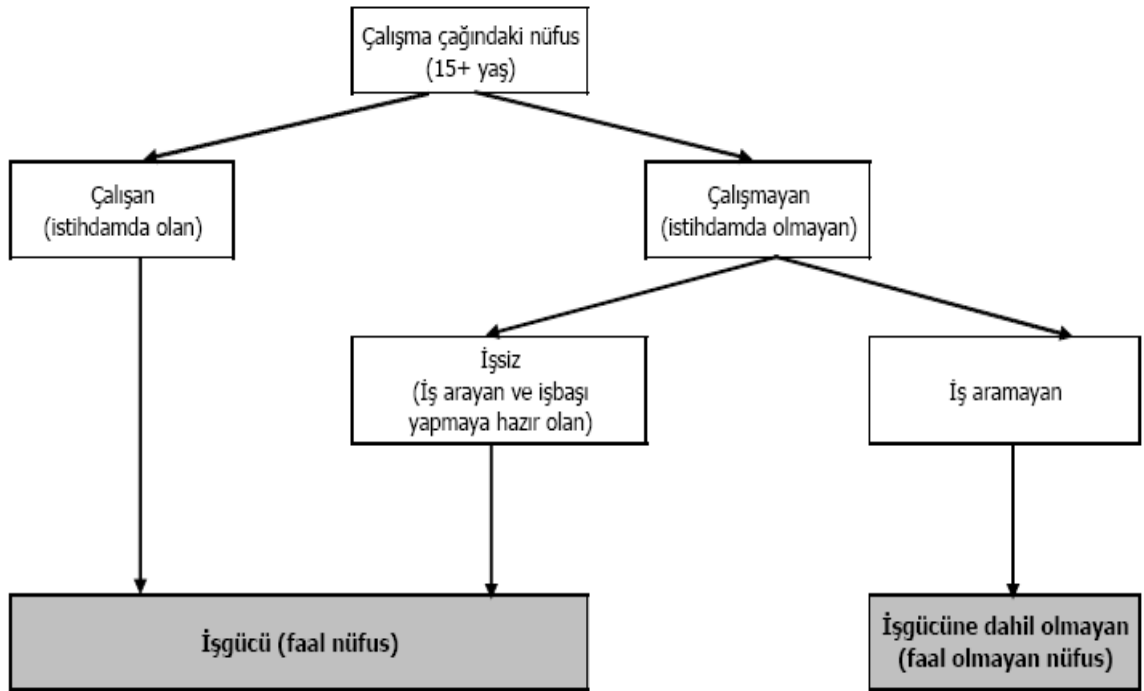
Kurumsal olmayan sivil nüfus da üç gruptan oluşmaktadır.

Birinci grupta “çalışanlar” (employed, E) yer almaktadır. İkinci grupta “işsiz olan ve iş arayanlar” (unemployed U) ,üçüncü grupta ise “işsiz olanlar ve iş aramayanlar” yer almaktadır. İşte bu kurumsal olmayan sivil nüfusun çalışanlar ve işsizler toplamından oluşan kısmına “işgücü” (labour force, L) denilmektedir ($L = E + U$). Dolayısıyla da kurumsal olmayan sivil nüfusun işsiz olan ve iş aramayanlar grubu, sivil nüfusun işgücünde olmayan kısmını temsil

³³ Sebahattin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, 10.Basım, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1997,s.112

³⁴ Kuvvet Lordoğlu ve Nurcan Özkaplan, **Çalışma İktisadi**, Düzeltilmiş 2. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2003,s.43

etmektedirler. Kurumsal olmayan sivil nüfusun bu grubuna da işgücünde olmayanlar denilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) işgücünü, “istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu tüm nüfus” diye tanımlamıştır.³⁵

12.3.İşsizlik Kavramı

Genel kabul gören tanımına göre işsiz, çalışma gücüne sahip ve çalışmak isteyen, fakat geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimselere denilmektedir. Kişinin işsiz sayılabilmesi için işsizliğin uluslararası standart tanımında yer alan; işi olmama, işbaşı yapmaya hazır olma ve iş arıyor olma kriterlerinin üçünün de aynı anda mevcut olması gerekir.

İşsizlik: Çalışabilir işgücünün geçerli ücret ve çalışma koşulları altında çalışmak istediği halde geçici veya sürekli olarak çalışabilecekleri işyeri bulamamaları durumudur. Bu işsizlik türü işbölümü ve uzmanlaşmanın ileri olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkmaktadır.

i. İşsizlik Oranı

³⁵ Erdal Ünsal, **Makro İktisat**, 7.Basım, Ankara: İmaj Yayınları, 2007,s.87

$$\text{İşsizlik Oranı} = (\text{İşsiz Sayısı} / \text{Toplam İşgücü Sayısı}) \times 100$$

ii. İstihdam Oranı

Bazen istihdam nüfus oranı da denilen **istihdam oranı**, istihdam edilenlerin kurumsal olmayan nüfus içindeki yüzde oranıdır ve istihdam edilenlerin sayısının, kurumsal olmayan nüfusa oranlanıp 100 ile çarpılmasıyla bulunur.

$$\text{İstihdam Oranı} = (\text{İstihdam sayısı} / \text{Kurumsal olmayan nüfus}) \times 100$$

iii. İşgücüne Katılma Oranı

İşgücüne katılma oranı, işgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki yüzde oranıdır ve işgücünün, kurumsal olmayan nüfusa oranlanıp 100 ile çarpılmasıyla bulunur.

$$\text{İşgücüne Katılma Oranı} = (\text{İşgücü} / \text{Kurumsal olmayan nüfus}) \times 100$$

12.4. İşsizlik Türleri

12.4.1. İradi İşsizlik

Yetişkin kişilerin cari ücret düzeyinde çalışma olanaklarına sahip olmalarına karşın, çeşitli nedenlerle çalışmak istemeyip, işsiz duruma düşmeleri sonucunda söz konusu olan işsizliğe iradi işsizlik denir. İradi işsizliğin nedeni, kişilerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için güvencelerinin olması nedeniyle, işi ya da iş yerini, ücret düzeyini vb. bahane ederek çalışmak istememeleridir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi ancak kendi istediği şekilde bir iş olursa çalışacaklarını söyleyen kişilerin oluşturdukları işsizliktir. Bu işsizliğin sebepleri:

- a) Genellikle tembel oldukları için işi beğenmezler.
- b) İş şartlarındaki küçük bir değişikliğe razı olamazlar.
- c) İstismar edileceklerini düşünerek komplekse kapılırlar. Bu gibi küçük sebeplerden dolayı hemen işi bırakırlar veya istekleri olmadığı sürece işe başlamazlar.
- d) Aile fertlerinden çalışabilecek düzeyde olup da yalnızca bir kişi çalışıyorsa bu ailede bu gelire razı oluyorsa diğer fertler çalışmak istemezler. Babanın çalıştığı bir durumda eşi ve yetişkin çocuklar çalışmıyorsa eş ve çocukların durumu iradi işsizliğe girer.
- e) Bazı kimseler (nadir olarak rastlansa bile) istirahat etmeyi maddi refaha tercih ederler ve çalışmak istemezler.

Sonuç olarak iradi işsizlik: piyasada geçerli olan ücreti kabul ettiği takdirde, çalışabilecek iş olduğu halde çalışmayan kişilerin meydana getirdiği işsizliktir.

12.4.2. Gayri İradi İşsizlik

İş bölümü, uzmanlaşma ve otomasyonun önemli olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkan ve iktisadi bakımdan asıl önemli olan işsizlik türüdür. İradi işsizliğin tam tersi olarak, şartlar ne olursa olsun çalışmak isteyen insanların kendi iradesi dışında iş bulamamalarıdır. Bunun en önemli sebebi iş gücüne olan talebin yetersizliğidir. Bazı ürünlerin satışları düşük seviyede olabilir veya o mal üretilirken otomasyon şartları geçerli olabilir. Bunun sonucu olarak üretici iş gücü talebini azaltır. Bu ise bazı kimselerin işsiz kalmalarına sebep olur.

Bu gibi işsiz kişiler, cari ücret düzeyinin altında çalışmaya razı olmaları halinde iş bulabilirler. Ancak bu şekilde iş bulduklarında çalışmakta olan kişilerin işlerini ellerinden aldıklarından dolayı, ekonomideki işsizlik ortadan kalkmaz, sadece işsiz olan kişiler değişir.

12.4.3. Yapısal İşsizlik

Her ekonomi sürekli bir değişim içindedir. Bir yandan tüketicilerin talep kalıpları değişirken, öte yandan üretim teknolojisi değişir.

Dünya piyasaları hızla değişmekte, bazı ekonomiler bu değişime yeterince hızlı adapte olamamaktadırlar. Bu ekonomilerdeki firmalar zamanla denizaşırı ülkelerin firmalarıyla rekabet edemez hale gelmekte ve piyasalardaki paylarını kaybetmektedirler. Eğer bu firmalar gerekli dönüşümü gerçekleştiremezler ise varlıklarını devam ettiremeyeceklerdir. İşte bu dönüşüm sürecinde ortaya çıkan işsizlik türü yapısal işsizliktir ve yapısal işsizlik işgücü piyasasında bir dengesizlik oluşturur.

Bu şekilde ekonominin talep ve üretim yapısında ortaya çıkan değişikliklere intibak sürecinin neden olduğu işsizliğe, yapısal işsizlik denir. Yapısal işsizliğe neden olan bu yapı değişiklikleri şunlardır:

Üretim Teknolojisindeki Değişmeler: Her ülkede, gerek tarım sektöründe gerekse endüstriyel sektörde, ekonomideki sermaye birikimine paralel olarak, verimi artırıcı sermaye yoğun teknolojiler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır.

Tarımda “mekanizasyon”, tarım dışı sektörlerde “otomasyon” denilen bu gelişmeler sonucunda, işlerini makinelerle kaptıran işçiler, bir süre işsiz kalmaktadırlar. Bu tür teknolojik gelişmeye tarım sektöründe basta traktör olmak üzere, tarımsal makinelerin üretimde kullanılmasını, endüstride ise tekstilde kullanılan el tezgâhlarının yerini, yarı otomatik ve hatta tam otomatik makinelerin almasını örnek verebiliriz. Endüstride, makineleşmenin ileri düzeye gelmesi halinde varılan “otomasyon” aşamasında, üretime insan müdahalesi tamamen ya da kısmen ortadan kalkmaktadır.

Üretim teknolojisinde, emek yoğun teknolojilerden kapital yoğun teknolojilere geçişle ortaya çıkan yapısal işsizliğe, teknolojik işsizlik de denilmektedir. “Emek tasarruf edici

teknolojik değişme” ile birlikte kullanılan makinelerin ilk etkisi, işsizliğin artması yönünde olmaktadır. Ancak zaman içinde hem ekonominin gelişmesi hem de yeni makinelerin bakım, tamir vb. gibi istihdam yaratıcı etkisiyle, yeni istihdam alanları ortaya çıkarken, işsizlik azalmaktadır.

Tüketim Kalıplarında Değişmeler: Her ekonomide zaman içinde modanın da etkisiyle zevk ve tercihler, kısaca alışkanlıklar değişmektedir. Yeni mamullerin üretilmeye başlanması ve talep edilmesi, özellikle bu yeni malların rakibi olan bazı malların talebinde azalmaya neden olur. Bu şekilde, giderek daha az talep edilen, bir başka deyişle demode olan malları üreten sanayiler zamanla gerilemekte ve hatta ölmektedir. Bu gibi gerileyen sanayi ve mesleklerde faaliyette bulunanlar da işsiz duruma düşmektedirler ki, bu tür işsizler de yapısal işsizlik grubu içine dahil edilmektedir.

Tercihlerde değişmelerin bazı malların talebinde azalmaya neden olması sonucunda oluşan bu işsizlik türünün ortaya çıktığı gerileyen sanayilere, bakır eşya sanayi, alüminyum mutfak eşyası sanayi, şapka sanayi vb.leri örnek verilebilir. Değişen talep karşısında gerileyen sektörlerde çalışanlar işsiz duruma düşerken, bu işsizlerin bir kısmını ve özellikle gençleri yeni işlere adaptasyon sağlayabilecek şekilde eğitmek mümkün olabilmektedir.

Asgari Ücret Uygulaması: Günümüzde birçok ülkede işçilerin çalıştırılabileceği en düşük ücret düzeyi olan asgari ücret kanunlarla belirlenmektedir. Asgari ücret düzeyinin yüksek olarak belirlenmesi halinde, becerisi yüksek olan işçiler iş bulurken, deneyimsiz ve fazla beceri gösteremeyen işçiler, iş bulamazlar. Yüksek asgari ücret politikasının neden olduğu işsizleri de, yapısal işsizlik türü içine dahil etmek gerekir.

12.4.4.Friksiyonel (Geçici) İşsizlik

İş gücüne yeni katılan ile çeşitli nedenlerle mevcut işlerini terk etmiş olup yeni bir iş arayanlara, arızı (geçici) yani friksiyonel işsiz denir. Her ekonomide mutlaka iş değiştirenler olacağından, toplam işgücü talebi, toplam işgücü arzına eşit olmasına karşın, friksiyonel işsizlik söz konusu olacaktır.

Friksiyonel işsizlerin bir kısmı, kendilerine önerilen yeni işi, eski işleri ve daha önce aldıkları ücretleri göz önüne alarak beğenmezler. Bu işsizlik türü kısmen istemli, kısmen de istemsizdir. İş ve yer değiştirmeler gibi geçici nedenlere dayanır ve ekonominin tümünü etkilemez. Bu açıdan, friksiyonel işsizleri iradi işsizler grubuna dahil etmek mümkündür. Ancak, bu grup işsizler, kısa bir zaman zarfında kendi yetenek ve deneyimlerine uygun iş bulabilirler. Bir ülkede iş ve işçi Bulma Kurumu ne kadar iyi örgütlenmiş ve etkin çalışıyorsa, o ülkede arızı işsizlik oranı o denli düşecektir. Her şeye rağmen, her ülkede, mutlaka % 2 ile % 4 arasında friksiyonel işsiz olması normal karşılanmaktadır. İş değiştiren kişilerin iş aramaları süresince işsiz durumunda olmaları sonucunda söz konusu olan friksiyonel işsizliğe, aynı zamanda "arama işsizliği" de denilmektedir.

Friksiyonel işsizlik ile yapısal işsizlik arasındaki ilişkiler:

Yapısal işsizlik ile friksiyonel işsizlik, işçilerin iş değiştirmesi nedeniyle söz konusu olan geçici işsizlik türü olduklarından, birbirine benzerler. Bir başka deyişle yapısal işsizlik, uzun dönemli friksiyonel işsizlik niteliği arz etmektedir.

İşsizler yeni işlere ne kadar hızlı intibak ederlerse, yapısal işsizlik friksiyonel işsizliğe o denli yaklaşır. Öte yandan friksiyonel işsizlikte, işsiz sayısı ile boş iş sayısı birbirine çok yakındır. Yapısal işsizlikte ise, işsiz sayısı ile boş iş sayısı birbirine yakın olmasına karşın, boş iş ile işsizler arasında nitelik ve özellikle mekan yönünden farklılıklar vardır. İşsizler, çoğu kez banka yerlere göç etmek zorunda kalmaktan öte (tarımdan tarım dışı ya da duraklayan bölgelerden gelişen bölgelere), bazen de adaptasyon eğitiminden geçerek, yeni işleri yapabilecek beceri kazanmak durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar.

12.4.5.Konjonktürel İşsizlik

Ekonomik hayat konjonktürel (devrevi, çevrimsel) olarak, canlanıp daralmakta, bir başka deyişle bu ekonomilerde üretim ve dolayısıyla milli gelir zaman içinde dalgalanmaktadır.

Ekonomik canlanmanın olduğu dönemlerde talep artışına paralel olarak, istihdam ve milli gelir artmaktadır. Belirli bir zaman sonra, üretimin artması sonucu mal ve hizmet arzı, talebi aşmaya başlayınca, talep yetersizliği nedeniyle canlılık yerini durgunluğa terk etmeye başlayacaktır. Böylece stoklar artıp, üretim gerilerken, işgücüne olan talebin azaldığı bu depresyon dönemlerinde, işsizlik artacaktır. Bir gayri iradi işsizlik türü olan konjonktürel işsizlik, krizin yoğunluğuna göre, bir kaç yıl sürebilmektedir.

Konjonktür dalgalanmalarının düştüğü safhalarda, yani iktisadi faaliyetlerin azaldığı devrelerde insanların büyük bölümü işsiz kalabilir. Dalgalanmaların yükseldiği devrelerde ise işsizlik azalıp tamamen ortadan kalkar. İşte az çok belli aralıklarla ortaya çıkan ve devri bir nitelik taşıyan işsizliklerin sebepleri üzerindeki teorik araştırmalara "konjonktür teorileri" denir. Bu işsizliğin sebebi efektif talep olup talep yetersizliğinin ortaya çıktığı devrelerde işsizlik artmakta, toplam talep seviyesinin yükseldiği dönemlerde ise işsizlik azalmaktadır.(1974 petrol krizi gibi)

12.4.6.Mevsimlik İşsizlik

Mevsimlik işsizlik, gayri iradi işsizlik türü niteliğindedir. Bazı ekonomik faaliyetlerin belirli mevsimlerde yapılabilmesi sebebiyle ortaya çıkan işsizliktir. Tarım alanında işler mevsimlere dağılmıştır. Hasat sonrası birçok kişi tarla işleri bittiği için işsiz kalırlar. Aynı şekilde turizm işletmelerinde çalışan kişiler de mevsim bitince işsiz kalırlar. Yazlık tesislerde çalışanlar kışın, kış sporları yapılan yerlerde çalışan kimseler de yazın işsiz kalırlar. Bu sektörlerde çalışanlar, iş anlaşması yaparken, işlerinin ne zaman sona ereceğini de bildiklerinden, gerekli tedbirleri alacaklar ya da kendilerini koşullara hazırlayacaklardır.

Bunun yanında toplumun örf ve adetlerine göre bazı günlerde, milli ve dini bayramlarda da işsizlik meydana gelebilir. Tarım sektöründe elde edilen endüstriyel ürünlerin işlenmesi dönemlerinde büyük iş gücü hareketi bu alanlara (tütünün işlenmesi, pancarın işlenmesi gibi) kayar. Bu alanlarda üretim faaliyeti bitince yeniden işsizlik dönemi başlar. Bu tür dalgalanmalar

insan iradesi dışında meydana geldiği ve sık sık tekrarlandığı için mevsimlik işsizlik büyük bir sorun teşkil eder.

Gelişmekte olan ülkelerde, mevsimlik işsizlik önemini korumaktadır. Nüfusun önemli bir kısmının kırsal kesimde faaliyette bulunduğu bu grup ülkelerde, üretim teknolojisi geri (emek yoğun) olduğu gibi, seracılık da yeteri kadar gelişmemiştir. Benzer şekilde, inşaat ve turizm sektörlerinde de mevsimlik işsizlik olgusu henüz hafiflememiştir. Bu ülkeler geliştikçe, mevsimlik işsizlik önemini kaybedecektir.

12.4.7.Gizli İşsizlik

Bazı insanlar çalışıyor gibi görünürler fakat faaliyetlere olumlu bir katkıları olmaz. Genellikle iktisaden geri kalmış veya az gelişmiş ülkelerde çok rastlanan gizli işsizliği marjinal verimliliği sıfır ya da sıfırın altında olan işçilerin durumu olarak tanımlayabiliriz. Bu kişiler fiilen çalışıyor görünmelerine hatta faydalı şeylerin üretimine katkıları olmasına rağmen bu kişiler iş alanından çekildiklerinde üretimde hiçbir azalma olmaz. Bu tür işsizliğin tespit edilmesi açısından sağlıklı istatistik yapılması genellikle zordur. Çünkü işçiler fiilen çalışıyor görünmektedirler. Bu tür işsizliğin sebebi üretim araçlarının yani sermayenin ve organizasyonun yetersizliğidir.

12.4.8.Doğal İşsizlik

İşgücü piyasalarının doğal işleyişine bağlı olarak bir ülkede işsizliğin tamamen ortadan kaldırılması söz konusu değildir. Her ülkede olması normal kabul edilen işsizlik doğal işsizlik olarak adlandırılır. Doğal işsizlik friksiyonel işsizlik ile yapısal işsizliğin toplamına eşittir. Doğal işsizlik bir anlamda minimum işsizlik düzeyini temsil eden uzun dönem işsizlik oranıdır.

Doğal İşsizlik Oranı= Friksiyonel İşsizlik Oranı + Yapısal İşsizlik Oranı

12.5.İşsizlikle Mücadelede Ekonomi Politikaları

İşsizlikle mücadeledeki ekonomi politikalarını “makro ekonomik politikalar”ve “mikro ekonomik politikalar” olarak iki ana grupta incelemek mümkün olabilir. Makro ekonomik politikaları; “para, maliye ve gelirler politikası” oluştururken, mikro ekonomik politikaları da “aktif istihdam politikaları” ve “pasif istihdam politikaları” şeklinde ayrıma tutarak incelemek mümkündür.

12.5.1.Makro Ekonomik Politikalar

12.5.1.1.Para Politikası

Bir ülkede; Merkez Bankası, para politikasının uygulayıcısı durumundadır. Merkez Bankası para politikasını uygularken, para politikası araçlarını kullanarak belirlediği nihai hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır. Nihai hedeflere ulaşmak için kendisine ara hedefler ve

faaliyet hedefleri belirlemekte ve para politikası araçlarıyla bu hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır.

Para politikası ekonominin konjonktürü dikkate alınarak “genişletici” ve “daraltıcı politikalar” seçilerek uygulanır.

Genişletici ve daraltıcı para politikasından kasıt, para arzı kontrolüdür.

Mevduat parası, para arzının önemli bir parçasıdır. Mali sistemdeki çekle kullanılabilir mevduat dar para tanımı M1 ‘in %75 ten fazlasını ve geniş ölçüde kullanılan M3’ün (en geniş para tanımlaması) yaklaşık % 15’ini oluşturur. Görüldüğü gibi, ticari bankaların mevduat parası yaratma olanağı rezervlerine bağlıdır. Merkez bankasının para arzını etkileme olanağı, bu rezervlerin büyüklüğünü ve yetersizliğini etkileme olanağıyla çok yakından ilişkilidir

Ekonomide işsizliğin olduğu varsayımından hareketle, ekonomideki para arzı arttırılırsa yani genişletici para politikası uygulanırsa faiz oranı düşecektir. Bu süreç “aktarma mekanizmasının” başladığı süreçtir. Aktarma mekanizması, para arz ve talebindeki değişmelerin toplam talebi etkilemesine yol açan mekanizmadır.

Bu mekanizma üç aşamalı olarak işlemektedir.

Birincisi parasal denge ile faiz oranı arasındaki bağlantıdır. İkincisi faiz oranı ile yatırım harcaması arasındaki bağlantıdır ve üçüncüsü de yatırım harcaması ile toplam talep arasındaki bağlantıdır.

Para arzı değişirse ya da para talebinde bir kayma olursa faiz oranı değişecektir. Örneğin, para arzı artarsa ve likidite tercihi fonksiyonu değişmezse, denge faiz oranında para arzı fazlası oluşacaktır. Para arzı fazlasının oluşması faiz oranının düşmesine neden olacaktır. Tam tersi durumda ise para arzındaki bir azalma durumunda, faiz oranı düşecektir. Eğer para arzı sabit kalıyorsa ve para talebinde bir artış olursa, denge faiz oranında para talebi fazlası oluşacak ve faiz oranı da yükselecektir. Para talebindeki bir azalma da faiz oranının düşmesine neden olacaktır.

Para arz ya da talebindeki değişmelerin neden olduğu parasal değişmeler, faiz oranını değiştirmektedir. Faiz oranındaki değişmeler toplam harcamalarda bir değişmeye neden olmaktadır. Bu da aktarma mekanizmasının ikinci bağlantısıdır. Faiz oranlarının azalması borçlanmayı ucuzlatmak suretiyle yeni yatırım harcamaları yaratacaktır. Yatırımla faiz oranı arasındaki bu negatif ilişkiye “yatırımın marjinal etkinliği fonksiyonu” denmektedir.

Para arzındaki bir artış faiz oranının düşmesine ve yatırım harcamalarının artmasına neden olmaktadır.

Para arzındaki bir azalma ise faiz oranının yükselmesine ve yatırım harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Para arzındaki bir değişme, arzulanan yatırım harcamasını değiştirecek ve toplam harcama eğrilerinin yer değişmesine neden olacaktır, toplam harcama eğrisi de toplam talep eğrisinin yer değişmesine neden olacaktır. Para arzının artması yatırım harcamalarını arttıracak ve dolayısıyla toplam talep yükselmiş olacaktır. Tersisi durumda ise para

arzının azalması, yatırım harcamalarını da azaltacak ve dolayısıyla toplam talep azalmış olacaktır.

Aktarma mekanizması parasal güçlerin ve gerçek harcama akımlarının bağlantısını sağlamaktadır. Para arz ya da talebindeki bir değişmeden tahvil fiyatlarında ve faiz oranlarında bir değişmeye, oradan yatırım harcamalarındaki bir değişmeye ve oradan da toplam talepte bir değişmeye doğru işlemektedir.

12.5.1.2.Maliye Politikası

Maliye politikası; devletin amaçlarına ulaşabilmesi için ekonomiye, vergi, borçlanma ve harcamalar yoluyla yapmış olduğu müdahalelerdir. Devletin amaçlarına ulaşabilmesi için kullandığı maliye politikasının araçları ise kamu harcamaları, kamu gelirleri ve borçlanmadır. Bu sınıflandırma en temel sınıflandırmadır ve kalemlerin kendi içerisinde alt kalemleri de mevcuttur.

Maliye politikası kavramı, iktisat politikalarına 1929 Dünya Buhranıyla girmeye başlamıştır. Toplam talep eksikliğinden kaynaklanan kriz ile ortaya çıkan işsizliği azaltmak için doğru bir talep yönetiminin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Toplam talep eksikliğinden kaynaklanan kriz dönemlerinde en önemli araçlardan birisi de maliye politikası araçlarıdır. Vergi oranlarının düşürülmesi daha fazla kamu harcaması yapılması, sosyal güvenlik harcamalarında artış, işsizlere geniş çaplı işsizlik yardımı toplam talebi artırıcı uygulamalardır.

12.5.1.3.Gelirler Politikası

Gelirler politikası, “doğrudan ücret ve fiyatlarda yapılan değişimlerle gerçekleşen” politikalarlardır. Gelirler politikası, uygulamada fiyat ve ücret kontrolleri veya standartlar olarak da bilinmektedir. Bu politikalar parasal ve mali tedbirlerden çok, ücret, faiz, kar ve rant gibi tüm üretim faktörlerinin gelirleri ile mal ve hizmet fiyatlarını doğrudan etkileyen politikalarlardır.

Nominal gelir ve fiyat artışlarını doğrudan müdahaleler yoluyla kontrol altında tutmak için kullanılmaktadır. Yani ücret ve fiyatlarda istikrarın sağlanabilmesi için ücret ve fiyatların, doğrudan piyasa koşullarına bırakılmadan kontrol edilmesi öngörülmektedir. Gelirler politikası, tam istihdam şartlarında ücret ve kar artışlarının enflasyona kaynaklık edebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bunun önlenmesi için ücret ve fiyat artışları, gelirler politikasıyla sistemin büyüme ve istikrar koşullarına tabi kılınmakta, üreticilerin konjonktürü şiddetlendirici fiyat ve yatırım stratejilerine mümkün olduğu ölçüde sınırlandırmalar getirilmektedir.

Gelirler politikası, uygulamada kısa dönemli (kanuni) ve uzun dönemli (gönüllü) olarak belirlenmektedir. Kısa dönemli veya kanuni gelirler politikası; savaş, kriz gibi olağanüstü dönemlerde belli bir süre boyunca “ücret-fiyat dondurulması” şeklinde uygulanır. Uzun

dönemli veya gönüllü gelirler politikası ise, devletin sosyal taraflar arasında bir işbirliği sağlamak amacıyla sınırlı ve dolaylı müdahalelerde bulunması şeklinde uygulanır. İkinci tür uygulamalarda devletin emredici müdahalelerinin yerini “sosyal diyaloglar” almaktadır.

12.5.2.Mikro Ekonomik Politikalar

Aktif İstihdam ve pasif istihdam politikaları

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) , aktif istihdam politikalarını “emek piyasasını ve işçilerin işle ilgili niteliklerini geliştirmek ve daha etkin bir emek piyasasını teşvik etmeye yönelik önlemler” olarak tanımlamaktadır. OECD aktif istihdam politikalarının gelişimine 1960’lardan bu yana destek vermektedir. İsimdeki “aktif” sözcüğü İsveç’te 1950’lerde ücret kısıtlamalarına dayanan politikalara reaksiyon oluşturan politikalardan alınmıştır.

OECD’nin 1960’larda İsveç’te uygulanan bu politikaları yayınlanması ile birlikte aktif istihdam politikaları ayrı bir politika olarak kabul edilmiştir. OECD üye ülkeler arasında aktif istihdam politikalarını özendirmek amacı ile 1961 yılında işgücü ve sosyal sorunlar komitesi oluşturmuştur. O zamandan bu yana aktif istihdam politikalarının amaçlarına yönelik vurgular değişse de, politikaların bazı amaçları sürekli ön planda kalmıştır. Bu amaçların başında “beşeri kaynakları geliştirmek” ve “ekonomik büyümeyi teşvik ederek işgücünün yapısal değişmelere uyum sağlamasını kolaylaştırmak” gelmiştir.³⁶

Aktif istihdam politikalarının gündeme gelişi, 1970’lerde ve 1980’lerde Avrupa Birliği ve OECD üyesi ülkelerde, işsizliğin gittikçe artması ile olmuştur. Avrupa Birliği ülkelerinde 1965’de %3,4, OECD ülkelerinde ise %2 olan işsizlik 1994’e gelindiğinde Avrupa Birliği üyesi ülkelerde %7,8, OECD’de %11,2 olmuştur.

Avrupa Komisyonu işsizliğin nedenleri olarak birtakım tespitler ortaya çıkarmıştır. Bunlar, mesleki eğitime yeteri kadar yatırım yapılmaması, ekonomik gelişmenin yeteri kadar istihdam yaratmaması, ücret dışı işçilik maliyetlerinin yüksekliği, işgücü piyasalarının yeteri kadar etkin olamaması ve uzun dönem yapısal işsizlik olarak gösterilmiştir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) işsizlikle mücadelede izlenen istihdam politikalarını 7 grupta toplamıştır. Bunlar;

1. Kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri
2. Mesleki eğitim
3. Sübvansiyon edilmiş istihdam anlamında kullanılan özel sektöre yönelik ücret ve istihdam sübvansiyonu, kendi işini kuranlara yardım ve doğrudan kamu sektöründe istihdam
4. Gençlere yönelik politikalar

³⁶ Mustafa Kemal Bıçerli., “İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları”, Eskişehir, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.147, 2004

5. Sakatlara yönelik politikalar

6. İşsizlik sigortası

7. Erken emeklilik

Bu kategorilerden 1–5 “aktif istihdam politikalarını”, 6–7 ise “pasif istihdam politikalarını” temsil etmektedir.

Uygulamalar

- 1) İstihdam nedir?
- 2) İşsizlik oranı nasıl hesaplanır?
- 3) Gizli İşsizlik ne demektir?
- 4) Yazın pamuk tarlalarında veya turizm sektöründe çalışan insanların mevsimsel değişimler sonucunda işsiz kalmalarını işsizlik türü açısından değerlendiriniz.

Uygulama Soruları

- 1) Doğal işsizlik oranı nedir?
- 2) Bir ekonomide işten ayrılma oranı %1 iken iş bulma oranı %11 dir. Doğal işsizlik oranını hesaplayınız.
- 3) Yapısal işsizlik sorunu hangi ekonomik ortamda ortaya çıkar?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

İstihdam bir ülkede belli bir dönemde çalıştırılan toplam işgücü miktarını ifade eder.

Dar anlamda istihdamı, ülkedeki mevcut işgücünün ekonomik faaliyetler içerisinde sürekli biçimde çalıştırılması şeklinde tanımlayabiliriz. Bir ekonomide belli bir dönemde üretim faktörlerinin var olan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığı ise geniş anlamda istihdamı ifade etmektedir.

İstihdam; iktisatçılar tarafından (en geniş anlamı ile), üretim faktörlerinin tam kullanımı olarak tanımlanır.

İş gücü, “bir ülkedeki emek arzını insan sayısı yönünden ifade eden kavramdır”. Başka bir tanımlama ile “bir ülkedeki nüfusun üretici durumda bulunan yani ekonomik faaliyete katılan kısmıdır”. Diğer bir tanımlama ile işgücü, “nüfusun ekonomik etkiliği olan bölümüdür.

Genel kabul gören tanımına göre işsiz, çalışma gücüne sahip ve çalışmak isteyen, fakat geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimselere denilmektedir

İradi (ihtiyari) işsizlik, cari olandan daha yüksek bir ücret istendiği ya da varolandan daha iyi iş koşulları arandığı için iş bulunamamasıdır. İhtiyari işsizliği gerçek bir işsizlik sayamayız. Çünkü bu gibi işsizler yürürlükteki (cari) koşullarla çalışmaya rıza gösterdikleri takdirde hemen iş bulabileceklerdir.

Az gelişmiş ülkelerdeki gizli işsizlik, devrevi bunalımların neden olduğu konjonktürel işsizlik, mevsimlik işsizlik ve teknolojik ilerlemelerin neden olduğu teknolojik işsizlik hep gayri iradi işsizliğin çeşitleridir. Bu işsizliğin nedeni, ya sadece talep yetersizliği ya da hem talep hem sermaye donanımı (teçhizatı) yetersizliğidir.

Bu bölümde istihdam, işsizlik ve işsizlik türleri anlatılmıştır.

Bölüm Soruları

- 1) İşsizlik oranının tanımını aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) İşsiz sayısının toplam nüfusa oranı
  - B) Çalışmayan insan sayısının toplam işgücü sayısına oranı
  - C) Toplam nüfus ile toplam çalışan sayısı farkının toplam çalışan sayısına oranı
  - D) Toplam nüfus içinde iş bulamayanların oranı
  - E) Toplam işgücü içinde iş bulamayanların oranı

Açıklama:

İşsizlik oranı; toplam işgücü içinde iş bulamayanların oranıdır. Burada B seçeneği bizi yanıltmamalıdır. Çalışmayan insan sayısı içinde işgücü içinde yer almayan emekliler, öğrenciler vs. de vardır. Dolayısıyla işsizlik oranını yansıtmaz.

- 2) Bireylerin daha iyi çalışma koşulları aramalarından veya mezuniyet sonrası iş aramalarından kaynaklanan işsizlik türü aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) Yapısal işsizlik
  - B) Friksiyonel işsizlik
  - C) Doğal işsizlik
  - D) Devresel işsizlik
  - E) Gizli işsizlik

Açıklama:

Gençlerin iş gücüne yeni katılımı ve çalışanların mevcut işlerini değiştirmek istemeleri durumunda işsiz kalan geçici süreli işsizliğe friksiyonel işsizlik denir.

- 3) Geçici işsizliğin %1, yapısal işsizliğin %3 ve konjonktürel işsizliğin % 4 olduğu bir ekonomide doğal işsizlik oranı % kaçtır?
  - A) 1
  - B) 3
  - C) 4
  - D) 5
  - E) 2

Açıklama:

Doğal işsizlik oranı yapısal ve friksiyonel işsizliğin toplamından oluşmaktadır.

$$\text{Doğal İşsizlik Oranı} = \text{Friksiyonel işsizlik} + \text{Yapısal İşsizlik}$$

- 4) Aşağıdaki durumların hangisinde işsizlik oranında bir artış meydana gelir?
  - A) Üretim ve verimlilikte bir değişme olmazken işgücünde bir artış olduğunda
  - B) Üretim ve verimlilikte bir değişme olmazken işgücünde bir azalma olduğunda

- C) İşgücünün büyüklüğünde ve verimlilikte bir değişme olmazken üretimde bir artış olduğunda
- D) İşgücünün büyüklüğünde ve üretimde bir değişiklik olmazken verimlilikte bir düşüş olduğunda
- E) İşgücünün büyüklüğünde bir değişme olmazken üretimde ve verimlilikte bir artış olduğunda

Açıklama:

Üretim veya verimlilikte bir artış yokken işgücü artarsa, işgücüne yeni katılanlar iş bulamazlar. Dolayısıyla işsizlik artar.

- 5) Ekonomide herhangi bir dengesizlik (resesyon ya da enflasyon) olmadığında ortaya çıkan işsizlik, aşağıdaki işsizlik türlerinden hangilerinin birleşmesinden oluşur ?
  - A) Mevsimlik ve doğal işsizlik
  - B) Konjonktürel ve yapısal işsizlik
  - C) Konjonktürel ve mevsimlik işsizlik
  - D) Konjonktürel ve doğal işsizlik
  - E) Friksiyonel ve yapısal işsizlik

- 6) Bir ülkede toplam nüfus 100 milyon, işsizlerin sayısı 15 milyon ve istihdam edilen kişi sayısı 45 milyon ise bu ülkedeki işsizlik oranı yüzde kaçtır ?

- A) 10
- B) 15
- C) 20
- D) 25
- E) 30

Açıklama:

İşsizlik Oranı = İşsizlerin sayısı / Toplam işgücü miktarı. 100

Soru içerisinde bu ülke açısından verilen verilere göre formülde ilgili rakamlar yerine konulduğunda $(15/(45+15)) \cdot 100 = \%25$ oranında işsizlik hesaplanacaktır.

- 7) Ülkede istihdam edilen nüfus ile işsizlerin oluşturduğu nüfusun toplamına ne ad verilir?

- A) İşgücüne dahil olmayanlar
- B) İşgücü
- C) İşsizler
- D) İstihdam edilenler
- E) İş arayanlar

- 8) Aşağıdakilerden hangisi açık işsizliğin türlerinden biri değildir?

- A) Mevsimlik İşsizlik
- B) Konjonktürel İşsizlik
- C) Yapısal İşsizlik

- D) Geçici İşsizlik
- E) İradî İşsizlik

9) Bir ekonomide veya tüm dünya ekonomisinde dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik türü aşağıdakilerden hangisidir

- A) Gizli İşsizlik
- B) Yapısal İşsizlik
- C) Konjonktürel İşsizlik
- D) İradî İşsizlik
- E) Geçici İşsizlik

10) Aşağıdakilerden hangisi bir işsizlik türü değildir?

- A) Maliyet işsizliği
- B) Yapısal işsizlik
- C) Geçici işsizlik
- D) Gizli işsizlik
- E) İradî İşsizlik

Cevap Anahtarı

1-E   2-B   3-C   4-A   5-E   6-D   7-B   8-E   9-C   10-A

13.TEMEL İKTİSADİ YAKLAŞIMLARIN ENFLASYON ANALİZİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Sosyal bir bilim olan iktisatta, tarihsel süreci içerisinde birçok farklı düşünür ve düşünce akımları yer almaktadır. Bu akımları birbirinden ayıran ve farklı kategorilere oturtan onların yöntemlerindeki farklılıklardır. Her iktisadi olay ve olgu farklı bakış açılarını içermektedir. Hatta aynı ekoldeki düşünürlerin bile birbirinden ayrıldığı noktalar olmuştur. İktisat bilimindeki yöntem farklılıkları değişen dünya koşullarına göre ve günün şartlarına göre şekillenmektedir. İktisadi olayların olduğu dönemlerde kabul edilen yöntemler ilerleyen yıllarda eleştirilebilir, ortadan kalkabilir ya da tekrar gündeme gelebilir.

Bu bölümde, enflasyon olgusu ve ekonomiye devlet müdahalesinin etkinliği üzerine belli başlı iktisat okullarının yaklaşımları incelenecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Dünyada yaşanan belli başlı ekonomik kriz dönemleri araştırınız.
- 2) Dünyada yaşanan ve Türkiye ekonomisini de etkileyen ekonomik sorunları araştırınız.
- 3) 2008 küresel mali krizi araştırınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
İktisadi yaklaşımlar	Öğrenciler farklı iktisat okullarının karşılaştırmalı analizini yapabilecektir.	Bölüm içindeki konuların karşılaştırılması olarak tekrar edilmesi

Anahtar Kavramlar

- Klasik yaklaşım
- Keynesgil yaklaşım
- Monetarist yaklaşım

Giriş

Klasik iktisat açısından dengeden sapmalar geçici ve kısa dönemlidir. Bunun nedeni piyasa mekanizmasının ekonomiyi dengeden saptıran faktörleri hızla ve etkili bir şekilde bertaraf etmesinde yatmaktadır. Yine, piyasa mekanizmasına duydukları güven nedeni ile bu iktisatçılar dengesizliğe kamu müdahalesini de gereksiz bulur, hatta bu müdahalelerin daha fazla dengesizliğe neden olacağını savunurlar. Klasik iktisatçılar toplam talebi ekonomik dengesizliklere neden olabilecek bir unsur olarak görmez ve bu nedenle de incelemeler klasik iktisadi teoriye göre kendiliğinden işleyen bir ekonomi tam istihdama ulaşacaktır. Böylesi bir ekonomide irade dışı bir işsizlik olmayacağı için devletin müdahalesi de gereksizdir.

1929 yılında 1, 5 milyon işsiz varken bu sayı 1933’de 12, 6 milyona ulaşmıştır. İşsizliğin bu seviyelere gelmesinin önemli nedenlerinden birisi de ekonominin durgunluk içerisine girmesidir. Buna sebep olarak da ekonomideki talep fazlalığı gösterilebilir. Piyasadaki bu fazlalık fiyatlar genel düzeyinde de bir düşmeye sebep olmuştur.

İşsizlik sorununun cevabı 1929-1934 Büyük Dünya Buhranını izleyerek ve 1936’da J.M.Keynes tarafından verilmiştir (The General Theory of Employment, Interest and Money). Esas itibarıyla gelişmiş ekonomilerin bünyesinde depresyon dönemi şartları altında inceleyen Keynes bu ülkelerde devlet makro alanda müdahalede bulunmadığı zaman ekonominin efektif talep noksanı nedeniyle eksik istihdamda dengeye geleceğini ve gayri iradi işsizliğin ortaya çıkacağını göstermiştir.

Keynes yaptığı çalışmalar sonucunda ekonominin tam istihdama ulaşmasının özel bir hal olduğu, buna her zaman ulaşmanın mümkün olmadığını söylemektedir.

Keynes’in iktisata getirdiği en önemli kavram kuşkusuz makroekonomidir. Klasik görüşten farklı olarak ekonomik olaylara makro olarak bakmış ve denge kavramını makroekonomik denge olarak tanımlamıştır. Keynes tasarruf ve tüketim eğilimi kavramlarını ekonomiye kazandırmış ve yatırımları faizin tasarrufları da gelirin bir fonksiyonu olarak görmüştür. Keynes’e göre eksik istihdamın ortaya çıkması her an olasıdır çünkü emek piyasası tam rekabetten uzaktır ve ücretler sendikalarla yapılan anlaşmalar sonucu belirlenmektedir. Fiyat ve ücretler esnek değildir özellikle fiyatların aşağı doğru esnek olması da mümkün değildir, bu yüzden piyasadaki arz talep dengesizliklerinin kendiliğinden ortadan kalkması da mümkün olmamaktadır.

Keynes’e göre ekonomiye çok dolaylı bir müdahale yolu olan para politikası tam istihdama ulaşmak için yetersizdir, devlet daha dolaysız olan maliye politikasıyla ekonomiye müdahale etmelidir.

Keynes iktisat politikaları konusunda hem maliye hem para politikalarının etkili olabileceğini düşünür. Klasiklerdeki dikotomi(reel sektör- para sektörü ayrılığı) olmaması, para politikalarını da etkili kılacaktır. Keynes’in tercihi maliye politikası yönündedir.

Monetaristler kriz olgusuna Keynes’den daha farklı bir bakış açısıyla bakarlar. Bunda Friedman’ın düşünsel kökenleri oldukça etkilidir. Monetarist düşüncenin kökleri liberalizmi

savunan klasik ve neoklasik okula uzanmaktadır. Monetaristler ekonomide tam rekabetin varlığına ve makroekonominin istikrar içinde çalıştığına inanırlar. Serbest piyasada mevcut esnek fiyat ve ücretler, mal ve faktör piyasalarında arz-talep dengesini sağlarlar.

Friedman'a göre ekonomide değer yargıları yoktur ve ekonominin de doğal bilimler gibi nesnel bir bilim olması gerektiğini savunmuştur ve hiçbir değer yargısının enflasyonun parasal bir olgu olduğu gerçeğini değiştiremeyeceği yönünde iddialı bir görüş ortaya atmıştır. Friedman'a göre para miktarında ılımlı büyüme öngören bir para politikasının benimsenmesiyle parasal otorite, enflasyon veya deflasyondan kaçınmış olacaktır. Ona göre para miktarındaki artış oranı ile ekonomik büyüme oranı arasında tutarlı bir ilişki olması gerekmektedir. Friedman, para stokundaki artışların konjunktüre paralel olarak düzenlenmesi görüşünü kabul etmemekte ve bunun parasal kuralı zaman içerisinde giderek anlamsız hale getireceğini ifade eder.

İktisat bilimindeki yöntem farklılıkları değişen dünya koşullarına göre ve günün şartlarına göre şekillenmektedir. İktisadi olayların olduğu dönemlerde kabul edilen yöntemler ilerleyen yıllarda eleştirilebilir, ortadan kalkabilir ya da tekrar gündeme gelebilir.

Bu bölümde, temel iktisadi yaklaşımların, devletin ekonomiye müdahale etkinliği ve enflasyon olgusuna yönelik analizlerine yer verilmiştir.

13.1.Klasik İktisat

İngiltere’de Sanayi Devriminin başlamasıyla gelişen bir akımdır. Bu düşünce akımının pek çok temsilcisi vardır ancak içlerinden en önemlisi Adam Smith’tir. Smith hem Klasik iktisadi düşüncenin kurucusu hem de iktisadın bir bilim halini alması sağlayan kişidir. Smith 1776 yılında yayınladığı “The Wealth of Nation” adlı eserinde Klasik düşüncenin temel ilkelerini şu şekilde açıklamıştır;

Kişilerin kendi faydalarını maksimum yapmak için çalışması toplumsal refahı artıracaktır.

Ekonomide ve özellikle dış ticarete devlet müdahalesine karşıdırlar bunu “bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler” sloganıyla vurgularlar.

Ekonomi “görünmez el” sayesinde tam istihdam düzeyinde dengeye gelebilir ekonomiyi dengeye getirmek için devletin para ve maliye politikalarına ihtiyaç yoktur.

Devlet yalnızca güvenliği ve adaletli yönetimi sağlamalı, bireylerin karlı bulmadığı yatırımları yapmalıdır.

Ekonomide üretilen her malın satılacağı anlamına gelen Say Yasası’nın geçerli olduğu ileri sürülmektedir. Kısaca “her arz kendi talebini yaratır” biçiminde özetlenebilecek bu yasaya göre, ekonomide herhangi bir piyasada arz veya talep dengesizliği oluştuğunda, fiyat mekanizmasının işleyişine bağlı olarak bu dengesizlik giderilecek, sonuçta ekonomi her zaman kendiliğinden tam istihdam dengesine yönelecektir.

Ekonomide tek üretken faktör emektir, dolayısıyla bir malın değerini o malın üretiminde kullanılan emek miktarı belirler.

Klasik teoride faiz, tüketimi kısmanın bedeli, tasarruf-yatırım dengesini veya toplam arz toplam talep eşitliğini sağlayan bir fiyattır.

Paranın temel fonksiyonunun değişim aracı olduğu ve sadece işlem motifiyle talep edildiğidir. Dolayısıyla paranın tek başına hiçbir değeri yoktur, yani nötr’dür. Para iktisadi olayları örten bir peçedir, reel ekonomik faaliyetler üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Toplam hasıla, istihdam, reel ücretler gibi reel ekonomik değişkenler zevk ve tercihler, teknoloji düzeyi, kaynak donanımı ve faktörler arasındaki teknik ikame oranları gibi parasal olmayan faktörler tarafından belirlenmektedir.

Bu noktada, klasik düşünce okulunun enflasyon süreciyle ilgili görüşleri, miktar teorisinin matematiksel çerçevede ele alındığı mübadele denklemi aracılığıyla açıklanmaktadır.

Miktar Teorisinin Fisher Yaklaşımı

. Miktar teorisini ilk olarak bilimsel düzeyde inceleyen iktisatçı Irwing Fisher (1867-1947) olmuştur. ABD’de Yale Üniversitesi’nde görev yapan Profesör Fisher, miktar teorisini ilk kez matematiksel olarak formüle eden bilim adamıdır.

Fisher dışında konuyu inceleyen diğer iktisatçılar arasında K. Wicksell, L. Walras, A. Marshall ve A.C. Pigou gibi iktisatçıları sayabiliriz.

Teorinin en basit ve en genel biçimine göre, fiyatlar genel düzeyi dolaşımdaki para miktarı tarafından belirlenmekte ve “para miktarıyla fiyatlar genel düzeyi aynı yönde ve aynı oranda” değişmektedir. Bir başka deyişle miktar teorisi, paranın değeri veya satın alma gücündeki değişmelerin temel nedeni ile ilgili bir hipotezdir. Bu teoriye göre, para bollaşığında değeri veya satın alma gücü düşmekte ve sonuçta mal fiyatları artmaktadır.

Fisher’in miktar teorisi ile ilgili formülü şu şekildedir:

$$M.V = P.T$$

Burada M para arzını, V paranın dolaşım hızını, P fiyatlar genel düzeyini ve T reel işlem hacmini göstermektedir. Buna göre, ekonomi daima tam istihdam düzeyinde ve dengede iken toplam arz (AS) toplam talebe (AD) eşit olduğundan;

$$AS = T$$

$$AD = (M.V)/P$$

$$T = (M.V)/P$$

Fisher denklemine göre, bir ülkede tedavülde bulunan paraların miktarı (M) ile onların belirli bir dönem içinde kaç defa el değiştirdikleri (V) çarpıldığında elde edilecek rakam aynı dönemde paranın aracılık ettiği işlemlerle (T), bu işlemlere uygulanan fiyatların (P) çarpımına eşit olacaktır. Bu açıklamalar çerçevesinde;

$$M.V = P.T \text{ özdeşliği yazılabilir.}$$

Fisher yaklaşımı bir özdeşlik olarak ele alındığında, ekonomik faaliyet hacmi ne olursa olsun, toplam harcamalar, bu harcamalara konu olan mal ve hizmetlerin değerine eşittir. Fisher’in denklemlerle ilgili varsayımları şunlardır:

V ve T kurumsal yapı tarafından ve teknik koşullarla belirlenir. Para miktarındaki artış, bu değişkenleri etkilemez.

Paranın dolaşım hızı, (V’nin) ile ve (T) veri kabul edilirse, formülde tek değişken fiyatlardır. Para arzındaki artışlar sadece fiyatlar genel seviyesinde bir artışa yol açmaktadır ve fiyatlar genel seviyesindeki bu artış, para arzındaki artış oranıyla aynı oranda olmaktadır.

Buna göre nedenselliğin yönü para miktarından fiyatlar genel düzeyine doğrudur. Yani denklemlerde bağımsız değişken yalnızca para miktarıdır.

Miktar Teorisinin Cambridge Yaklaşımı

Fisher'in yukarıda özetlediğimiz yaklaşımı daha sonra neo-klasik iktisatçılardan Cambridge Okulu'nun kurucuları olarak kabul edilen Alfred Marshall ve Arthur C. Pigou tarafından geliştirilmiştir.

Fisher'in yaklaşımında bireylerin "elde tutmak zorunda oldukları para miktarı" analiz edilmektedir. Oysa ki Cambridge yaklaşımında para, ekonomik nedenlerle elde tutulan bir aktif olarak ele alınmaktadır.

Cambridge yaklaşımında, Miktar Teorisi;

$$M_s = M_D = k.P.Y$$

olarak ifade edilmektedir. Bu formülasyon çerçevesinde Fisher yaklaşımı ile Cambridge yaklaşımı arasındaki diğer bir önemli farklılık ortaya çıkmaktadır.

Fisher yaklaşımında, denklemin sağ tarafında ekonomideki işlemler hacmi (T) yer alırken, Cambridge yaklaşımında ulusal gelir (Y) yer almaktadır. Bunun bir sonucu olarak, Fisher yaklaşımında "paranın işlem dolaşım hızı" söz konusu edilirken, Cambridge yaklaşımında "paranın gelir dolaşım hızı" söz konusu edilmektedir.

Cambridge yaklaşımının bir diğer farklılığı "k" katsayısıdır. "k" katsayısı ulusal gelirin bir oranı olarak elde tutulmak istenen para miktarını göstermektedir. Başka bir deyişle insanların ellerinde tutmak istedikleri paranın gelirlerine oranını gösteren k'ya yer verilmektedir.

Yine sadece işlem motifiyle para talebine yer verilen bu yaklaşımda, insanların gelirlerini elde ettikleri dönemlerle harcamaları arasındaki zaman farkını kapatmak için gelirlerinin bir kısmını nakit olarak tutmak zorundadırlar (k). Ne var ki, tıpkı paranın dolaşım hızında olduğu gibi, para talebinin de kısa dönemde değişmediği varsayıldığı için burada da aynı sonuca ulaşılmaktadır: fiyatlar genel seviyesi para miktarıyla aynı yönde ve aynı oranda değişmektedir.

Özetle, klasik gelenekte, ekonominin daima tam istihdam altında olduğu, paranın nötr ve sadece işlem amacıyla tutulduğu, tam rekabet koşulları altında ücret, fiyat ve faiz esnekliği varsayımları altında, enflasyonun tek nedeni ekonomiye dışsal olan para arzındaki artışlardır. Dolayısıyla enflasyonla mücadele etmek için yapılması gereken para arzının azaltılmasıdır.

13.2. Keynesgil Yaklaşım

Keynesyen iktisat, ismini, teorilerini ve prensiplerini modern makro ekonominin kurucusu olarak da kabul edilen İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'ten (1883-1946) almaktadır. En ünlü çalışması olan "İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi" 1936'da basılmıştır.

Keynesyen iktisadi düşünce akımı 1929'da ABD'de başlayıp bütün dünyaya yayılmış bir ekonomik kriz olan Büyük Buhranının (Kara Perşembe) kötü sonuçlarını bertaraf etmek için J.M.Keynes tarafından ortaya atılmış görüşlerdir.

1929 yılında başlayan ve neredeyse 1930'ların sonlarına kadar etkisi süren ve temelde borsa spekülasyonlarına dayanan krizde “her arzın kendi talebini yaratır” görüşü çürümüştür. 1929'da New York Borsasının çökmesi üretim kesimini olumsuz etkilemiş buda işsizliğin artmasına ve dolayısıyla taleplerin düşmesine neden olmuştur. Kriz sonrası alım güçleri düşen toplum arzın tek başına yeterli olamayacağını göstermiştir.

Klasik iktisat arz yönlüdür, Keynes İktisat ise talep yönlüdür.

Keynesyen Yaklaşımın Temel Varsayımları:

- i. *Ekonominin daima ve kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengeye geleceği görüşüne karşı çıkmaktadır.*

Ekonomi kendiliğinden ve daima tam istihdam düzeyinde dengede olmayıp istihdam dengesi açısından ekonomide aşırı istihdam, eksik istihdam ve tam istihdam dengelerinden biri söz konusu olabilir.

Eksik istihdam koşulları altında işleyen bir ekonomide para arzında meydana gelen değişmelerin fiyatlar genel düzeyinden çok istihdam ve hasılayı etkileyeceğini ileri sürmektedir. Fiyatlar genel düzeyinin para miktarıyla değil, istihdam koşullarına göre belirlenen bir durum olduğunu ifade eden Keynes, para miktarındaki değişmelerin ancak tam istihdam düzeyine gelindiğinde fiyatlar genel düzeyini etkileyebileceğini belirtmektedir.

- ii. *Say yarasası geçerli değildir. Yani Say Yasası'nın aksine talep arzı belirler. Bu yaklaşıma göre üretim düzeyini ve istihdamı toplam talep belirleyecektir*

Keynesyen yaklaşımda toplam talep çok önemlidir. Çünkü Keynes'e göre bir ekonomide üretim ve istihdam hacmi toplam talep düzeyine bağlıdır. Diğer bir deyişle, toplam talepteki bir artış tam istihdam düzeyine ulaşıncaya kadar üretimde ve istihdam düzeyinde bir artışa neden olmaktadır. Üretim ve istihdam hacminin toplam talep düzeyine bağlı olduğu kabul edildiğinde, talebi oluşturan unsurlardaki dalgalanmaların ekonomide istikrarsızlıklara yol açması doğaldır. Örneğin, toplam talebin yetersiz olduğu bir ekonomide yüksek düzeyde bir işsizlik meydana gelmekte, hemen hemen tam istihdamda çalışan bir ekonomide ise aşırı toplam talep enflasyona neden olmaktadır. Ancak toplam talebin doğru bir biçimde yönetildiği bir ekonomide istikrara ve maksimum üretime ulaşmak mümkün olabilmektedir. Kamu harcamaları ve vergiler toplam talebi belirledikleri için bir ekonomideki istikrarsızlığı, işsizliği ve enflasyonu önlemekte faydalı araçlardır.

- iii. *Ücret, faiz ve fiyatlar genel düzeyi aşağıya doğru esnek değildir.*

Ona göre, bir ekonomide istihdam ve hasıla düzeyini belirleyen üç temel faktörden biri olan ücretler, işçi ve işveren kesimleri arasında sözleşmelere bağlı olarak belirlenmektedir. Bunun yanı sıra asgari ücret gibi yasal uygulamalar nedeniyle parasal ücretler aşağı doğru esnek değildir. Dolayısıyla, donanım ve teknoloji düzeyi veri iken, fiyatlar genel düzeyi miktar teorisinde olduğu gibi para miktarına değil, kısmen parasal ücretler gibi faktör maliyetlerine, kısmen de istihdam hacmine bağlı olmaktadır. Parasal ücretler esnek olsa dahi, bunun tam istihdamı sağlamaya yetmeyeceğini belirten Keynes, ücret indirimlerine gidilmesinin tüketim

harcamalarını düşüreceğine ve sonuçta istihdam düzeyinin daha da düşeceğine dikkat çekmektedir.

Ücretler aşağı doğru esnek olmadığından, mal piyasaları oluşabilecek herhangi bir dengesizliği kendiliğinden gideremez. Keynes para illüzyonu (aldanımı) kavramını ortaya atmıştır. Ekonomik birimler, nominal ücretleri düşerse refah seviyeleri düşeceği için bu ücret düşüşünü kabul etmezler. Buna karşın nominal ücretleri aynı kalmak şartıyla fiyatlar yükseldiği zaman bu tepkiyi vermezler. Refah seviyeleri düşmesine karşın tepki verilmemesi olayına para aldanımı denir. Klasik iktisatçılara göre kişi rasyonel olduğu için para aldanımına kapılmazlar. Keynes'e göre ise işçiler nominal ücretlerine bakarlar ve nominal gelirlerinden taviz vermek istemezler. Bu da fiyat seviyesi arttığı için satın alma gücünün düşmesi anlamına gelir. Böylece toplam talep düşecek ve dolayısıyla işsizlik meydana gelecektir.

Klasiklerin ileri sürdüğü gibi ekonomik hayatın otomatik olarak tam istihdama ulaşmasının neden mümkün olamayacağını açıklamaktadır. Keynes'e göre, ücretlerin düşme yönünde esnek olmaması ekonominin kendiliğinden ve sürekli olarak tam istihdamda dengede olmasını önlemektedir.

iv. *Yatırım tasarruf dengesi her zaman söz konusu değildir.*

Keynesyen düşünceye göre bir ekonomide faiz oranı muhakkak tasarruf ve yatırımı eşitlemeyecektir. Tasarruf düzeyi öncelikle gelir tarafından belirlenecek, yatırım ise faiz oranı yanında sermayenin marjinal verimliliğine bağlı olacaktır. Bu nedenle bir ekonomi durgunluğa yöneldiği zaman faiz oranındaki düşüş tasarrufu ve yatırımı eşitleme konusunda başarısız kalabilecektir.

Faiz, klasik teoride olduğu gibi tüketimi kısmanın bedeli, tasarruf-yatırım dengesini veya toplam arz toplam talep eşitliğini sağlayan bir fiyat değildir. Faiz oranı, likiditeden vazgeçmenin ödülü olarak, serveti nakit biçiminde tutma arzusu ile mevcut nakit miktarını dengeye getiren bir fiyattır ve para arz ve talebi tarafından belirlenmektedir.

Keynes'e göre, yatırım ve tasarruf kararları birbirinden bağımsız olarak verildiği için, planlanan tasarruflar, planlanan yatırımlara her zaman eşit olamayacaktır. Tasarruflar, faiz oranına değil, gelir düzeyine bağlıdır. Faiz oranı ne olursa olsun, geliri yetersiz olan kimse tasarruf yapamaz. Bu bakımdan faiz, tasarruflarla yatırımları birbirine eşitleyen bir unsur değildir. Tasarruf ve yatırım kararları birbirinden bağımsız olduğu için, tasarruflar yatırımlardan fazla olabilir. Bu durumda, gelirlerin tamamı harcanmamış demektir, yani harcamalar gelire eşit değildir. Bu, bir kısım malların talep bulmadığını, talep yetersizliği nedeniyle bir kısım üretim faktörlerinin boşa kalacağını ifade etmektedir.

v. *Klasik Makro İktisat Teorisi'ne göre bireyler sadece işlem (muamele) güdüsü ile para talep ederler. Buna karşılık Keynesyen Makro Teori'de bireyler, işlem güdüsü, ihtiyaç güdüsü ve spekülasyon güdüsü ile para talep ederler:*

a. İşlem amaçlı para talebi gelire bağlıdır. Buna göre para bir değişim aracıdır ve insanlar alışverişlerinde, günlük işlemlerinde kullanmak üzere para tutarlar

yüksek bir gelir düzeyi, para için daha yüksek bir işlemler talebi oluşturur. Dolayısıyla, paranın işlemler talebi gelir ile pozitif ilişkilidir.

- b. ihtiyat amaçlı tutulan para talebi geleceğin belirsizliğinde korunmak (yaşlılık, hastalık, sakatlık doğal afetler vb) ve ihtiyatlı olmak anlamında, para tuttuklarını belirtmiştir. Paranın önlem (ihtiyat) talebinin, gelir ile pozitif, faiz oranı ile de negatif ilişkisi vardır. milli gelir düzeyine, spekülasyon amacı ile tutulan para faiz oranına bağlıdır.
- c. Spekülatif Amaçlı Para Talebi Keynes, spekülasyon amacı ile para talebine büyük önem vermiştir. Bireylerin neden işlem ve ihtiyat amaçlı para taleplerinden daha fazla para tuttukları sorusunu sormuştur. Bunun nedenini, gelecek faiz oranındaki belirsizlik ile faiz oranı ve tahvil fiyatları arasındaki ilişki belirlemiştir. Keynes bu güdüyü spekülatif talep olarak adlandırmıştır. Tahvil fiyatlarının düşeceği beklentisi (yani faiz oranının yükseleceği beklentisi) ile tutulan para, Keynes'in spekülatif para talebi adını verdiği para talebidir. Diğer bir ifade ile, spekülatif para talebi, ileride ortaya çıkabilecek finansal fırsatları değerlendirebilmek için tutulan paradır.

Spekülasyon saiki ile tutulan para ile faiz oranı arasında ters yönde bir ilişki vardır. Faiz oranı yüksekken yakın zamanda düşeceği düşünülerek para talebi azalmakta, faiz oranı düşükken kısa zamanda yükseleceği düşünülerek para talebi artmaktadır.

vi. *Keynes'in faiz teorisi, likidite tercihine dayanır.*

Faiz, klasiklerin kabul ettiği gibi tasarruf yapmanın veya beklemenin bir getirisi değil, belli bir süre için likiditeden ayrılmanın karşılığıdır. Likidite tercihinin, faiz oranı veri iken halkın elinde tutacağı para miktarını belirlemede etkin bir işlevi vardır. Dolayısıyla para miktarı likidite tercihi ile birlikte faiz oranını belirlemektedir. Başka bir deyişle Keynesyen kuramda faiz oranı, insanların ellerinde tutmak istedikleri para miktarıyla ülkedeki mevcut para stokunu eşitleyen bir fiyattır.

Spekülasyon amacı ile para talebi faiz haddinin bir fonksiyonu olduğu için faiz haddi ne kadar yükselirse, gelir getiren servet kalemleri yerine elde para tutmanın maliyeti o kadar yüksek ve elde tutulması arzulanan para miktarı o kadar azdır.

Bu düşünceye göre, faiz oranı ne kadar düşükse, o kadar fazla sayıda yatırımcının tercihi tahvili satıp paraya dönmek olacaktır. Yani, çok düşük olan faiz oranlarında, hemen hemen bütün yatırımcılar faiz oranlarının gelecekte yükseleceğini düşünecek ve dolayısıyla bu çok düşük faiz oranlarında, neredeyse herkez için para, tercih edilen servet tutma varlığı olacaktır.

Buna göre, tahvil faizleri elde tutulmak istenen para miktarını etkiler. Faiz haddi düştükçe, para talebi artar. Bu noktada ekonomi likidite tuzağına düşer.

Keynesyen teoride likidite tuzağı, herkesin faiz oranının düşebileceği en düşük seviyeye düştüğüne inanması halidir. Bu durum, para talebinin faiz oranına karşı sonsuz esnek olduğu

haldir. Böyle bir durumda para arzında meydana gelebilecek her artış spekülasyon saiki ile elde tutulacak ve faiz oranı hiç etkilenmeyecektir. Diğer bir ifade ile böyle bir durumda para politikaları etkisiz olacaktır.

Para otoritesi bu noktadan sonra para arzını ne kadar artırırsa artırsın, faiz haddi düşmez ve bu yolla yatırımları uyarmak mümkün olmaz. Çünkü, tahvil gelirleri, ileride faiz haddinin yükselmesiyle ortaya çıkacak olan sermaye kayıplarını karşılamayacaktır. Fakat bu noktaya gelinceye kadar, faiz ayarlamaları yatırımları uyurabileceği için, para arzındaki değişimler faiz haddindeki değişimler yoluyla reel harcamaları etkileyecektir. Bu açıdan Keynesci yaklaşıma göre, nominal değişkenler, yatırım üretim ve istihdam gibi reel değişkenler üzerinde etkili olur.

vii. *Miktar kuramı, yani paranın yansızlığı söz konusu değildir.*

Klasik Makro İktisat Teorisi'nde, parasal değişkenler reel değişkenleri etkileyemez. Buna Klasik Dikotomidenir. Örneğin, para arzı bir parasal değişkendir. İstihdam ve üretim seviyesi de birer reel değişkendir. Klasik Dikotomi ilkesi gereğince, para arzındaki artışlar sadece fiyatlar genel seviyesini yükseltir fakat istihdam ve üretim seviyesini etkileyemez. Bu nedenle Klasik Makro İktisat Teorisi'nde para yansızdır, yani istihdam ve üretim üzerinde etkisizdir. Bu nedenle Klasik Makro İktisat Teorisi'ne göre para politikası etkisizdir. Merkez Bankaları para arzını arttırarak istihdam ve üretimi arttıramazlar, sadece fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine, yani enflasyona yol açarlar.

Buna karşılık Keynesyen Makro İktisat Teorisi'ne göre, ekonomi eksik istihdam seviyesinde dengede iken, yani ekonomide eksik kapasite kullanımı ve işsizlik varken, parasal değişkenler reel değişkenleri etkileyebilir. Örneğin, ekonomi eksik istihdam seviyesinde dengede iken para arzı arttırılırsa, toplam talep, istihdam ve üretim miktarı artar fakat fiyatlar genel seviyesi yükselmez. Bu nedenle Keynes'e göre ekonomi eksik istihdam seviyesinde dengede iken Klasik Dikotomi ilkesi geçerli değildir, para yanlıdır, yani istihdam ve üretim seviyesi üzerinde etkilidir.

Keynesyen Makro İktisat Teorisi'ne göre, ekonomi eksik istihdam seviyesinde dengede iken Merkez Bankaları para arzını arttırarak, fiyatlar genel seviyesini yükseltmeden, istihdam ve üretim seviyesini arttırabilirler. Bu nedenle para politikası etkilidir. Ancak ekonomi tam istihdam seviyesine ulaştığında Keynes, Klasik Dikotomi ilkesinin geçerliliğini kabul eder. Keynesyen Makro İktisat Teorisi'ne göre de, ekonomi tam istihdam seviyesinde iken, parasal değişkenler reel değişkenleri etkileyemez, para yansızdır ve para politikası istihdam ve üretim üzerinde etkisizdir.

13.3.Monetarist (Parasalıcı) Yaklaşım

1950'li ve 1960'lı yıllarda, Keynesyen iktisat çoğu ülkelerin iktisat politikalarının belirleyicisi konumdaydı. Yine aynı dönemde özellikle Chicago Üniversitesi çevresinde-

çalışmalarını teorik düzeyde sürdüren monetarist düşünce 1960'lı yılların sonu ile 1970'li yıllara rastlamaktadır.

1970'li yıllarda ciddi olarak birçok ülkede hissedilen 1973 ve 1979 Petrol Krizleriyle derinleşen “durgunluk içinde enflasyon” anlamına gelen stagflasyon kriziyle monetarist düşünce ortaya çıkmıştır. Stagflasyon'un incelenmesi şunu ortaya çıkarmıştır:

1930 ile 1970 arasındaki 40 yılda makro ekonomik politika toplam talebin yönetimi olarak kabul edilmiş, bunun dışına çıkılmamıştır. 1970'li yılların başında dünyada gıda maddeleri kıtlığı ve özellikle enerji fiyatlarının yükselmesi, talepten çok arz kısmının önemli olduğunu göstermiştir. Arz kısıtlamaları stagflasyon'un devam etmesine yol açmıştır.

OPEC 1974 yılında petrol fiyatlarını yükselttiği zaman, ekonomilerin fiyatlar genel düzeyi de yükselmiştir.

Yüksek enerji fiyatları tüketicilerin diğer mallara harcayabilecekleri reel geliri azaltmış, böylece üretimin ve istihdamın düşmesine yol açmıştır

Stagflasyon, makro ekonomik politika için bir ikilem yaratmıştır:

İşsizliği azaltan para-maliye politikaları mal ve hizmet talebini artırmakta ve enflasyonun artması tehlikesini artırmaktadır. Enflasyonu azaltmak için izlenen daraltıcı politikalar ise ekonomiyi yavaşlatmakta ve işsizlik oranının artmasına yol açmaktadır

Keynes'in tavsiyelerine uygun olarak, devlet harcamalarının artırılması ve açık bütçe politikası ilk başta işsizliği azaltmış ve hızlı bir üretim artışına yol açmıştı. Fakat her işsizlik dalgasıyla karşılaşıldığında devlet harcamalarının artırılması ve açık bütçe politikasıyla piyasaya daha fazla para verilmesi, enflyonist baskıları artırmıştı. 1960'larda enflasyon çift rakamla, 1970'lerde ise bazı ülkelerde üç rakamla ifade edilmeye başlanmıştı.

1960 yılından bu yana görülen hızlı enflasyon ve işsizlik gibi sorunlar, Keynesyen teorisinin ve önerilerinin geçerliliğini tartışmaya açmış ve alternatif görüş olarak Monetarist teori geliştirilmiştir.

Klasik Miktar Teorisinin Modernizasyona dayanan bu görüşün monetarizm (parasalcı) olarak adlandırılması ilk olarak 1968 yılında monetarizmin temsilcilerinden biri olan Karl Brunner tarafından yapılmıştır. Chicago Üniversitesi'nden Milton Friedman öncülüğünde geliştirilen bu görüş "Monetarist" (parasal) görüştür.

Özellikle 1963 yılında Milton Friedman ve A. Schwartz tarafından Amerikan parasal tarihinin 1867 – 1960 yılları itibarıyla incelemesi ve ileri sürülen düşünceler Monetarist görüşün temellerini de oluşturmuştur. 1935-1960 döneminde uygulanan Keynezyen iktisadi politikalara tepkisel bir yaklaşım geliştirerek, makroekonomik teorilere yeni bir boyut getirmişlerdir. 1970'lerin sonları ile 1980'li yılların ilk yarısında monetarist iktisat politikaları bir çok gelişmiş sanayi ülkesinde uygulanan iktisat politikalarını yönlendirmiştir.

Monetarist iktisatçılar arasındaki geniş çaplı görüş farklılıkları sebebiyle tek bir “monetarizm” tanımından söz etmek güç olmakla birlikte, monetarizmin temel iktisadi görüşleri şöylece özetlenebilir:

M Friedman ve taraftarları, klasik iktisat teorisi içinde yer alan “Miktar Teorisi”ni yeniden ele almışlar ve iktisadi faaliyetler üzerinde para politikasının etkilerini incelemişlerdir. Bununla birlikte monetaristler Klasik Miktar Teorisi'ni bazı yönlerden eleştirmişler ve bu teorinin enflasyonu açıklamak için yeterli olmadığını öne sürmüşlerdir.

Monetaristlere göre, $MV=PT$ şeklinde ifade edilen klasik miktar teorisi formülünde yer alan paranın dolaşım hızı (V) sabit değil, aksine bazı değişkenlerin istikrarlı bir fonksiyonudur. Friedman'ın analizleri ile geliştirilen monetarizme aynı zamanda “Modern Miktar teorisi” adı da verilmektedir.

Para politikalarının rolünü geliştirdikleri yeni miktar teorisiyle açıklamışlardır.

Monetaristlere göre, enflasyon, esasen parasal bir olaydır. Para arzındaki artışlar, nominal gelirleri artırmak suretiyle enflasyonist baskıları artırır. Bu düşünce tarzı, aynı zamanda paranın Miktar Teorisinin tezidir. Buna göre, para exogen bir faktördür. İktisat teorisinin ve para teorisinin dışındadır. Para miktarındaki değişimler, ekonominin işleyişinden çok hükümet ve merkez bankasının kararlarına bağlıdır. Monetaristler de, iddialarını bu teoriye dayandırır.

Neo-klasikler, miktar teorisine dayanarak, parayı, ekonomik olayları örten bir peçe gibi kabul etmişlerdir. Yani, moneter değişkenler, reel değişkenleri etkilemez. Buna göre, moneter sektörle, reel sektörün ayrı ayrı dengeye geldikleri kuramıdır (dichotomy). Dichotomy ise, rosyonalite (homojenite) postulatına (postulat=ispatsız olarak doğrulu varsayılan önerme) dayanır.

Monetaristler bu görüşe karşıdır. Onlara göre faiz, paranın değil, kredinin fiyatıdır. Monetaristlere göre faiz para arz ve talebine göre değil, kredi arz ve talebine göre oluşur. Öyleyse, para arzını artırarak faizi düşürmek ve bu yolla yatırımları uyarmak mümkün değildir. Bu amaçla piyasaya verilen ilave para, kısa dönemde fiyatları etkilemeyip, üretimi artırsa da, uzun dönemde sadece enflasyona neden olup, üretimi artırmaz.

Monetarizm, daha çok çağdaş iktisadi sorunlardan biri olan enflasyon konusu üzerinde durmuştur. Bu politika enflasyonun temel nedeni olarak para arzının hükümetlerce gereksiz yere ve aşırı ölçüde artırılmasını görmektedir. Monetaristlere göre, ekonomideki istikrarsızlıkların bir çoğu parasal kökenlidir. Bu nedenle para politikası iktisadi sorunlara karşı diğer iktisat politikası araçlarından daha etkilidir.

Monetarizmin temel ilkelerini Friedman'ın kendi ifadeleriyle aşağıdaki gibidir.

- Para arzındaki büyüme oranı ile nominal gelirin büyüme oranı arasında çok kesin olmamakla birlikte bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki çok kesin değildir. Çünkü para arzındaki artışların geliri etkilemesi zaman alır. Ayrıca, bunun ne kadar süreceği de

belli değildir. Ortalama olarak para arzındaki artış, nominal gelirleri yaklaşık 6 ve 9 ay arasında geçecek bir süre sonunda etkiler.

- Nominal gelirin büyüme oranındaki artış etkisi ilk olarak üretim üzerinde görülür. Bu daha sonra fiyatlara yansır.
- Ortalama olarak, fiyat etkisi yaklaşık olarak 6 ve 9 ay arasında değişen zaman boyutu içerisinde ortaya çıkar. Para arzındaki artış ile enflasyon arasındaki toplam gecikme ortalama 12-18 ay arasındadır.
- Para arzındaki artış ile bunun nominal gelirlere ve daha sonra fiyatlara yansıma ilişkisi ‘çok kesin ve belirli’ değildir. Bu ilişki de bir kayma söz konusudur.
- Kısa dönemde (5 veya 10 ay kadar bir sürede) para arzındaki değişimler öncelikle üretimi etkiler. 10 ayı aşan bir sürede para arzının büyümesi fiyatları etkiler”

Monetaristler, serbest piyasa ekonomisinin kendi iç dinamiği sayesinde istikrarlı bir model olduğunu savunmakla birlikte, klasik iktisatçılardan farklı olarak ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde olmayacağını kabul etmektedirler. Monetaristler, insanların daha iyi bir iş arama veya işsizlik yardımıyla yararlanmaları neticesinde belirli bir süre işsiz kalabileceklerini, böylece ekonomide her an bir “doğal işsizlik” olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Monetarizm, esasen klasik iktisadın temel ilkelerini aynen kabul etmekle birlikte, ondan başlıca iki noktada ayrılmaktadır:

- Klasik miktar teorisi açıklaması yetersizdir.
- Ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinde dengede değildir; doğal işsizlik hipotezi.

Klasik iktisat ve monetarizm arasındaki bu iki temel farklılığa rağmen her iki teori de enflasyonun en önemli kaynağının para arzındaki artışlar olduğunu kabul etmektedir. Monetaristlere göre enflasyonu kontrol altına almak için en etkin araç para politikasıdır. Para arzındaki değişimler, para talebinden bağımsız bir şekilde para otoritesince bağımsız olarak belirlenir. Ancak para otoritesinin bu gücünün sık sık değişen para artış hızları şeklinde uygulanması istikrar değil istikrarsızlık getirir. Monetaristler, bu istikrarsızlıkları önlemek için para arzının belirli bir oranda ve ekonomideki gelişmelerle orantılı olarak kademeli bir şekilde artırılmasını önermektedir.

Devletin harcama ve maliye politikalarının başarılı olamayacağını “daimi gelir hipotezi” ile açıklamaktadır. Geliri, “normal gelir” ve “geçici gelir” olmak üzere iki alt gruba ayırır. Normal gelir, kişinin kazanma kapasitesi, beşeri servetinin geliri iken, geçici gelir, konjonktürün sağladığı gelirlere oluşur. Buna göre tüketim de “daimi tüketim” ve geçici gelirin belirlediği “tesadüfi tüketim” olarak iki gruba ayrılır. Makro ekonomi açısından önemli olan daimi gelir ve daimi tüketim verileridir. Diğerleri değişkendir. Çünkü halk, kendisini belirli bir gelir düzeyinde kabul eder ve tüketim kararlarını daima bu düzeye (ortalama) göre alır. Bu açıdan bakıldığında, devletin harcamaları ya da vergileri artırıp-azaltması şeklinde bir maliye politikası, daha çok geçici ve tesadüfi tüketimi etkiler.

Friedman’ın dikkat çektiği başka bir konu da maliye politikasını kullanma kararı ile uygulamaya geçişteki gecikmedir. Bu gecikme, karşılaşılan bunalımı önleyecek yerde,

şiddetlendirir. Friedman'a göre para arzındaki değişmelerin uygulamaya geçirilme süresi üç ila dokuz ay arasında değişmektedir. Bu gecikmeler, işsizlikle enflasyonu karşılıklı olarak bir araya getirmektedir. Öyleyse, Keynesçilerin dediği gibi, işsizlikle enflasyon arasında karşılıklı bir ters yönlü ilişki (trade off) yoktur.

13.4.Rasyonel Beklentiler Teorisi

ABD' de Chicago Üniversitesi'nde Friedman ve öğrencilerinin klasik miktar teorisini yeniden yorumlayarak enflasyon sorununa önerdikleri yeni çözümler dışında, yine aynı üniversitede çalışan ve esasen Friedman' ın öğrencileri olan bir grup iktisatçı, enflasyon konusunu değişik bir açıdan ele aldılar. Rasyonel Beklentiler Teorisi (Rational Expectations Theory) adıyla iktisat literatürüne giren bu görüş, klasik iktisadın temel ilkelerini aynen benimsemiştir. Rasyonel Beklentiler Teorisi, 1960'lı yılların sonlarında klasik iktisat teorisinin temel ilkelerini benimseyerek ortaya çıkan yeni bir ekonomik teoridir. Rasyonel Beklentiler Teorisi Monetarizmin bir dalı olarak görülebilir. Ancak Monetarist iktisatçıların hepsi Rasyonel Beklentiler Teorisi'nin tümünü kabul etmemektedirler.

Rasyonel beklentiler teorisi ilk olarak 1961 yılında J. Muth' un "Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri Teorisi" adıyla yayınlamış olduğu makalesi ile ortaya çıkmıştır. Muth, yayınladığı bu çalışmasında enflasyonist dönemlerde ekonomik birimlerin "uyumcu beklentiler" (adaptive expectations)'den ziyade, "rasyonel beklentiler"e (rational expectations) sahip olduğunu açıklamıştır.

Rasyonel Beklentiler Teorisi de Keynezyen makro teoriye bir karşı teori olarak ortaya çıkmış bir iktisadi düşünce akımıdır. Rasyonel beklentiler konusu ilk defa Muth tarafından incelenmiş olmakla birlikte, 1970' li yılların sonlarına doğru Lucas, Sargent, ve Wallace tarafından geliştirilmiştir.

Rasyonel beklentiler teorisinin iktisat bilimine getirdiği yenilik "beklentiler" konusunda olmuştur. Ancak beklentiler konusu, rasyonel beklentiler teorisyenlerinden önce Keynesyenler ve daha sonra Monetaristler tarafından da incelenmiştir. Gerek Keynesyenler ve gerekse Monetaristler, fertlerin genel fiyat seviyesindeki değişmeleri önceden tahmin etmede "Uyumcu Beklentilere" sahip olacaklarını belirtmişlerdir.

Uyumcu beklentiler teorisine göre gelecekteki fiyat seviyesi önceki dönem(ler)deki fiyatların seviyesine göre belirlenir. Bu teoriye göre özellikle son dönemdeki fiyatlar genel seviyesi ortalaması, gelecekteki fiyatların tahmin edilmesinde önemli rol oynar. Örneğin, enflasyon oranı önceki yıl % 20 ise, bireyler cari yıl enflasyon oranının da % 20 olacağını beklerler. Eğer cari yıl içerisinde enflasyon oranı artarsa (azalırsa) bireyler sonraki yıldaki enflasyon oranının da artacağını (azalacağını) tahmin ederler ve davranışlarını buna göre ayarlarlar.

Rasyonel Beklentiler Teorisi, Klasik iktisatçıların yaklaşımına benzer şekilde insanların iyi bir şekilde bilgilendirildiklerine ve bunu çok iyi kullandığına inanmaktadırlar. Muth'a göre bekleyişler rasyoneldir. Bekleyişlerin rasyonel olması, beklenen değer ile gerçekleşen değer arasındaki farkın, beklenen değeri sıfır olan tesadüfi bir değişken olması anlamını taşımaktadır.

Bir ekonomik değişkenin rasyonel bekleyişleri oluşturulurken piyasadaki ekonomik birimler, değişkeni etkileyebilmektedirler ve bu alanda elde edebildikleri tüm bulgulardan yararlanabilmektedirler.

Rasyonel beklentiler teorisi ise bireylerin uyumcu (adaptive) değil “rasyonel” (rational) beklentilere sahip olacaklarını ve bu nedenle iktisat politikası uygulamaları karşısında derhal aktif bir tavır alıp, bu politikaların beklenen sonuçlarını değiştireceklerini öne sürmektedir.

Bu teoriye göre bireyler, iktisat politikası uygulamaları ve bu uygulamaların yaratacağı etkiler konusunda tam bir enformasyona sahiptirler ve dolayısıyla sistematik bir hata yapmaları söz konusu olamaz. Kısaca, fertlerin rasyonel hareket etmeleri sonucunda, iktisat politikası kendinden beklenen etkileri yaratamaz. Rasyonel beklentiler teorisi taraftarlarına göre; devlet, kısa dönemde dahi, vergiler, kamu harcamaları ve para arzı gibi araçları kullanarak, üretim, istihdam, fiyat istikrarı vb. ekonomik değişkenler üzerinde etkili olamaz. Bu bakımdan “aktif” iktisat politikaları yerine “istikrarlı” politikalar kullanılmalıdır.

Bu teoriye göre, devlet sadece oyunun kurallarını belirlemeli; fertler de, hangi imkanların kendilerine açık olduğunu bilip kararlarının muhtemel sonuçlarını önceden kestirebilmelidir. Örneğin; vergi politikası ve kamu harcamaları politikası ile ilgili kararlar önceden belirlenmeli ve sık sık değiştirilmemelidir. Politika değişiklikleri zorunlu olduğu zaman ise, bu değişiklikler yavaş yavaş yürürlüğe konulmalıdır.

Rasyonel beklentiler teorisine göre ekonomide para arzı artırıldığı zaman, bireyler bunun belli bir dönem sonra fiyatlar genel seviyesi ile birlikte nominal faiz oranını da yükseltebileceğini tahmin edebilirler. Bireyler para arzının enflasyonist bir etki yaratacağını bildikleri için buna karşı rasyonel davranışlarda bulunacaklardır. Örneğin, işçiler nominal ücretlerin enflasyon oranında artırılmasını isteyeceklerdir. İşçilerin bu taleplerinin işverenler tarafından kabul edilmesi ihtimali yüksektir. Doğal olarak işverenler de fiyatlar genel seviyesinin artmasının kendi karlarını arttıracığını önceden “rasyonel” bir şekilde tahmin edebileceklerdir. Sonuç olarak, para arzının artırılması reel milli gelir ve istihdam düzeyinde önemli bir değişiklik yaratmayacak sadece enflasyonist bir etki doğuracaktır. Dahası, ücret artışları ile fiyat artışları birbirini kovalayacaktır.

Özette Rasyonel Beklentiler teorisine göre

- Politik iktisat hemen daima devletin ekonomiye nasıl müdahale edeceği, amaçlar arasında önceliği nasıl belirleyeceği ve hangi araçları kullanacağı gibi konular üzerinde durmuştur. Bu tür bir yaklaşım, iktisat politikası iktisat politikası uygulamaları karşısında fertlerin “pasif” bir davranış içerisinde olacaklarını ve devlet bir politika uygularken, kendi davranışlarını tıpkı politika önerisinde olduğu gibi, devam ettireceklerini farz eder. Rasyonel Beklentiler Teorisi bunu kabul etmez ve fertlerin devlet politikaları karşısında aktif bir tutum içerisinde olduklarını var sayar. Fertler devlet politikaları karşısında kendi menfaatleri çerçevesinde titizlikle dururlar.
- Rasyonel Beklentiler Teorisi, aktif iktisat politikalarının terk edilmesini ister. Bu politikalarla konjonktür dalgalanmaları yumuşatılamaz. Aktif politikalar rasyonel

insana hangi ekonomik sonucun iyi olduğunu belirleme hakkını vermez. Aktif iktisat politikaları ile işsizlik oranını veya kullanılmayan kapasiteyi azaltmaya çalışmak sadece ekonomideki enflasyonun ve konjonktürün boyutlarını artırır. Rasyonel Beklentiler Teorisi'nin enflasyonla mücadele yöntemi teklifleri ise, para miktarındaki azaltmaları vergi indirimleri ve kamu harcamalarının daraltılmasını kapsamaktadır. Vergi indirimleriyle birlikte ücret artışlarının frenlenmesi, karlılığı artırmanın tek yoludur ve ayrıca arzı olumlu yönde etkileyecek bir politikadır.

- Rasyonel Beklentiler Teorisine göre Klasik teorinin iki temel önerisi vardır:

Bireyler optimize ederler: yani tüketici fayda maksimizasyonu üretici ise kar maksimizasyonuna ulaşmak amacındadır. Bu amaçlara ulaşmak isterken gelirlerinin ve mevcut teknolojinin sınırlarıyla karşı karşıyadırlar.

Piyasalar arz-talebi dengeler: Ancak bunun gerçekleşebilmesi için piyasada yasal sınırlamaların olmaması, enformasyon farklılığının bulunmaması veya devletin müdahale etmemesi gerekir.

- Rasyonel Beklentiler Teorisi, para politikasının kısa ve uzun dönemde ekonomide sadece fiyatlar genel seviyesini etkileyeceğini öne sürerken, maliye politikasının uzun dönemde istihdam ve üretim üzerinde olumsuz etkiler yapacağını iddia eder.
- Rasyonel Beklentiler Teorisi tıpkı Klasik iktisatçılar ve monetaristler gibi, devlet harcamalarındaki artışın özel tüketim ve yatırım harcamalarında veya ithalatta meydana gelecek bir azalma ile karşılanacağını kabul eder. Bu nedenle devlet harcamalarındaki bir artış, toplam talebi etkilemez. Dolayısıyla milli gelir ve istihdam düzeyinde bir gelişme olmayacaktır. Buna karşın Rasyonel Beklentiler Teorisi maliye politikasının toplam arz üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğu görüşündedir. Bunun sebebi ise daha çok devlet harcamalarının vergi artışıyla finanse edilmesidir.
- Sonuç olarak Rasyonel Beklentiler Teorisi, aktif makro iktisadi (devlet harcamalarının artırılması, verginin azaltılması, para arzını artırmak ya da azaltmak gibi) politikalara karşıdır.

Uygulamalar

- 1 1973' te başlayan petrol krizi stagfasyona yol açarak hem enflasyona hem de işsizliğe sebep olmuştur. Bu dönemde hangi yaklaşım ortaya çıkmıştır.

2 Keynesyen modelde yatırım fonksiyonun faiz esnekliği hakkında ne söylenebilir?

Uygulama Soruları

1) Para politikasıyla ilgili olarak Keynesyen ve Monetarist görüşler arasındaki temel fark aşağıdakilerden hangisidir?

- A)) Monetaristlere göre para politikası etkilidir, Keynesyenlere göre ise bu politika ekonomik faaliyet hacmini etkileyemez.
- B) Keynesyenlere göre para politikası etkilidir, Monetaristlere göre ise bu politika ekonomik faaliyet hacmini etkileyemez.
- C) Monetaristler ekonomide para politikası yoluyla bir ince ayar yapılması gerektiğini düşünürlerken Keynesyenler bu görüşe destek vermezler.
- D) Keynesyenler para politikasının enflasyon üzerinde etkili olacağını savunurken Monetaristler bu görüşe destek vermezler. ,
- E) Monetaristler para arzının bir kurala bağlı olarak sabit bir oranda büyümesi gerektiğini düşünürlerken Keynesyenler böyle bir kurala karşı çıkarlar.

Açıklama: Monetaristlere göre ekonomideki istikrarsızlıkların temel kaynağı yanlış uygulanan para politikalarıdır. Buna göre,

1929 Krizi'nin nedeni para arzının yeterince ve zamanında arttırılmamasıdır.

1973 Krizi'nin nedeni para arzının gereğinden fazla arttırılmasıdır.

Bu yüzden de para politikası son derece önemlidir. Monetaristlere göre, para arzı kurala dayalı olarak sabit bir oranda arttırılmalıdır. Bu sabit oran ise, genellikle reel büyüme oranı kadar olmalıdır. Para arzının reel büyüme oranından fazla arttırılması durumunda enflasyon; düşük arttırılması durumunda deflasyon ile karşılaşılacaktır.

Keynesyen iktisatçılara göre, para politikası etkisizdir. Çünkü yatırımların faiz esnekliği düşüktür ve ekonomi likidite tuzağında olabilir. Ekonominin amacı tam istihdama ulaşmaktır fakat likidite tuzağı olduğundan ekonomi tam istihdama ulaşamaz. Bu yüzden para politikası etkisizdir.

Doğru yanıt E seçeneğidir.

2) Friedman'a göre para talebinin gelir esnekliği nasıldır?

- A) Birden büyüktür
- B) Sıfırdır.
- C) Birden küçüktür.
- D) Sonsuzdur.
- E) Birdir.

Açıklama:Friedman'a göre (modern miktar teorisi) para talebinin gelir esnekliği birden büyüktür. Para lüks bir maldır. Sürekli gelir attıkça para talebi artar.

Doğru yanıt A dır.

3) Likidite tercihi teorisi hangi iktisatçıya aittir?

- A) Pigou

- B) Boumal
- C) Keynes
- D) Friedman
- E) Tobin

Keynes'e göre faiz haddi yükseldikçe spekülasyon güdüsüyle yapılan para talebi azalır veya faiz haddi düşükçe spekülasyon güdüsüyle yapılan para talebi artar. Buna likidite tercihi teorisi adı verilir. Doğru yanıt C dir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Klasik ekonomik doktrinin temel yasalarını özetleyerek hatırlatalalım. Jean-Baptiste Say'ın geliştirdiği mahreçler yasasına göre serbestçe işleyen bir ekonomide talep yetersizliğinden ya da aşırı üretimden dolayı yaygın bir işsizliğin ortaya çıkması mümkün değildir. Bu yasaya göre emtiaların değişimi üzerinden piyasa işlemektedir. Burada para sadece kolaylaştırıcı bir araçtır. O halde bir mal üretip piyasaya sunan kişinin asıl amacı para kazanmak değil yeni bir mal edinmektir. Bu doğal işleyişe göre her arzın bir talebi mevcuttur. Piyasada arz kadar talep bulunur. Mahreçler yasası şu şekilde özetlenebilir; her arz kendi talebini yaratır. Doğallığında satılmayan hiçbir mal kalmaz, üretim alanları işlerlik kazanır, işsizlik ortadan kalkar ve ekonomi tam istihdama ulaşmış olur.

Klasik iktisadın sonraki temsilcileri Say'ın bu teorisini faiz teorisini güçlendirmek istemişlerdir. Tasarruf etmekten vazgeçen sermayeye ödenen fiyattır faiz. Faizler aracılığıyla sermaye yatırıma teşvik edilir. Böylece faiz oranları tasarruflarla yatırımı eşitlemeye girişmektedir.

Klasik iktisatçılara göre ücret emek arzı ile emek talebi eğrilerinin kesiştiği noktada ücret belirlenir. Bu kesişim noktası aynı zamanda tam istihdamın olduğu noktadır. Yani klasikçilere göre tam istihdam ücretin belirlenimi ile ilgili bir durumdur.

Klasikçiler fiyatların belirlenmesinde ise miktar teorisini temel edinmektedirler.

M= para miktarı

V= paranın dolanım hızı

P= fiyatlar genel düzeyi

T= ticaret hacmi ise

$M.V=P.T$ 'dir

Para miktarındaki değişimler fiyatları etkiler. Dolayısıyla piyasadaki para miktarı fazla ya da dolanım hızlı ise fiyatlarda artış söz konusudur. İyi işleyen bir ekonomide mal üretimi ve miktarına bağlı olarak para miktarı ve dolanımı da hızlı olacağından fiyatlar artış eğilimindedir.

Özetle klasik iktisadi teoriye göre kendiliğinden işleyen bir ekonomi tam istihdama ulaşacaktır. Böylesi bir ekonomide irade dışı bir işsizlik olmayacağı için devletin müdahalesi de gereksizdir.

Keynesyen Yaklaşım

1929-1934 Büyük Dünya Buhranını izleyerek ekonomilerin bünyesini depresyon dönemi şartları altında inceleyen Keynesyen düşünce talep yönlü yaklaşımdır.

Keynes yaptığı çalışmalar sonucunda ekonominin tam istihdama ulaşmasının özel bir hal olduğu, buna her zaman ulaşmanın mümkün olmadığını söylemektedir. Tam istihdamın

sağlayacak doğal bir mekanizma yoktur, bu sebeple devletin ekonomiye müdahalesi şarttır. Devletin bir iktisat politikası olmalıdır. Ekonomi ancak eksik istihdamla dengede durabilir. Keynes de klasik iktisatçılar gibi arz talep eşitliğini ekonomik denge olarak yorumlar ancak bunun için tam istihdamı şart koşmaz.

Faiz teorisine ilişkin Keynes şunu iddia etmektedir; faiz tasarruf arzı ve sermaye talebine bağlı olarak değil para arz ve talebine göre oluşur. Tasarruflarla faiz oranı arasında bir ilişki kurulamaz. Tasarruflar gelir seviyesiyle alakalıdır çünkü gelir seviyesi düşük olan biri ne olursa olsun tasarruf yapamaz. Tasarruf harcamaların önüne geçer bu nedenle de gelirlerin tamamı harcanmamış olabilir. Buradan da anlayacağımız gibi elde edilen ürün her zaman mübadele edilmeyebilir. Yani bir kısım mallar talep bulamayabilir ve bazı üretim faktörleri işlemeyebilir. Oysa gelirler yüksek olursa harcamalar da yüksek olur, böylece ekonomideki toplam talep yükselir.

Keynes'in işgücü talebinin klasik teorisine esaslı bir itirazı yoktur. Ancak Keynes işgücü arzının klasik teorisini reddetmektedir. Keynes fiyatların ve özellikle ücretlerin esnekliği konusunda şüphelidir. Keynes'e göre, ekonomideki bir talep azalışı karşısında fiyatlar ve ücretler düşmeyecektir. Bu durum ekonomiyi eksik istihdamda tutacak ve böylece gayriiradi işsizliğe yol açacaktır.

Keynes'in eleştirisi temel olarak para talebi konusunda ortaya çıkmaktadır. Keynes'in ilk eleştirisi dolaşım hızı, V 'nin sabit olmadığı biçimindedir. Keynes'in daha önemli bir eleştirisi, para talebinin amaçlarına ilişkindir. Keynes, mübadele amacının yanında, paranın aynı zamanda bir finansal varlık ve servetin bir unsuru olduğunu vurgulayarak, paranın spekülasyon amaçla da talep edilebileceğini ve klasik modelin aksine faiz oranından da etkileneceğini belirtmektedir.

Keynes'e göre; Ekonomide tasarrufla bulunanlarla yatırım yapanlar birbirinden farklı birimlerdir. Faiz oranları hem tasarrufları hem de yatırımcıları yönlendiren bir değişken değildir. Tasarrufları belirleyen ana etken faiz oranı olmayıp gelir düzeyidir. Yatırım harcamaları faiz oranından önemli ölçüde etkilenmekle birlikte, yatırımları etkileyen kar beklentisi gibi daha başka değişkenler de vardır. Sonuç olarak ex-ante olarak yatırımların tasarruflara eşit olmasını sağlayacak bir mekanizma da yoktur.

Keynesgil makro sisteme göre ekonomi kendi haline bırakıldığında otomatik olarak tam istihdamı sağlayamayacaktır. Aksine, efektif talep noksanı dolayısıyla eksik istihdam dengesi verecek, efektif talep noksanından doğan açık veya gayri iradi işsizlikle karşılaşılacaktır. Buna karşı, efektif talebin yükseltilmesini sağlamak üzere, devletin makro düzeyde ekonomiye müdahale ederek toplam talebi yükseltmesi gerekecektir. Bunu sağlayacak en etkili politika ise,

Keynes'e göre, devlet harcamalarının yükseltilmesi ve/veya vergi meylinin düşürülmesi, kısaca maliye politikasıdır.

Monetarizm (Parasal) Yaklaşım

Milton Friedman'ın öncülüğünde kurulan Monetarizmin temellerini onun bu eleştirilerinin oluşturduğu görülmektedir. Krizi talep eksikliğine bağlayan Keynes'in aksine Friedman krizin parasal bir olgu olduğunu söylemiş ve böyle bir durumda para politikasının etkin olacağını savunmuştur. Liberal ve tamamen devletin tüm müdahalelerine karşı olan Friedman'ın aksine Keynes ise devlet müdahaleciliğini ve maliye politikalarını şiddetle savunmuştur. Aralarındaki bu temel farklılıklara rağmen bu iki görüşün yöntem tartışmaları hiçbir zaman tek başına mutlak doğru olarak kabul edilmemiştir. Milton Friedman, kendi döneminde yaşadığı ekonomik sorunlara Keynesyen reçeteler çözüm olmadığı için eleştiride bulunmuş ve adeta bir anti tez geliştirmiştir. Friedman'ın geliştirdiği bu tez bize yöntem farklılıkların zaman içerisinde değişebileceğini, konjoktüre göre belirlenebileceğini göstermiştir. Nitekim Monetarizmin etkileri de uzun yıllar boyunca devam etmemiş, eksikliklerinin tamamlanması, yöntemlerinin eleştirilmesi ile yeni ekoller ortaya çıkmıştır

En önemli moneter faktör dolanımdaki para miktarıdır.

M. Friedman'a göre; Enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur. Dolayısıyla enflasyonun temel nedeni para arzındaki artışlardır.

Kamu harcamalarının enflasyonist sonuç yaratıp yaratmayacağı nasıl finanse edildiği ile alakalıdır;

Para arzı artırılarak finanse edilirse enflasyon ortaya çıkar, Borçlanma ile finanse edilirse dışlama etkisi ortaya çıkar.

Ekonomilerdeki istikrarsızlığın temel kaynağı yanlış uygulanan para politikalarıdır. Monetaristlere göre;

1929 buhranının temel nedeni para arzının yeterince ve zamanında artırılmamış olmasıdır.

1973 krizinin temel nedeni ise para arzının gereğinden fazla artırılmış olmasıdır.

Para arzı dışsal bir değişkendir. Genel olarak paranın dolanım hızı sabit değil ancak istikrarlı ve öngörülebilir özelliktedir. Dönemler itibariyle; kısa dönemde değişken, uzun dönemde ise sabit değer alır. Bu nedenle para kısa dönemde yanlı, uzun dönemde yansızdır.

Ayrıca; Para politikası kısa dönemde etkin, uzun dönemde etkili değildir. Diğer bir ifadeyle para arzında meydana gelen bir artış kısa dönemde milli geliri uzun dönemde ise fiyatları artırır.

Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkide kısa dönemde değiş-tokuş (trade-off) vardır, uzun dönemde yoktur. Ek olarak;

- Kısa dönem Phillips eğrisi negatif eğimlidir. Kısa dönemde tek bir Phillips eğrisi yoktur. Farklı enflasyon beklentilerine göre n tane eğri vardır.
- Enflasyon beklentisi artarsa eğri paralel yukarı kayar, beklenti düşerse paralel aşağı kayar
- Uzun dönem Phillips eğrisi diktir.

Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı

Beklentilerle ilgili üç çeşit tanımlamadan söz edebiliriz: i. Statik Beklentiler ii. Adaptif Beklentiler (Uyarlayıcı beklentiler) iii. Rasyonel Beklentiler

Statik beklentiler, iktisadi birimlerin kararlarında beklentileri hiç dikkate almamasıdır. Örneğin, enflasyonun de işebileceği gerçeğini göz ardı etmeleri ve karar larını buna göre almalarıdır.

Adaptif (uyarlayıcı) beklentiler ise geleceğe yönelik beklentilerin geçmişteki değişmelerin bir ortalaması olarak ele alınmasıdır. Örneğin, son beş yılın enflasyon oranlarının ortalamasını alarak gelecek sene için enflasyon tahmininde bulunmak.

Rasyonel Beklentiler Hipotezi, ilk defa 1961 yılında mikro iktisat alanında yapılan bir çalışmada John Muth tarafından ileri sürülmüştür.

Rasyonel beklentiler hipotezi, günümüz dünyasının dinamik, rasyonel ve enformasyona kolay erişebilen bireyine (ekonomik karar birimine) dayanmaktadır. Bu birey hata yapabilir fakat sürekli olarak hata yapmaz ve sürekli olarak aldatılamaz.

Rasyonel beklentiler hipotezine göre; ekonomik karar birimleri bir değişkenin gelecekte alacağı değerle ilgili bir tahmin yaparken, bu değişkenin değerini etkileyeceğini tahmin ettikleri faktörlerin tamamı ile ilgili elde mevcut bulunan bütün enformasyonu (bilgiyi) en etkin şekilde kullanır.

John Muth'un çalışmalarına kadar daha çok adaptif beklentilerin rolü vurgulanmaktaydı. John Muth, rasyonel beklentiler kavramını geliştirdi. Rasyonel beklentiler teorisine göre, bir değişkenin gelecekteki beklenen de geri, o de işkenle ilgili mevcut olan tüm bilgiler kullanılarak, o değişken hakkında yapılan en iyi tahmine eşittir. Rasyonel beklentiler teorisinin önemi, bireylerin sadece geçmişle ilgili verileri değil gelecekle ilgili verileri de dikkate alması gerektiğini belirtmesidir.

Bölüm Soruları

- 1) Monetaristlere göre enflasyonun temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?
  - A) Maliye Politikasının sıklıkla kullanılması
  - B) Toplam arzı etkileyen negatif şoklar
  - C) İstikrarsız para talebi
  - D) Dış ticaret fazlaları
  - E) Para arzındaki artışlar

- 2) Parasalcı görüşe göre, uzun dönemde, nominal para arzı iki katına çıkarsa fiyatlar genel düzeyi nasıl değişir?
  - A) İki kat artar.
  - B) İki kattan daha fazla artar.
  - C) İki kattan daha az artar.
  - D) İki kat azalır.
  - E) Değişmez.

Açıklama:

Parasal (Monetarist) görüşe göre, uzun dönemde para arzı iki katına çıkarsa üretim ve istihdam düzeyi değişmemek üzere, fiyatlar da iki katına çıkar, enflasyon oluşur.

- 3) Monetaristlere göre devlet harcamalarındaki bir artışın kısa dönemde etkisi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?
  - A) Fiyatlar genel düzeyi artar, toplam çıktı değişmez.
  - B) Fiyatlar genel düzeyi artar, toplam çıktı azalır.
  - C) Hem fiyatlar genel düzeyi hem de toplam çıktı artar.
  - D) Fiyatlar genel düzeyi değişmez, toplam çıktı artar.
  - E) Fiyatlar genel düzeyi artar, toplam çıktı üzerindeki etkisi belirsizdir

Açıklama:

Monetaristlere göre devlet harcamalarında meydana gelen bir artış etkilerini üç aynı biçimde ifade etmek mümkündür:

Devlet harcamalarında meydana gelen artışın borçlanma ile finanse edilmesi durumunda, ödünç verilebilir fon talebinde artış meydana gelir. Ödünç verilebilir fon talebinde meydana gelen artış ise, faizlerin yükselmesine neden olur. Faizlerin yükselmesi, özel kesimin yatırım yapma maliyetini arttırdığı için özel kesim yatırımlarında devlet harcamaları kadarlık bir azalma meydana gelir. Diğer bir ifadeyle, dışlama etkisi meydana gelir.

Devlet harcamalarında meydana gelen artışın vergi artışı ile finanse edilmesi durumunda, özel kesimin harcayabileceği fonlar vergi olarak alındığı için vergi miktarındaki artış kadar özel kesim yatırımlarında azalma meydana gelir.

Devlet harcamalarında meydana gelen artışın para arzı artışı ile finanse edilmesi durumunda kısa dönemde milli geliri, uzun dönemde fiyatlar genel düzeyini artırır.

Ancak para arzı artışı ile devlet harcamaları finanse edildiğinde kısa dönemde toplam talepte meydana gelen artışa bağlı olarak hem fiyatlar genel düzeyi hem de çıktı düzeyi artabilir.

4) Genel teoriye göre efektif talep ile ilgili hangisi yanlıştır?

- A) Milli Gelir seviyesini efektif talep belirler
- B) Sermayenin marjinal etkinliği artarsa efektif talep artar
- C) Etkif talep eksikliği eksik istihdama neden olur
- D) Eksik istihdam seviyesinde bulunan bir ekonomide, efektif talep artarsa fiyatlar genel seviyesi değişmez
- E) Eksik istihdam seviyesinde toplam talep artarsa, fiyatlar üretim ve istihdam hacmi artar

5) Klasik makro iktisat teorisine göre hangisi yanlıştır?

- A) Reel faiz oranı tam esnektir
- B) Para yanılığsı yoktur
- C) Ekonomik analizde uzun dönem esas alınır
- D) Firmalar ve tüketiciler tam enformasyona sahiptir
- E) Para sadece spekülasyon amacıyla talep edilmektedir

6) Klasiklerle ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- A) Say yasasına göre talep yetersizliği olmaz
- B) Tüketim ve tasarruf reel faizin bir fonksiyonudur
- C) Para arzı artarsa nominal faizler değişmez
- D) Para arzı artınca reel faizler değişmez
- E) Para arzı artınca sadece fiyatlar yükselir

7) 1930'larda yaşanan Büyük Depresyon sonucunda aşağıdaki makro ekonomik yaklaşımlardan hangisi ağırlık kazanmıştır?

- A) Yeni klasik yaklaşım
- B) Reel devrevi dalgalanmalar yaklaşımı
- C) Monetarist yaklaşım
- D) Keynesyen yaklaşım**
- E) Yeni keynesyen yaklaşım

8) Keynesyen yaklaşıma göre para arzı artışı aşağıdakilerden hangilerini artırır?

- A) Yalnızca yatırımları**
- B) Yalnızca faiz oranlarını

- C) Yalnızca otonom vergileri
- D)) ve b
- E) b ve c

9) Keynesyen teoriye göre aşağıdakilerden hangisi söz konusudur?

- A) İşsizlik geçici bir olgudur
- B) Fiyatlar ve ücretler esnektir
- C) Say kanunu geçerlidir
- D) Tasarruflar harcanabilir gelirin bir fonksiyonudur**
- E) Denge faiz oranındaki değişim her zaman tasarrufları yatırımlara eşitler

10) Piyasa faiz oranı bireylerin normal kabul ettikleri düzeyin altında ise, bireylerin davranışlarıyla ilgili ifadelerden hangisi doğrudur?

- A) İhtiyat amacı ile para talebi azalır
- B) Spekülasyon amacı ile para talebi artar**
- C) Spekülasyon amacı ile para talebi azalır
- D) İşlem amacı ile para talebi azalır,
- E) İhtiyat amacı ile para talebi artar

Cevap Anahtarı:

1-E   2-A   3-C   4-D   5-E   6-C   7-D   8-A   9-D   10-B

14.İSTİKRAR PROGRAMLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

İstikrar programları, içsel ya da dışsal nedenlerle bozulan arz talep dengesini yeniden sağlamayı; yüksek enflasyon, cari açık, ödemeler dengesi gibi makro ekonomik sorunları çözmeyi amaçlayan programlardır. İstikrar programları talep yönlü ve arz yönlü olarak ikiye ayrılabilir. İstikrar programları, gerek sorunlara bakış açıları gerekse bu sorunları tedavi yöntemleri bakımından ortodoks ve heterodoks nitelikli olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin ekonomik geçmişlerinde yaygın olarak uygulanan IMF tipi istikrar programları da sınıflamaya dahil edilebilir.

On dördüncü haftada, istikrar programlarının özellikleri ve politika önerileri üzerinde durulacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye’de 5 Nisan 1994 İstikrar programının özellikleri nelerdir?
- 2) Türkiye’de 2002 – 2004 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının özellikleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
İstikrar programları	Heteredoks ve ortodoks istikrar programlarının özü, işleyişi ve hedefleri öğrenilecektir.	Türkiye ekonomisinde uygulanan istikrar programlarının özelliklerini kavrayabilmek için konuların genel tekrarı ve örnek soruları gözden geçirmek.

Anahtar Kavramlar

- Ortodoks İstikrar Programı
- Heteredoks İstikrar Programı
- IMF Destekli İstikrar Programı

Giriş

Ülkeler ekonomik istikrarı sağlamak ve/veya ekonomik krizlerin etkilerini azaltmak amacıyla istikrar programları uygulamaktadır. İstikrar programları, içsel ya da dışsal nedenlerle bozulan arz talep dengesini yeniden sağlamayı; yüksek enflasyon, cari açık, ödemeler dengesi gibi makro ekonomik sorunları çözmeyi amaçlayan programlardır. İstikrar programları talep yönlü ve arz yönlü olarak ikiye ayrılabilir.

Talep yönlü politikalarda amaç nihai talebi, sıkı maliye, para ve kredi politikaları uygulayarak azaltmaktır.

Arz yönlü politikaların amacı ise, reel mal ve hizmet üretimini artırmaktır. Bu politikalar birbirini tamamlayıcı özelliklere sahiptir.

İstikrar programları, gerek sorunlara bakış açıları gerekse bu sorunları tedavi yöntemleri bakımından ortodoks ve heterodoks nitelikli olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır

Ek olarak özellikle finansman ihtiyacı içinde olan gelişmekte olan ülkeler IMF destekli istikrar programı uygulamayı tercih etmektedirler. IMF tipi istikrar programları daha çok talep kısıcıcı programlardır.

Ortodoks istikrar politikalarının iki temel amacından biri yüksek enflasyonu hızlı bir biçimde aşağı çekmek diğeri ise dış dengeyi sürekli iyileştirmektir. Bunun için, bir yandan fiyatlar serbest bırakılmakta diğeri yandan reel ücretlerin düşürülmesi yoluna gidilmektedir. Ancak bir piyasadaki istikrarsızlığı ortadan kaldırmak amacıyla uygulanacak politikalar diğeri piyasaları bozucu etkiler doğurabilir.

Heterodoks istikrar politikaları ise, fiyat ve ücretlerin geçici kontrolünü ve hatta dondurulmasını öngören gelirler politikası temeline dayanır. Heterodoks politikalar sürekli enflasyon veya kronik enflasyon ortamlarında daha başarılı biçimde uygulanabilmektedir. Heterodoks politikalar, iç talebin yavaş yavaş canlandırılması ile büyüme oranının yükseltilmesinin ve işsizliğin azaltılabileceğinin mümkün olduğunu savunur.

14.1.Ekonomik İstikrar Kavramı

Ekonomik istikrar, gayrisafi milli hasıla, istihdam, fiyat düzeyi gibi büyüklüklerdeki dalgalanmaların en az düzeyde olma halini ifade etmek için kullanılmaktadır. Para ve maliye politikası araçlarını kullanan istikrar politikalarının nihai hedefi ekonomik istikrarı sağlamaktır. Başlıca ekonomik istikrarsızlık şekilleri enflasyon, işsizlik, kamu açıkları ve ödemeler dengesi açıklarıdır.

Ekonomik istikrar, genel ekonomik faaliyetlerde daralma ve aşırı genişleme gibi ciddi bir dalgalanmanın görülmemesi durumunu ifade eder. İç ve dış istikrar olarak ikiye ayrılabilir. İç ekonomik istikrar kavramından fiyatların sabit kalması, üretim ve istihdamın düzenli biçimde genişlemesi anlaşılır. Üretim genişledikçe istihdam da artar ve işsizlik azalır, fiyatlarda da makul bir artış olur.

İç ekonomik istikrarda bozulma, enflasyon ve işsizlik biçiminde kendini gösterir. Ekonominin genişleme aşamalarında gelir ve harcamalardaki artış, aşırı fiyat artışları ya da enflasyona dönüşür. Daralma aşamasında ise fiyatlardaki artış eğilimi yavaşlar, milli gelir düşer ve işsizlik artar.

Ekonomik istikrarın diğer yönü, dış dengenin yani ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasıyla ilgilidir. Bu da dış ödeme açık ve fazlalarının giderilmesini gerektirir Ekonomik istikrar ;

Fiyatların artış hızının %2-3 arasında bir seyir izlemesidir.

İşsizliğin çalışabilir nüfusun %2-3'ünü geçmemesidir.

Bütçe açıklarının GSYİH'nın %3'ünü geçmemesidir.

Toplam Kamu Borçlarının GSYİH'nın %60'ını aşmamasıdır.

Avrupa Birliği standartlarına göre ekonomik istikrar;

Enflasyon: Üye ülkelerin enflasyon oranları, en düşük enflasyonu sahip üye üç ülkenin enflasyon oranları ortalamasının %1.5'inden fazla olmayacak,

Bütçe Açıkları: Üye ülkelerin bütçe açıklarının GSYİH'ya oranı %3'ü geçmeyecek,

Kamu Borçları: Üye ülkelerin toplam kamu borçları(iç artı dış), GSYİH'sının %60'ından fazla olmayacak,

Faiz Oranları: Üye ülkelerin uzun vadeli faiz oranları enflasyonu en düşük üç üye ülkedeki faizlerin ortalamalarının %2'sinden daha fazla olmayacak.

Ekonomik istikrar programları ekonominin içinde bulunduğu duruma göre ödemeler dengesini iyileştirme, işsizliği önleme, kamu açıklarını azaltma ve enflasyonu düşürme gibi geniş anlamda makroekonomik amaçları gerçekleştirmeye yöneliktir. Başka bir deyişle, istikrar

programlarının temel amacı, varolan kaynaklar ile değişen ihtiyaçlar arasında bozulan dengeyi kurmak ve ekonomiyi yeniden yönlendirmektir.

İç İstikrarsızlık Kaynakları:

Yatırım miktar ve hacminde meydana gelen değişmeler,

Doğa koşullarının tarımsal üretimi etkilemesi sonucu oluşan değişmeler,

Yanlış uygulanan para ve maliye politikaları,

Siyasi belirsizlikler ve karışıklıklar.

Dış İstikrarsızlık Kaynakları:

Dış talepte meydana gelen değişmeler sonucunda ihracat miktarındaki değişmeler,

Uluslararası ticarete başlı olarak meydana gelen değişiklikler.

İstikrar programlarının başarılı olabilmesi ana başlıklarıyla aşağıdaki unsurlara bağlı olmaktadır.

- Politik istikrar, kararlılık, uzlaşma, güç ve destek,
- Şeffaflık ve kamuoyu iletişimi, sosyal harcamalar,
- Planın bütünselliğinin sağlanması, planlanan süreçte uygulanması,
- İnanırcılık için dış destek alınması,
- Tek ve kısa süreli şok program yerine, yapısal destekli istikrar politikası seçilmeli,
- Politik seçim süreçlerinden etkilenmemeli, seçim sonrası uygulamaları olmalıdır.

İstikrar programları, gerek sorunlara bakış açıları gerekse bu sorunları tedavi yöntemleri bakımından ortodoks ve heterodoks nielikli olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Ekonomi alanında geleneklere, genel kabul görmüş görüşlere bağlı olan uygulamalara Ortodoks denir. Genel kabul görmüş uygulamalardan oluşan ekonomi politikasına da Ortodoks ekonomi politikası adı verilir. Heterodoks, Yunanca heteros (farklı) ve doxa sözcüklerinden türetilmiş ve farklı inanç anlamına gelen bir sözcüktür. Ekonomi alanında geleneksel görüşlerin ve yaklaşımların dışındaki uygulamaları adlandırmak için kullanılır.

14.2.Ortodoks İstikrar Programı

Ortodoks istikrar programı parasalcı ve neo-klasik görüşlerin sentezinden oluşmaktadır. Enflasyonun esas nedeninin; parasal genişleme, aşırı değerlenmiş döviz kuru ve kamu kesiminin kaynak-harcama açıkları olduğunu savunur. Enflasyonun sadece parasal genişlemeden kaynaklandığı düşüncesiyle programların özünü para politikası oluşturmuştur.

İstikrar programları içsel ya da dışsal sebeplerle ekonomide bozulan arz-talep dengesini yeniden kurmayı ve bunun yansıması olarak ortaya çıkan ekonomik problemleri (yüksek enflasyon, cari açık gibi) çözmeyi hedeflediği için, programların içerdiği politikalar talep yönlü ve arz yönlü politikalar olmak üzere iki grup altında incelenmektedir. Bu politikalar arasındaki fark, iyileşmenin talebi kısıtlayarak mı arzı genişleterek mi sağlanacağıdır.

Talep yanlı politikalar; para arzı büyüme oranının kısıtlanmasını, yüksek faiz oranlarını, piyasa mekanizmasına güvenin sağlanmasını, kamu harcamalarının azaltılmasını ve vergilerin arttırılmasını kapsar.

Talep yönlü politikalar fazla talep baskısını nihai talebi azaltarak düşürmeye çalışırlar. Bu politikalar geleneksel makroekonomik politikalar sayılan sıkı maliye, para ve kredi politikalarından oluşmaktadır. Ana hedef nihai talep düzeyini kontrol altına almaktır.

Arz yanlı politikalar ise; sübvansiyonların kaldırılmasını, kapasite kullanımının artırılmasını, yatırım ve tasarruf teşviklerini içermektedir

Arz yönlü politikalar reel mal ve hizmet hacmini arttırmayı hedeflemektedir. Bu politikalar çok çeşitli olmakla birlikte genel olarak iki grupta incelenebilir:

Üretim araçlarını (sermaye, emek vb.) daha etkin bir biçimde kullanıp kapasite kullanımını arttırarak üretim seviyesini arttırmayı amaçlayan politikalar; uygulanan fiyat ve kur politikalarının, monopollerin, vergi ve sübvansiyon politikalarının, ticaret kısıtlarının ekonomide yarattığı bozulmayı (distortion) düzeltmeyi amaçlarlar.

Yeni kapasite oluşturarak ve uzun dönem tam kapasite-üretim dengesini, toplam talep genişlemesini de kontrol ederek kurmayı amaçlayan politikalar ise yatırım-tasarruf teşviklerini, eğitim ve teknolojik gelişmeyi içermektedirler.

Kesin bir çizgiyle asla ayrılmamakla birlikte, arz ve talep yönlü politikalar arasındaki en önemli fark, arz yönlü politikaların çoğunlukla mikroekonomik özellikler taşıması ve sektörel öncelikleri dikkate alması, talep yönlü politikaların ise makroekonomik karaktere sahip olmasıdır. Ayrıca arz yönlü politikaların talep yönlü politikalara göre daha uzun uygulama sürecine ihtiyacı vardır. Bu politikalar birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir.

Ödemeler bilançosu açıklarının iyileştirilmesini ve enflasyonun düşürülmesini amaçlayan, sıkı maliye ve para politikaları içeren ve parasalcı görüşe dayanan programlardır. Bu programlarda sıkı para ve maliye politikaları ile ekonomide daralma yaratılarak talebin ve sonrasında enflasyonun düşürülmesi ve kamu kesimi açıklarının kapatılması amaçlanmaktadır.

Ortodoks istikrar programlarında, reel ve parasal dengenin sağlanması sonucu makro ekonomik dengenin kurulması hedeflenmektedir. Bu durum başka bir ifadeyle reel denge ile birlikte parasal dengenin sağlanması, fiyat (kur, ücret, faiz vs.) istikrarının sağlanması anlamına gelmektedir.

Ortodoks ekonomi politikası:

1) Maliye politikası

a. Vergi politikası (vergiler yoluyla ekonomik aktiviteyi etkilemek)

Borçlanma politikası (kamu borçlanması yoluyla ekonomideki likiditeyi etkilemek.)

Diğer alt politikalar:

Teşvik politikası (vergi teşvikleri vererek yatırımları etkilemek, yönlendirmek.)

Destekleme politikası (bazı ürünleri kamu kesimi adına satın alarak üreticiye destek vermek. Subvansiyon politikası da deniyor.)

2) Dışticaret politikası

- İhracat politikası

- İadeler (ihracat yapanlara vergi iadesi uygulanması.)

- Primler ve destekler (ihracat yapanlara prim ödenmesi)

- Diğerleri (ucuz girdi desteği gibi.)

- İthalat politikası

- Gümrük tarifeleri (gümrük vergilerinin artırılması ya da indirilmesi yoluyla ithalatın denetimi.)

- Kotalar (ithal edilecek mallara miktar sınırlaması konularak ithalatın denetlenmesi.)

- Diğerleri (dengeleyici vergi uygulaması gibi.)

3) Para politikası

Dolaysız politika araçları

- Kredi tavanı (kredilere belirli bir miktar ya da oran tavanı konulması.)

- Faiz tespiti (piyasada uygulanacak faizler için kamu otoritesince belirleme yapılması.)

- Diğerleri (farklı faiz uygulamaları gibi.)

Dolaylı para politikası araçları

- Açık piyasa işlemleri (merkez bankasının senet alarak ya da satarak piyasaya likidite vermesi ya da piyasadan likidite çekmesi.)

- Faiz politikası (merkez bankasının kendi uyguladığı faiz oranlarını değiştirerek piyasadaki faizleri, etkilemesi.)

- Karşılıklar politikası (merkez bankasının banka kaynaklarının bir bölümünü ihtiyat amacıyla alması.)

- Kur politikası

Sabit kur (merkez bankası tarafından döviz kurlarının ilan edilmesi ve piyasada bu kurun uygulanması hali.)

Dalgalı kurda müdahale (kurun piyasada belirlendiği durumda merkez bankasının çeşitli araçlarla kuru yönlendirmesi ve düzeyini belirlemesi hali)

14.3.Heteredoks İstikrar Programı

IMF destekli ortodoks istikrar programları birçok ülkede derin ekonomik ve sosyal bunalımlara yol açarak başarısızlığa uğramıştır. Kamu açığının azaltılması ve mali dengenin sağlanmasına yönelik uygulamalar enflasyonu düşürmede tek başına etkin bir çözüm olamamıştır. Ekonomide geriye yönelik endeksleme mekanizmasının çalışması, ileriye dönük enflasyonist beklentiler, önceki istikrar girişimlerinin başarısız olması, önlemlerin uzun dönem

devam ettirilemeyeceği yönündeki güven kaybı gibi nedenlerden dolayı enflasyonun düşürülmesinde başarı elde edilememiştir.

Heterodoks İstikrar Programı; Haziran 1985 Arjantin, Temmuz 1985 İsrail, Şubat 1986 Brezilya ve Aralık 1987 Meksika da uygulanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, gelirler politikasının fiyat istikrar politikası aracı olarak kullanılması yeni değildir. 1960'larda gelirler politikasının kullanıldığı üç istikrar uygulaması vardır: 1964 Brezilya, 1967 Arjantin ve 1968 Uruguay.

Heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşmaktadır. Heterodoks programları ortodoks programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır. Heterodoks programların amacı, enflasyonu hızla ve kalıcı bir şekilde düşürmektir.

Bu programlar genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmektedir.

Ekonomide geriye yönelik endeksleme mekanizmasının çalışması (backward indexation) ve ileriye dönük enflasyonist beklentiler nedeniyle, bir dönem önceki enflasyonun ileriye taşınması (inertia), ve/veya daha önceki istikrar girişimlerinin başarısız olması ya da alınan önlemlerin uzun dönemde sürdürülemeyeceği inancıyla ortaya çıkan güven eksikliği, enflasyonun düşmesini engellemektedir. Bu noktada, süregelen enflasyonu (inertia) kırmak için heterodoks politikalarından yararlanılmaktadır. Programın başında fiyat ve ücretlerin bir anda dondurulması (şok tedbirler) ile enflasyon kısa sürede kontrol altına alınabilmektedir.

Heterodoks programlarda fiyatlar sabit tutulduğu için, programın başında enflasyon hızla düşmektedir. Ücret ve fiyat kontrolleri yoluyla programın hemen başında enflasyonun hızla düşmesi, programa olan güveni artıracığından programın ileriki aşamalarında daha kolay uygulanmasını sağlar.

Heterodoks programlar enflasyonun hemen ve hızla düşürülmesi aşamasında önemlidir. Fiyat ve ücret kontrollerinden enflasyonun geçmiş dönemlerle olan bağlarını koparmak, geriye dönük endeksleme mekanizmasından ileriye dönük endeksleme mekanizmasına geçmek için yararlanılmalıdır. Düşük enflasyonun kalıcı olması ise, gerekli mali tedbirlerin alınmasıyla ilgilidir.

Yüksek enflasyon ortamına göre düşük enflasyon ortamında bütçe açığı daha kolay hesaplanacağından, bütçe açık ve şeffaf hale gelir. Böylece istikrar ivme kazanır ve programa ek önlemlerin getirilmesi kolaylaşır. İlk dönemde sıkı kontroller yapılırken enflasyonu düşürmenin maliyeti düşüktür. Bu dönem, işsizlik ve ekonomik daralma anlamında maliyeti hemen hemen olmayan bir dönemdir.

Heterodoks programlarda enflasyonu durdurmanın maliyeti fiyat kontrolleri gevşediğinde başlar. Kur ile birlikte fiyat ve ücretler sabit tutulduğu için, kontroller kaldırıldığında kur değerlenmiş ve reel ücretler düşmüştür. Ekonomik daralma (recession) başlar, değerli kur nedeniyle rekabet kaybı ihracatı azaltır ve cari işlemler dengesi bozulur.

Yüksek oranlı bir devalüasyon dış açığı düzeltebilir; ancak devalüasyon enflasyonu artıracığından, devalüasyonun yapılması, hükümetin istikrar politikalarına olan güvenin sarsılmasına neden olur.

Heteredoks programların üç ana bileşeni vardır.

i. İktisadi kara birimlerinin enflasyonist beklentilerinde köklü bir değişiklik yaratmaya yönelik olmak üzere fiyat ve ücretlerin dondurulması

ii. Sabit döviz kurunun seçilmesi

iii .Bütçe açıklarının kapatılması amacıyla bütçe disiplinini ve bunların tamamlayıcısı olarak parasal reform.

Programlara egemen olan bütünsel yaklaşım ile ekonomideki tüm fiyatların dondurulması politikası mevcut enflasyona konulan teşhisten kaynaklanmaktadır. Buna göre, mevcut enflasyon yapısal faktörlerin ve dış şokların yanısıra çünkü enflasyonla da açıklanmaktadır.

14.3.1.Fiyatların ve Ücretlerin Dondurulması

Uzun bir enflasyonist geçmişten ve başarısız istikrar girişimlerinden sonra toplum istikrar yönetimlerine ve istikrar politikalarına olan inancını yitirir. Hiperenflasyon şartları altında ekonomik birimler, gelecek dönemdeki enflasyonun geçmiş dönem enflasyon oranına eşit olacağını düşünmektedirler. Hatta gelecek dönem enflasyon oranının daha da yüksek olacağını beklemektedirler. Böylece hiperenflasyon sonsuz spirale dönüşmekte, toplumda enflasyon ile ilgili kötümserlik oluşmaktadır.

Bireyler, aşamalı politikalara ve önlemlere kuşku ile bakacaklardır. İşte sürüp giden bir enflasyon ortamında uygulanacak bir istikrar programının öncelikle tutarlı ve inandırıcı, bunun için de bütünsel olması gerekmektedir. Böyle bütünsel bir programın parçası olarak uygulanacak fiyat dondurma politikasını iki şekilde değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, iktisadi karar birimlerinin fiyat beklentileri konusundaki belirsizlik ortamına gösterdikleri tepkileri değiştirmeye zorlamak; bunun için de öncelikle bu belirsizlik ortamına son verip, mikro ekonomik düzeydeki kararların eşgüdümünü sağlayacak bir rehber oluşturmaktır. Fiyat ve ücretlerin dondurulması, kısa dönemde enflasyon beklentilerini kırması sonucunda fiyat-ücret spiralini durdururken, istikrar programının kamuoyu üzerindeki inandırıcılığını da artırmaktadır.

İkincisi de istikrar yönetimlerinin inandırıcılık ve kararlılık sorunuyla ilgilidir. Böyle bir uygulama izlenen iktisat politikalarında köklü bir değişikliğin de göstergesi olacaktır.

Gelirler politikasının, enflasyonist beklentileri azaltması konusunda iki görüş bulunmaktadır: Birincisi, ödemeler dengesinin cari işlemler ve bütçe açığı gibi temel değişkenlerin ayarlanması şartıyla, fiyatların ve döviz kurunun dondurulması, bireylerin düşük enflasyonun gerçekçi bir olasılık olduğunu kabul etmelerini sağlayacaktır. İkincisi, hükümet gelirler politikasını sabit döviz kuru ile birleştirdiği sürece diğer amaçlarını gerçekleştirmek

amacıyla enflasyona başvurmayacağını kapalı ya da açık olarak taahhüt etmiş demektir. Temeller tutarlı ve sağlam olduğu zaman, bu taahhüt güvenli sayılmakta, hatta kontroller kaldırıldığında bile geçerli olmaktadır. Bu da, ancak politik istikrarın sağlanması ile mümkün olmaktadır.

Düşük enflasyon yaşayan ülkelerde gelirler politikasının kullanımı sınırlıdır. Enflasyonist atalet durumunda gelirler politikasını kullanımı mazur görülebilir. Sadece bu durumda gelirler politikasını içeren heterodoks istikrar programları, kısa dönemde enflasyonu aşağı çekmede başarılı olabilmektedir. Enflasyonun gelirler politikası aracılığı ile durdurulması nispeten daha kolaydır. Fakat enflasyonu düşük seviyelerde tutmak için mali desteğe ihtiyaç vardır. Bu tür istikrar programlarında en büyük yanlış, gelirler politikasına fazla dayanılmasıdır. Gelirler politikası, enflasyonun temel nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik politikaların yerini almamalıdır. Ücret, fiyat ve döviz kurunun dondurulmasına veya kontrolüne dayalı gelirler politikası sıkı maliye politikası gibi önlemler tarafından izlenmedikçe, başlangıçta elde edilen düşük enflasyon oranının sürdürülmesi mümkün değildir.

Fiyatların dondurulması ekonomide kıtlık ve karaborsa gibi maliyetlere yol açabilecektir. Heterodoks şok politika uygulamasını savunanlara göre, ortaya çıkan bu tür maliyetler, sıkı para politikası ve talep yönetimi politikalarının neden olduğu üretim ve istihdamda meydana gelen kayıplardan daha hafif olacaktır. Heterodoks programların daha az işsizliğe yol açması önemli bir üstünlük sayılabilir. Örneğin; Meksika'da işsizlik oranı, program öncesi yılları kapsayan 1985'te %4.8, 1986'sa %4.3 ve 1987'de %3.9'dur. Aralık 1987'de heterodoks öğeler içeren bir istikrar programı uygulamaya konulmuş ve 1988'de işsizlik %3.6 seviyesine düşmüştür.

Fiyat kontrollerinin diğer bir maliyeti de, orta ve uzun vadede nispi fiyatların bozulmasına yol açmasıdır. Bu da, piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işleyişi ve kaynak tahsisi işlevini bozacaktır. Bu nedenle uzun vadede fiyat ve ücretlerin dondurulması işleminden vazgeçilmesi gerekir. Gelirler politikası araçları geçici araçlardır. Bu araçların kullanımının uzun vadeye yayılması halinde maliyetleri faydasını aşabilecektir.

14.3.2.Sabit Döviz Kuru

Bu uygulamadan beklenen işlev, enflasyonist beklentileri etkileyerek enflasyon hızının kesilmesidir.

Heterodoks istikrar programının uygulanmasından yana olan görüşe göre, enflasyonist beklentilerin kırılabilmesi için bir anahtar fiyatın (key price) istikrarı sağlanması gerekmektedir. Bu anahtar fiyata, program çapası (anchor) denilmektedir. İstikrarsız bir ekonomide dengenin sağlanması için değişkenlerden birinin değerinin dışsal olarak belirlenip, sabitleştirilmesi öngörülmektedir. Anahtar fiyat, ya da çapa olarak döviz kuru, faiz oranı, para arzı, banka kredileri ve ücretler seçilebilir. Uygulamalarda tek bir çapaya aşırı bir yük binmemesi ve bunun sonucu olarak reel maliyetlerin artmaması için birden fazla çapa kullanılmaktadır

Bir istikrar aracı olarak döviz kuru politikasının diğer politikalarla tutarlı olmadığı zaman istikrar yönetimlerini çeşitli açmazlara düşürmesi kaçınılmazdır. Enflasyon beklentileri

kırılmadığı ve yurt içi paranın aşırı değerlemesi önlenemediği zaman, sabit döviz kurunun büyük oranlı devalüasyonlarla mali istikrarsızlığa yol açması tehlikesi vardır. İşte bu nedenle program öncesi döviz kurları yükseltilmiş, fiyat ve ücretlerin dondurulması ile de yurt içi enflasyonun döviz kurunu aşındırıcı etkisi önlenmeye çalışılmıştır.

Heterodoks istikrar programlarında, fiyatların ve ücretlerin dondurulduğu programın başlangıç aşamasında, döviz kuru sabit tutulmaya çalışılır. Bunun amacı, döviz kurunun değer kaybı beklentisini kırmak ve dolayısıyla enflasyonu kontrol altına almaktır. Ancak bu politikaların kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için diğer politikalarla tutarlı olması gerekmektedir.

Döviz kurunun hangi düzeyde sabitleştirileceğine karar verilirken, temel mallara (süt, ekmeke, vs.) yönelik sübvansiyonların azaltılmasını öngören hükümet harcamalarındaki azalma da hesaba katılmalıdır. Programın hemen öngörülen sonuçlarından biri fiyat endeksinde meydana gelen bir kerelik artıştır. Bu artış, kısmen de olsa ücretlerdeki artışla telafi edilmeli ve arkasından devalüasyon yapılmalıdır.

Nominal döviz kuru oranını sabitleyen devalüasyonla fiyat ve ücretlerdeki artış sabit olmalıdır. Ücretlerin fiyat seviyesine endekslenmesi söz konusu olduğundan, istikrar programının başarısı için, fiyatlar ve ücretlerde meydana gelen bir defalık artıştan sonra, ücretlerin endekslenmesi durumunun geçici bir süre askıya alınması gereklidir. Aksi takdirde, fiyat istikrarı sağlandığı halde nominal ücretler artmaya devam edip, enflasyonist süreci yeniden başlatabilir.

14.3.3. Bütçe Disiplini ve Parasal Reform

Heterodoks şok politikalar, sıkı maliye politikasını içermektedir. Sıkı maliye politikası ve bütçe disiplini, heterodoks programlar için vazgeçilmez öğelerdir. Aslında bütçe disiplini bütün istikrar programları için gereklidir. Ancak Latin Amerika ülkelerinde de gözleendiği gibi enflasyonun düşürülmesi için tek başına yeterli bulunmamakta ve parasal kısıtlamalarla desteklenmelidir.

Heterodoks programların uygulanmasının özellikle ilk aşamasında enflasyonun düşmesi ile birlikte bütçe açıkları kapanmaya başlamaktadır. Artan reel vergi gelirleri de açıkların kapanmasında önemli bir etken olmaktadır. Döviz kuru istikrarının sağlanması ile birlikte, iç fiyatlar da istikrara kavuşacağı için vergi gelirleri otomatik olarak artacaktır. Enflasyonun hızlı düşüşü, “Olivera-Tanzi” etkisini tersine çevirmektedir. Bu etkinin ortaya çıkması, verginin gerçekleşmesi ile tahsil edilmesi arasındaki gecikmeden dolayıdır.

İsrail, Arjantin ve Brezilya gibi ülkelerde uygulanan heterodoks istikrar programlarının önemli bileşenlerinden biri de parasal reformdur. Parasal reformun başlıca iki özelliği bulunmaktadır. Birincisi, enflasyonist ortamda yapılan sözleşmeleri sıfır enflasyon ortamına göre düzenlemektir. Diğeri ise, programın inandırıcılığını sağlamak amacıyla yeni bir para biriminin devreye sokulmasıdır.

Enflasyon hızlandığında anlaşmalar kısa dönemli hale gelmekte, bu da enflasyonun daha da hızlanmasına yol açmaktadır. Yüksek enflasyonun getirdiği belirsizlik ortamındaki tüm sözleşmeler kısa dönemli olup, fiyatların artacağı varsayımı altında düzenlenmektedir. Eğer uygulanan program başarıya ulaşmış ve sonuçta da enflasyon oranı düşmüşse, bu varsayım altında yapılan sözleşmeler sorun olacaktır.

Mali sektörde ise sürüp giden enflasyon, kendisini nominal faiz oranlarında göstermektedir. Enflasyon oranının düşmesi, alacaklıları kazançlı duruma (Fischer Etkisi) getirecektir. Bu etki, borçlulardan alacaklılara doğru yeniden bir servet dağılımına yol açmaktadır.

Ücret sözleşmelerinde durum daha karışıktır. Ücretlerin üç aylık dönemler itibarıyla sık sık ayarlandığı varsayıldığında, yeni sözleşme zamanı geldiğinde, parasal ücretler geçmiş (üç aylık) enflasyona göre ayarlanacaktır. Böyle bir ücret sözleşmesi örneğinde, enflasyonun sona ermesi hemen hemen imkansız olduğundan, işçiler yeni sözleşme döneminde enflasyondan korunmak isteyeceklerdir. Ücret artışları, maliyet artışlarına dönüşecek ve enflasyonist etki kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle, bu ataletsel etkiden kaçınabilmek için sıfır enflasyon ortamına geçiş, ücret sözleşmelerinin yeniden yapılandırılması ile birlikte olmalıdır.

İstikrar sağlandığında, sözleşmesi yeni yapılanların ücretleri tavanda, diğerleri ise tabanda olacaktır. Böyle bir durumda ücretlerin dondurulması, son derece haksız bir uygulama olarak algılanmakta, bu suretle de istikrarın sağlanmasında bir engel olarak görülmektedir.

Bu sorunların çözümü, parasal kurumlarda yapılacak bir reform ve sözleşmelerin yeniden gözden geçirilmesi ile daha kolay olacaktır. Ücretler düşünüldüğünde, parasal reform, düşük ücretlere sahip olanların ücretlerini yukarıya, yüksek ücrete sahip olanların ücretlerini de aşağıya doğru uyarlanmayı gerektirmektedir. Temel olarak, bu reform, eski para birimindeki parasal ücret ayarlamaları ile gerçekleştirilebilir. Ancak yeni bir para biriminin tedavüle sokulması, reformun önemli bir parçası olabilir. Yeni para; yasal karışıklıkları, belirsizliği ve sözleşmelerin yeniden yapılandırılmasına olan itirazları önlemek amacıyla uygun bir araç sağlayacaktır.

Parasal reform, para birimindeki değişiklik haricinde, parasal kurumlarda da değişiklik içermektedir. Parasal reformun diğer bir amacı, parasal kurumlarda enflasyonist finansmandan radikal bir kopuşu sağlayacak bir dönüşümün gerçekleştirilmesidir. Bunun için merkez bankasının bağımsızlığının ve bütçenin finansmanı amacıyla para basımına son verildiğinin ilan edilmesi gerekmektedir. Ancak başarılı bir istikrar programı alışılmadık bir ortam yaratabilir. Enflasyonun aniden sona ermesi, finansal kurumların ve ticari bankaların sonu olabilir.

Başarılı bir parasal reform, finansal kurumların enflasyonun sona ermesi dolayısıyla zarar görmesi durumunu dikkate almalıdır. Enflasyonun varlığı halinde, halktan paradan kaçma isteği vardır. Fiyat istikrarının sağlanması ile birlikte paraya (M1) olan talep artacaktır. Eğer bu talep karşılanmazsa, ekonominin durgunluğa sürüklenmesi kaçınılmaz olacaktır. Enflasyonun hızla düştüğü bir ekonomide para talebinin büyüklüğünü ve artış hızını tam olarak kestirebilmek mümkün değildir.

Heterodoks istikrar programı uygulanan ülkelerde ortodoks programlara nazaran enflasyonun büyük maliyetler ödenmeden aşağıya çekildiği görülmüştür. Zaten heterodoks istikrar programlarının avantajlarından birisi de, başlangıç maliyetlerinin düşük olmasıdır. Bu da, programın inandırıcılığı açısından büyük önem taşımaktadır.

Heterodoks istikrar programlarının gelirler politikası araçlarını kullanması enflasyonist beklenti kırılganlığı açısından önemlidir. Ancak ortodoks programlara göre heterodoks programlara üstünlük sağlayan bu politika araçları dikkatle kullanılmalı ve kullanımında kısa vade dışına çıkılmamalıdır.

Ülke deneyimleri, bu araçların etkin kullanılmaması sonucu enflasyonun tekrar yükseldiğini, üretim ve istihdam cinsinden maliyetlerinin olduğunu göstermiştir. Bu konudaki en başarılı ülke İsrail'dir. İsrail'in 1985 yılında uygulamaya koyduğu istikrar programı, birçok ülke için örnek oluşturmaktadır. İsrail, toplumsal uzlaşma ile tedavinin başarılı bir örneği olarak kabul edilmektedir.

14.4. IMF Tipi İstikrar Programları

İkinci Dünya Savaşından bu yana, ödeme gücü içindeki ülkelere yardım eden uluslararası kurumun adı IMF'dir. ABD'nin önderliğinde oluşturulan savaş sonrasında uluslararası ekonomik düzeni, dünya pazarının bütünleşmesini ve gerek metallerin gerekse sermayenin serbest dolaşımını anlayışına dayalı olarak oluşturulan kurumsal düzenlemeler içinde temel bir organ, IMF'dir.

IMF, ulusal devletlerin, sistemin ortak ilkeleri temelinde uyumlu politikalar izleyerek dünya pazarı çerçevesinde bütünleşmede, ortaya çıkabilecek uluslararası iş bölümünü, hem bir bütün olarak sistemin hem de tek tek ulusal ekonomilerin gelişmesini güvence altına almaktır. Diğer yandan da ulusal ekonomilerin döviz darboğazı nedeniyle dünya sistemine katılmalarında ortaya çıkabilecek aksamaları önlemeye ya da gidermeye katkıda bulunacak bir organ olarak tasarlanmıştır.

IMF'nin bu işleyişi içinde temel bir mekanizma stand-by olarak adlandırılan anlaşmalar aracılığıyla, ödemeler dengesi sorunlarını çözmeye katkıda bulunduğu ülkelere belirli stabilizasyon programlarının uygulanmasını şart koymasındadır. Stand-by anlaşmasının özelliği, istikrar programının koşullarına söz konusu ülke hükümetinin uyum göstermesine bağlı olarak IMF'nin kaynaklarından önceden belirlenen bir çerçeve içinde o ülkenin yararlandırılmasıdır. Dolayısıyla, kısa dönemli ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için IMF'den kredi talebinde bulunan bir ülke, bunun karşılığında IMF'nin öngördüğü koşullara uymak zorundadır.

Dış açığı olan bir ülke ithalatında önemli bir kısıtlama yapmadan ve dünya ticaretine de zarar vermeden dış ticaret dengesini sağlayabilmek amacıyla üye ülkelerin ortak fonundan oluşturulan IMF kredilerinden yararlanabilmektedir.

Her ülke katılım payı adı verilen ve geliri ve ihracatıyla orantılı bir katkıda bulunur ve katkısı oranında da yardım talep etme hakkına (çekme hakları) sahiptir. Her üyenin Fon'daki kotasına eşit olan çekme hakları iki bölüme ayrılmıştır.

Birincisi, eski altın diliminin yerini alan rezerv dilimidir. Rezerv dilimi dahilindeki çekmeler, üyelerin kotalarının %25'i ile sınırlandırılmış olup tamamen otomatiktir, hiç bir koşula bağlı değildir. Çekme haklarının ikinci bölümü üyelerin kotalarının %75'inden oluşan kredi dilimleridir.

Üç eşit parçaya ayrılan bu kredi dilimlerinin kullanılması stand-by anlaşmasıyla sağlanmaktadır. Birinci kredi diliminden başlayarak, her aşamada Fon'un ileri sürdüğü koşullar giderek ağırlaşır. Para hacminin daralması, ithal ve kambiyo kısıtlamalarının yumuşatılması, devalüasyon klasikleşmiş koşullardır. Bu koşulları gerçekleştirecek önlemler, ünlü istikrar programlarını oluşturur.

IMF'nin önerileri :

IMF'nin terminolojisinde iki tür dengesizlik vardır: geçici ve temelli dengesizlik. Fakat bunların ne açık ve kesin bir tanımı yapılmış, ne de ayırt edici özellikleri belirtilmiştir. Dengesizliğin temelli nitelikte olup olmadığının takdiri bir bakıma fon başkanına bırakılmıştır. Geçici bir biçimde ülkedeki sermaye hareketleri, altın ve döviz rezervlerinin azalması gibi, ulusal ya da uluslararası konjonktürden doğan dengesizlik geçici dengesizlik; bir kur ayarlamasına başvurulmadığı takdirde, ancak deflasyonist önlemlerle giderilebilecek dengesizlik de temelli dengesizlik olarak nitelenebilir. Başka bir deyişle yeni denge sağlamak için kur ayarlamasının dışında hiç bir önlemin yarar sağlamayacağı durum temelli dengesizliği anlatır.

Fon kaynaklarından yararlanmanın değişmez koşulu, kur ayarlamalarıdır. Yani büyük oranlı devalüasyon. Devalüasyondan ilk beklenti dış ticaret düzeyinde: Az Gelişmiş Ülkelerin (AGÜ) ihraç fiyatlarının yüksek olduğu varsayıldığından, devalüasyon yabancı paralar cinsinden bu fiyatları düşürerek ihracatı artıracaktır. İthal malların fiyatını ulusal para cinsinden yükselterek ithal talebinin düşmesine yol açacağı umulmaktadır. İkinci olarak, devalüasyonla birlikte yükselen iç fiyatların yurt içinde üretilen malların tüketimini frenleyeceği ve böylece tüketimden alı konan malların ihraç edilmesiyle döviz gelirlerinin artacağı beklenmektedir.

IMF'nin önlem olarak öne sürdüğü diğer koşullar ise, kamu maliyesi ve gelir dağılımı ile ilgilidir. Kamu maliyesine ilişkin önlem, IMF tarafından enflasyonist olarak görülen kamu harcamalarının kısılması yönündedir. AGÜ'lerde kamu sektörünün büyüklüğünden dolayı, kamu harcamaları önemli miktarlara varmaktadır. Dolayısıyla devletin en büyük ithalatçısı olduğu bu ülkelerde, kamu harcamalarının oldukça büyük bir kısmı da ithalata gitmektedir. Öte yandan, kamu harcamalarındaki artış gelirlere yansiyarak tüketimi artırmakta. Bütçe açıkları da genellikle açıktan para yaratılarak finanse edilmektedir. Bu alanda daraltıcı politikalar uygulanması bir yandan ithalat ve tüketimde bir azalma, öte yandan da para hacminde bir daralma sağlayacaktır. Böylece ithalatın azalmasıyla bir döviz tasarrufu sağlanırken, para hacminin daraltılmasıyla da sürüp giden enflasyona bir çözüm getirilmiş olmaktadır. Kamu

sektöründeki bazı kuruluşların ürettikleri ürünlere devlet tarafından yapılan sübvansiyonların azaltılması veya tamamen kaldırılması da yine aynı nedene dayanmaktadır.

Gelir dağılımı ile ilgili düzenleme ise, ücretlerin dondurulması demektir. Ücretlerin dondurulması önerisi de şu mantığa dayanmaktadır: iç fiyatlar ile dış fiyatlar arasındaki farkın nedeni, yurt içi maliyetlerin daha yüksek olmasıdır. Yüksek üretim maliyetleri, ücretlerin dışarıya göre nispeten daha yüksek olmasından ileri gelmektedir. Şöyle ki; ücretler en önemli maliyet unsuru olarak düşünüldüğünden ücretlerin dondurulması maliyetlerde bir hafiflemeye yol açacak bu da ihraç fiyatlarının rekabetçi olmasını sağlayacaktır. Ayrıca ücretlerin dondurulmasının iki önemli etkisi daha vardır:

Birincisi, ücretlerin dondurulması, satın alma gücüne yansiyarak bir yandan ithal talebinde, öte yandan yurt içi tüketimde bir azalmaya yol açacaktır. Üretilen malların yurt içi tüketimindeki azalma da ihraç edilebilir mal miktarını artıracaktır. Sonuçta ihracat, ithalattan daha hızlı artacak ve böylece yeniden dengeye ulaşılabilecektir.

İkincisi, ücretlerin dondurulması, firma giderlerini azaltarak, karların ve dolayısıyla da ekonomiyi yeniden canlandıracak yatırımların artmasını sağlayacaktır. Firma maliyetlerindeki azalmadan beklenen diğer bir sonuç da iç fiyatlarda bir düşme ya da en azından enflasyon hızının durmasıdır.

IMF, ödemeler bilançosu açıklarını fiyat değişmelerine bağlamakta ve böylece bilanço sorununu, temelde, parasal bir sorun olarak göstermektedir. IMF önerilerinin dayandığı kuramsal temel, fiyat değişmeleri yoluyla ödemeler bilançosunun denkleşeceğini ileri süren klasik görüşlerden kaynaklanmaktadır. Böylece klasik denkleşme kuramlarına dayanan bu istikrar programında, döviz kurunun ayarlanması gibi parasal önlemler ile genel fiyat düzeyini etkilemeye yönelik daraltıcı önlemler çoğunlukla bir arada yer almaktadır. IMF'ye göre dış dengesizlik, iç fiyatlar ile dış fiyatlar arasındaki farkın sonucudur. Bu fark verimlilik ya da maliyet artışındaki farklılıktan ileri gelmektedir. Oysa bunun yanında, dış dengesizlik, yüksek bir ithal eğiliminden ya da üretimin önemli bir bölümünün ihracata aktarılmasını önleyen yüksek bir tüketim eğiliminden de kaynaklanabilir. Nihayet ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünü ortadan kaldıracak biçimde, maliyet bakımından rekabetçi olmayan sektörler yatırım yapılması gibi yanlış kaynak tahsisi de dış dengesizliğe yol açabilir.

Uygulamalar

- 1) Heteredoks istikrar programını uygulayan ülkeleri araştırınız?
- 2) IMF'nin istikrar politikası önerilerini araştırınız.

Uygulama Soruları

- 1) Türkiye'nin iktisadi geçmişinde IMF tipi istikrar programı uygulandı mı araştırmız?
- 2) Türkiye'nin iktisadi geçmişinde hangi tür istikrar programı/ları uygulandı?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Genel olarak istikrar politikaları, yeterli ekonomik büyüme sağlamayı, enflasyonu düşürmeyi, tatminkâr bir işsizlik oranı tutturmayı, ödemeler dengesinde açığı azaltmayı ve mali istikrarı amaçlar. Mali istikrar, kredi, likidite, piyasadaki finansal risklerin fiyatlanması, dağıtım ve yönetimindeki ekonomi mekanizmalarının, ekonomi performansına katkıda bulunacak biçimde işlediği durumdur.

İstikrar programları, gerek sorunlara bakış açıları gerekse bu sorunları tedavi yöntemleri bakımından ortodoks ve heterodoks nitelikli olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu temel iki ayrımın yanında gelişmekte olan ülkelerde IMF destekli istikrar (ortodoks nitelikli) programları da yaygın olarak uygulanmıştır.

IMF'nin desteklediği Ortodoks istikrar programlarının öncelikli amaçları, dış ticaret rejimini ve dış ödemeler sistemini libere etmek yoluyla ödemeler dengesi bilançosunun iyileştirilmesi ve enflasyonun yavaş bir şekilde aşağıya çekilmesidir.

IMF tarafından desteklenen istikrar programlarının iki temel ekonomik amacı; üye ülkenin ödemeler dengesi sorunlarını, ulusal ve uluslararası refahta yıkıcı olmayacak bir biçimde çözmek ve kalıcı büyümeyi teşvik ederken orta dönemde büyüme ve istikrarı sağlayabilecek koşulları oluşturucu adımlar atmak biçiminde tanımlanmaktadır.

IMF destekli istikrar programlarının uygulanmasını gerekli kılan koşullardan en önemlisi, dış ödemeler dengesindeki açıklar olarak ifade edilmektedir. Diğer bir neden olarak ekonomide yaşanan yüksek oranlı ve kronik enflasyon öne sürülmektedir. Üretim veriminin üstünde ve kaynakların karşılayabileceği seviyeden daha yüksek bir toplam talep artışının olması, ekonomide yanlış kaynak tahsisine yol açmaktadır. Bir başka neden olarak da, ekonomik istikrarı bozan bütçe açıklarının olduğu dile getirilmektedir.

Bütçe gelirlerinin, özellikle vergi gelirlerinin yetersiz olması, hükümetler tarafından izlenen hızlı büyüme politikaları, kamu iktisadi teşebbüslerinin mali açıkları, hükümetlerin yanlış fiyatlandırma politikaları gibi nedenlerin yol açtığı bütçe açıkları, kaynakların kamu kesimi tarafından daha çok kullanılmasına ve kaynakların optimal tahsisinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Kamu kesimi tasarruflarının özel tasarruflardaki azalmayı telafi edememesi nedeniyle, tasarruf-yatırım eşitliği sağlanamamakta ve üretim miktarında düşme görülmektedir. Fon destekli istikrar programlarının uygulanmasını gerekli kılan bir diğer nedenin artan dış borçların ödenmesi için gerekli dış kredi imkanlarının azalması ve mali açıkların artması olduğu öne sürülmektedir.

Ortodoks programlar piyasayı arz ve talep yönlü etkileyerek bir denge sağlamayı amaçlar. Talep yanlı olarak Ortodoks programlar genellikle para arzının ve büyüme oranının kısıtlanmasını, yüksek faiz oranlarını, piyasa mekanizmasına daha fazla güvenilmesini, kamu harcamalarının kısıtlanmasını ve vergi artırımlarını hedefler.

Arz yanlı olarak Ortodoks istikrar politikalarının hedefleri ise kapasite kullanımının artırılması, sübvansiyonların kaldırılması ve tasarrufyatırım teşvikleridir. Ortodoks istikrar programları, toplam talep ve toplam arz arasında kısa dönemli dengesizlikleri, talebi azaltma ve arzı artırma yönlü politika müdahaleleri ile gidermeyi hedefler. Talep mali açık düşürülerek ve böylece para arzının büyüme oranı düşürülerek azaltılır. Bu durum ise para biriminin devalüe edilmesine ve ekonomik faaliyetlerin sübvansiyonla edilmemesine yol açar. Arz ise piyasadaki kaynakların dağıtımını daha etkin sağlama amacıyla fiyatların yeniden belirlenmesi ve fiyatlar üzerindeki denetimlerin azaltılmasıyla artırılır. Piyasa dengesi çoğu kez arz yönlü politikaların başarısına bağlı olur.

Heterodoks istikrar politikaları ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından meydana gelir. Heterodoks programları ortodoks (geleneksel) programlardan ayıran temel fark, gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır. Heterodoks programların amacı ilk olarak enflasyonu hızla ve kalıcı bir şekilde düşürmektir. Bu programlar genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilir.

Heterodoks istikrar programların temel dayanakları kısa dönemde hiperenflasyonu durdurmayı hedefleyen ücret ve fiyatların dondurulması, sabit döviz kuru uygulaması, bütçe açıklarının kapatılmasını amaçlayan mali disiplin sağlanması ve parasal reformlar şeklinde özetlenebilir.

Heterodoks istikrar politikalarında fiyatları sabitleştirmek için fiyatları doğrudan kontrol edilen ve dış ticarete konu olan mallar temel alınır. Programın başında ücret ve fiyat kontrolleri ile enflasyonun hızla düşmesi, programa olan güveni artırarak, programın sonraki safhalarının daha kolay uygulanmasını sağlar. Heterodoks istikrar politikaları devlete bağlı birimlere ait sözleşmelerin yeniden gözden geçirilmesini, fiyat ve maliyetlerin dondurulmasını içerir, bu nedenle fiyat sisteminin askıya alınması bu programlarda olasıdır.

Bu bölümde ekonomik istikrarın tanımı ve ekonomik istikrar politikalarının özellikleri, ortodoks ve heterodoks politikalar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca IMF tipi istikrar programlarının içeriği genel bir çerçevede sunulmuştur.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi heteredoks istikrar programlarını ortodoks istikrar programlarından ayıran bir özelliktir?
  - A) Daraltıcı para ve maliye politikaları
  - B) Dış ticaret dengesini sağlamaya dönük politikalar
  - C) Ücret ve fiyatların dondurulması**
  - D) Fiyat kontrollerinin kaldırılması
  - E) İthalata getirilen kısıtlamaların azaltılması
- 2) Aşağıdakilerden hangisi ekonomik istikrarsızlıkların nedenlerinden biri değildir?
  - A) Dünya ekonomisindeki gelişmeler
  - B) Ülke içindeki ortaya çıkan politik istikrarsızlıklar
  - C) Ekonomide faizlerin aşağıya çekilmesi**
  - D) Ekonomide arızı gelişmeler
  - E) Ülke ekonomisindeki yapısal sorunlar
- 3) Aşağıdakilerden hangisi ekonomilerde krizlere yol açan sorunlardan biri değildir?
  - A) Yaşanan dalgalanmalar
  - B) Sorunların politika yapıcılar tarafından geç veya yanlış teşhis edilmesi sonucu uygulanan hatalı makroekonomik politikalar ekonomiye zarar vermekte
  - C) Büyüme, istihdam, enflasyon oranı başta olmak üzere birçok makroekonomik değişkeni olumsuz etkilemekte
  - D) Toplumsal refahı azaltmakta
  - E) Ulusal gelirin artmasına katkıda bulunmakta**
- 4) Aşağıdaki istikrar politikalarının hangisinde fiyat istikrarının sağlanmasında sıkı para, sıkı maliye ve sabit kur politikaları kullanılır?
  - A) Heterodoks istikrar politikaları
  - B) IMF istikrar politikaları
  - C) Ortodoks istikrar politikaları**
  - D) Para politikası
  - E) Dünya Bankası istikrar politikaları
- 5) Aşağıdakilerden hangisi sıkı politikaların içeriğinde bulunan politikalardan biri değildir?
  - A) Kamu harcamalarının kısılması
  - B) Reel ücretlerin düşürülmesi, kamu yardımlarının azaltılması
  - C) Para arzının daraltılması
  - D) Ücret ve fiyat kontrolleri
  - E) Toplam talebin kontrol altına alınması
- 6) IMF aşağıdaki ekonomik istikrar politikalarından hangisini desteklemektedir?
  - A) Ortodoks**
  - B) Heterodoks
  - C) Paradoks
  - D) Sürdürülemez üçlü

- E) Kutsal olmayan üçleme
- 7) Arz yanlı yeni Ortodoks politikalarının temel amacı aşağıdakilerden hangisidir?
A) Üretimi azaltmak
B) Faizleri düşürmek
C) Üretimi arttırmak
D) Dalgalı döviz kuru
E) Serbest ithalat
- 8) Sıkı para ve maliye politikaları ile sabit kur sistemine ek olarak ücret ve fiyat kontrolleri şeklinde uygulanan gelirler politikasının yer aldığı istikrar politikaları aşağıdakilerden hangisidir?
A) Ortodoks
B) Heterodoks
C) Paradoks
D) Sürdürülemez üçlü
E) Kutsal olmayan üçleme
- 9) Üretim ve istihdam düzeyine zarar vermeden enflasyonla mücadele edilmesinin hedeflendiği istikrar politikası aşağıdakilerden hangisidir?
A) Ortodoks
B) Heterodoks
C) Paradoks
D) Sürdürülemez üçlü
E) Kutsal olmayan üçleme
- 10) Aşağıdakilerden hangisi IMF türü daraltıcı Ortodoks istikrar politikalarının uygulanmasında genel olarak tercih edilen araçlardan biri değildir?
A) Sıkı para politikası
B) Devalüasyon
C) Sıkı gelirler politikası
D) Fiyat kontrollerinin çoğaltılması
E) Sıkı maliye politikası

***

Cevap Anahtarı:

1-C 2-C 3-E 4-C 5-D 6-A 7-C 8-B 9-B 10-D

KAYNAKÇA

Azim ÖZDEMİR, **Alternatif Döviz Kuru Sistemleri**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği Eylül 2000

Ercan BOCUTOĞLU, Metin BERBER, Kenan ÇELİK, **İktisada Giriş**, Akademi Yayınevi, Trabzon, 2000

Emin ERTÜRK, **Uluslararası İktisat**, Etkin Yayınevi: İstanbul, 1996

Erdal ÜNSAL, **Makro İktisat**, 7.Basım, Ankara: İmaj Yayınları, 2007

Gülten KAZGAN, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**. 19. Baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul, Eylül 2014

Gülten KAZGAN, **Uluslararası Ekonomi**, (C.P.Kınleberger'den Uyarlama), İstanbul, 1972

Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası Finans**, Güzem Yayınları: İstanbul, 1997

İlker PARASIZ, **Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar**, Ezgi Kitabevi: Bursa Mart 2001

Kenan ÇELİK, **Makro İktisada Giriş**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2008

Kuvvet LORDOĞLU ve Nurcan ÖZKAPLAN, **Çalışma İktisadı**, Düzeltilmiş 2. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2003

Merih PAYA, **Makro İktisat**, Filiz Kitabevi: İstanbul, 1997

Mustafa Kemal BİÇERLİ, **“İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları”**, Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004

Muhammet AKDİŞ, **Para Teorisi ve Politikası**, Gazi Kitabevi: Ankara, 2011.

Nazım ÖZTÜRK, **Para Banka Kredi**, Ekin Yayınevi: Bursa, 2014

Osman Z. ORHAN, Seyfettin ERDOĞAN, **İktisada Giriş**, Palme Yayıncılık: Ankara, 2008

Rıfat YILDIZ, “**Kovertibilite**”, Atatürk Üni. Yayınları No: 639, Erzurum, 1987

Rudiger DORNBUSCH, Stanley FISCHER, **Makroekonomi**, McGraw-Hill, Akademi,
Mart İstanbul 1998

Sebahattin ZAİM, **Çalışma Ekonomisi**, 10.Basım, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1997

Selmin ALTAY, “Türkiye’de Dış Ticaret Fiyatları ve İthalatın Gelir Esnekliği; Bir Tahmin Denemesi”, Ekonomiye İzleme ve İstatistik Çalışmaları (1988-1992), TCMB, Ankara

Tümay ERTEK, **Makro İktisat**, Beta Basımevi: İstanbul, 2008

Tümay ERTEK, **Temel Ekonomi**, Beta Yayınevi: İstanbul, 2006